

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ÇATIŞAN KİMLİKLER:
İSRAİL'DE TOPLUMLAR ARASI GÜVENLİK İKİLEMİ**

Doktora Tezi

TUĞÇE ERSOY

İstanbul, 2016

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
ORTADOĞU VE İSLAM ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ORTADOĞU SİYASİ TARİHİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**ÇATIŞAN KİMLİKLER:
İSRAİL'DE TOPLUMLAR ARASI GÜVENLİK İKİLEMİ**

Doktora Tezi

TUĞÇE ERSOY

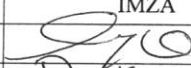

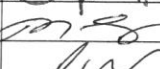

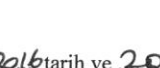
Danışman: DOÇ. DR. CENGİZ TOMAR

İstanbul, 2016

TEZ ONAYI

Marmara Üniversitesi Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri Anabilim Dalında Doktora öğrenimi gören 706311006 no'lu Tuğçe ERSOY 'ın hazırladığı "Çatışan Kimlikler: İsrail'de Toplular Arası Güvenlik İkilemi" konulu DOKTORA TEZİ ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI M.Ü. Lisansüstü Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 30.06.2016 tarihinde saat 11,00 da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonucunda adayın tezinin ~~'Kabulüne.....'~~ ne OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve kalite yönünden Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç.Dr.Cengiz TOMAR	BAŞARILI	
Doç.Dr.Tuncay KARDAŞ	BAŞARILI	
Prof.Dr.Nuh ASLANTAŞ	BAŞARILI	
Prof.Dr.Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY	BAŞARILI	
Yrd.Doç.Dr.İbrahim MAZLUM	BAŞARILI	

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 29.07.2016 tarih ve 2016/10-37 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU
Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmaları
Enstitüsü Müdürü

-Sınav evrakları 3 iş günü içinde ıslak imzalı üç kopya halinde Enstitüye teslim edilmelidir.

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Tuğçe Ersoy
Anabilim Dalı	: Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler
Programı	: Ortadoğu ve İslam Araştırmaları Enstitüsü
Tez Danışmanları	: Doç. Dr. Cengiz Tomar
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora – Haziran 2016
Anahtar Kelimeler	: Toplumsal Güvenlik, Kopenhag Okulu, Toplumsal (Toplumlar-arası) Güvenlik İkilemi, Toplumsal Kimlik Çatışması, İsraili Filistinliler

ÖZET

ÇATIŞAN KİMLİKLER:

İSRAİL'DE TOPLUMLARARASI GÜVENLİK İKİLEMİ

Filistin-İsrail çatışması genelde toprak üzerinden sürdürülen bir çatışma olarak görülür. Realist perspektiften bakıldığında, bu doğru olsa da; kimliğin korunması bağlamında da bir çatışmanın olduğu muhakkaktır. Bu çalışma, toplumsal (toplumlar arası) güvenlik ikilemi kavramını analitik çerçeve olarak kullanarak, İsrail vatandaşı Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkiyi, aynı zamanda Filistinlilerin İsrail devleti ile olan ilişkisini kimlik güvenliği bağlamında ele almaktadır. Çalışmanın hedefi İsrail'de toplumlar arası güvenlik ikileminin varlığını analiz etmektir. Bu açıdan, Arapların ve Yahudilerin Filistin'deki ilk karşılaşmalarından itibaren günümüze kadar gelen süreçte, Paul Roe'nun sınıflandırmasına göre hangi tür toplumsal güvenlik ikileminin ortaya çıktığı araştırılacaktır. Toplumsal güvenlik ikileminin analitik boyutları tarihsel analiz ve süreç takibi vasıtasıyla Araplar ve Yahudiler arasındaki ilişkiye tatbik edilecektir

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname	: Tuğçe Ersoy
Field	: Political History and International Relations of the Middle East
Programme	: Middle East and Islamic Countries Research Institute
Supervisors	: Assoc. Prof. Dr. Cengiz Tomar
Degree Awarded and Date	: Phd – June 2016
Keywords	: Societal Security, Copenhagen School, Inter-societal Security Dilemma, Social Identity Conflict, Israeli Palestinians

ABSTRACT

CONFLICTING IDENTITIES:

INTER-SOCIETAL SECURITY DILEMMA IN ISRAEL

Israeli-Palestinian conflict is generally conceptualized as a territorial conflict. Despite the fact that this is the case from a realist perspective; there is as well a protracted conflict over preserving the identity. Therefore, this study applies the concept of societal security dilemma to analyze the relations between Jews and Palestinians in the context of identity security. The objective is thus to examine the relevance of societal security dilemma in Israel. Pre-accepting that there is a societal security dilemma between Jews and Palestinians; this study seeks to find, based on the theory and the classification of Paul Roe, what kind of societal security dilemma occurs in Israel. To do so, four analytical dimensions would be applied to the case via process tracing and historical analysis.

ÖNSÖZ

Uzun bir sürecin sonunda meydana çıkmış olan bu çalışma için isimlerini anmadan geçemeyeceğim kişilere şükranlarımı sunmak isterim.

Osmanlıca metinlerin Türkçeleştirilmesi için bana zaman ayırmış olan arkadaşım Asuman Gölpınar'a teşekkür ederim. İsrail'de geçirdiğim süre boyunca, dersler sırasında vermiş olduğu ufku genişleten bilgiler için Hayfa Üniversitesi Öğretim Üyesi Yisrael Ne'eman'a teşekkür ederim. Kendisi ile İsrail'in kuzeyinden güneyine gerçekleştirmiş olduğumuz geziler olmasa, ülkeyi bu kadar iyi tanıyamazdım. Tüm meşguliyetine rağmen kendisini aradığımda hiç düşünmeden tez savunma jürimde yer almaktan memnuniyet duyacağını belirmiş olan Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney ve Yrd. Doç. Dr. İbrahim Mazlum hocalarıma teşekkür ediyorum. Tezimin onların onayından geçmiş olması benim için bir ayrıcalıktır.

Çalışmamı ortaya çıkardığım süreç boyunca tez izleme komitemde yer alarak hiç bir yardımını esirgemeyen, düzenli ve disiplinli tutumuyla kendisini örnek aldığım Prof. Dr. Nuh Arslantaş hocama teşekkür ediyorum. Doktora ders sürecimde Uluslararası İlişkiler Teorileri dersinde, sınıfı zorlamak pahasına da olsa, teziminin teorik çerçevesini oluşturduğum kuramla beni tanıştıran; yaptığımız beyin fırtınaları sayesinde bu kurama katkı sağlamama yardımcı olmuş olan Doç. Dr. Tuncay Kardeş'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tuncay Kardeş hoca ile yaptığımız sohbetler tezimin ortaya çıkmasına büyük katkı sağlamıştır. Ayrıca ulaşamadığım makale ve kitaplar için her kapısını çaldığımda şikayet etmeksizin temin ettiği kaynaklar için de kendisine minnettar olduğumu belirtmek isterim. Tezimi, ilk sayfasından son sayfasına kadar virgül dahi atlamaksızın defalarca okumuş olan değerli hocam Doç. Dr. Cengiz Tomar'a teşekkürü bir borç bilirim. Yapmış olduğu düzeltmeler ve bazı konular hususundaki yönlendirmeleri olmasaydı bu çalışma eksik kalırdı. Tez yazım süresince hem maddi hem manevi olarak her zaman yanımda bulunduğu için kendisine ne kadar teşekkür etsem azdır.

Ŗüphesiz en büyük teŖekkrm anneme ve babama olacaktır. Öğrencilik hayatım baŖladıđı günden beri her zaman bana inandılar ve güvendiler. Destekleri hep benimleydi. Sevgileri ve anlayıŖları olmaksızın, bugünlere gelmem imkansız olurdu. Benim baŖarılarım, onların mutluluğu oldu. BaŖarıyla tamamladığım bu doktora tezimi sevgili anneme ve babama hediye olarak.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE ANALİTİK ÇERÇEVE: TOPLUMSAL KİMLİK VE KİMLİK GÜVENLİĞİ	6
1.1. Güvenlik Çalışmalarının Bir Aktörü Olarak Toplumsal Kimlik: Sosyal Psikolojiye Bir Bakış.....	6
1.1.1. Kimliği Tanımlamak	10
1.1.2. Toplumsal Kimlik ve Gruplar arası İlişkiler	14
1.1.3. Toplumsal Kimlik ve Çatışma	21
1.2. Devletler Arası Çatışmadan Topluluklar Arası Çatışmaya: Güvenlik İkilemi Kavramının Seyri ...	28
1.2.1. Geleneksel Güvenlik İkilemi	30
1.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: Etnik Çatışmalar ve Güvenlik İkilemi	37
1.3. Kimlik Güvensizliğini Anlamak: Toplumsal Güvenlik İkilemi	45
1.3.1. Kopenhag Okulu: Bir Toplumsal Güvenlik Perspektifi	47
1.3.2. Toplumsal (Toplumlar arası) Güvenlik İkilemi ve Ortaya Çıkış Aşamaları	56
1.3.2.1. Muğlaklık.....	62
1.3.2.2. Belirsizlik.....	63
1.3.2.3. Cepheleşme	64
1.3.2.4. En Kötüyü Varsayma.....	65
1.3.2.5. Etki-Tepki Süreci.....	66
1.3.3. Toplumsal (Toplumlar arası) Güvenlik İkileminin Sınıflandırılması.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

ARAPLAR VE YAHUDİLER:

FİLİSTİN'DE TOPLUMLAR ARASI GÜVENLİK İKİLEMİNİN DOĞUŞU, 1882-1948	71
2.1. Muğlaklık: Ötekini Tanımak	74
2.1.1. Aliyot Arifesinde Filistin'de Ekonomik, Sosyal ve Politik Arkaplan	76
2.1.2. Siyonizm'in Ortaya Çıkışı	91

2.1.3. Araplar ve Yahudiler: I. Aliya ile Değişen/Dönüşen Yapı.....	101
2.2. Belirsizlik: Birbiriyle Şekillenen Kimlikler.....	108
2.2.1. II. Aliya ve İşçi Siyonizmi	109
2.2.2. Belirsizliğin Katalizörü Olarak Bir Dış Aktör: Britanya'nın Politikaları	120
2.3. Cepheleşme: Ötekini Tanımlamak.....	129
2.3.1. Manda Dönemi Filistin'de İkili Toplum Yapısı.....	129
2.3.2. Öznelerarası Anlamaların Oluşumu: "Komşu"nun "Hasım"a Dönüşmesi	137
2.4. En Kötüyü Varsayma: Hasımın İlanı.....	143
2.5. Etki-Tepki Süreci: Çatışan "Düşman" Kimlikler	153
2.5.1. Erken Tepkiler: Araplar ve Yahudiler Arasındaki İlk Çatışmalar.....	154
2.5.2. Dış Aktöre Tepki: Yahudi Yeraltı Örgütleri İngiliz Mandası'na Karşı.....	160
2.5.3. Filistin'de Sivil Savaş	162

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSRAİLLİ FİLİSTİNLİLER VE İSRAİLLİ YAHUDİLER:

1948 SONRASI TOPLUMLAR ARASI GÜVENLİK İKİLEMİNİN DERİNLEŞMESİ	168
3.1. İsrail Toplumunun Yapısı: İsraili Kimliğinin Ayrışma Hatları	172
3.1.1. Etnik Grup-içi (Intra-ethnic) Ayrışma	175
3.1.1.1. Sosyo - Kültürel Bölünmeler	175
3.1.1.2. Dindar - Seküler Bölünme	185
3.1.2. Etnik Gruplar-arası (Inter-ethnic) Ayrışma	191
3.1.2.1. Dürziler.....	191
3.1.2.2. Bedeviler.....	196
3.2. İsrail'de Vatandaşlık Anlayışı	199
3.2.1. İsrail: Demokrasi mi Etnokrasi mi?	201
3.2.2. İsrail'in Siyasi Kültürü.....	205
3.3. İsrail'in Filistinli Vatandaşları.....	207
3.3.1. Filistinli Kimliği	207
3.3.2. "Getto" Vatandaşlık: İsraili Filistinliler	212
3.4. Yahudi Çoğunluk ve Filistinli Azınlık Arasında Kimlik Güvenliği Mücadelesi	224
3.4.1. Tehdit Algısı ve Güvensizlik: Kimlik Güvensizliğini Besleyen Dinamikler	226
3.4.2. Toplumlar Arası Güvenlik İkilemine Yol Açan Güncel Bileşenler	234
3.4.2.1. Yasal-Resmi Bileşen.....	237
3.4.2.2. Siyasi Bileşen.....	245
3.4.3.3. Sosyo-Kültürel Bileşen.....	248

SONUÇ	259
EKLER	265
KAYNAKÇA	270

KISALTMALAR

ALA	Arab Liberation Army (Arap Özgürlük Ordusu)
bkz.	Bakınız
BM	Birleşmiş Milletler
çğ.	Çoğul
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
EJ	Encyclopedia Juadaica
IDF	Israeli Defense Forces
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
UNWRA	United Nations Work and Relief Agency
YMF	Yahudi Milli Fonu
yy.	Yüzyıl

GİRİŞ

Filistinliler ile Yahudiler arasındaki çatışmalı ilişkinin arkaplanında toprak kaynaklı (Filistin toprakları) bir sorunun var olduğu mâlumdur. İki grup arasında süregiden çatışmanın da yayılmacı/revizyonist bir devlet (İsrail) ile topraklarını bu devletten korumak için mücadele eden bir topluluk (Filistin) arasında geçtiği genel kabuldür. Var olan bu durum, realist açıdan bakıldığında sadece bir toprak meselesi gibi görünse de, Filistinliler ve Yahudiler arasında kimliğin korunması için de bir çatışmanın olduğu açıktır. Bir kimlik meselesi olarak, Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkinin kimlik güvensizliğinden doğan toplumsal (toplumlar-arası) güvenlik ikilemi kavramı ile açıklanması mümkündür. Bu açıdan, bu çalışma İsrail’de toplumsal güvenlik ikileminin varlığını incelemeyi hedeflemektedir.

Bunu yapabilmek için ise, öncelikle sosyal psikolojinin alanına girerek toplumsal kimlik ve gruplararası çatışma kavramlarının anlaşılması önem arz etmektedir. Zira uluslar ve uluslar içerisinde yaşayan etnik gruplar arasındaki çatışmaların sebep ve sonuçlarını anlayabilmek için kimliğin rolünü ortaya çıkarmak zaruridir. Çünkü kimlik birçok analiz düzeyinde karşımıza çıkar. Sosyal bağlam içinde bireysel düzeyde, bir toplum içerisinde gruplar olarak ve küresel sistemde uluslar olarak. Dolayısıyla kimlikle ilgili problemleri anlamak, gruplar ya da topluluklar arasındaki çatışmaların azaltılmasına katkıda bulunabilir. Sosyal psikoloji alanında son yıllarda yapılan çalışmalar da, insan düşüncesinin, hissini ve eyleminin anlaşılmasında kimliğin merkezi bir öneme sahip olduğunu ortaya koymuştur. Nitekim toplumsal kimlikler gruplararası çatışmayı körüklediği gibi, onun meydana gelmesinde rol oynayabilir. Öte yandan gruplararası çatışma toplumsal kimliğin meydana gelmesinde ve güçlenmesinde katalizör görevi görebilir. Son tahlilde, kimlik meselelerine eğilmek çatışmaların azaltılmasında fayda sağlayabilir.

Uluslararası ilişkiler disiplininde de 1990’lı yıllardan itibaren sosyal inşacı yaklaşımın da etkisiyle devletin dışında bireyler ve topluluklar aktör olarak ele alınmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda kimlik, güvenlik çalışmalarının bir parçası haline gelmiştir. Kimlik güvenliği etnik çatışmaların, devletler ile azınlık gruplar arasındaki mücadelenin

başat konusu haline gelmiştir. Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu toplumsal güvenlik konsepti kimliğin güvenliği ile ilgilidir. Buradan yola çıkan Paul Roe bir uluslararası ilişkiler kavramı olan güvenlik ikilemini, toplumsal güvenlik kavramı ile birleştirerek toplumsal güvenlik ikilemi nosyonunu ortaya koymuştur. Neo-realistler tarafından geliştirilmiş olan güvenlik ikilemi, kendisine yönelik tehdit algılayan bir devletin korunmak amacıyla silahlanmasının, diğer bir devlet tarafından saldırgan (ofansif) bir eylem şeklinde algılanarak, ikinci devletin de silahlanması neticesinde ortaya çıkar. Roe da, devletler düzeyinde ortaya konmuş olan bu kavramı, kimlik düzeyinde yeniden ele almıştır. Bir toplumsal grubun kendi kimlik güvenliğini sağlamak için aldığı tedbirler neticesinde, diğer grupta güvensizlik hissiyatı hâsıl oluyorsa, toplumsal güvenlik ikileminin varlığından söz edilebilir.

Bu çalışma İsrail vatandaşı Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkiler ile Filistinli vatandaşların İsrail devleti ile olan münasebeti üzerine odaklanmaktadır. İsraili Filistinliler ile Yahudiler arasında hâlihazırda var olan toplumsal güvenlik ikilemini anlayabilmek için önce Araplar ile Yahudilerin Filistin topraklarındaki karşılaşma sürecini ele alınacaktır. Bunun için, çalışmada Roe'nun toplumsal güvenlik ikileminin ortaya çıkış aşamaları iki topluluk ilişkilerinin tarihsel sürecine tatbik edilecektir. Bu çalışmada, Roe'nun ortaya koyduğu dört analitik boyuta – muğlaklık, belirsizlik, en kötüyü varsayma, etki-tepki süreci – beşinci bir analitik boyut ilave edilmek suretiyle katkıda bulunulmaya çalışılmıştır. Belirsizlik aşamasından, en kötüyü varsayma aşamasına geçişte neden sonuç ilişkisini kuracak bir kavramsal boşluk olduğu düşüncesinden hareketle, sosyal psikolojinin çıkarımlarının da yardımıyla, iki grubun giderek kutuplaştığı cepheleşme boyutu analize eklenerek; Filistinliler ile Yahudiler arasındaki toplumsal güvenlik ikilemi beş aşama üzerinden analiz edilecektir.

Bu analiz yapılırken süreç takibi yöntemi kullanılacaktır. Toplumsal güvenlik ikileminin ortaya çıkış sürecinde, iki topluluğun güvensizlik ve çatışmayla sonuçlanan etkileşiminin ardındaki mekanizmalar ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu mekanizmaların nasıl işlediğinin izleri sürülecektir. Süreç takibi metodunda elde edilecek veri çoğunlukla niteliksel olup ve hatıralar, gazete kayıtları, belgeler gibi dökümanlardan teşekkül eder. Bu çalışmada da, Osmanlı arşiv belgelerinden, İngiliz

Manda dönemi raporlarından, hatıratlar ile dönemin gazete haber ve makalelerinden faydalanılacaktır. Böylelikle teori ile mevcut verilerin birleşmesi sağlanacaktır.

Bu noktada araştırmanın temel alanını belirtmekte fayda vardır. Bu çalışma zamanda ve mekânda düzenlilik kazanmış toplumsal pratikler üzerinden bir inceleme yapmaktadır. Diğer bir deyişle yapıyı ele almaktadır. Zira yapı hem eylemin ön koşulu ve aracı, hem de sonucudur. Dolayısıyla yapı etkileşime içseldir, insanların eyledikleri durumlar dışında hiçbir varoluşa sahip değildir. Böylece etkileşim de ne tamamen dışarıdan yapı veya toplum tarafından belirlenen ne de tamamen bireylerin kendi iradeleriyle şekillendirdikleri bir süreçtir. Bu açıdan yapıyı yani toplumsal pratikleri araştırmak, yapının eylem aracılığıyla inşa edilerek nasıl oluştuğunu; buna mukabil eylemin yapısal olarak nasıl inşa edildiğini açıklamaya çalışmaktır. Etkileşim kalıplaştığı ve sürdüğü müddetçe düzenlilik kazanmış olur ve yeniden üretilen sistemler olarak var olmaya devam eder.

Bu açıdan çalışma toplumsal güvenlik ikileminin meydana gelmesine sebebiyet veren yapıyı analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu meyanda çalışmanın hedeflerinden biri teoriye diğeri pratiğe ilişkindir. Teorik açıdan, güvenlik çalışmalarında aktör olarak toplumsal kimliğin yerini belirleyerek, sosyal psikolojinin konusu olan toplumsal çatışma ile uluslararası ilişkiler kavramı olan toplumsal güvenlik ikilemi arasındaki benzerlikleri tespit edip, holistik (bütüncül) bir bakış açısıyla vaka incelemesi yapılması hedeflenmektedir. Pratik açıdan ise Filistinliler ile Yahudiler arasındaki etkileşim süreçlerini toplumlar-arası güvenlik ikilemi çerçevesine oturtarak iki topluluğun birbiriyle karşılaşma, tanışma, birbirlerini tanımlama, düşman olma ve çatışma süreçlerini ele almak amaçlanmaktadır. Bunu yaparken siyasi tarihin kaydetmiş olduğu olaylarla birlikte, tehdit algısının teşekkül ettiği bilişsel süreçleri de ortaya çıkarmak ve son tahlilde meydana gelen yapıyı gözler önüne sermeye; bu yapı aracılığıyla inşa edilen toplumsal etkileşim sistemi çözümlenmeye çalışılacaktır.

Bu çalışmada 1948 yılında İsrail devleti kurulduğunda, bu devletin sınırları içerisinde kalan Filistinlilerin Yahudilerle olan ilişkisi ele alınmaktadır. İşgal altındaki topraklarda yaşayan Filistinliler bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Nitekim

Batı Şeria ve Gazze’de yaşayan Filistinlilerin İsrail devlet aygıtı ile olan ilişkileri ayrı bir çalışma yapılmasını gerektirecek kadar kapsamlı ve sorunludur. Çalışma boyunca Filistinliler, Araplar, Filistinli Araplar, İsraili Filistinliler, İsrail vatandaşı Filistinliler gibi nitelendirmeler birbirlerinin yerine kullanılmıştır; her kullanımda kastedilen İsrail devleti sınırları içerisinde yaşayan Filistinlilerdir.

İsrail’de yaşayan Filistinlileri ele almak demek ayrımcılığı ve mekânsızlaştırmayı incelemek manasına gelir. Çünkü İsrail baskın etnik-milli gruba (Yahudiler) bir anavatan olmak üzere kurulmuş, yapısal olarak etnik bir devlettir. Bu çalışmada tarihsel analiz yapıldıktan sonra, ayrımcılığa dair pratikler tespit edilecektir. Bununla birlikte çalışmanın teorik ve analitik çerçevesi açısından, sadece kimlik güvensizliğine yol açan ayrımcı-dışlayıcı uygulamalar esas alınmıştır. Diğer bir deyişle bu çalışma Filistinlilerin maruz kaldığı salt ayrımcı-dışlayıcı pratikler ile ilgili değildir; toplumsal güvenlik ikilemine neden olan ayrımcı-dışlayıcı eylemler ile alakalıdır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde toplumsal kimlik, toplumsal kimlik çatışması ve gruplararası çatışma gibi kavramlar üzerinde sosyal psikolojide yapılmış araştırmalar gözden geçirilecektir. Daha sonra uluslararası ilişkiler disiplinde güvenlik çalışmalarında kimliğin yerine değinilecek, disiplinde yaşanan dönüşümler ele alınarak, kimlik ve güvenlik arasındaki teorik bağlantı kurulmaya çalışılacaktır. Paul Roe’nun toplumsal güvenlik ikilemi kavramına değinilmeden önce, geleneksel güvenlik ikilemi kavramı ele alınacaktır.

Toplumsal güvenlik ikilemini anlamak için öncelikle Kopenhag Okulu’nu ve disipline katkılarını anlamak gerekmektedir. Bu yüzden, Kopenhag Okulu’nun ortaya koyduğu çalışmalar tartışılacak, güvenlikleştirme ve güvenlik sektörlerinden özellikle toplumsal güvenlik kavramları açıklanacaktır. Son olarak, toplumsal (toplumlar-arası) güvenlik ikileminin hipotezleri, analitik boyutları ve Roe’nun sınıflandırması ele alınacaktır.

İkinci bölümde Araplar ve Yahudiler arasındaki ilk etkileşimler tarihsel olarak analiz edilecektir. 1882 yılında başlayan ilk Yahudi göçüyle toplumlar-arası güvenlik

ikileminin ortaya çıkış aşamaları ele alınarak, bugünkü yapının nasıl meydana geldiği gözler önüne serilmeye çalışılacaktır. Hem sosyal psikoloji hem de uluslararası ilişkiler yaklaşımlarını eklettik bir şekilde kullanarak, Filistin’de toplumlar-arası güvenlik ikileminin doğuşu ‘muğlaklık: ötekini tanımak’, ‘belirsizlik: birbiriyle şekillenen kimlikler’, ‘cepheleşme: ötekini tanımlamak’, ‘en kötüyü varsayma: hasımın ilanı’ ve ‘etki-tepki süreci: çatışan –düşman- kimlikler’ başlıkları altında incelemeye tabi tutulacaktır.

Üçüncü bölümde 1948’de İsrail devletinin kurulması sonrası derinleşen toplumsal güvenlik ikilemine değinilecektir. Bu bölümde, Filistinlilerin durumunu daha iyi anlayabilmek adına İsrail toplumunun parçalı/zümreli yapısı ile İsrail’de vatandaşlık anlayışı gözden geçirilecektir. Filistinli kimliği ve İsrail vatandaşı olarak Filistinlilerin İsrail siyasi kültüründeki yeri tartışılacaktır. Filistinliler ve Yahudiler arasındaki tehdit algısı ve güvensizliği meydana getiren dinamikler incelendikten sonra, toplumsal güvenlik ikilemini besleyen güncel bileşenler ele alınacaktır. Anthony Giddens’in toplumsal etkileşim sistemlerini (yapılaşmış bütünlük) incelemek için kullandığı üç yapı biçiminden hareketle, güvenlik ikilemini meydana getiren yapı çözümlenmeye çalışılacaktır. Giddens’in meşrulaştırma, egemenlik ve anlamlandırma olarak sınıflandırdığı yapılar, sırasıyla yasal düzenlemeleri ele alan yasal-resmi bileşen; siyasi pratikleri ele alan siyasi bileşen ve eğitim, dil gibi sembolik, söylemsel uygulamaları ele alan sosyo-kültürel bileşen aracılığıyla ele alınarak, toplumsal güvenlik ikileminin meydana gelmesini hazırlayan yapının çözümlenmesi sağlanacak; iki topluluğun hangi tür güvenlik ikilemine sıkışıp kaldığı bulgulanmaya çalışılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE ANALİTİK ÇERÇEVE: TOPLUMSAL KİMLİK VE KİMLİK GÜVENLİĞİ

Çalışmanın birinci bölümde toplumsal kimlik kavramı tanımlanacak, kimlik çatışması ve gruplararası çatışmalar üzerine yazılmış olan sosyal psikoloji literatürü gözden geçirilecektir. Daha sonra uluslararası ilişkiler disiplininde kimlik güvenliği tartışmaları ele alınacak, sosyal inşacılıkla başlayıp, Kopenhag Okulu ile devam eden kimlik ve güvenlik meselesi toplumsal güvenlik ve Paul Roe'nun formüle ettiği toplumsal (toplumlar-arası) güvenlik ikilemi bağlamında açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1.Güvenlik Çalışmalarının Bir Aktörü Olarak Toplumsal Kimlik: Sosyal Psikolojiye Bir Bakış

1990'lı yıllar büyük devletlerin çözülmesine ve bu devletler içinde yaşayan etnik unsurların birbirleri ile çatışmalar içerisine girmesine tanıklık etmiştir. Bu çatışmalar hem toprak temelli hem de kimlik temelli bir şekilde cereyan etmiştir. Bu yüzden 20. yüzyılın sonu kimliğin ve kimlik kaynaklı hususların sosyal teoride yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Uluslararası ilişkiler disiplininde de Soğuk Savaş'ın sonu ile birlikte hem kuram çalışmalarına hem de dış politika analizlerine kimlik kavramı dâhil edilir hale gelmiştir. Soğuk Savaş'ın ani bir şekilde sona ermesi ile patlak veren ayrılıkçı milliyetçilik uluslararası ilişkiler camiasını, dünya meselelerini analiz ederken doğrudan ve kaçınılmaz olarak kimliğin kuramsal statüsünü düşünmeye itmiştir.¹Bunda sosyal teorideki çoğulculuk algısının ve giderek yayılan inşa kavramının etkisi büyüktür.²Uluslararası ilişkiler disiplininde eleştirel, reflektivist ya da sosyal inşacı (konstrüktivist) olarak karakterize edilen bu yaklaşım kuramlaştırmaya daha sosyolojik

¹ Yosef Lapid, "Culture's Ship: Return and Departures in International Relations Theory", Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil (ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory* içinde (London: Lynne Rienner Publishers, 1996), 4

²Lapid, "Culture's Ship", 7

bir bakış açısıyla yaklaşmıştır. Dünya siyasetinin nasıl inşa edildiği sorusunu soran bu eleştirel yaklaşımların iki önemli iddiası vardır:

1. Uluslararası politikanın esas yapısı materyaldeğil, sosyal temellere dayalıdır.
2. Bu temeller aktörlerin sadece eylemlerine değil, aynı zamanda kimlik ve çıkarlarına da şekil verir.³

Argümanlarını bu yaklaşım dâhilinde geliştiren Alexander Wendt, neo-realizmin devletler sisteminin dayandığı yapının anarşik olduğu önermesine karşılık olarak, sistemin yapısının devlet *kimliklerinin* dağılımına temelden bağlı olduğunu ve bu kimlikler tarafından belirlendiğini ileri sürmüştür.⁴Wendt devletler ve yapı arasındaki ilişkiyi *karşılıklı inşa* (mutual constitution) olarak tanımlamak yerine sosyal teorideki *bağımlılık ilkesini* (*supervenience*) ödünç almıştır. Buna göre yapısal değişim kimlik değişimini zorunlu kılacaktır. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın kültürel bir yapı olduğunu ve sonlanmasının da yapısal bir değişim olduğunu öne süren Wendt, bu yapının değişmesi ile çatışmacı olan kimliklerin de değişime uğrayacağını dile getirmiştir.⁵Genel anlamıyla sosyal gerçekliğin ve bilginin inşa edildiğini ifade eden sosyal inşacı yaklaşıma göre sosyal gerçekliğin oluşmasında toplumsal aktörlerin, yapıların ve bilginin rolü vardır. Sosyal inşacıların çıkış noktalarından biri disipline toplumsal ve tarihsel bir perspektif getirmektir. Materyal unsurların önemi göz ardı edilmeksizin sosyal dünyanın oluşmasında ve ortaya çıkmasında düşünsel unsurların kurucu rolüne vurgu yapılır. Aktörlerin kimlikleri ve uluslararası yapı ise veri olarak alınmaz, araştırma konusu yapılır.⁶

³Alexander Wendt, "Constructing International Relations", *International Security* 20, no.1, (1995): 73-74

⁴ Alexander Wendt, "Anarchy Is What the States Make of it: The Social Construction of International Politics", *International Organization* 46, no.2, (1992): 403-407

⁵ Alexander Wendt, "Identity and Structural Change in International Politics", Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil (ed.), *The Return of Culture and Identity in IR Theory* içinde (London: Lynne Rienner Publishers, 1996), 48-50

⁶ Mustafa Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak", *Ege Akademik Bakış* 9, no. 2, (2009): 777-778

Sosyal inşacılığa göre devletler sosyal bir varlık, uluslararası ilişkiler de sosyal bir alandır. Sosyal inşacılık, sosyal teorideki yapılanma teorisinden ve sembolik etkileşimcilik yaklaşımlarından ödünç aldığı yapıların ve aktörlerin ontolojik açıdan farklı entiteler olduğu ancak her ikisinin de karşılıklı etkileşim sonucunda ortaya çıktığı savı ile kendisini hem ontolojik hem epistemolojik açıdan bütüncül (holistik) bir yaklaşım olarak konumlandırmıştır.⁷ Konstrüktivizme göre normlar aktörler tarafından içselleştirilir; bu normlar içselleştirildiği ölçüde benliğin ve kimliğin bir parçası olarak araç olmaktan çıkar ve amaç haline gelir. Bu noktadan sonra norm ile çıkar arasında ayırım yapmak anlamsızlaşır zira kimliği ve çıkarları normlar tanımlamakta; öznenin kimlik ve çıkarlarını dönüştürmekte ya da yeniden kurmaktadır.⁸ Görüldüğü gibi, konstrüktivizm ile birlikte uluslararası ilişkiler kuramları, sosyal bir nitelik kazanmaya başlamış, uluslararası ilişkiler sosyal kuramın bir parçası hâline gelmiştir.

Kimlik kavramı uluslararası ilişkiler disiplininde güvenlik odaklı çalışmalarda bir problematik olarak ele alındığında ise kimliğin güvenliğine vurgu yapılmıştır. Fiziksel güvenliğin yanında kimlik güvenliğinin de önemli olduğu savı sosyal inşacı söylem tarafından Anthony Giddens'in ontolojik güvenlik kavramından ödünç alınmıştır. Bireyin güvende olmadığı söylendiğinde onun bekasının tehlikede olduğu ima edilmez; bu "güvende olmama" durumu daha çok bireyin kim olduğu hususunda rahatsızlık duyduğu anlamına gelmektedir, dolayısıyla ontolojik güvenlik hayatta kalmanın güvenceye alınmasından ziyade, var oluşun güvenliğiyle alakalıdır.⁹ Giddens'a göre ontolojik olarak güvende olmak hayattaki temel varoluşsal soruların cevaplarına sahip olmak demektir.¹⁰ Bunu sağlamak için bireyler rutin davranış kalıpları geliştirirler ve bir grubun parçası olma ihtiyacı hissederler, dolayısıyla devamlılık ve düzen güvenlik için önem arz eder. Bu devamlılık ve düzen bozulduğunda ise endişe ve korku artarak kişinin kimliğini tehdit eden bir hal alır.¹¹ Jennifer Mitzen birey ya da

⁷ Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak", 781-782

⁸ Küçük, "Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak", 784

⁹ Brent J. Steele, *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*, (London: Routledge, 2008), 51

¹⁰ Anthony Giddens, *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, (Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1991), 47

¹¹ Giddens, *Modernity and Self-Identity*, 44-45

toplumsal grupların etraflarını saran çevrenin istikrarsız özellikler göstermesinden olumsuz etkilendiğini; güvenliğin tahmin edilebilirlik ve netlik gerektirdiğini öne sürerek aynı durumun devletler için de geçerli olduğunu vurgular. Dolayısıyla mesele amaçlarla araçların uyumlaştırılarak kimliğin güvence altına alınmasıdır.¹² Bu önerme ile uyumlu olarak Anthony Smith milliyetçiliğin sosyal dünyası çöküntüye uğramış olan insanlar tarafından geliştirilen doğal bir süreç olduğunu öne sürer.¹³ Bu nedenle Smith'e göre milliyetçilik aslında kaybedilmiş olan ontolojik güvenliği yeniden kurmak – ve dahası toplumsal kimliğin sınırlarını belirlemek- için işlev gören bir toplumsal inşadır.

Bugünkü güncel problem ise şimdi ve gelecek konusunda netliğin var olmaması problemidir. Küreselleşme, göç olgusu, teknolojik gelişim, devlet kavramının düşüş haline geçmesi, yurtsuzlaşma/vatansızlaşma (de-territorialization) gibi hususlar gelecek ve kimlik hakkında duyulan endişeyi körüklemekte ve bir ontolojik güvensizlik durumu ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç sonunda meydana gelen ontolojik korku, varoluşun – dolayısıyla kimliğin- tehdit altında olduğunun hissedilmesine sebep olmakta ve kimliği korumak için istikrarı sağlamaya yönelik çabalarını arttırmaktadır.

Uluslararası ilişkiler disiplinde kimliğe, kimlik güvenliğine yapılan vurgu, aktörler arasındaki ontolojik güvenliği sağlamak için ortaya çıkan, şiddet içeren/içermeyen çatışmaları anlayabilmek için araştırmacıyı toplumsal kimlik, gruplararası çatışmaların dinamikleri gibi sosyal psikolojinin konusu olan kavramlara bakmaya yöneltmiştir. Bu alt bölümde değinilen hususlar bu çalışmanın analiz çerçevesi olan toplumlararası güvenlik ikilemi kavramını anlamak, çalışmaya konu olan Filistinliler ile İsrail arasındaki çatışmacı ilişkiyi analiz edebilmek ve sosyal psikolojinin çıkarımlarını uluslararası ilişkiler disiplinindeki yaklaşımlarla sentezleyebilmek için gösterilmiş bir çabadır.

¹² Jennifer Mitzen, “Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma”, *European Journal of International Relations* 12, no. 3, (2006): 341-370

¹³ Anthony Smith, *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nation and Nationalism*, (London: Routledge, 1998), 97

1.1.1. Kimliği Tanımlamak

Günümüzde *kimlik* kelimesini kullanmaksızın göç, etnisite ve güvenlik gibi konular hakkında yorum yapmak eksik bir analiz ve çıkarım yapılmasına yol açmaktadır. Kimlik kavramını tanımlama süreçleri karmaşık ve bağlama göre değişiyor gibi görünse de, kısaca “kimlik, bir şeyin ne olduğudur”.¹⁴

Kimlik, popüler bir sosyal bilim terimi olarak literatüre 1950’li yıllardan itibaren girmiş ancak kavramı yorumlarken ortaya çıkan farklılaşmalar bu alanda sayısız çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Kimlik bir yandan benlik aracılığıyla bireysel kimlik, din aracılığıyla dini kimlik, ırk aracılığıyla etnik kimlik ve içinde bulunulan topluma yönelik aidiyet ile de toplumsal kimlik olarak tanımlana gelmiştir. Kavramı daha da karmaşık hale getiren ise bahsi geçen tüm bu kimliklerin iç içe olması ve her farklı bağlamda birinin öne çıkmasıdır. Nitekim Erikson’un ortaya koyduğu üzere kimlik “bireyin özünde ve fakat aynı zamanda onun toplumsal kültürünün merkezinde ‘yerleşmiş’ bir süreçle, gerçekte, bu iki kimliğin kimliğini kuran bir süreçle” ilgilidir.¹⁵

Psikologlar kimliği, id-ego-süper ego modelinden türeyen bireyselliğin iç gelişimi olarak görürken; sosyologlar kimliği birey ve toplum arasındaki etkileşimin bir ürünü olarak görmektedirler. Onlara göre kimlikler toplumsal olarak inşa edilir, dolayısıyla toplumsal olarak verilmiştir. Bu açıdan kimliğin iki farklı boyutu vardır: Bireysel kimlik ve toplumsal kimlik. Bireysel kimlik bireyin Dünyaya olan yaklaşımını ve bu Dünyadaki konumunu belirleyen değer ve bağlılıklarını ifade ederken, toplumsal kimlik bireyin kendini tanımladığı ve kendisini bunun ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü ilişkilere tekabül etmektedir.

¹⁴ Philip Gleason, “Identifying Identity: A Semantic History”, *The Journal of American History* 69, no.4, (1983):910

¹⁵Erik H. Erikson, *Identity and the Life Cycle*, (New York, 1950) Alıntılayan Gleason, “Identifying Identity”, 914

Çalışmanın konusu ile bağlantısı, konunun daraltılması ve analiz çerçevesinin daha iyi anlaşılması açısından burada toplumsal kimlik kavramına değinmekte fayda vardır. Kişi, içinde bulunduğu toplumda çeşitli ilişkilere dâhil olur, farklı rollere bürünür ve çeşitli topluluk ya da cemaat üyesi olur. Bu ilişkiler, roller ve üyelikler sayesinde bir yandan kendini tanımlarken diğer yandan da buna göre tanımlanır. Toplumsal kimlikler, normatifliği ve iktidarın harmanlanmasını temsil eder, hali hazırda var olan inançlar bütünüyle meşrulaşır ve mevcut iktidar ilişkileriyle ayakta durur.¹⁶ Birey toplumsal kimlikleri içselleştirdiği oranda kendini tanımlar ve buna göre tanımlanır; toplumsal kimlikler olmadan toplumsal ilişkilerin yapılandırılması mümkün olmaz.¹⁷ Dolayısıyla toplumsal kimlikle özdeşleşildiği oranda toplumsal ilişki mümkündür. Charles Taylor da, temelde diyalojik varlıklar olduğumuzu ve kendi kimliklerimizi –ve kendimizi- diğerleriyle olan ilişkilerimiz –ve onlarla mücadelelerimiz- sayesinde tanımladığımızı belirtir.¹⁸ Son tahlilde benliğimizi her zaman anlamın kültürel bağlamında tanımlar ve dil içinde ifade ederiz.¹⁹

Bu noktada *özdeşleşme* kavramı önemli bir rol üstlenmektedir. Gordon W. Allport *The Nature of Prejudice* isimli kitabında özdeşleşmenin kişinin diğerleriyle duygusal bir kaynaşma duygusu taşıdığını ifade ederek hem kavramın etnisite ile olan bağlantısını ortaya koymuş hem de toplumsal kimlikle özdeşleşme süreçlerinde toplumun değer ve tutumlarının sözünü ettiği duygusal kaynaşmaya dolayısıyla da grup/toplumsal aidiyet duygusuna olan katkısını gözler önüne sermiştir: “*Toplumsal bir meseleyle ilk kez karşı karşıya gelen bir çocuk, ebeveynine hangi tutumu alması gerektiğini soracaktır. Nitekim ‘Baba biz kimiz? Yahudi mi, putperest mi, Protestan mı Katolik mi; Cumhuriyetçi mi demokrat mıyız?’ diye sorabilir. ‘Bizim’ kim olduğumuz söylendiğinde ise çocuk tam olarak tatmin olur. O andan itibaren üyeliğini ve onunla*

¹⁶Bhikhu Parekh, “Logic of Identity”, *Politics, Philosophy, Economics*, (2009): 273

¹⁷ Parekh, “Logic of Identity”, 274

¹⁸ Taylor’ın “Diyalojik Ben” kavramı için bkz. Charles Taylor, “The Diological Self”, Robert E. Goodman ve Walter R. Fisher (ed.), *Rethinking Knowledge: Reflections Across the Disciplines* içinde (Albany: State University of New York Press, 1995), 57-68

¹⁹Allison Weir, “Who Are We? Modern Identities between Taylor and Foucault”, *Philosophy & Social Criticism* 35, no:5, (2009): 540

uyumlu olan hazır tutumları kabul edecektir.”²⁰ Özdeşleşme aile, arkadaşlar gibi birincil gruplarla gerçekleşebileceği gibi, kadim gruplar (etnik veya dini), sosyal olarak inşa edilmiş olan ulus ya da siyasi partilerle de kurulacak bağlar aracılığıyla da gerçekleşebilir.

Stuart Hall’a göre, özdeşleşmenin gerçekleşmesi için toplumun ortak algısında başka bir şahıs, grup ya da ideal ve bu temel üzerine inşa edilmiş sadakat ve dayanışma ruhuyla paylaşılacak ortak bir köken ve ortak özelliklerin tanınması gereklidir.²¹ Netice olarak özdeşleşmenin ve kimlik ya da aidiyet gibi kavramların içinde her daim bir inşa hali, devam eden bir süreç barındırdığını söylemek mümkündür. Bu yüzden, Hall özdeşleşmenin içine alarak kendi bünyesinde eritme sürecinden ziyade; bir eklemlenme, üzerine dikme ya da bir üst-belirlenim süreci olduğunu öne sürer.²² Özdeşleşme süregiden, tamamlanmayan ve açık olan bir sosyalleşme sürecidir ki bu süreç kültür ve sosyal gerçeklik tarafından belirlenir. Bu açıdan özdeşleşmenin duygusal ve bilişsel olmak üzere iki bileşeni vardır. Duygusal bileşen olumlu duygular ve pozitif ilişkiler neticesinde gelişip şekillenirken, bilişsel bileşen değerlerin, inançların, tavırların ve dünya görüşlerinin kabul edilip benimsenmesini sağlayan duygusal bağlar üzerinde temellenir.²³ Bu durumda aidiyet grubun diğer üyeleriyle paylaşılacak aynılıklar aracılığıyla temellenir ve kişi bu grup ile güçlü ve olumlu duygusal bir bağ kurar.

Görüldüğü üzere kimlik bir ilişkiler bütünü içerisinde, bir grubu, ideali, tarihsel bir bağı temsil etmektedir ve bunlarla özdeşleşme sürecinde oluşmaktadır. Bu temsil içerisinde kimlikler öznenin almak zorunda olduğu konumlardır ki, onlar *ötekinin* bulunduğu yerden, her daim bir yoksunluk ve bölünme üzerinden inşa edilir.²⁴

²⁰ Gordon W. Allport, *The Nature of Prejudice*, (Reading MA: Addison-Wesley Publishing, 1954), 293-294

²¹ Stuart Hall, “Kimliğe İhtiyaç Duyan Kim?”, Fırat Mollaer (ed.), *Kimlik Politikaları: Özdeşlik, Tanınma ve Farklılık* içinde (İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2014), 279

²² Hall, “Kimliğe İhtiyaç Duyan Kim?”, 280

²³ Karina V. Korostelina, *Social Identity and Conflict: Structures, Dynamics and Implications*, (New York: Palgrave MacMillan, 2007),18

²⁴ Hall, “Kimliğe İhtiyaç Duyan Kim?”, 284

Dolayısıyla, kimlik; ötekiyle olan ilişkisine, ne olmadığına, neden yoksun olduğuna dayanılarak söylem üzerinden inşa edilir. Özdeşleşme bir aynılığın, *farklılaşmamanın*²⁵ sonucunda gerçekleşirken, kimliğin hem ayniyet hemde farklılık aracılığıyla eş zamanlı bir şekilde inşa edildiğini söylemek mümkündür. Nitekim farklılaşmama – özdeşleme ya da aidiyet - içselken, diğeri dışsaldır.

Sonuç olarak özdeşleşmenin toplumsal kimliklerin oluşumu bakımından şu iki önemli işlevi yerine getirdiği söylenebilir: (1) Kişinin koruma ve güven altında olduğunu hissetmesini sağlayacak bir gruba ait olma ihtiyacının giderilmesi ve (2) kişinin sosyal ilişkiler sistemine dâhil edilmesi.²⁶

Yukarıda anlatılanlar çerçevesinde toplumsal kimliği bir gruba duyulan aidiyet hissi, bir sosyal kategoriye duyulan güçlü bağ, zihnin sosyal davranışları ve algılarını oluşturan önemli bir parçası olarak tanımlamak mümkündür ve bu kimlik varlık ile benliğe içkin olmaktan ziyade var olan sosyal yapılardan etkilenmekte ve sosyal olarak inşa edilmektedir. Fredrik Barth kimliğin oluşumunun, kabulünün ve dönüşümünün gruplar ve kişiler arasındaki etkileşim süreçlerinde gerçekleştiğini öne sürer; ona göre bu aynılık ve farklılık arasındaki bir diyalektiktir; toplumsal kimlik her zaman diğer insanlarla kurulan karmaşık süreçler vasıtasıyla oluşur, onların algı ve davranışlarını yansıtır.²⁷ Bu bağlamda Barth toplumsal kimliğin sınır (border) oluşumunun bir ürünü olduğu olduğunu öne sürer. Ona göre toplumsal kimlik sınırdaki ifade bulur ve “biz” ve “onlar” arasındaki zıtlık aracılığıyla telaffuz edilir.²⁸ Dolayısıyla Barth toplumsal kimliğin varlığının bağlı olduğu, hatta birçok durumda ona içkin olan geçmişin tarihsel mitlerinin ve ortak bir miras ile ecdâdın, icat edilmiş hikâyelerle, kimliğin yeni sosyal ve siyasal kökleri olarak ortaya çıkışının ancak sınırların tesis edilmesinden *sonra* gerçekleşebileceğini ileri sürer.²⁹ Bu yüzden toplumsal kimlikler her zaman ötekine

²⁵ Hall “Kimliğe İhtiyaç Duyan Kim?”, 282

²⁶ Korostelina, *Social Identity and Conflict*, 18-19

²⁷ Fredrik Barth (ed.), *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*, (Boston: Little, Brown, 1969), 11

²⁸ Barth, *Ethnic Groups and Boundaries*, 14-15

²⁹ Barth, *Ethnic Groups and Boundaries*, 38

ihtiyaç duyar; varoluşu bir diğeri tarafından inkâr edilmeye bağlıdır. Gruplar arasındaki farklılık ne kadar baskın ve kuvvetliyse, her birinin grup kimlik bilinci daha yüksek olacaktır.

1.1.2. Toplumsal Kimlik ve Gruplar Arası İlişkiler

Bireysel kimlik, verili bir toplumsal bağlamda bireyi diğelerinden ayıran/farklılaştıran “özgün benlik”i ifade ederken; toplumsal kimlik ise “ben”in daha kapsayıcı olan toplumsal birimler içerisinde sınıflandırılması ve burada “kendi” kavramının gayri şahsileşerek, “ben” in “biz” haline dönüşmesi olgusunu ifade eder.³⁰ Diğeri bir deyişle, toplumsal gruplar ortak sosyal deneyimleri, davranışları ve karakteristikleri paylaşan insan topluluklarıdır; bu bağlamda toplumsal kimlik de diğeri grup üyeleri ile özdeşleşme süreçlerinin bir neticesidir.³¹ Peki, bu noktada gruplar nasıl oluşmaktadır, bireyler hangi motivasyon neticesinde bir araya gelmektedir? Gruplar arası ilişkiler nasıl şekillenmektedir?

Muzafer Sherif’in yapmış olduğu grup ve gruplar arası ilişkiler tanımları literatürde geniş çapta tastik edilmiştir. Sherif’in tanımına göre grup (1) birbiriyle rol ilişkileri geliştirmiş ve verili bir zamanda belirli bir karşılıklı bağımlılık statüsünde bulunan bireylerden oluşan ve (2) üyelerinin davranışlarını sahip olduğu değerler ve normlar bütününe göre düzenleyecek olan toplumsal bir birimdir. Gruplar arası ilişkiler de iki ya da daha fazla grubun ve üyelerinin arasındaki ilişkiye işaret eder. Bu ilişkilerdeki davranış biçimi ise toplumsal birim içerisindeki üyeliğin gerektirdiği şekilde olur, bireysel değil, kolektiftir.³²

Marilyn Brewer’in minimal grup paradigmasına göre gruplar arasındaki ilişkilerin bir belirleyeni olarak diğeri gruptan farklı bir gruba aidiyetin farkındalığının

³⁰Marilyn B. Brewer, “The Social Self: On Being the Same and Different at the Same Time”, *Personality and Social Psychology Bulletin* 17, no.5, (1991): 476

³¹ Korostelina, *Social Identity and Conflict*, 23

³²Muzafer Sherif, “Superordinate Goals in the Reduction of Intergroup Conflict”, *The American Journal of Sociology* 63, no.4, (1958): 350

varlığı yeterlidir. Farklılığın farkındalığı kişinin kendisinin içinde bulunduğu grup lehine, dışardaki/karşıdaki grubunsa aleyhine bir şekilde önyargı oluşturması ile neticelenmektedir.³³ Kısacası kişinin taşıdığı toplumsal kimlik gruplar arasındaki ilişkilerin belirleyicisidir.

Sosyal ilişkiler içerisinde şekillenen ve farklılaşarak ya da benzeşerek son tahlilde bir aidiyet/kimlik duygusunun oluşmasıyla meydana gelen toplumsal grupların oluşumunu ve aralarındaki ilişkileri anlayabilmek için çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Henri Tajfel tarafından geliştirilen Toplumsal Kimlik Teorisi -1981 (Social Identity Theory-SIT) ve John Turner tarafından geliştirilen Sınıflandırma Teorisi - 1987 (Categorization Theory) toplumsal kimlik çalışmalarına öncülük etmiş olan modellerdir. Bu iki yaklaşım sınıflandırmanın bilişsel süreçlerini temel alır ve algılama kavramına vurgu yapar.

Tajfel ve Turner'ın geliştirdiği toplumsal kimlik teorileri gruplar arasındaki davranışları bilişsel-güdüsel temelde detaylandırmaktadır. Buna göre her insan kendini belirli bir silsile içerisinde tanımlar, bu silsile içinde grup üyelikleri de bulunmaktadır. Kişi kendisini bir grup ile tanımladığı oranda, o gruba olumlu bir şekilde yaklaşacaktır. Bu teoriye göre, grubun özsaygısını (self esteem) korumak için ise üye olunan grubun ötekine göre daha üstün olduğu değerlendirilmesinin yapıldığı karşılaştırmalar (social comparisons) önem taşımaktadır.³⁴ Dolayısıyla karşılaştırma bireyin ait olduğu grubun anlamını ve değerini kavramasındaki tek yol olarak görünmektedir.³⁵

Buna göre toplumsal kimlik teorisinin temel hipotezi şöyledir: Bireyin farklılaşması ve kendi ait olduğu gruba yönelik olumlu bir değerlendirme yapması, içinde bulunduğu bağlamda yaptığı karşılaştırmalar aracılığıyla gerçekleşir. Bu süreç

³³ Marilyn B. Brewer, "In-group bias in the minimal intergroup situation: A Cognitive-motivational Analysis", *Psychological Bulletin* 86, (1979): 307-324

³⁴ H. Tajfel ve J.C. Turner, "An Integrative Theory of Intergroup Conflict", W. G. Austin ve S. Worchel (ed.) *The Social Psychology of Intergroup Relations* içinde, (Belmont: Brooks, 1979), 33-47

³⁵ Russell Spears, "Group Identities: The Social Identity Perspective", S. J. Schwartz vd. (ed.), *Handbook of Identity Theory and Research* içinde (London: Springer, 2011), 203

grup içi iltiması (favoritizm) sağlarken, diğer gruplara yönelik ayrımcılığı da körükler.³⁶ Neticede bu bilişsel süreçler toplumsal kimliğin ortaya çıkmasına yardımcı olur. Bu hipotez ışığında toplumsal kimlik teorisinin temel ilkelerini şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Bireyler pozitif bir toplumsal kimlik kazanmak ve onu korumak için çaba sarf ederler
- Gruba üyelik bireyin toplumsal kimliğinin oluşumuna katkıda bulunur
- Bireyin kendi grubunun oluşması ve gelişmesi diğer gruplarla yapmış olduğu karşılaştırmalara bağlıdır
- Pozitif bir toplumsal kimlik lehte yapılan karşılaştırmalara bağlıdır³⁷

Toplumsal kimlik teorisinin temel iddialarından birinin pozitif kimlik kazanmak olarak belirlenmiş olması, grup çalışmalarının daha çok dezavantajlı gruplar üzerinde, bu grupların pozisyonlarını daha iyi hale getirmek için nasıl motive olduklarını anlamak üzere yapılmış olmasından kaynaklandığını ifade etmek gerekir. Bu açıdan toplumsal kimlik teorisi normatif bir teori; “ne olduğundan” ziyade “ne yapılmalı” ya yönelik bir reçete olarak görülebilir.³⁸

Toplumsal kimlik sadece grup içerisindeki benzerliklerin algılanmasıyla değil, aynı zamanda bu grup ile diğer grup ya da kategorilerin üyelerinin arasındaki farklılıkların da algılanmasıyla bağlantılıdır.³⁹ Hem Tajfel hem de Turner, gruplar

³⁶ Grup içi iltimas, gruplar arası ayrımcılık hakkında yapılmış çalışmalar için bkz. Marilyn B. Brewer, “In Group Bias in the Minimal Intergroup Situation: A Cognitive-Motivational Analysis”, *Psychological Bulletin* 86, no.2, (1979): 307-324

³⁷ Ronald J. Fisher, *The Social Psychology of Intergroup and International Conflict Resolution*, (New York: Springer-Verlag, 1990), 29

³⁸ Spears, “Group Identities: The Social Identity Perspective, 206

³⁹ Korostelina, *Social Identity and Conflict*, 24

arasındaki ilişkinin – ya da doğması muhtemel çatışmanın- somut çıkarlardan ziyade daha soyut olan saygı (esteem) kavramı üzerinden şekillendiğini öne sürmüşlerdir. Zira kişilerin içinde buldukları topluluğa duydukları aidiyetten kaynaklanan kimlikleri kendi benliğinin önemli bir parçası olmakta ve kişinin hem kendisini hem de bir bütün olarak toplumu algılama biçimlerini etkilemektedir.

Toplumsal kimlik teorisi iki açının önemine vurgu yapmaktadır: bilişsel ve güdüsel. Tajfel ve Turner'a göre, toplumsal kimlik kişinin benlik kavramının bir parçasıdır ve bu bilgi aidiyet duyduğu toplumsal gruba olan üyeliğinden ve ayrıca bu üyeliğe atfetmiş olduğu değerler ve duygusal önemden kaynaklanmaktadır.⁴⁰ Buna göre toplumsal kimliğin bilişsel dayanağı toplumsal sınıflanma (categorization) ve gruplar arası karşılaştırma sürecidir. Bu sebeple bilişsel bileşen, güdüsel olan dayanak ile bağlantılıdır; kaldı ki bu güdüler sevgi, nefret, arkadaşlık ve düşmanlık gibi bir gruba duyulan aidiyet hislerini yansıtmaktadır. İşte bu yüzden, toplumsal kimlik sadece bireyin kendini tanımlamasına yarayan bir form değildir, o aynı zamanda duygusal bir bağ kurma, anlamlandırma ve motivasyon kaynağıdır.⁴¹

Turner ise daha sonra geliştirdiği toplumsal sınıflandırma teorisi (self-categorization theory) içerisinde grup kimliği kavramını ortaya atmıştır. Buna göre kişi yekpare bir birim olmaktan ziyade birbirinin yerine geçebilecek olan (interchangeable) toplumsal kimlikler olarak görülmektedir, yani kişi artık gayri şahsileşmiştir (depersonalization). İşte bu gayri şahsileşme süreci toplumsal kimliklerin oluşmasına giden süreci başlatmaktadır. Bu süreç neticesinde sosyal şablonlar (stereotypes) üretilir, grup dayanışması ortaya çıkar, işbirliği ve grup içi diğerkâmlık/özgecilik (altruism) artar, duygudaşlık olgusu ile kolektif hareket dürtüsü gelişir. Hem bu sürecin hem de bu süreç içerisinde gelişen olguların sonucunda etnik merkezli düşünceler filizlenir.⁴²

⁴⁰ Henri Tajfel ve John C. Turner, “The Social Identity Theory of Intergroup Behavior” W. G. Austin ve S. Worchel (ed.) *The Social Psychology of Intergroup Relations* içinde, (Belmont: Brooks, 1979), 7-24

⁴¹ Spears, “Group Identities: The Social Identity Perspective”, 220

⁴² John C. Turner et al., *Rediscovering the Social Group: A Self Categorization Theory*, (Oxford: Blackwell, 1987)

Toplumsal sınıflandırma teorisine göre bahsedilen gayri şahsileşme süreci aynı zamanda özdeşleşme süreci haline gelmektedir ki, burada üç aşamadan bahsetmek mümkündür. Birinci aşamada kişiler kendilerini bir sosyal grubun üyeleri olarak tanımlarlar; ikincisinde gruba ait şablonları ve normları öğrenip benimserler ve son aşamada ise herhangi bir bağlama ait tüm durumlardaki çıkarımlar, anlamlandırma ve algılama grup bilinci tarafından etkilenir. Tüm bunlar grup içinde benzerlikleri arttırırken, grup dışından olanlar ile ise farklılıkların daha belirgin bir şekilde algılanmasına yol açar; kişinin grubun diğer üyeleriyle olan benzeşmesi neticesinde, kişisel farklılıklarından doğan farkındalığı azalırken, grubun dışındakilerle ya da diğer grup üyeleriyle kurduğu ilişkisi toplumsal kimliği ve onun getirmiş olduğu bilgi ve şablonlar üzerinden olacaktır.

Sonuç olarak bu iki yaklaşımın kimliğin oluşumunda merkezi bir öneme sahip üç ana unsur üzerine temellendiğini söylemek mümkündür: (1) kategorilerin varlığı (2) bu kategorilerle yapılan özdeşleşme [duygusal, bilişsel ve davranışsal düzeylerde] (3) karşılaştırma süreçleri [içinde bulunan grubun olumlu yönde değerlendirilmesi].⁴³ Ne var ki, yukarıda bahsedilen toplumsal kimlik betimlemeleri toplumsal sınıflandırmaların ve grup içi-grup dışı ayrımlarının nasıl ve neden belirgin hale geldiğine dair bir açıklama sunmakla birlikte grup-içindeki, özellikle kronik ve uzun vadeli olan özdeşleşme süreçlerine dair bir tanım olmaktan yoksundur.⁴⁴ Bu eksikler yeni kavramsallaştırmaların önünü açmıştır.

Tajfel ve Turner'ın kavramlaştırmaları bilişsel süreçleri temel almaktaydı. Marilyn Brewer ise bireylerin gruba olan aidiyetlerinin gelişiminde ve grubun çıkarı adına yapılan fedakârlıkların arkasında bilişsel süreçler kadar güdüsel (motivational) dinamikleri de göz önünde bulunduran bir analizin de yapılmasının gerektiğinin altını çizmiştir. Brewer'ın ideal ayırdedicilik teorisini(optimal distinctiveness theory-1991) geliştirirken temel düsturu şudur: "Toplumsal kimlik insanın *onaylanma* ve ötekiyle olan *benzerlik* ihtiyacı ile bu ihtiyacı dengeleyen *biricik olma* ve *fert olma* ihtiyacı

⁴³ Korostelina, *Social Identity and Conflict*, 26

⁴⁴ Geoffrey J. Leonardelli vd., "Optimal Distinctiveness Theory: A Framework for Social Identity and Intergroup Relations", *Advances in Experimental Social Psychology* 43, (2010): 66

arasındaki temel gerilim sonucunda ortaya çıkar.”⁴⁵ Bu açıdan bakıldığında, toplumsal kimlik asimilasyon/dâhil olma ve diğerlerinden farklılaşma arasında bir taviz/uzlaşma olarak görülebilir ki bu durumda bir gruba ait olmakla gayri şahsileşme ihtiyacı tatmin edilirken gruplar arası karşılaştırmalar aracılığıyla da farklı olma ihtiyacı giderilecektir.⁴⁶

İdeal ayırmedicilik modelinin temel öncülü kimliğe dair iki varoluşsal ihtiyacın (dâhil olma/asimilasyon ve farklılaşma/ayırt etme) birbirine bağımlı olduğu ve birbirine karşıt olarak çalışarak özdeşleşme süreçlerini motive ettiğidir.⁴⁷ Buna göre Brewer’ın ideal kimlikleri verili bir toplumsal bağlamda asimilasyon ve farklılaşma ihtiyaçları arasındaki dengeyi sağlamaktadır ve bu dengelenme neticesinde birey eş zamanlı bir şekilde grup üyeleri ile özdeşleşirken öteki ile farklılaşmaktadır; aynı anda hem aynı hem de farklı olabilmektedir.

Görüldüğü üzere klasik toplumsal kimlik teorilerinde vurgulandığı gibi “öteki” ile yapılan karşılaştırmalar neticesinde bilişsel olarak oluşturulan pozitif toplumsal kimlikten ziyade Brewer’ın geliştirmiş olduğu modelde farklılaşma ihtiyacı ile birlikte dâhil olma ihtiyacının da toplumsal kimliklerin oluşumunda etkili bir faktör olduğunun altı çizilmiştir. Brewer toplumsal grupların oluşmasında rol oynayan dinamikler ile ilgili yaptığı çalışmalarında grup içi dayanışma ile grup dışı ötekileştirmenin ve dolayısıyla gruplar arası ilişkilerde ortaya çıkan gerilimin birbirine bağımlı olduğu savını sorgulamıştır.

1999 yılında yayınladığı “The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate?” başlıklı makalesinde Brewer; grup içi iltimasın ve grup dışı önyargının birbirinden ayrılabilir fenomenler olduğunu ve özdeşleşmenin kaynağı ile gruba bağlılığın gruplar arası çatışmadanbağımsız olduğunu öne sürmüştür.⁴⁸ Bir tür olarak

⁴⁵ Brewer, “The Social Self”, 477

⁴⁶ Brewer, “The Social Self”, 477

⁴⁷ Leonardelli vd., “Optimal Distinctiveness Theory”, 66-67; Brewer, “The Social Self”, 478

⁴⁸ Marilyn B. Brewer, “The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate?”, *Journal of Social Issues* 55, no.3, (1999): 430

insanın hayatta kalmak için güce karşı işbirliğini, içgüdüye karşı ise sosyal öğrenmeyi tercih etmiş olduğu düsturundan hareketle, Brewer insanın *zorunlu bağımlılık* ile karakterize edildiğini öne sürer.⁴⁹

Gruplar arasındaki sınırlar ise dâhil olmayı ve dışarda tutulmayı güvence altına almaya yarar. Bu açıdan bu sınırlar çatışmayı teşvik etmekten ziyade onu engelleyen bir mekanizma olarak görülebilir.⁵⁰ Bu çerçeveden bakıldığında gruplar arası farklılık/ayırt edici unsurlar korunduğu müddetçe, diğer gruplara kayıtsız kalılabileceğini öne sürmüştür. Bununla birlikte, gruplar arası düşmanlığı besleyecek ve çatışmayı doğuracak faktörlerin farklılaşma ve özdeşleşme yoluyla oluşan toplumsal gruplar arasında ortaya çıkabileceğini de eklemiştir. Kısacası tek başına çeşitli toplumsal grupların varlığı zorunlu bir çatışma doğurmazken; Brewer'ın sıraladığı dinamikler grup içi dayanışmayı sağlama refleksi ile grup dışı nefrete ve düşmanlığa yol açılabileceğini göstermektedir. Bu dinamikler ise ahlaki üstünlük, tehdit algısı, iktidar politikaları şeklinde sıralanabilir.⁵¹

Son olarak Michael Hogg, belirsizlik ve kimliğin oluşumu arasındaki bağı inceleyerek bir teori (uncertainty-identity theory) geliştirmiş; belirsizlik hissiyatının bireyleri toplumsal gruplara katılma hususunda nasıl motive ettiğini ortaya koymaya çalışmıştır. Hogg teorisini, bilişsel temele dayanan toplumsal kimlik teorisinin güdüsel (motivational) bir bileşeni olarak geliştirdiğini dile getirir.⁵² Hogg, Turner'ın teorisinde grupla özdeşleşme sürecinin sınıflandırmadan geçtiğinden hareketle; bireyin grupla özdeşlik kurmak suretiyle kendisiyle alakalı belirsizliği ortadan kaldırdığını öne sürer.⁵³ Kişi bir gruba yönelik aidiyetini oluşturduktan sonra da, toplumsal etkileşim sırasında "biz" in ve "öteki"nin nasıl davranabileceği hususundaki belirsizliği de ortadan kaldırmış olur. Öte yandan Hogg grupla özdeşleşme ne kadar güçlüyse ve içinde

⁴⁹ Brewer, "The Psychology of Prejudice", 433

⁵⁰ Brewer, "The Psychology of Prejudice", 434

⁵¹ Brewer, "The Psychology of Prejudice", 435-438

⁵² Michael Hogg, "Uncertainty-Identity Theory", *Advances in Experimental Social Psychology* 39, (2007): 69

⁵³ Hogg, "Uncertainty-Identity Theory", 79-80

bulunulan bağlamla alakalı olarak belirsizlik ne kadar yüksekse, gruplar arasındaki ilişkinin çatışmaya dönüşme ve bu çatışmanın şiddet içerme potansiyelinin de o kadar yüksek olabileceğine yönelik çıkarımını saha çalışmaları aracılığıyla göstermiştir.⁵⁴

1.1.3. Toplumsal Kimlik ve Çatışma

Gruplar arası ilişkilerin merkezinde aslında bir çatışmanın gelişmesi, artması/yükselmesi ve çözümü vardır. Yakın dönemde ise Soğuk Savaş'ın bitimiyle patlak gösteren etnik çatışmalar gruplar arası çatışmayı toplumsal meselelerin önde gelen fenomeni haline getirmiştir. Gruplar arasındaki çatışmalar toprak, kaynakların paylaşımı, sınırlar gibi somut çıkarların çatışması neticesinde ortaya çıkmakla birlikte bu çatışmalar etnik, ırk, cinsiyet gibi hususlar ile kimliğin korunması, saygı, onur gibi somut olmayan unsurlar sebebiyle de meydana gelmektedir.

Bugün dünyada azımsanmayacak sayıda farklı gruplar yoğun bir şekilde süren çatışma içerisindedir. Şiddet içeren ve bir çözüme henüz ulaşamamış bu çatışmalar yakın zamanda Edward Azar tarafından *uzatmalı (protracted) toplumsal çatışma* olarak nitelenmiştir. Azar bu tarz uzatmalı çatışmaların ekonomik ya da iktidarı elde tutmaya yönelik hususlardan kaynaklanmaktan ziyade; halkların gelişiminde gerekli olan öğelerin bir grubun aleyhine olarak inkâr edilmesi neticesinde tahrik edildiğini öne sürmektedir.⁵⁵Bu bağlamda Azar uzun süreli çatışmaların çözümsüzlük yönünde güçlenmesini etkileyen üç önemli faktör sıralamaktadır. (1) güvenlik, gelişme, siyasi katılım ve kimlik gibi ontolojik ve tartışmaya kapalı insani ihtiyaçlardan yoksunluk, (2) devletin ve iktidarın rolü, (3) -iktisadi bağımlılık ve siyasi-askeri ilişkiler bağlamında- uluslararası sistemin zayıf ve gelişmekte olan ülkeler üzerindeki etkisi.⁵⁶

⁵⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Michael Hogg, "Uncertainty-Identity Theory: Extreme Groups, Radical Behavior and Authoritarian Leadership", *Journal of Social Issues* 69, no.3, (2013): 440-445

⁵⁵Edward E. Azar, *The Management of Protracted Social Conflict: Theory and Cases*, (Aldershot: Dartmouth. 1990), 12

⁵⁶ Azar, *The Management of Protracted Social Conflict*

Aynı şekilde John Burton da, müzakere edilebilir çıkarlar üzerine temellenmeyen ancak ödün verilemez belli başlı temel ihtiyaçların çatışması üzerine inşa olmuş çatışmaları *köklü çatışmalar (deep-rooted)* olarak nitelendirmiştir.⁵⁷ Yani topluluklar arasında çıkan ve şiddet içeren çatışmalar kültürün, değerlerin dolayısıyla kimliğin ve varoluşsal ihtiyaçların korunması ile ilgilidir. Bu arkaplan ışığında toplumsal çatışmayı iki veya daha fazla taraf arasında değerler veya hedeflerin çeliştiği algısından ortaya çıkan ve bu algıdan dolayı tarafların bir diğerine düşmanca duygular beslemeye başladığı ve kontrol altına almaya çalıştığı toplumsal durum olarak tanımlamak mümkündür. Çatışmayı inşa eden unsurlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- En az iki tarafın varlığı
- Kaynak yetersizliği ve tarafların bir diğerine göre konumlanışının getirmiş olduğu yoksunluklar
- Taraflar arasında karşılıklı doğuracak etkileşime girilmiş olması
- Bahsedilen yetersizlikler ve yoksunlukları gidermek adına teşebbüste bulunmak ya da bu amaçla davranışları etkilemeye çalışmak
- Tarafların diğerini yok etmeye, yaralamaya, kösteklemeye ya da kontrol etmeye yönelik davranışlarda bulunması⁵⁸

Çatışma ve çatışma süreçleri konusunda ufuk açıcı fikirleriyle alana önemli katkılarda bulunmuş olan Morton Deutsch, çatışmanın *birbiriyle uyuşmayan eylemlerin (incompatible activities)* olduğu her an ortaya çıkabileceğini söyler.⁵⁹ Buna göre bir diğer eylemi engelleyen, ona müdahale eden ya da ona mani olan her eylem *uyuşmayan* eylemdir. Dolayısıyla Deutsch'un çalışması daha çok çatışma davranışı ve özellikle

⁵⁷ Fisher, *The Social Psychology of Intergroup and International Conflict Resolution*, 5

⁵⁸ Fisher, *The Social Psychology of Intergroup and International Conflict Resolution*, 30

⁵⁹ Morton Deutsch, *The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes*, (London: Yale University Press, 1973), 10

taraflar arasında süregiden etkileşimin karşılıklı olarak yarattığı etkilerin neler olduğunu ortaya çıkarmak üzerinedir. Bu bağlamda Deutsch çatışmanın ne hakkında olduğuyla ilgili olarak beş temel husus belirlemiştir: (1) kaynaklar üzerinde kontrol, (2) öncelikli konular/tercihler ve sıkıntılar, (3) değerler sistemi, (4) inançlar ve (5) iki taraf arasındaki ilişkinin doğası.⁶⁰

Toplumsal çatışmaya yönelik çalışmalardaki hâkim güncel görüş çıkar temelli çatışmalar ile kimlik temelli çatışmalar arasında farklar olduğu yönündedir. Toplumsal çatışmalar temel ihtiyaçlar ve değerler etrafında şekillenir. Bu çatışmaların nedeni daha çok varoluşsal ihtiyaçlar, güvenlik, kendi geleceği üzerinde söz hakkına sahip olmak ve saygı gibi hususlardan doğmaktadır ve köklerini psikolojik, tarihsel ve kültürel faktörleri de göz önünde bulundurarak incelemek gereklidir. İşte siyasi ve sosyal katılım, tanınma, güvenlik, adaletin eşit bir şekilde dağıtımı gibi varoluşsal ihtiyaçların kösteklenmesi durumunda toplumsal çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Yukarıda sayılan ihtiyaçların gerçekleşmesinin engellenmesi ya da grupların kendilerine baskı yapıldığını algılaması durumunda gruplar arasında çatışmanın çıkması kaçınılmaz hale gelmektedir. Tanınma, güvenlik ve eşitlik gibi kavramların bir toplumsal grup aleyhine eksikliğinden kaynaklanan çatışmalar genel itibarıyla uzun süreli olmakta ve tarafların çıkarları ile pozisyonları da bağdaşmadığı için çözüme ulaşmakta güçlük çekilmektedir.

Gruplar arası ilişkilerin kıt kaynakların ya da belirli bir toprak parçasının paylaşımı gibi somut unsurlardan dolayısıyla çıkarların çatışması yüzünden çatışmaya evrildiği fikri *gerçekçi çatışma teorisinin (realistic group conflict theory)* temelini

⁶⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz. Deutsch, *The Resolution of Conflict*, 15-16. Bunun dışında Deutsch'tan önce Daniel Katz da geliştirdiği çatışma tipolojilerinde aslında çatışmanın ne hakkında olabileceğini de göstermiştir. Buna göre çatışmanın üç kaynağı vardır; ekonomik çatışma, değerler çatışması ve iktidar çatışması. Ekonomik çatışma kıt kaynaklar ya da toprak gibi somut varlıklar üzerindeki rekabetten doğarken, değerler çatışması ilkeler, inanç sisteminin şekillendirdiği anlayış ve davranışlar dolayısıyla da bireylerin ya da grupların kimlikleri arasındaki uyumsuz tercihlerden ortaya çıkar. İktidar çatışması ise tarafların bir diğeri üzerindeki etkisini maksimize etmeye teşebbüs etmesinden kaynaklanır ve buradaki temel husus yetersizlik, uyumsuzluk değil, kontroldür. Daniel Katz, "Nationalism and Strategies of International Conflict Resolution", Herbert C. Kelman (ed.), *International Behavior: A Social Psychological Analysis* içinde (New York: Holt, Rinehart & Winston, 1965), 356-390

oluşturmaktadır. Antropolojik, sosyolojik ve sosyal psikolojik çalışmaları temel alarak geliştirdiği yaklaşımda Donald Campbell, gerçekçi bir çıkar çatışmasının gruplar arası çatışmanın sebebi olduğunu öne sürmüştür (*real conflict of interest causes intergroup conflict*).⁶¹ Buna göre, gruplar bir biriyle bağdaşmayan hedeflere sahip olduğunda ve kıt kaynaklar üzerinde rekabet içinde olduklarında gruplar arasındaki çatışma rasyonel ve gerçekçi bir çatışma olacaktır.⁶² Böylelikle Campbell gruplar arasında çıkan çatışmayı önyargıya dayalı ve psikolojik kaynaklı olarak gösteren yaklaşımlara bir alternatif sunmuştur.

Campbell bu yaklaşımını “tehdit” kavramı üzerinden geliştirmiştir ve teorisinin temel iddialarını “gerçek tehdit” üzerine temellendirmiştir. Literatürde yeri olan “algılanan tehdit” kavramının örtülü (implicit) kaynakları olduğunu gerçek tehdidin ise âşikar (explicit) çıkarların çatışmasından kaynaklandığını öne sürer. Buna göre;

- Gerçek tehdit tehdidin kaynağına düşmanlık duyulmasına sebep olur.
- Gerçek tehdit grup içi dayanışmayı artırır.
- Gerçek tehdit grup kimliği hususundaki farkındalığı artırır.
- Gerçek tehdit grup sınırlarının belirginleşmesine yol açar.
- Gerçek tehdit etnik merkeziliği artırır.⁶³

Gerçekçi çatışma teorisi bir dizi saha çalışmasıyla da desteklenmiştir. Burada bu deneysel çalışmaların yapılışından ve bulgularının sunulmasından ziyade, çalışmanın konusu ile ilgili olacak sonuçları üzerinde yoğunlaşılacaktır. Bu meyanda üç klasik saha çalışmasından bahsedilebilir.

⁶¹ Donald Campbell, “Ethnocentric and Other Altruistic Motives”, D. Levine (ed.), *Nebraska Symposium on Motivation* içinde (Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 1965), 287-288

⁶² Campbell, “Ethnocentric and Other Altruistic Motives”, 287

⁶³ Ayrıntılar için bkz. Campbell, “Ethnocentric and Other Altruistic Motives”, 288-292

Sherif ve meslektaşları tarafından 1954 yılında gerçekleştirilen “Robbers Mağarası” adlı deney iki grubun hedeflerinin bağdaşmaz (incompatible) hale geldiği anda çatışma eğilimi gösterdikleri ve çıkar çatışmasının gruplar arasındaki rekabeti arttırarak çatışmayı muhtemel duruma getirdiğini göstermiştir. Sherif bu çatışmanın çözümünün ancak iki tarafında da üzerinde anlaşabileceği ve biri olmaksızın gerçekleşmesi mümkün olmayacak “yüksek hedeflerin” (superordinate goals) varlığı söz konusu olduğunda çözülebileceğini ortaya atmıştır.⁶⁴ Blake ve Mouton’un 1961 yılında gerçekleştirdikleri deneyin sonuçları da Sherif’in bulgularını destekler niteliktedir. Buna göre, gruplar arasında hedeflerine ulaşmak için var olan karşılıklı bağımlılık (bu vakada negatif), rekabete dayalı bir etkileşime yol açmaktadır ve bu, grup içinde dayanışma ve uyumu arttırırken gruplar arasındaki gerginlik ve karşıtlığı da körüklemektedir.⁶⁵ Son geniş kapsamlı deney ise Philip Zimbardo tarafından 1971 yılında gerçekleştirilen ünlü “Stanford Hapishanesi” deneyidir. Bu çalışma gruplar arasında çatışmanın ne kadar kolay teşvik edilebildiğini göstermiş olması açısından Campbell’in çalışmasıyla uyumlu olmakla birlikte, en uyumlu kişilerin dahi grup çıkarı söz konusu olduğunda insanlık dışı ve yıkıcı davranışlar ve roller içerisine girebileceğini göstermesi açısından hayret vericidir.⁶⁶

Campbell’in gruplar arası çatışmalara yönelik gerçekçi yaklaşımına kıyasla Deutsch’ün yaklaşımı daha ziyade fenomenolojiktir ve teorisinin temel karakteristikleri bu bakış açısıyla şekillenmiştir. Buna göre bir çatışmada

- Taraflar birbirlerine *algıları ve idrakleri (cognitions)* aracılığıyla karşılık verirler.
- Taraflar bir diğ erinin *beklentilerinden etkilenirler*.
- Etkileşim *güdüleri* tarafından başlatılır ve *yeni güdüleri* doğurur.

⁶⁴ Sherif, “Superordinate Goals in the Reduction of Intergroup Conflict”, 352-356

⁶⁵ Fisher, *The Social Psychology of Intergroup and International Conflict Resolution*, 26-27

⁶⁶ Stanford Hapishane Deneyi ve sonuçları ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Philip Zimbardo, *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*, (New York: Random House Publishing, 2007), 195-228

- Etkileşim *toplumsal bir çevrede* gerçekleşir.

Algılar, tavırlar, davranış ve iletişim biçimleri ile görev yönelimi açısından tarafların ilişkilerinin değerlendirildiği bu yaklaşımda Deutsch toplumsal etkileşimi işbirlikçi (cooperative) ve rekabetçi (competitive) olarak tayin eder. İşbirlikçi toplumsal etkileşimde taraflar benzerliklere duyarlı, arkadaşça ve yardımsever davranışlar sergilerken rekabetçi etkileşimde taraflar farklılıklara duyarlı, ayrımcı, düşmanca ve şüpheli tutumlar içerisine girerler. İşbirlikçi toplumsal etkileşimde iletişim kanalları açık iken, rekabetçi etkileşimde bu kanallar sınırlıdır, yanıltıcıdır, kapalıdır ya da yoktur. İşbirlikçi etkileşim çatışmaya çözülmesi gereken ortak bir problem gözüyle bakarken, rekabetçi etkileşimde her bir taraf kendi çözümünü diğerine dayatmaya çalışır.⁶⁷ İşbirlikçi etkileşimin yaşandığı gruplar arasında Deutsch'un tanımıyla *teşvik edici bağımlılık (promotive interdependence)* varken, rekabetçi etkileşimin olduğu yerde *olumsuz bağımlılık (constraining interdependence)* vardır yani tarafların hedefleri ve amaçları birbiri ile uyumsuzdur; birinin hedeflerini gerçekleştirmek için attığı adımlar diğerine zarar verecek niteliktedir.⁶⁸ İşte bir grup diğerinin eylemlerinin kendine zarar vereceğini ya da kendi hedeflerini gerçekleştirmesine köstek olacağını düşündüğü anda, taraflar *tehdit algılamaya* başlayacaktır. Böyle bir durumda *güvensizlik hissedilecek* ve tarafların kendisini güvenlik altına almaya çalışmak için girişilen her eylem karşı tarafta *güvensizliği tetikleyecek* ve böylelikle tarafların *güvenlik ikilemi* adı verilen durumun içine hapsediği süregiden ve çözümü zor olan/çözümü olmayan bir çatışma baş gösterecektir. Bu tarz bir durumu Deutsch *habis toplumsal süreç (malignant social process)* olarak tanımlamıştır. Böyle bir süreç her iki taraf açısından o kadar tehlikeli ve maliyetlidir ki, taraflar bu durumdan kabulü mümkün olmayan kayıplar vermeksizin çıkamayacaklardır.

Deutsch habis toplumsal sürecin tanımını ve dinamiklerini geliştirdiği “The Prevention of World War III: A Psychological Perspective (1983)” başlıklı makalesinde bu sürecin karakteristiklerini şöyle sıralar. (1) toplumsal anarşinin varlığı, (2) kazan-kaybet ya da rekabetçi yönelim, (3) kendisini harici çatışmayla ifade eden dâhili

⁶⁷ Deutsch, *The Resolution of Conflict*, 29-30

⁶⁸ Deutsch, *The Resolution of Conflict*, 20

çatışmaların varlığı, (4) bilişsel katılık (5) yanlış hükümlerin ve yanlış anlamaların varlığı, (6) kasıtsız, bilmeden verilen(unwitting) taahhütler ve (7) kendini gerçekleştiren kehanetin varlığı.⁶⁹Deutsch tarafından gösterilen tüm bu bilişsel ve davranışsal “tuzaklar”, tehlikesi sürekli artan bir sarmalı besler ve çatışmayı derinleştirir.

Sonuç olarak gruplar arası çatışmanın köklerini hem iktisadi ve teritoryal anlamda çatışan çıkarların, hem de ideolojik ve değerlere ilişkin varoluşsal ihtiyaçların giderilmesinde ortaya çıkan birbiri ile bağdaşmayan hedeflerin ve ayrıca tanınma, kimlik ve güvenlik gibi ihtiyaçların karşılanmamasında aramak mümkündür. Dolayısıyla bu bölümde bahsedilen gruplar arası çatışma modellerinde çatışmanın kaynağı olarak öne sürülen unsurların hepsini bir arada değerlendirmek gereklidir. Zira her çatışma gerçekçi çatışma teorisinin iddia ettiği üzere gerçek ve objektif unsurlar üzerinde çıkan anlaşmazlıklardan doğabileceği gibi, sübjektif ve somut olmayan bilişsel ve güdüsel unsurlar da içerebilir, yani tıpkı çıkar çatışması gibi değerler çatışması da gruplar arasındaki düşmanlığı besleyebilir.

Sonuç olarak, iki toplumsal grup arasındaki çatışmayı anlayabilmek için eklettik bir bakış açısına ihtiyaç olduğu görülmektedir. Bu çalışmaya konu olan gruplar arasındaki çatışma da hem somut hem de bilişsel öğelerin hâkim olduğu bir çatışmadır. Bu sebeple, iki topluluk arasında toplumsal güvenlik ikilemine yol açan dinamikleri anlayabilmek açısından çalışmadaki bakış açısı da bir eklettik model üzerinden şekillenecektir. Böyle bir bakış açısının temel prensipleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Gerçek çıkar, değer, ihtiyaç, güç çatışması gruplar arasında çatışmaya sebep olur
- Gerçek çatışma karşılıklı rekabete ve mütekabil rekabetçi etkileşime yol açar
- Gerçek çatışmada, kültürel farklılıklar, tarihsel hasımlık ve rekabetçi yönelim tehdit algılamasını doğurur

⁶⁹Morton Deutsch, “The Prevention of World War III: A Psychological Perspective”, *Political Psychology* 4:1,(1983): 4-15

- Tehdit algılaması grup içi dayanışmayı ve grup dışı düşmanlığı arttırarak etnik merkeziliğe götürür
- Etnik merkezilik güveni ortadan kaldırır ve çatışma ile anlaşmazlıkların artmasına sebebiyet verir
- Rekabetçi yönelim, tehdit algılaması, etnik merkezilik ve güvensizlik iletişim eksikliğine, yetersiz koordinasyona, tartışmalı taktiklerin ortaya çıkmasına neden olarak çatışma olasılığını arttırır
- Etnik merkezilik önyargıları arttırır bu da çatışmayı körükler⁷⁰

1.2.Devletler Arası Çatışmadan Topluluklar Arası Çatışmaya: Güvenlik İkilemi Kavramının Seyri

İnsanın temel duygusu hayatta kalmaktır. Ölüm korkusu ya da var oluşunun tehdit altına girmesi, bireyin temel psikolojik niteliklerinden birisidir. Hayatta kalma nosyonu – ya da ontolojik korku - uluslararası ilişkiler disiplinde de aktör olarak devletlerin temel dürtüsü olarak belirlenmiştir. Devletler varlığını devam ettirmek için silahlanır, önleyici tedbirler alır veya yayılcı bir politika izler. Temel amaç hayatta kalmak olduğunda korku ve tehdit kavramları nasıl ki bireyin harekete geçmesine neden oluyorsa, uluslararası politikada da itici güç olarak karşımıza çıkar.

Thomas Hobbes *Leviathan(1651)* adlı eserinde korku/selamet/güvenlik kavramlarının insan davranışlarının temel itici güçlerinden biri olduğunu dile getirmiştir. Reinhold Niebuhr *Moral Man and Immoral Society: A Study in Ethics (1932)* adlı eserinde “iktidar arzusunu (will-to-power)”, “hayatta kalma arzusu (will-to-survive)” ve ontolojik korku ile başa çıkma yolunda başvurulan bir araç olarak belirlemiştir.⁷¹

⁷⁰Fisher, *The Social Psychology of Intergroup and International Conflict Resolution*, 98-101

⁷¹ Shiping Tang, “Fear in International Politics: Two Positions”, *International Studies Review* 10, (2008): 452

Korku risk almayı kolaylaştıran bir duygudur. Nitekim korku öyle güçlü bir duygudur ki, kaybetmenin acısı, kazanmanın vereceği hazdan daha büyük olabilir. İşte bu korku duygusu karar vericilerin silahlarını sonradan kaybetmektense önceden kullanmaları kararını almalarında tehlikeli bir dinamik olarak kendi göstermektedir.⁷²Devletlerin doğası gereği saldırgan ya da yayılmacı olmayıp, korkudan ve birbirlerinin niyetlerinden şüphe duyarak belirsizlik içine düşmeleri ve kendilerini güvensiz hissetmeleri, onları netice olarak, trajik bir ikilemin içine itmektir. Belirsiz bir çevrede, insanlar kaçınılmaz olarak tehdit algısı inşa etme yönünde motive olacaklar⁷³ ve tehdit algılaması etki ve tepki dinamiklerinin ara değişkeni olarak konumlanacaktır, zira herhangi bir tehdit algılanmadığında, savunmaya yönelik herhangi bir hareketlenme başgöstermeyecektir.⁷⁴Belirsizlik neticesinde meydana gelen bu “güvenlik ikileminden” nasıl çıkılacağı, belirsizliğin nasıl bertaraf edilebileceği disiplinin en önemli konularından biridir. Bu amaçla geliştirilen düşünceler güvenliği sadece askeri bir husus değil, günlük insan gereksinimi olarak tanımlamaya götürmüştür. Bill McSweeny, güvenlik ancak bu şekilde anlaşıldığında ve bu anlayış temelinde politikalar üretildiğinde ontolojik korku ve ontolojik güvensizliğin üstesinden gelinebileceğini öne sürer ve ‘istikrarlı bir sosyal düzenin, ontolojik güvenliğin genel şartı ve güvenlik politikasının yapısal odağı’olarak ele alınmasını önerir.⁷⁵ Aynı doğrultuda Mitzen de, istikrarlı kimliklere sahip olduğunda, devletlerin uyumlu ilişkiler kurarak, bu trajik ikilemi önleyebileceğini öne sürmüştür.⁷⁶

Bu bölümde korku ve tehdit kavramlarının trajik bir neticesi olarak ortaya çıkan güvenlik ikileminin seyri disiplinde gelişen yeni güvenlik anlayışları ışığında ele alınacaktır

⁷² Janice Gross Stein, “Threat Perception in International Relations”, *The Oxford Handbook of Political Psychology*, ed. Leonie Huddy, David O. Sears ve Jack S. Levy, (Oxford: Oxford University Press, 2013) içinde, 390

⁷³ Stein, “Threat Perception in International Relations”, 368

⁷⁴ Raymond Cohen, “Threat Perception in International Crisis”, *Political Science Quarterly* 93, no.1, (1978): 93

⁷⁵ Bill McSweeny, *Security, Identity, Interests: A Sociology of International Relations*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 208-209

⁷⁶ Mitzen, “Ontological Security in World Politics”, 346-348, 355-361

1.2.1. Geleneksel Güvenlik İkilemi

Herbert Butterfield, John Herz ve Robert Jervis⁷⁷ tarafından geliştirildiğinden bu yana güvenlik ikilemi kavramı uluslararası ilişkiler disiplinin en önemli teorilerinden biri olagelmıştır. Her ne kadar defansif (savunmacı) realizmin temel taşı olarak görülse de⁷⁸; güvenlik ikilemi disiplindeki diğer yaklaşımlar tarafından da savaş ve çatışma⁷⁹ ile anarşinin inşası⁸⁰ gibi konulara açıklık getirmekte başvurulan bir kavramdır.

1950'li yıllarda ilk ifade edilmeye başlandığından beri⁸¹ güvenlik ikileminin tanımı üzerinde halen akademik çalışmalar ve tartışmalar mevcuttur.⁸² Ancak Butterfield, Herz ve Jervis tarafından geliştirilen temeller etrafında bu tanım karmaşasını ortadan kaldıracı bir çerçeveye oluşturmak mümkündür. Bunu yapmadan

⁷⁷ Herbert Butterfield, *History and Human Relations* (London: Collins, 1951), 9-31; John Herz, *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities* (Chicago: University of Chicago Press, 1951), özellikle 1. bölüm; Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics* (Princeton: Princeton University Press, 1976), özellikle 3. Bölüm; Jervis "Cooperation under the Security Dilemma", *World Politics* 30, no.2 (1978):167-214

⁷⁸ Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma" başlıklı makalesinde ortak bir düşman karşısında devletler arasında gerçek bir işbirliğini güvenlik ikileminin sağladığını söyler.

⁷⁹ Ofansif (Saldırgan) Realizm'e göre güvenlik ikilemi savaşın ve çatışmanın rasyonel temelini oluşturur ve kaçınılmaz hale getirir. Bkz. John Mersheimer, *Tragedy of Great Power Politics* (New York: Norton, 2001).

⁸⁰ Sosyal inşacılık güvenlik ikilemi azaldıkça anarşinin ortaya çıkmasına yol açan devlet kimliklerinin yeniden şekillenerek, yapının değişmeye başlayacağını öne sürer. Bkz. Alexander Wendt, "Anarchy Is What the States Make of It: The Social Construction of International Politics", 392-407

⁸¹ Ne var ki Herz güvenlik ikilemi kavramını ele aldığı eserinin 1951 yılında yayınlanmış olmakla birlikte, kavram üzerinde 1930'ların sonu ve 1940'ların başında çalışmaya başladığını ifade eder. John Herz, "The Security Dilemma in International Relations: Background and Present Problems", *International Relations* 17:4, (2003):412

⁸² Randall L. Schweller, "Neorealism's Status Quo Bias: What Security Dilemma?", *Security Studies* 5:3, (1996); Charles L. Glaser, "The Security Dilemma Revisited", *World Politics* 50:1, (1997); Ken Booth ve Nicholas Wheeler, *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics* (New York: Palgrave Macmillan, 2008); Shiping Tang, "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis", *Security Studies* 18:3, (2009)

önce güvenlik ikilemi kavramının Butterfield, Herz ve Jervis tarafından nasıl ele alındığına bakmakta fayda vardır.

Butterfield bugün disiplinde savaşın, çatışmanın ve silahlanmanın nedenini açıklamak için başvurulan güvenlik ikilemi kavramını ilk kullananlardan biri olarak aslında bir teori geliştirmeyi değil; modern çatışmalarda var olduğunu öne sürdüğü “trajik ögeyi”⁸³ açıklayabilmeyi ummuş; bunu da insan ilişkilerinin tarihi seyrini inceleyerek ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Butterfield’a göre tarih yazımı göstermiştir ki tarih süresince içinde bulunulan durumların zorlaştığı, olayların düğümlendiği, insanların yaman ikilemlerle karşılaştığı ve bir tarafın diğerini köşeye sıkıştırdığı dönemler hâsıl olmuştur. Yani tarih yazımı anlatılan hikâyelerin özünde bulunan asli bir *insani açmazın(human predicament)* varlığını gün yüzüne çıkarmıştır ve bu öyle bir kötü durumdur ki insanın yeterince makulve iyi niyetli olması dahi son tahlilde *amaçların ihtilafının(conflict of wills)* meydana gelmesini engelleyememiştir.⁸⁴ Buna göre tarihteki en büyük savaş dünyaya bilerek zarar vermeyi amaçlayan kötü ile iyinin arasında gerçekleşmez⁸⁵, ama savaşı engelleme hususunda hevesli iki güç⁸⁶ arasında da gerçekleşebilir.

Ancak bu öyle bir durumdur ki, iki taraf da bir diğerinin *niyetlerinin ne olduğundan emin değildir*; her biri *korku* ve *şüph*e tarafından kuşatılmıştır ve her bir taraf kendi *ben birilirimcilik (self righteousness)* sistemi içerisine hapsolmuştur.⁸⁷ İşte Butterfield “insanı çileden çıkaran türden büyük diyalektik sıkışmışlık⁸⁸” nitelendirmesiyle bu durumu *mutlak açmaz ve indirgenemez ikilem(absolute predicament and irreducible dilemma)* olarak tanımlar. Butterfield’a göre bu indirgenemez ikilem çatışmaya içkindir ve çatışmanın yapısında temellenerek günümüzdeki tüm gerginliklerin de alt yapısını oluşturmaktadır.

⁸³ Butterfield, *History and Human Relations*, 20

⁸⁴ Butterfield, *History and Human Relations*, 14

⁸⁵ Butterfield, *History and Human Relations*, 13-14

⁸⁶ Butterfield, *History and Human Relations*, 19

⁸⁷ Butterfield, *History and Human Relations*, 19

⁸⁸ Butterfield, *History and Human Relations*, 19

Butterfield’ın yazdıklarından yola çıkarak indirgenemez ikilem olarak adlandırmış olduğu bu durumun belli başlı özelliklerini sıralamak mümkündür. Buna göre;

- Ortaya çıkan ikilemin kaynağı *korkudur (fear)*⁸⁹.
- Tarafların *niyetleri hususundabelirsizlik (uncertainty)*⁹⁰ söz konusudur.
- Buna rağmen her iki taraf da bir diğ erinin düş manca davranacağı doğ rultusunda *yanlış algılar (misperception)* oluşturur.
- İkilemin meydana gelmesine neden olan eylemler *kasıtsızdır (unintentional)*.

Shiping Tang, güvenlik ikilemi kavramını eleştirel bir şekilde ele aldığı makalesinde Butterfield’ın güvenlik ikileminin kaynağı olarak “insanlığın evrensel günahını” işaret etmesi ile güvenlik ikilemine yol açan eylemlerin kasıtsız olduğu ve bu ikilemden dolayı meydana gelen çatışmaların trajik olduğu tezlerinin uyuşmadığını göstermiştir. Eğer insanlar birbirine “evrensel günah” sebebiyle zarar veriyorlarsa, o zaman insan zarar vermeyeaprioriprogramlanmış demektir ve bu durumda aktörlerin niyetlerinin muğ laklığı hususu da ortadan kalkar zira herkesin kötü olduğu kabul edilir. Öte yandan zararlı sonuçlar doğ uran eylemlerin kasıtsızlığı tezi de yüzeysel kalır çünkü kasıtsızlık sadece insanın doğ al olarak kötü olduğu düş üncesine indirgenmiş olur.⁹¹

⁸⁹ Butterfield bu korkuyu Hobbesçu korku olarak nitelendirmektedir. Ona göre silahlanma yarışı ve neticesinde ortaya çıkan savaş halinin müsebbibi iş te bu korkunun yarattığı insani açmazdır. Ve bu açmaz ancak ve ancak insan bir aziz olsaydı ve hırs insan doğ asına içkin olmasaydı var olmazdı. Kısaca bu açmaz “insanın evrensel günahının” sonucudur ve kaçınılmazdır. Butterfield, *History and Human Relations*, 21-22

⁹⁰ Örnelemek gerekirse Stalin ve arkadaşları Batı dünyasının erdemli ve iyi niyetli devlet adamları olarak düş ünüldüğünde dahi, diğ er devletler bir açmaz içerisinde olmaya devam edecektir ve Stalin’in Almanya üzerindeki emelleri hususundaki ikilem var olacaktır çünkü Stalin’in niyetleri konusunda – aklımdan geçenler bilinemeyeceği için - hiç bir zaman emin olunamayacaktır. Butterfield, *History and Human Relations*, 24

⁹¹ Tang, “The Security Dilemma”, 590

Butterfield'dan farklı olarak Herz güvenlik ikileminin kaynağını uluslararası politikanın anarşik yapısında bulur. Herz, Butterfield'in evrensel günah nitelendirmesinin aksine, insanın doğası gereği barışçıl, işbirlikçi ya da saldırgan olmasının önemli olmadığını, önemli olanın biyolojik, antropolojik ya da metafizik değil, sosyal olana bakmak olduğunu ifade eder.⁹²Bu toplumsal anarşik yapının olduğu her yerde de güvenlik ikilemi olarak adlandırılabilir olgu baş gösterir.

Böyle bir yapının içinde yaşayan gruplar ya da bireyler, başka gruplar tarafından saldırıya uğramaktan, tahakküm altına alınmaktan ya da yok edilmekten dolayısıyla güvenliklerinden endişe duyarlar. Bu korku ve bunu bertaraf etmek için ihtiyaç duyulan aidiyet ve bağımlılık hissi insanın sosyal yaşamının düalistik boyutunu gözler önüne serer.⁹³Böylelikle öteki, potansiyel düşman olarak görülmeye başlar. Kendi güvenliğini sağlama alma çabası daha fazla güç elde etme hedefi ile neticelenir. Bu da diğerlerinin *tehdit algılayarak* daha *güvensiz* hissetmelerine ve en kötüsü için hazırlanmaya başlamalarına neden olur.⁹⁴ İşte bu karşılıklı *şüphe* ve karşılıklı *ikilemin* doğmasına yol açar: “öldür ya da yok ol” ve “ilk saldıran olmak ya da yok edilme riskini taşımak” ikilemi.⁹⁵Herz'e göre bu “*kısır döngü*”den kaçış ihtimali de yoktur. İnsanı bu ikilemde bir pozisyona sokan ve “insan insanın kurdudur” düsturunu toplumsal yaşamın başlıca gerçeği haline getiren, onun komşularının *niyetleri* hususundaki *endişesi(anxiety)* ve *belirsizliğidir(uncertainty)*.⁹⁶

Herz'in betimlemeye çalıştığı güvenlik ikilemi durumunu oluşturan prensipler beş maddede özetlenebilir:

- Güvenlik ikileminin kaynağı *anarşidir*.

⁹²John Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, *World Politics* 2:2, (1950) : 158

⁹³Herz, *Political Realism and Political Idealism*, 11. Hatırlamak gerekirse bir önceki bölümde Marilyn Brewer da çatışmanın ve grup oluşumunun nedenlerini irdelerken insan doğasında bulunduğunu düşündüğü aynı ikileme işaret etmiştir, bkz.12-13

⁹⁴ Herz, “Idealist Internationalism and the Security Dilemma”, 157; Herz, *Political Realism and Political Idealism*, 14

⁹⁵ Herz, *Political Realism and Political Idealism*, 3

⁹⁶Herz, *Political Realism and Political Idealism*, 3

- Güvenlik ikilemine *niyetlerin belirsizliği* ve tarafların anarşi ortamında birbirlerine zarar vereceğinden duyulan *korku* yol açar.
- Aktörlerin güvenlik ikileminden kaçmak için *kendi başının çaresine baktığı bir sistemde (self help)* başvuru alan araçlar *güç mücadelesi döngüsünün(cycle of power competition)* ortaya çıkmasına yol açar.
- Ortaya çıkan bu döngü aktörlerin daha güvenli olmasından ziyade, çabaların *boşa çıkarak (self-defeating act)* durumun *trajik* hal almasına neden olur.⁹⁷
- Güvenlik ikilemi kendi kendini güçlendiren bir *kısır döngüye* dönüşür.⁹⁸

Butterfield ve Herz güvenlik ikilemi kavramının düşünsel temellerini atmışsa, Jervis’inde bu kavramı uluslararası ilişkiler disiplinine soktuğu söylenebilir. Jervis’e göre güvenlik ikilemi bir devletin kendi güvenliğini maksimize etmek için başvurduğu eylemlerin diğerlerinin güvenlik algısında azalmaya neden olmasıyla ortaya çıkar ve bir devletin güvenlik bağlamında edindiği kazanımlar *istemsizce (inadvertently)* diğerlerinin tehdit algılamasına yol açar⁹⁹ ve özünde *kasıtsızolan ve istenmeyen sonuçlar* doğuran bu eylemlerdefansiftir.¹⁰⁰

Jervis’e göre de güvenlik ikilemi yapısaldır ve uluslararası yapının anarşik olması, devletlerin ne zaman ne şekilde davranacağına bilinmemesi savaş ve çatışma gibi trajik bir şekilde neticelenebilir. Öte yandan birbiriyle uyumlu ideolojilerin, benzer etnik yapıların ve ortak bir kültürün var olması durumunda Jervis, güvenlik ikilemi etkisinin azalabileceğini; bu durum tam tersine çevrildiğinde yani, değerler ve ideolojik perspektifler uyuşmadığında ise çatışmanın artabileceğini öne sürer.¹⁰¹Jervis - Herz gibi

⁹⁷Herz güvenlik ikileminden çıkmak için (yani güvenliği elde etmek için) başvuru alan eylemlerin kasıtsız olduğunu açıkça dile getirmese de, sonucun trajik olması ve çabaların boşa çıkması (self-defeating) ile kasıtsızlığa gene de vurgu yapmış olur.

⁹⁸ Tang, “The Security Dilemma”, 591

⁹⁹ Jervis, “Cooperation under the Security Dilemma”, 169-170

¹⁰⁰ Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*, 66

¹⁰¹ Jervis, “Cooperation under the Security Dilemma”, 174

– bir sarmala benzettiği¹⁰² güvenlik ikileminde öznel güvenlik taleplerinin önemine vurgu yapar çünkü karar vericiler zafiyetleri (vulnerability) çerçevesinde hareket ederler. Buna göre devletlerin öznel güvenliklerine attıkları önem ne kadar fazla ise en küçük tehditlere dahi duyarlı olurlar ve daha fazla silahlanırlar. Aynı şekilde bir devlet çevresindekileri rakip gördüğü oranda daha güçlü ve daha hızlı reaksiyon gösterme eğilimine sahiptir; yani bir devletin çevresinden algıladığı *tehdit* ne kadar yüksekse, güvenlik ikileminin ortaya çıkması o kadar olasıdır.¹⁰³

Jervis aktörlerin diğerlerinin davranışlarına yönelik yorumlarının da güvenlik ikileminin ortaya çıkışında önemli bir faktör olduğunu öne sürer. Eğer bir aktör diğerinin aslında statükoyu korumak için giriştiği silahlanma eyleminin saldırı ya da yayılma amaçlı olduğunu düşünürse güvenlik ikilemi artacaktır.¹⁰⁴ Burada dikkat edilmesi gereken nokta güvenlik ikileminin meydana gelebilmesi için devletlerin bir diğerinin aslında kendi güvenliğini korumak için yaptığı eylemi, saldırı amaçlı olduğunu düşünerek *yanlış anlamış (misperception)* olması gerektiğidir.

Jervis'in güvenlik ikilemi ile ilgili değerlendirmelerini beş maddede toparlamak mümkündür:

- Güvenlik ikilemi *yapısaldır*.
- Devletlerin niyetlerindeki *belirsizlik* ve bundan doğan *korku* güvenlik ikileminin ateşlenmesinde önemli faktörlerdir.

¹⁰²Sarmal Model cezalandırma yöntemi uygulamak suretiyle diğer tarafta daha iyi bir davranış oluşacağı şeklindeki yanlış beklentilerden dolayı çatışmaların ortaya çıktığını varsayar, kaldı ki aslında bu eylem biçimi daha kötü tutumların ortaya çıkmasına yol açacaktır. Cezalandırılacağından korkan taraf daha saldırgan hale gelecek, daha farklı amaçlar belirleyecek ve kendisini korumak için güç kullanmak hususunda daha kararlı olacaktır. Bu durumda daha fazla cezalandırıcı eylem kullanmak isteyen taraf, diğer tarafı daha düşmanlık besler hale getirecek ve taraflar çatışma sarmalına girecektir. Sarmal model yaklaşımı için bkz. Jervis, *Perception and Misperception in International Relations*,3. Bölüm, özellikle62-76

¹⁰³ Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma", 174-175

¹⁰⁴ Jervis, "Cooperation under the Security Dilemma", 181

- Güvenlik ikilemi özünde *kasıtsız* olan eylemler neticesinde meydana gelir, eylemler *savunma* amaçlıdır.
- Güvenlik ikilemi *niyetlenilmemiş sonuçlar* doğurur ve güvenlik talep eden aktörlerin daha da güvensiz olması ile sonuçlanır, bu açıdan *trajiktir*.
- Güvenlik ikilemini teknoloji, coğrafya gibi materyal faktörler ile *yanlış anlama* gibi psikolojik faktörler de tetikler.¹⁰⁵

Butterfield, Herz ve Jervis'in güvenlik ikilemi kavramı hakkında yapmış oldukları çalışmalar ışığında güvenlik ikilemi ile trajik çatışmalar arasındaki nedensellik bağı şöyle işler: *Anarşinin hâkim olduğu bir ortamda, birbirinin güvenliğini tehdit etme niyeti olmayan iki devlet yine de birbirlerinin gelecekte ne yapmayı planladıklarıyla ilgili belirsizliğe düşerler. Sonuç olarak her biri bir diğerinin daha da güçleneceğinden korkar. Bu yüzden bir tarafın kendi güvenliği için aldığı önlemler, diğer tarafın bunu bir tehdit olarak görmesine neden olur ve iki taraf da özünde savunma amaçlı olan bu eylemlere yönelik tedbirler alır, böylelikle güvenlik ikilemi ortaya çıkar. Bu önlem ve tedbirler hem belirsizliği hem de korkuyu daha da derinleştirerek bir kısır döngünün oluşmasına neden olur. Bu kısır döngü trajik çatışmalara ve savaşa dönüşebilir. Ortaya çıkan bu güvenlik ikilemini hem psikolojik hem materyal faktörler tetikler.*¹⁰⁶

Netice olarak bir durumun güvenlik ikilemi olarak adlandırılabilmesi için öncelikle *belirsizlik*¹⁰⁷ ön koşuldur. Kaldı ki Booth ve Wheeler'in nitelendirmesiyle

¹⁰⁵ Bunlara ek olarak bir sonraki alt bölümde değinileceği üzere taraflar arasındaki asimetrik güç, etnik grupların varlığı ya da dış aktörlerle kurulan ittifaklar da güvenlik ikilemine etki eden faktörlerdendir.

¹⁰⁶ Tang, "The Security Dilemma", 595

Dikkat edilecek olursa, Deutch'un tanımladığı habis toplumsal sürecin aşamaları ile güvenlik ikileminin ortaya çıkış süreci büyük benzerlikler taşımaktadır. Anarşinin varlığı, kasıtsızlık ve yanlış anlama her iki tanıma da ortaktır bkz.19

¹⁰⁷ Burada kastedilen aktörlerin akıllardan geçenlerin, gelecekle ilgili projeksiyonlarının hiçbir zaman bilinemeyeceğinden kaynaklanan bir belirsizliktir. Dolayısıyla bu güvensizliğe (mistrust) yol açacaktır. Butterfield'in bahsetmiş olduğu Hobbesçu korku, Herz'in değindiği "öldür ya da yok ol" ikilemi de bu anlamı taşımaktadır.

çözüksüz olan bu belirsizlik (unresolvable uncertainty)¹⁰⁸, Butterfield'in da bahsetmiş olduğu gibi bir insanlık durumudur; varoluşsal ve kaçınılmazdır¹⁰⁹. İkinci olarak aktörlerin *niyetlerinin selim (benign)* olması, yani diğzerinin tehdit algılaması ile sonuçlanan eylemin *kasıtsız*; yalnızca *güvenlik* ve *hayatta kalma(survival)* için gerçekleştirilmiş olması gereklidir. Son olarak aktörlerin birbirlerinin eylemlerini niyetlerin belirsizliğinden dolayı *yanlış yorumlamış* olmaları da gerçek bir güvenlik ikilemi için gerekli olan koşullardan bir diğzerdir.

1.2.2. Soğuk Savaş Sonrası Dönem: Etnik Çatışmalar ve Güvenlik İkilemi

Soğuk Savaş'ın sonu etnik, dini ve milliyetçi çatışmaların başlangıcına sahne olmuştur. Diğzer bir deyişle sivil savaş, baskın savaş formu olarak uluslararası savaşın yerini almıştır.¹¹⁰ Çözülen Sovyetler Birliği'nden ve Balkanlar'da Yugoslavya'dan geriye kendilerini etnik ya da dini aidiyetleriyle ifade eden ve dağılan sistem içerisinde kendilerine yer arayan topluluklar kalmıştır. Bu topluluklar çöküş sebebiyle medyana gelen “yükselen anarşi (emerging anarchy)”¹¹¹ ortamında kendilerini kendi güvenliklerinden sorumlu halde bulmuşlardır; aralarındaki kadim düşmanlığın da nüksetmesiyle birlikte gruplar güvenlik ikilemini doğuran bir sürece girmiştir.

Güvenlik ikilemi teorisini etnik çatışmalara ilk olarak Barry Posen uyarlamıştır. Posen geleneksel güvenlik ikilemi durumunun ortaya çıkması için egemen bir gücün olmadığı uluslararası sistemin anarşik yapısı ön koşulu ile emperyal rejimlerin çökmesiyle ortaya çıkan durumu *yükselen anarşi* şeklinde nitelendirerek; iki durum arasındaparalellik kurmuş ve böylelikle “egemenlerin” yokluğunun etnik, dini ya da kültürel grupları daha az uyum içerisinde bıraktığı sonucuna varmıştır.¹¹²

¹⁰⁸ Booth ve Wheeler, *The Security Dilemma*, 5

¹⁰⁹ Booth ve Wheeler, *The Security Dilemma*, 1

¹¹⁰ William Rose, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict: Some New Hypothesis”, *Security Studies* 9:4, (2000): 10

¹¹¹ Barry R. Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, *Survival* 35:1, (1993): 27

¹¹² Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, 28

Posen, Rusya ve Ukrayna ile Balkanlar'da Sırlar ve Hırvatlar arasındaki ilişkileri incelediği makalesinde; etnik unsurların algıladığı tehdidin yarattığı güvenlik ikilemini yoğun/şiddetli (intense) güvenlik ikilemi olarak adlandırmış ve iki ön koşul öne sürerek argümanını geliştirmiştir. Gruplar birbirlerinin askeri güçlerinin saldırı ya da savunma amaçlı olduğu hususunda bir ayrım yapamadıklarında ve rejimin çöküşüyle ortaya çıkan anarşi durumunda gruplar açısından saldırının savunmaya daha üstün olduğu sonucuna varıldığında güvenlik ikilemi yoğun bir şekilde ortaya çıkacaktır.¹¹³ Buna göre bir grubun kendi güvenliği için yaptıklarının diğer grupta bir reaksiyona neden olarak; berikindedaha güvensiz olmasına yol açtığı durumlar güvenlik ikileminin var olduğu durumlar olarak tanımlanır.¹¹⁴

Posen'in ele aldığı vaka incelemelerinden çıkardığına göre güvenlik ikilemi şu aşamaları izleyerek ortaya çıkmaktadır:

- Taraflar yeniden su yüzüne çıkan kimlikleri ya da aidiyet gruplarını ofansif *tehdit* olarak tanımlarlar.
- Taraflarda saldırının savunmaya göre daha avantajlı olduğu düşüncesi gelişir.¹¹⁵
- Ortaya çıkan bu gruplar arasında güç dengesi bakımından asimetrik bir durum vardır. Bu insan kaynağı, ekonomik kaynaklar, askeri güç, refah ve harici müttefiklerin varlığı gibi durumlarda kendini gösterir.
- Tüm bu anarşi durumunda fanatik paramiliter gruplar sahneye çıkar.¹¹⁶

¹¹³ Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", 27-29

¹¹⁴ Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", 28

¹¹⁵ Posen bu sonuca Jervis'in saldırı-savunma dengesini açıklarken değinmiş olduğu teknoloji ve coğrafya bileşenlerine başvurarak varmıştır. Posen'a göre "imparatorluklar çökerken en fazla önem teşkil eden unsur coğrafyadır" ve coğrafya saldırı-savunma dengesinde belirleyici olur. Aynı yazar, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", 32

¹¹⁶ Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", 35-36

Posen'ın güvenlik ikilemi kavramına katkısı Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın çöküşünün ardından çözölen kimlik (etnik, dini ve kültürel) gruplarını aktör olarak ele alarak aktörü bu aidiyetlerden bağımsız bir şekilde sadece devlet olarak ele alan neo-realist yaklaşıma grup kimliği kavramını sokmuş olmasıdır. Her ne kadar aktörler gene de bağımsızlığını ilan etmiş olan devletler olsa da (Rusya ve Ukrayna ile Balkanlar'da Sırbistan ve Hırvatistan gibi) Posen'ın asıl vurgu yaptığı nokta bu devletlerarasındaki çatışmanın aslında tarihi kökleri de olan aidiyet grupları arasında geçmiş olduğudur. Kaldı ki Posen'a göre güçlü bir milli kimlik Fransız Devrimi'nden beri orduların savaşma gücünde kilit bir bileşendir ve grup kimliği, amaçlara ulaşmada, bireyin diğer üyelerle işbirliği yapmasına yardımcı olur. İşte çöken rejimlerden doğan bu etnik, dini, kültürel ve dilsel topluluklar işbirliğini sağlayan "grup bilinci" sayesinde saldırgan bir askeri güç geliştirmeye eğilimli olurlar.¹¹⁷ Bir grubun uyumu ne kadar fazlaysa, askerlerin sayısı ve adanmışlığı da o derecede fazla olacaktır; böylece güçlü grup dayanışması ile oluşmuş askeri kuvvetler korkunun ortaya çıkışında katalizör görevi görecektir.¹¹⁸ Diğer grubun bu durumu dengelemek için öncelikle siyasi mobilizasyon sürecine girmesi de aynı şekilde beriki grupların güvenliğini baltalayacaktır.

Savunma değil de saldırı amaçlı eylemlerin ortaya çıkan bu etnik gruplara içkin olduğu düşüncesi Posen'a göre gruplar arasındaki ilişkilerin tarihinde yatar.¹¹⁹ Bu tarihsel ilişkiden devşirilen anılar ve anlatılar gruplar içerisinde sadece kaygıyı büyötmekle kalmaz aynı zamanda sıklıkla bu kaygıların yaratılmasına katkıda

¹¹⁷ Posen, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", 30

¹¹⁸ Rose, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", 12

¹¹⁹ Posen ele almış olduğu gruplar arasında çatışmanın olasılığını onlarda içkin olduğunu öne sürdüğü saldırı amaçlı eylemlere bağlayarak güvenlik ikileminin koşullarından biri olan niyetlerin muğlaklığı ilkesini göz ardı eder görünmektedir. Öte yandan silahlanmanın da saldırı değil savunma amaçlı olması ve niyetler hiç bir zaman bilinemeyeceğinden karşı tarafın da tehdit algılayarak silahlanması geleneksel güvenlik ikileminin en önemli varsayımıdır. Her ne kadar anarşi, korku, tehdit algılama, en kötüyü varsayma ve etki-tepki süreci gibi geleneksel güvenlik ikileminin ilkelerini içinde barındırıyor olsa da, Posen'ın analizi niyetlerin belirsizliği ya da kötü niyetlerin yokluğu yerine tarihsel hesaplaşmaları da içeren düşmanca niyetlerin varlığını kabul ettiği için bir güvenlik ikilemi uygulaması olmaktan uzak olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Tartışma için bkz. Shiping Tang, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict: Toward a Dynamic and Integrative Theory of Ethnic Conflict", *Review of International Studies* 37:2, (2011): 518

bulunur.¹²⁰ Bu noktada meydana gelen grupların birbirlerinden tehdit algılayarak korku güdüsü ile saldırı amacıyla hareket edeceği varsayımının, toplumsal kimliklerin merkezi otorite çökerken yeniden inşa süreçleri analiz edilerek doğrulanması çabası içerisine girilmiştir. Badredine Arfi saldırgan toplumsal kimliklerin¹²¹ dört tamamlayıcı süreç neticesinde inşa edildiğini öne sürmektedir. Merkezi otoritenin çökerek yerini anarşiye bıraktığı bir ortamda ilk aşamada etnik grup temsilcileri, tarihi hatıraları ve anlatıları seçmecî bir anlayışla toparlayarak politik mitler oluştururlar. İkinci aşamada bu mitlerin grupların mobilize olarak temsilcilerin stratejilerinin gruplar arası ilişkilerde eksen oluşturacağı bir hava yaratacak şekilde yayılması ve içselleştirilmesi¹²² sağlanır. Üçüncü aşamada temsilciler, yaratılmış olan bu havanın da sağladığı kolaylıkla, “ötekini” şeytanlaştırmak için söylemler üretecek ve eylemlere başvuracaklardır, böylelikle grup mobilize edilmiş olacaktır. Son aşamaya gelindiğindeyse, bu defa “öteki” benzer söylem ve eylemlere başvurmak suretiyle karşılık vermeye başlayacaktır.¹²³

Daha önce işaret edildiği üzere eğer karşı karşıya gelen iki grubun tarihinde silahlı çatışmalar, sivil halka eziyet gibi hikâyeler mevcutsa (Sırlar ve Hırvatlar arasında olduğu gibi) ve gruplar yukarıda bahsedilen aşamalardan geçerek birbirlerinin kimlikleri ve tutumları hakkında değişiklik algıarlarsa *belirsizlik* meydana gelecektir¹²⁴. Bu *belirsizlik* neticesinde her grup bir diğerini *tehdit* olarak görecektir *veen kötü senaryoyu varsayarak* birbirlerine karşı hem askeri hem de ideolojik olarak

¹²⁰ Badredine Arfi, “Ethnic Fear: The Social Construction of Insecurity”, *Security Studies* 8:1, (1998):165-166

¹²¹ Aslında Arfi fırsatlara ve risklere bağlı olarak merkezi otoritenin çöktüğü durumlarda işbirlikçi (cooperative), rekabetçi (competitive) ve saldırgan (aggressive) olmak üzere üç çeşit kimliğin inşa edilebileceğini öne sürer. Her bir grubun saygı ilkesi çerçevesinde bir diğerine karışmayarak ve kendinin olduğu gibi diğerinin de refahını düşünerek inşa ettiği ve karşılıklı güvenin olduğu toplumsal kimlik işbirlikçidir. Bir grubun diğerini rakip olarak gördüğü toplumsal kimlik rekabetçi (ki bu durumda güvenlik ikilemi oluşmaz zira gruplar birbirini tehdit olarak görmezler) iken birinin ötekini tehdit olarak gördüğü ve düşman varsaydığı toplumsal kimlikler ise saldırgandır. Arfi, “Ethnic Fear”, 160-161

¹²² İçselleştirme şu şekillerde gerçekleşebilir: Ritüelleştirme, kalıpyargı oluşturma, korku üreten söylemlere başvurma, ideolojik indoktrinasyon. Arfi, “Ethnic Fear”, 171

¹²³ Arfi, “Ethnic Fear”, 169-173

¹²⁴ Arfi, “Ethnic Fear”, 159

*silahlanacaklardır.*¹²⁵ Son tahlilde etnik gruplar arasında meydana gelen şiddetli güvenlik ikilemi şu sonuçları doğuracak ve çatışma ile savaş olasılığını arttıracaktır:

- Yoğun silahlanma
- Rekabetçi siyasi mobilizasyon
- Savunmasızlığın artması
- Önleyici savaş tedbirlerinin alınmasına yönelik fırsatların artması
- Savunma amaçlı yayılma için teşviklerin artması (etnik temizlik ve toprağa el konulması gibi)¹²⁶

Posen yapmış olduğu analizde güvenlik ikileminin aidiyet grupları arasındaki çatışmaları açıklamaya yardımcı olduğu sonucuna varmıştır. Grupların sahip olduğu askeri gücün ve suçlayıcı tarih anlatılarının karşılıklı rekabeti ve korkuyu körüklediğini ve grupları askeri-silahlı çatışmaya götüren bir güvenlik ikilemi yarattığını bulgulamıştır.¹²⁷

Güvenlik ikilemi kavramını analitik bir araç olarak etnik çatışmalara uyarlayan Stuart J. Kaufman da analizleri ile literatüre katkıda bulunanlardandır.¹²⁸ Kaufman ilk makalesinde güvenlik ikilemini etnik çatışmalar ışığında tanımlamamakla birlikte, elitlerin yönlendirdiği şiddetin bir güvenlik ikilemi yarattığını öne sürmüş ve bu yönlendirmeye artan ve şiddet içeren aşırı milliyetçiliğin (chauvinism) bir güvenlik

¹²⁵ Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, 31

¹²⁶ Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, 31-38

¹²⁷ Posen, “The Security Dilemma and Ethnic Conflict”, 43-44

¹²⁸ Stuart J. Kaufman, “The Irresistible Force and the Imperceptible Object: The Yugoslavia Breakup and Western Policy”, *Security Studies* 4, (1995); “An International Theory of Inter-Ethnic War”, *Review of International Studies* 22, (1996); “Spiraling to Ethnic War”, *International Security* 21, (1996).

ikilemi sarmalına neden olduğunu öne sürmüştür.¹²⁹ Kaufman güvenlik ikilemi kavramının neo-realist tanımı mekanik olarak etnik çatışmalara uygulanamayacağı için¹³⁰ etnik çatışmaların şartlarını analiz ederek yeni bir tanımlama geliştirme yoluna gitmiştir.

Etnik güvenlik ikilemi yok edilme korkusunun karşılıklı olmasını gerektirir - bununla birlikte bu korku, birbirine düşman kitleler kendi güvenliklerini ölçsüz tedbirler bağlamında tanımlamadıkça ya da anarşi durumlarında peydahlanan elitler böyle hedefleri politika haline getirmediğçe ortaya çıkmayacaktır.¹³¹ Nitekim bir tarafın yok edilmeyi önlemek için aldığı tedbirlerin diğer taraf için kendilerinin yok edilmesi yönünde bir tehdit olarak algılanması gereklidir. Öte yandan etnik güvenlik ikilemi *de facto* anarşi durumunu da gerektirir ancak böyle bir durumda topluluk olarak varlığını sürdürebilmek diğer grupların eylemleri tarafından tehdit edilebilecek ve meşru hale gelebilecektir. Bu noktaya gelindiğinde her grup kendi bekasını korumak için ölçsüz tedbirlere başvurarak; güvenlik ikilemini yaratacaktır: bir tarafın kendini korumak için aldığı tedbirlerin diğer tarafı daha güvensiz hale getirdiği - giderek artan bir düşmanlık sarmalıyla neticelenen¹³² - bir durum.¹³³

Kaufman geliştirmiş olduğu bu tanımda anarşi, korku, etki-tepki dinamikleri (şiddet sarmalı) gibi geleneksel güvenlik ikileminin tanımında var olan unsurları kullanmıştır. Bu geleneksel tanımdan farklı olarak ise etnik güvenlik ikileminin oluşması için niyetlenilmemiş sonuçlar yerine, ölçsüz tedbirlerin alınmasını sağlayacak düşmanca niyetlerin gerekli olduğunu vurgulamıştır. Geleneksel tanıma göre güvenlik ikilemi var olduğu için taraflar tedbirlere başvurup, netice olarak çatışma içerisine girerken; Kaufman'ın tanımına göre tarafların varoluşunu güvence altına almak için

¹²⁹ Kaufman, "The Irresistible Force and the Imperceptible Object" 282, 285

¹³⁰ Kaufman, "Spiraling to Ethnic War", 112

¹³¹ Kaufman, "An International Theory of Inter-Ethnic War", 156, ayrıca idem, *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*, (London: Cornell University Press, 2001); 12, 34

¹³² Kaufman, "An International Theory of Inter-Ethnic War", 151

¹³³ Kaufman, "Spiraling to Ethnic War", 109-111

ölçüsüz güvenlik tedbirlerine başvurması neticesinde güvenlik ikilemi oluşmaktadır. Diğer bir deyişle önce şiddet içeren eylemler sonra güvenlik ikilemi gelmektedir.

Sonuç olarak Kaufman'da anarşiden etnik çatışmaya giden neden sonuç ilişkisi şu şekilde ilerler: elitler düşmanca söylemler ile algısal güvenlik ikilemi oluşturur böylelikle düşmanlıklar depreşir ve radikal politikalar üretilmeye başlanır, bunun neticesinde şiddet ve çatışma baş gösterir ve yapısal güvenlik ikilemi meydana gelir, durum olgunlaşarak bir savaş ile sonuçlanır.¹³⁴

Posen ve Kaufman'ın güvenlik ikilemi ile etnik çatışma arasında kurduğu ilişkiyi geleneksel güvenlik ikilemi tanımına uymadığı gerekçesiyle eleştiren Tang¹³⁵ ise Butterfield, Herz ve Jervis'in çalışmalarına sadık kalarak BHJ formülasyonu¹³⁶ şeklinde tanımladığı güvenlik ikilemi çerçevesinde kalmak suretiyle, güvenlik ikilemi ve sarmal model yaklaşımını birleştirerek "dinamik ve bütüncül" bir etnik güvenlik ikilemi teorisi geliştirmeye çalışmıştır. Buna göre birbiriyle barış içerisinde yaşayan ancak tarihsel olarak zaman zaman husumet yaşamış iki etnik grup arasında, *merkezi otorite yavaş yavaş ya da birden çöktüğünde (anarşi)*, güvenlik ikilemi meydana gelir. Böylelikle gruplar, *merkezi otorite onları korumak için artık yerinde olmadığından (güvenlik problemi, dolayısıyla belirsizliğin baş göstermesi)*, birbirlerinden *korkmaya (tehdit algılaması)* başlarlar. Bu aşamada ortaya çıkan güvenlik ikilemi dört farklı yöne gidebilir:

- Eğer merkezi otorite hemen yeniden kurulursa ya da taraflar güvenlik ikilemini azaltmak için etkin önlemler alırlarsa, ortaya çıkan güvenlik ikilemi hemen kontrol altına alınabilir.

¹³⁴ Kaufman, "An International Theory of Inter-Ethnic War", 154-155

¹³⁵ Posen, Kaufman, Fearon gibi etnik çatışmaları güvenlik ikilemi ile açıklayan araştırmacıların çalışmalarının daha ayrıntılı eleştirisi için bkz. Tang, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", 518-530

¹³⁶ Bkz. dipnot no.100, sayfa 26

- Güvenlik ikilemi içerisindeki iki grup güvenlik ikilemini azaltmak ve ortadan kaldırmak hususunda isteksiz olabilir ya da birbirine düşmanca niyetler beslemiyor olsalar da etkin önlemleri almakta yetersiz kalabilir; bu durumda güvenlik ikilemi giderek derinleşir.
- Güvenlik ikilemi giderek artabilir çünkü gruplar içerisindeki bazı elitler, her ne kadar düşmanca niyetler beslemiyor olsalar da, iktidarı ele geçirmek için etnik düşmanlığı ve nefreti körükleyebilirler. Bu durumda güvenlik ikilemi güvenlik tehdidine dönüşür.
- Taraflardan biri ya da her ikisi gerçekten düşmanca niyetler içerisinde olabilir. Bu durumda gerçek bir güvenlik ikilemi sadece sürecin başlangıcında görünecektir, yani merkezi otoritenin çöküp anarşinin hâkim olduğu durumda. Bu durumda da, düşmanca eylemler başlar başlamaz, güvenlik ikilemi hakiki bir güvenlik tehdidine dönüşecektir.¹³⁷

Görüldüğü üzere, devletlerarasında hâsıl olan güvenlik ikilemini ve akabinde ateşlenen çatışmaları analiz ederken, devletler üniter aktörler olarak ele alınmaktadır. Ne var ki kimlik grupları arasındaki güvenlik ikilemini ve çatışmayı incelemek için bu grupları yekpare aktörler olarak ele almaktan ziyade, bir nevi yapı sökümü uğratarak, gruplar içerisindeki politikalara, grup içi dinamiklere (intra-group) ve gruplar arasındaki dinamiklere (inter-group) bakmak, aidiyet grupları arasında meydana gelen çatışmaları daha iyi anlamayı sağlamaktadır.

İşte tam da bu noktada sosyal psikolojinin bireylerin neden bir araya gelerek bir grup (dolayısıyla kimlik) oluşturmak ihtiyacı hissettiği, bu oluşan gruplar arasındaki ilişkilerin nasıl seyrettiği ve bu ilişkilerin hangi motivasyonlar sonucunda çatışmaya evrildiği sorularına sosyal inşacı yaklaşımla cevap vererek geliştirmiş olduğu literatür, uluslararası ilişkiler disiplininde değişen konjonktür ile ortaya çıkan yeni durumları anlamaya yardımcı olmuş ve dahası giderek öne çıkan toplumsal kimliklerin güvenlik

¹³⁷ Tang, "The Security Dilemma and Ethnic Conflict", 530-532

sorunsalını incelemede yeni yaklaşımların geliştirilmesinin yolunu açmıştır. Kopenhag Okulu'nun toplumsal güvenlik yaklaşımı da bunlardan birisidir.

1.3.Kimlik Güvensizliğini Anlamak: Toplumsal (Toplumlar arası) Güvenlik İkilemi

Soğuk Savaş'ın sona ermesi genel olarak uluslararası ilişkiler disiplininde yeni tartışmaların ve yeni yaklaşımların yolunu açtığı gibi, güvenlik çalışmaları alanında da yeni anlayışların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişen güvenlik çalışmaları kavramı silahların kontrolü bağlamında Stratejik Çalışmalar (Strategic Studies)¹³⁸ çerçevesinde incelenirken, bu geleneksel yaklaşıma Barış Araştırmaları (Peace Research)¹³⁹ ekolü farklı bir bakış açısı getirmiştir. Soğuk Savaş sırasında epistemolojik hususlara önem vermeyen güvenlik çalışmaları Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte değişen konjonktüre de bağlı olarak güvenliğin nasıl çalışılması gerektiği üzerine yoğunlaşarak güvenliği nesnel, öznel ve söylemsel mefhumlara ayırtmış ve bu şekilde anlamaya çalışmıştır.

¹³⁸ Stratejik Çalışmalar aktörü siyasi-askeri bağlamda tanımlayan ve askeri dinamiklere odaklanan klasik ve geleneksel güvenlik çalışmalarıdır. Süper güç ve iki kutupluluk kavramları ile savaş, nükleer silahlanma, silahların kontrolü, caydırıcılık teorisi gibi konular bu alanın literatürünü oluşturur. Stratejik Çalışmalar materyalist bir yaklaşımla, devlet merkezli normatif bir pozisyon alır ve aktörü verili olarak kabul eder, tartışmaya açmaz. Vietnam Savaşı, Kore Savaşı, Berlin Duvarı'nın inşası, Küba Füze Krizi, Petrol Krizi ve İran-İrak Savaşı gibi olaylar Stratejik Çalışmaların ele aldığı ve yaklaşımını geliştirdiği ana olaylardır. Barry Buzan ve Lene Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 66-98

¹³⁹ Barış Araştırmaları Stratejik Çalışmalara karşı klasik-normatif bir eleştiridir. Uluslararası ilişkilerde askeri güce atfedilen önemin azaltılmasını ve milli güvenliğin yanında bireysel güvenliğe de yer verilmesi gerektiğini öne sürer. Barış Çalışmaları silahsızlanma, silahlanma yarışı ve silahların kontrolü bağlamında Stratejik Çalışmalar ile örtüşür. Galtung'un Negatif Barış ve Pozitif Barış kavramları ile Kant'ın Kalıcı Barış tartışması bu yaklaşımın epistemolojik temellerini oluşturur. Ayrıca Feminizm ve Post-yapısalcılık çalışmaları da Barış Araştırmalarından gelişen Marksist Barış Araştırmaları yaklaşımı içerisinde gelişmiştir. NATO'nun oluşumu, Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşu, dekolonizasyon süreci, barış ve kadın hareketlerinin ortaya çıkışı ve çevresel bozulma gibi hususlar Barış Araştırmalarının ana konularındandır. Buzan ve Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 101-129, 135-145

Nesnel kavramlaştırma güvenliği materyal terimlerle tanımlar ve somut tehditlerin varlığı ya da yokluğundan yola çıkarak bir analiz yapılmaya çalışırken; öznel yaklaşım tehdit algılama ya da algılamama ile ilgilenmiş; sosyal ve tarihsel bağlamlar ile korku ve algı kavramlarını da analizine katmıştır. Söylemsel kavramlaştırma ise güvenliğin nesnel terimlerle tanımlanamayacağını, güvenliğin bir söz edimi (speech act) olduğunu öne sürmüş, tehditlerin güvenlik problemi olarak kendini gösterdiği ve siyasi gündeme dâhil olduğu özneler arası (intersubjective) süreçlere odaklanmıştır.¹⁴⁰

Devlet içinde (intra-state) ve üçüncü dünyada çatışmaların artması, Somali ve Bosna gibi insani müdahalenin gerekliliği tartışmalarını ortaya çıkaran çatışmalar, Yugoslavya'nın çözülmesiyle Balkanlar'da yaşanan etnik çatışmalar ve Kosova Savaşı, insan/kadın ticaretinin, göçün bir sorun olarak ortaya çıkması, çevrenin bozulması gibi güvenliği de ilgilendiren küresel hususlar akademik tartışmaları başlatmış ve uluslararası ilişkiler disiplinindeki araştırmacıları antropoloji, sosyal teori, tarihsel sosyoloji gibi alanlardan faydalanarak güvenlik kavramı hakkında normatif tartışmalar yapmaya götürmüştür. Bu gelişmeler ayrıca devleti referans nesnesi olarak alan ve ağırlıklı olarak askeri kapasiteye odaklanan ortodoks yaklaşımı da tartışmaya açmıştır. Bu yeni anlayış, güvenliğin “*genişlemesi ve derinleşmesi (widening and deepening)*” kavramını meydana çıkarmış; 1990’lı ve 2000’li yıllardan itibaren *sosyal inşacılık*(konvansiyonel ve eleştirel), *post-kolonyalizm*, *insani güvenlik*, *eleştirel güvenlik çalışmaları*, *feminizm*, *kopenhag okulu* ve *post-yapısalcılık* bu yeni oluşan genişleyen ve derinleşen güvenlik anlayışının temelini oluşturmuştur.

Güvenliğin *genişlemesi* ile güvenlik çalışmalarının analitik ufğunun askeri sektörden öteye geçerek çevresel, ekonomik, siyasi ve toplumsal katmanların da analize dâhil edilmesi kastedilmiştir¹⁴¹. Güvenliğin *derinleşmesi* ise güvenliğin referans nesnesinin devletten öteye götürülerek, kurumlar, bireyler ve grupların da kapsama alınmasını ifade etmektedir. Güvenlik çalışmalarında referans nesnesinin değişmesi, tehdidin somut ve verili değil öznelerarası etkileşim süreçleri neticesinde meydana

¹⁴⁰ Buzan ve Hansen, *The Evolution of International Security Studies*, 32-35

¹⁴¹ Barry Buzan, *People, States and Fear: An Agenda for International Studies in the Post-Cold War Era*, (Boulder: Lynne Rienner, 1991)

gelmesi gibi fikirler güvenliğin bağlama özel bir sosyal inşa olduğunu öne süren sosyal inşacılık yaklaşımından gelişmiştir.¹⁴²

Buna göre tehdit sahip olduğumuz bilgidен ve bu bilginin temsillerinden bağımsız olarak var olamaz. Hatta tehdit süreçler (tehdidin siyasi söylemler ya da medya aracılığıyla karakterize edilmesi) ve aktörler (devletin temsilcileri ya da medya kuruluşları gibi) aracılığıyla var edilir. Tehdidin bu şekilde özneler arası etkileşim süreçlerinde inşa edildiği anlayışı, güvenlikle ilgili konuların askeri kapasite gibi materyal faktörler etrafında şekillenmesi gerektiğini varsayan geleneksel yaklaşıma meydan okuyan yeni güvenlik yaklaşımlarını oluşturmuştur.¹⁴³ Kopenhag Okulu da güvenlik anlayışının genişlemesine ve derinleşmesine olanak sağlayan yaklaşımlarıyla güvenlik çalışmalarında yeni anlayışların önünü açmıştır.

1.3.1. Kopenhag Okulu: Bir Toplumsal Güvenlik Perspektifi

¹⁴² Bu yaklaşımdan güvenlik çalışmalarında üç okul ortaya çıkmıştır: Aberystwyth (Welsh) Okulu, Kopenhag Okulu ve Paris Okulu. Wales Üniversitesi'nde Ken Booth ve Richard Wyn Jones güvenliği devlete yönelik askeri tehditlerden öte toplumun daha güvende ve özgür bir hale dönüşmesini amaç edinen insani özgürleşme (human emancipation) ile ilişkilendirmiştir. Ken Booth, "Security and Emancipation", *Review of International Studies* 17, (1991): 313-326. Bu açıdan Aberystwyth Okulu normatif bir yaklaşım geliştirmiştir. Ole Waever, Barry Buzan ve Kopenhag Barış Araştırmaları Enstitüsü'ne (COPRI) bağlı diğer araştırmacılar "güvenlikleştirme" kavramını geliştirerek güvenlik kavramının belirli konular üzerinde nasıl bir etki bıraktığını incelemişler ve analitik bir duruş belirlemişlerdir. Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, (London: Lynne Rienner, 1998). Didier Bigo'nun editörlüğünü yaptığı *Cultures et Conflits* dergisine bağlı Science Po akademisyenleri ise polis faaliyetleri, göç, sınır kontrolleri gibi olağan güvenlik uygulamalarını ele alarak sosyolojik bir yaklaşım geliştirmişlerdir. Didier Bigo, "Security and Immigration: Towards a Critique of the Governmentality of Unease", *Alternatives* 27, (2002): 63-92. Bu üç okulun ayrıntılı tartışması için ayrıca bkz. Ole Waever, "Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New "Schools" in Security Theory and their Origins between Core and Pheriphery" *ISA Yıllık Toplantısında sunulmuş olan tebliğ, Le Centre Sheraton Hotel, Montreal, Quebec, Canada*, 17 Mart 2004

¹⁴³ Columba Peoples ve Nick Vaughan-Williams, *Critical Security Studies: An Introduction*, (London: Routledge, 2010), 5-6

Kopenhag Okulu'nun "güvenikleştirme (securitization)" nosyonu güvenlik çalışmalarında en öne çıkan, mihenk taşı sayılabilecek kavramsal yeniliklerden biridir. Bununla birlikte Barry Buzan tarafından ilk olarak *People, States and Fear: An Agenda for International Studies in the Post-Cold War Era* adlı eserinde geliştirilen daha sonra Buzan, Ole Waever ve diğer araştırmacılar tarafından yeniden ele alınan ve yorumlanan¹⁴⁴; son olarak Buzan'ın Waever ve Jaap de Wilde ile birlikte yayınlamış olduğu *Security: A New Framework for Analysis* adlı eserde geliştirilerek ve yeni bir analiz çerçevesi olarak sunulan güvenlik sektörleride¹⁴⁵ – özellikle toplumsal sektör - bu okulun güvenliğin genişlemesi hususunda yapmış olduğu önemli katkılar arasındadır.

Güvenikleştirme teorisi Buzan ve diğerlerinin güvenliğin ajandasının genişlemesi ile güvenlik kelimesini geniş yelpazeye yayılan birçok husus ile ilintilendirmenin 'gerek entelektüel gerekse de siyasi tehlikelerinin olabileceği' endişesi neticesinde ortaya çıkmıştır.¹⁴⁶ Bu yüzden COPRI araştırmacıları bir durumun güvenliğin konusu olup olmadığını (*what is and what is not a security issue*) belirleme gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Buzan vd. güvenliğin temel olarak hayatta kalma (survival) ile ilgili olduğunu öne sürer. Bir konu bir referans nesnesinin varoluşuna bir tehdit (existential threat) olarak gösterildiğinde, o artık güvenliği ilgilendiren bir husus haline gelir. Burada 'var olmaya devam etmeli, o yüzden de şu tedbirler alınmalı' şeklinde işaret edilebilecek unsurlar referans nesnesi olarak tanımlanır.¹⁴⁷

Dolayısıyla "normal" siyaset alanındaki bir konunun, *varoluşsal bir tehdit* şeklinde sunularak *acil durum politikası* alanına alınması, o konunun

¹⁴⁴ Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup vd., *Identity, Migration and the New Security Agendas in Europe*, (London: Pinter, 1993); Ole Waever, "Securitization and Desecuritization" *On Security*, ed. Ronnie Lipshutz (New York: Columbia University Press, 1995) içinde, 46-86; Ole Waever, "European Security Identities", *Journal of Common Market Studies* 34, no.1, (1996): 103-132

¹⁴⁵ İlk olarak Buzan tarafından ele alınan sektörler milli güvenliğe tehdit açısından değerlendirilmiş; ayrı referans nesnelere olarak incelenmemiştir. Buzan'ın milli güvenlik meseleleri olarak ele aldığı sektörler için bkz. Buzan, *People, States and Fear*, 116-134

¹⁴⁶ Barry Buzan, Ole Waever ve Jaap de Wilde, *Security: A New Framework for Analysis*, (London: Lynne Rienner, 1998), 1

¹⁴⁷ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 36

güvenlikleştirilmesi anlamına gelmektedir.¹⁴⁸ Bir konunun varoluşsal tehdit olması demek, o konunun öncelikli hale gelmesi ve bunun üstesinden gelinmesi için olağanüstü tedbirlerin alınmasına rıza gösterilmesi demektir; diğer bir deyişle merkezi otorite hakları ve özgürlükleri kısıtlayabilir, hak ve yetki alanını genişletmek isteyebilir¹⁴⁹, alacağı tüm istisnai siyasi önlemler meşru görülecektir.¹⁵⁰ Sonuç olarak, bir hususun güvenlik ile ilgili olup olmadığını belirlemek için şöyle bir formül ortaya çıkar: Bir referans nesnesine yönelik *varoluşsal tehdit = güvenlik meselesi*.¹⁵¹ Burada belirtmek gerekir ki varoluşsal tehdit söz konusu edilen referans nesnesi ile olan ilişkisi bağlamında anlaşılabilir; burada bahsi geçen insan hayatını tehlikeye atan evrensel standartlarda bir tehdit değildir; varoluşsal tehdit analiz seviyelerine ve farklı sektörlere göre değişiklik göstermekte ve tehdidin doğası bu bağlamlarda belirlenmektedir.¹⁵²

Güvenlikleştirme teorisinde güvenlik nesnel bir durum olarak değil, özgül bir sosyal sürecin sonucu olarak kabul edilir; diğer bir deyişle var olan bir tehdit söz konusu değildir ancak meseleler başarılı bir şekilde bir güvenlik sorunsalı haline getirilip sunularak – güvenlikleştirilerek – inşa edilir.¹⁵³ Güvenlikleştirme söylem aracılığıyla inşa edildiği için Kopenhag Okulu güvenliği söz edimi (speech act) olarak

¹⁴⁸ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 26

¹⁴⁹ Waever, “Securitization and Desecuritization”, 51

¹⁵⁰ Bir konunun güvenlikleştirilmesinin onun varoluşsal bir tehdit olarak belirlenmesine ve sonuç olarak olağanüstü tedbirler alınmasına yol açması Güvenlikleştirme Teorisinin Carl Schmitt’in “siyasal” tanımlamasıyla örtüşmesi açısından eleştirilmiştir. Schmitt’e göre güvenlik sorununu ortaya çıkaran varoluşsal tehdit ve olağanüstü gereklilik dost ve düşman arasında yapılacak ayrıma bağlıdır. Siyasal düzenin korunması için normal kurallar ve prosedürler askıya alınabilir. Bunu belirleyecek olan da egemen güçtür. Diğer bir deyişle egemen neyin güvenlik hususu olduğuna karar veren kişidir. Güvenlikleştirme Teorisi de bir meselenin siyasi aktörler tarafından söylem yoluyla güvenlikleştirilerek varoluşsal tehdit haline getirilmesi ve bunu bertaraf etmede istisnai tedbirler alınmasına izin vermesi açısından Schmitt’in önermesi ile benzeşmektedir. Ayrıntılı tartışma için bkz. Michael Williams, “Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics”, *International Studies Quarterly* 47, (2003): 515-521; Jef Huysmans, “The Question of Limit: Desecuritization and the Aesthetics of Horror in Political Realism,” *Millennium: Journal of International Studies* 27:3, (1998): 569-589

¹⁵¹ Peoples ve Vaughan-Williams, *Critical Security Studies*, 77

¹⁵² Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 21-22

¹⁵³ Williams, “Words, Images, Enemies”, 513

görür. “Bu kullanımda, güvenlik daha gerçek olan birşeye gönderme yapan bir işaret değildir, sözün kendisi burada eylemi oluşturur, o hususu dile getirmek yeterlidir (bahiste ya da söz vermede olduğu gibi). Güvenliği dile getirmek suretiyle, devletin temsilcisi bir gelişmeyi hususi bir alana taşır ve onu engellemek için ne gerekiyorsa yapmak adına gerekli olan özel hakları talep eder.”¹⁵⁴ Öte yandan her söz edimi güvenlikleştirme eylemi anlamına gelmez, bunun için bazı şartlar gereklidir. Başarılı bir güvenlikleştirme için Waever’ın öne sürdüğü gerçekleşme kuralları (felicity conditions) üç aşamalıdır:

- Varoluşsal tehdidin ortadan kaldırılmasını sağlayacak olağanüstü tedbirlerin meşrulaştırılması için hedef kitleye sunulması
- Güvenlikleştirmeyi gerçekleştiren aktörün otorite konumunda olması ve hedef kitleyi ikna edebilmek için yeterli siyasi ve sosyal sermayeye sahip olması
- Varoluşsal tehdit olarak güvenlikleştirilen nesnenin zarar, tehlike, acı gibi tarihsel çağrışımlar yapması ya da tarihi düşmanlığın varlığı¹⁵⁵

Bununla birlikte, Buzan vd. başarılı bir güvenlikleştirmeye güvenlikleştirmeyi gerçekleştiren aktörden ziyade eylemin – yani söz ediminin- yöneltildiği izler kitle tarafından karar verildiğini öne sürerler. İzler kitlenin birşeyin paylaşılan bir değere karşı varoluşsal bir tehdit olduğunu kabul etmesi önemlidir. Dolayısıyla güvenlik ne nesnelerin ne de öznelerin yanındadır, güvenlik öznelerin *arasındadır*.¹⁵⁶ Bu ifade güvenlikleştirme teorisinde bir bileşen olarak sosyal inşacılığı bariz bir şekilde gözler önüne sermektedir; meseleler kendilerine içkin olan tehdit edici unsurlardan ziyade, onların sunuluşlarına ve izler kitle tarafından kabul edilmelerine istinaden güvenlik meselesi haline gelir¹⁵⁷; diğer bir deyişle varoluşsal tehdit özneler arası bir inşa

¹⁵⁴ Waever, “Securitization and Desecuritization”,

¹⁵⁵ Peoples ve Vaughan-Williams, *Critical Security Studies*, 79

¹⁵⁶ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 31

¹⁵⁷ Peoples ve Vaughan-Williams, *Critical Security Studies*, 78

sonucunda oluşur.¹⁵⁸Güvenliğin inşa edilen bir olgu olması, bağlamın önemini gözler önüne serer. Wendt'e öykünerek dile getirilen “güvenliği aktörler medyana getirir (*security is what actors make of it*)” yargısı belirli bir bağlam içerisinde farklı boyutların aynı anda ve birbirini güçlendirerek inşa edildiğini göstermektedir. Buna göre tehditler, referans nesnelere, güvenikleştirmeyi gerçekleştiren aktörler, güvenlik tedbirleri ve güvenliğin anlamı bağlama göre inşa olur. Bu beş boyutu içine alan algoritma güvenikleştirmeyi anlamak açısından bütüncül bir bakış açısı sağlar.¹⁵⁹

Kopenhag Okulu'nun güvenikleştirme çerçevesi belirli açılardan eleştiriye tabi tutulmuştur. Bu eleştirilerin başında bir meselenin dil aracılığıyla güvenlik meselesi – yani tehdit- haline dönüştürülmesi vardır. Matt McDonald güvenikleştirme hamlesi olarak sadece dile bel bağlamanın iki açıdan tartışmalı olduğunu öne sürmüştür. Dil, en merkezi araç olmakla birlikte, anlamın iletildiği araçlardan sadece biridir. Görüntüler de güvenikleştirmenin bir parçası olabilir.¹⁶⁰ Öte yandan, sadece dile odaklanmak sözcüğü ile güvenikleştirilme sürecine girmeyen ancak güvenliğin inşa edildiği bürokratik uygulamaların, fiziksel eylemlerin göz ardı edilmesine yol açmaktadır.¹⁶¹ Bigo'nun da tartıştığı üzere göç olgusunun Avrupa'da fenomen haline gelmesiyle birlikte artan teftiş/gözetim icraatları, sınır kontrollerinin sıkılaştırılması da güvenikleştirme faaliyetleridir ve sözcüğünden bağımsız olarak bu uygulamaların kendisi güvenlik açısından bir anlam sistemi oluşturmaktadır.¹⁶²

¹⁵⁸ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 35

¹⁵⁹ Felix Citua, “Security and the Problem of Context: A Hermeneutical Critique of Securitization Theory”, *Review of International Studies* 35:2, (2009): 317-318

¹⁶⁰ Williams 11 Eylül saldırılarının televizyonda yayınlanan görüntülerinin Amerikan vatandaşları arasında güvenlik ve tehdit algısının gelişmesinde merkezi öneme haiz olduğunu öne sürer. Köfez Savaşı ve Balkanlar'da meydana gelen etnik çatışmaların, NATO müdahalesinin televizyona yansımalarını da tehdit algısının oluşumunda yeri olduğunu tartışır. Aynı yazar, “Words, Images, Enemies”, 524-528. Görsel malzemelerin de bir meselenin güvenikleştirilmesinde rolü olabileceğine dair tartışma için ayrıca bkz. Lene Hansen, “Theorizing the Image for Security Studies: Visual Securitization and the Muhammad Cartoon Crisis” *European Journal of International Relations* 17:1, (2011): 51-74.

¹⁶¹ Matt McDonald, “Securitization and the Construction of Security”, *European Journal of International Relations* 14:4, (2008): 568-569

¹⁶² Bigo, “Security and Immigration”, 65

McDonald'ın güvenikleştirme teorisine eleştiri getirdiği diğer noktlardan biri de güvenikleştirme çerçevesinde meselelerin belirli bir anda güvenlik meselesi haline geliyor oluşudur. Bu “anlar” meselenin söz edimi olarak dile getirilmesinden, izlerkitlenin, tehdit tayin edildiği zaman bunu kabullenmesinden ve olağanüstü tedbirler alınmasından ibarettir.¹⁶³Bu özel hallerde ortaya çıkan güvenikleştirme analitik açıdan iki sebepten dolayı tartışmalıdır. Bazı meseleler zaman içerisinde güvenlik sorunu ya da tehdit haline gelebilir. Diğer bir deyişle, bir konu dramatik bir şekilde dile getirilmeksizin uzun süreçler içerisinde kurumsallaşarak normal politikaların askıya alınmasını gerektirmeksizin bir güvenlik sorunsalı haline gelebilir. Yine sadece ana odaklanmak böyle bir söylemin ve neticesinde ortaya çıkan tedbirlerin neden ve nasıl o anda mümkün olabildiğini açıklayamamaktadır. Bu duruş güveniğin öznel arası süreçler neticesinde, sosyal, siyasi ve tarihi bağlamlar içerisinde inşa edildiği anlayışıyla uyuşmamaktadır.¹⁶⁴

Kopenhag Okulu'nun diğer önemli katkılarından olan güvenlik sektörlerinden¹⁶⁵ toplumsal güvenlik sektörü de “kimliğin güvenikleştirilmesi” ile ilgilenebilir. Toplumsal güvenlik, bir topluluğun dili, kültürü, geleneği, milli ve dini kimliği ile birlik ve beraberliğinin sürdürülebilirliğine tekabül eder.¹⁶⁶ Kavram aynı zamanda “kimlik güvenliği” olarak da anlaşılabilir.¹⁶⁷ Topluluğun kimliğine, dolayısıyla varoluşuna yönelik bir tehdit tespit edildiğindeyse güvenikleştirme gerçekleşmiş olur. Toplumsal güvenliğe yönelik bir tehdit algılaması tehlike hali vücuda getireceğinden, olağanüstü tedbirler alınması yönünde de bir gönüllülüğün meydana gelmesine yol açacaktır.¹⁶⁸

¹⁶³ McDonald, “Securitization and the Construction of Security”, 575

¹⁶⁴ McDonald, “Securitization and the Construction of Security”, 576-577

¹⁶⁵ Çalışmanın konusu ile bağlantısı açısından burada sadece toplumsal güvenlik sektörü ele alınacaktır. Buzan ve diğerlerinin geliştirmiş olduğu diğer sektörler ise şunlardır: *askeri, siyasi, ekonomik ve çevresel* sektörler

¹⁶⁶ Ole Waever, “Societal Security: The Concept”, Ole Waever vd. *Identity, Migration* içinde, 23

¹⁶⁷ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 120

¹⁶⁸ Tobias Theiler, “Societal Security and Social Psychology”, *Review of International Studies* 29:2, (2003): 251-252

Toplumsal güvenlik klasik anlayışta öne sürüldüğü üzere devletin güvenliği anlamına gelmemektedir. Hatta bir devlet sadece onu oluşturan halktan oluşuyorsa bile; devlet ve toplum gene de iki farklı kavramdır; güvenlik nesnesi olduklarında, her biri farklı bir mantıkla hareket eder.¹⁶⁹Buna göre güvenliğin referans nesnesi bir hükümet, bir toprak bütünü yani bir devlet değildir; aksine burada referans nesnesi “biz” anlayışını tayin eden toplumsal kimliktir ve bu kimlik tehlikeye girdiğinde toplumsal güvenlik tehdit edilmiş olur.¹⁷⁰ Bugünkü dünya sistemi söz konusu edildiğinde, toplumsal sektörün referans nesnelerini aşiretler, klanlar, uluslar, etnik birimler, azınlıklar, medeniyet toplulukları, dini topluluklar ve ırk oluşturmaktadır¹⁷¹, diğer bir deyişle toplumsal güvenliği incelerken, Kopenhag Okulu bir uluslararası sistemde birim olarak işleyen (operating as units) topluluklarla ilgilenmektedir.¹⁷²Waever bir başka yerde, “biz” kimliğini etnik-millî aidiyet ile dini aidiyetin siyasi açıdan harekete geçirdiğini (political mobilisers) öne sürerek; etnik-millî ve dini aidiyetlerin dirençli/metanetli (resilient) kimlikler oluşturacağını belirtir ve toplumsal güvenliğin başlıca analiz birimlerinin etnik-millî ve dini oluşumlar olduğu sonucuna varır.¹⁷³

Öte yandan bu unsurlardan bazıları devlet içerisinde etnik, dilsel ya da kültürel toplumsal birimler, alt gruplar olarak bulunmaktadır ve bu gruplardan birinin güvenliğini sağlamak istemesi devletin güvenliğini tehlikeye atabilir; bu açıdan toplumsal güvenlik ve devlet güvenliği negatif bir şekilde irtibatlı hale gelerek¹⁷⁴ devletin üniter yapısını tehdit eden bir unsura dönüşebilir. Devlet güvenliği *egemenliğin korunması* ile toplumsal güvenlik ise *kimliğin korunması*yla ilgilidir. Bir devlet egemenliğini kaybettiğinde, bir toplum ise kimliğini kaybettiğinde varlığının ortadan kalkması tehlikesiyle karşı karşıya kalır.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 119

¹⁷⁰ Michael C. Williams, “Modernity, Identity and Security: A Comment on the Copenhagen Controversy”, *Review of International Studies* 24, (1998): 435

¹⁷¹ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 123

¹⁷² Waever, “Societal Security: The Concept”, 19

¹⁷³ Waever, “Societal Security: The Concept”, 23

¹⁷⁴ Theiler, “Societal Security and Social Psychology”, 252

¹⁷⁵ Waever, “Securitization and Desecuritization”, 67

Buzan toplumsal güvenliğe yönelik tehditlerin bir topluluğun nesiller boyunca yeniden üretimini sağlayan eylem ve sistemlerin yasaklanması ya da engellenmesi ile ortaya çıkabileceğini öne sürer. Buna göre dilin, giyinme biçimlerinin yasaklanması, eğitimin ve ibadetin engellenmesi, bir topluluğun üyelerinin öldürülmesi ya da tehcir edilmesi¹⁷⁶, o topluluğun bütünlüğünü bozacak ve varlığını idame ettirmesini engelleyecek uygulamalardır. Buzan, Waever ve de Wilde toplumsal sektöre yönelik tehditleri üç kategoriye ayırmışlardır: *göç*, *yatay rekabet (horizontal competition)* ve *dikey rekabet (vertical competition)*. Göçün kimliğe tehdit olduğu durumlarda göç alan toplumun dışardan gelenler nedeniyle değişime uğraması ve nüfusun kompozisyonunda bir dönüşümün meydana gelmesi söz konusudur (Estonya'ya Rus göçü). Yatay rekabet bir grubun kültürel etkisinin diğer gruba göre ağır bastığı durumlarda (Kanada'nın Amerikalılaştırma korkusu) meydana gelecek potansiyel değişimin tehdit olarak algılanmasıdır. Son olarak dikey rekabet ise grupların birleşme (Yugoslavya, Avrupa Birliği) ya da ayrılıkçı (Kanada, Katalonya) projeler aracılığıyla daha geniş veya daha dar kimlikler edinme süreçleridir.¹⁷⁷ Ayrıca Buzan vd.'nin belirtmiş oldukları gibi, varoluşsal tehdit sektörüne göre değiştiği gibi; toplumsal güvenlik söz konusu olduğunda meydana çıkma potansiyeli olan tehdit de toplumdan topluma değişiklik gösterecektir. Zira her toplumun kimliğinin nasıl inşa edildiğine bağlı olarak farklı kırılabilirlikleri vardır; örneğin eğer bir ulus kendine has tarihi olan farklı etnik grupların bir araya getirilmesiyle oluştuysa (Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Hindistan, Çekoslovakya gibi) bu grupların kendi kaderini tayin etme fikirleri bu ulus için ölümcül olacaktır. Barındırdığı diğer unsurlardan daha az bir nüfus ile hükümet eden ya da çoğunluğu bastırma suretiyle oluşmuş bir devlet de (Kosova'da Sırp gibi) rekabet içerisinde olduğu diğer topluluğun (Kosovalı Arnavutlar) nüfus artış oranlarından tehdit algılayacaktır.¹⁷⁸

Ne var ki Kopenhag Okulu insanların neden toplumsal güvenlik için mücadele ettiğini ve grup kimliklerini neden korumaya çalıştıklarını açıklayamamaktadır; diğer bir

¹⁷⁶ Barry Buzan, "Societal Security, State Security and Internationalization", Ole Waever vd., *Identity, Migration* içinde, 43

¹⁷⁷ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 121

¹⁷⁸ Buzan vd., *Security: A New Framework for Analysis*, 124-125

deyişle onları motive eden faktörleri açığa çıkarmada başarısız olmaktadır.¹⁷⁹ Bu noktada, sosyal psikoloji disiplininde toplumsal kimliğin oluşumu, gruplar arası ilişkiler ve gruplar arasında meydana gelen çatışmaların nedenleri konularında yapılmış olan çalışmalar bu sorunun cevabına ışık tutar niteliktedir. Çalışmanın daha önceki alt bölümlerinde ele alınmış olduğu üzere Tajfel ve Turner toplumsal kimlik teorisi ile sınıflandırma teorisini geliştirerek bireylerin toplumsal aidiyet gruplarını oluşturmalarında etkin olan bilişsel ve güdüsel süreçlerden bahsetmişlerdir. Buna göre kişi bir toplumsal gruba dâhil olarak korunduğunu ve güven altında olduğunu hisseder ve sosyal ilişkiler sistemine dâhil olarak bir grupla özdeşleşir; diğer grupla farklılaşır ve sonuç olarak kendi grubuna aidiyet bilinci artar. Brewer ise ontolojik bir yaklaşım geliştirerek toplumsal kimliğin insanın onaylanma ve ötekiyle olan benzerlik ihtiyacı ile bu ihtiyacı dengeleyen biricik olma ve fert olma ihtiyacı arasındaki temel gerilim sonucunda ortaya çıktığını öne sürmüştür. Diğer bir deyişle aidiyet gruplarının oluşum süreci bir içselleştirme ve dışsallaştırma sürecidir ve bu süreçler aynı zamanda cereyan eder.¹⁸⁰ Toplumsal güvenliği de bu diyalektik bağlamında anlamlandırmak mümkündür: Bireyler grup sınırlarını korumak isterler çünkü aidiyet Tajfel ve Turner'ın göstermiş olduğu gibi bilişsel ve güdüsel ihtiyaçlarını karşılar. Algılanan bir tehdit karşısında kimliğin güvenleştirilmesi neticesinde ise grubun yaşam şeklini (varoluşunu) korumaya yönelik olağanüstü tedbirlerin alınması meşru hale gelir.

Kopenhag Okulu güvenleştirme ve toplumsal güvenlik kavramlarıyla güvenlik çalışmalarında bir çığır açarak analiz biriminin ve analiz düzeyinin genişlemesini, netice olarak güvenlik sorunsalını anlamada yeni ufuklar doğmasını sağlamıştır. Ancak güvenleştirme eyleminin yalnızca söylem aracılığıyla gerçekleşebileceğini öne sürmesi ve şiddet içermeyen fiziksel eylemleri ve bürokratik uygulamaları göz ardı etmiş olması açısından güvenlik yaklaşımında kendisini dar bir alana hapsedmiştir.¹⁸¹ Paul Roe da, bu dar alandan çıkmaya çalışmıştır. Toplumsal

¹⁷⁹ Theiler, "Societal Security and Social Psychology", 257

¹⁸⁰ Theiler, "Societal Security and Social Psychology", 263-264

¹⁸¹ Bazı araştırmacılar güvenleştirme teorisinde birtakım tashihler yaparak yaklaşımın bu dar alandan çıkmasına katkıda bulunmuşlardır. Lene Hansen, "Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School", *Millenium* 29:2, (2000): 285-306; Williams, "Words,

güvenlik yaklaşımının sunduğu kimlik güvenliğini sağlamada alınan tedbirlerin diğer aidiyet gruplarında güvensizlik meydana getirerek bir güvenlik ikilemi yaratacağını varsaymış ve toplumsal (toplumlar arası)güvenlik ikilemi kavramını geliştirmiştir.

1.3.2. Toplumsal (Toplumlar arası) Güvenlik İkilemi

Paul Roe toplumsal güvenlik ikilemi teorisini geliştirirken güvenlik ikilemi kavramı ile toplumsal güvenlik kavramını birleştirerek, devletlerarasında meydana gelen güvenlik ikilemlerinden ziyade, topluluklar arasında meydana gelen güvenlik ikilemlerine odaklanmış ve kimliğin güvenlik endişelerinin neler olabileceğine ve nasıl, hangi tehditler neticesinde ortaya çıktığına açıklık getirmeye çalışmıştır. Yaklaşımının kimlik ve güvenlik hakkında olmasından hareketle Roe, toplumsal güvenlik kavramını oluştururken bir etnik kimliğin savunusu, diğerlerinde nasıl bir tehdit algısı oluşturur? Gruplar arasında çatışmaya neden olacak etmenler nasıl doğar, yükselişe geçer? Son tahlilde bu durum kendisini nasıl şiddet ve savaş olarak gösterir?¹⁸² sorularına cevap bulmayı denemiştir.

Toplumsal güvenlik ikileminin vurgusunun *kimlik güvensizliği* üzerine olmasından hareketle, Roe neyin güvenlik altına nasıl alınabileceğine odaklanarak, toplumsal kimliğin askeri olmayan vasıtalarla da müdafaa edilebileceğini öne sürmüştür.¹⁸³ Buna göre, bir topluluğun kendi toplumsal güvenliğini artırmak (kimliğini güçlendirmek) için başvurduğu eylemler diğer bir toplulukta reaksiyona sebep olduğunda ve nihayetinde ilk topluluğun toplumsal güvenliğinin azalmasıyla

Images, Enemies”; Thierry Balzacq, “The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context”, *European Journal of International Relations* 11:2, (2005): 171-201; Jef Huysmans, “The European Union and the Securitization of Migration”, *Journal of Common Market Studies* 38:5, (2000): 751-777; bazı çalışmalar da toplumsal güvenlik yaklaşımını Avrupa dışına uygulamıştır. Claire Wilkinson, “The Copenhagen School on tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Usable Outside Europe?”, *Security Dialogue* 38:1 (2007): 5-25; Aslı Ilgıt ve Audie Klotz, “How far Does Societal Security Travel? Securitization in South African Immigration Policies”, *Security Dialogue* 45:2, (2014): 137-155

¹⁸² Paul Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, (London: Routledge, 2005), 1

¹⁸³ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 56

(kimliğinin zayıflamasıyla) neticelendiğinde bir toplumsal güvenlik ikileminden bahsetmek mümkündür.¹⁸⁴ Toplumsal güvenlik ikilemi, toplumu referans nesnesi olarak alır, dolayısıyla toplumsala yapılan vurgu güvenliğin bir sektörü olmasından değil; topluluklar arasında meydana gelen güvenlik ikilemlerinde kimlik kaygılarını merkezi dinamik olarak görmesinden kaynaklanır.¹⁸⁵

Daha önce değinildiği üzere güvenlik ikileminin ortaya çıkmasının şartlarından biri aktörlerin suinayet beslememesidir. Yine daha önce işaret edildiği üzere bir aktörün niyetinin iyi ya da kötü olduğunu bilmek imkânsızdır zira bu aktörlerin aklından geçenleri bilmeyi gerektirir. Niyetler ve dürtüler hiç bir zaman tam olarak bilinemeyeceğinden, aktörler olasılık üzerinden hareket eder ve belirsizlik durumu hâsıl olur. Roe, aktörlerin niyetlerini belirlemeye çalışmaktansa, iyi/kötü (benign/malign) niyet sınıflandırmasına bir alternatif olarak, tarafların *güvenlik gereksinimlerine (security requirements)* bakmayı ve aralarındaki ilişkiyi de *uyuşan/uyuşmayan güvenlik gereksinimleri (compatible/incompatible security requirements)* sınıflandırmasına göre belirlemeyi önerir.¹⁸⁶ Bununla birlikte Roe, Kenneth Boulding'in tanımladığı iki uyuşmazlık türünü ödünç alır. Buna göre "İlki birinin gerçekleşmesinin diğerinin gerçekleşmesini önleyeceği *gerçek uyuşmazlık (real incompatibility)* olarak tanımlanabilir. Diğer uyuşmazlık formu ise iki tarafın gerçek çıkarlarının birbiriyle uyuşmasına rağmen; içinde bulunulan durumun dinamikleri ya da tarafların yanılgıları yüzünden hâsıl olan yanlış anlamalar neticesinde verilen reaksiyonlar sebebiyle karşılıklı düşmanlığın arttığı *yanıltıcı uyuşmazlık (illusory incompatibility)* olarak nitelendirilebilir."¹⁸⁷ Diğer bir deyişle, yanıltıcı uyuşmazlık yanlış anlamaya (misperception) dayanmaktadır ve taraflar bunun farkına vardığında güvenlik ikilemi de ortadan kalkacaktır. Gerçek uyuşmazlık ise *mecburi güvensizlik (required insecurity)*

¹⁸⁴ Paul Roe, "The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as A Tragedy?", *Journal of Peace Research* 36:2, (1999): 194

¹⁸⁵ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 57

¹⁸⁶ Paul Roe, "Misperception and Ethnic Conflict: Transylvania's Societal Security Dilemma", *Review of International Studies* 28, (2002): 62-63

¹⁸⁷ Kenneth Boulding "National Images and International Systems" N. Rosenau (ed.) *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research Theory* içinde (New York: Free Press, 1969): 429-430, Aktaran Roe "Misperception and Ethnic Conflict", 63

durumunu ortaya çıkarır. Buna göre bir grubun güçlü kimlik duygusu diğer grubun zayıf kimlik duygusunu gerektirecek¹⁸⁸ve dolayısıyla iki tarafın güvenlik gereksinimlerinin uyuşmadığı görülecektir. Roe gerçek uyuşmazlığın olduğu durumlar kötü niyetlerin varlığı ile karakterize edileceğinden, güvenlik ikilemi olamayacağı çünkü Butterfield'ın yapmış olduğu tanıma uygun olarak ortada bir yanlış anlamadan kaynaklanan bir trajedi olmadığı sonucuna varır.¹⁸⁹Dolayısıyla bu yeni kavramlar ışığında Roe, güvenlik ikileminin tarafların *güvenlik gereksinimleri* hususunda *yanıltıcı uyuşmazlık* olduğunda meydana geleceğini öne sürer.

Toplumlararası güvenlik ikileminin varlığı analiz edilirkentoplumsal güvenlik gereksinimlerinin devletin güvenlik gereksinimlerine nazaran daha özgül ve bağlamsal olduğunun da gözden kaçırılmaması gerekir. Bir devletin egemenliğine hangi eylemlerin zarar vereceği bilinebilecekken, bir toplumsal kimliğin hangi eylemler neticesinde zarar göreceğini gözü kapalı bilmek zordur; zira bu o topluluğun toplumsal güvenlik gereksinimlerini nasıl tanımladığına bağlıdır. Bu yüzden de toplumsal güvenlik ikilemi söz konusu olduğunda genel olarak neyin kötü (malign) neyin selim (benign) olduğunu söylemek zorlaşır.¹⁹⁰

Toplumsal kimlik, devletin egemenliğinin savunulmasında olduğu gibi askeri vasıtalarla da savunulabildiği gibi¹⁹¹; askeri olmayan vasıtalarla da savunulmaktadır.Toplumsal kimlik bir dilin kullanımına, dini aidiyete ya da kültürel pratiklere bağlı olduğunda, askeri olmayan vasıtalar savunma için kullanılabilir.¹⁹²

¹⁸⁸ Roe, "The Intrastate Security Dilemma", 196

¹⁸⁹ Roe "Misperception and Ethnic Conflict", 64. Roe daha sonra güvenlik ikilemini üç sınıfa ayırdığı analizinde bu görüşünü değiştirmiştir. Bu konuya ayrıca değinilecektir.

¹⁹⁰ Roe, "The Intrastate Security Dilemma", 196-197

¹⁹¹ Roe bu noktada eğer bir etnik kimliğin belirli bir toprak parçasıyla sıkı bağları varsa askeri seçeneğin devreye girebileceğini belirtir ancak bu durumun farklı bir toplumsal güvenlik ikilemi kavramını geliştirme amacına uymayacağını dile getirir çünkü bir toplumsal kimliğin toprakla olan bağını koruması geleneksel güvenlik ikilemini çağırıştır; toplumlar topraklarını (kimliklerini) korumak için karşılıklı olarak silahlanacaklardır. Roe "Misperception and Ethnic Conflict", 66

¹⁹² Roe, "The Intrastate Security Dilemma", 194

Kültürün savunulması olarak adlandırılabilir bu durum kendini etnik milliyetçilik ve kültürel milliyetçilik olarak gösterir.

Etnik milliyetçilik kültürel kurumları ve pratikleri teşvik ederek toplumsal kimlik bilincini harekete geçirdiği gibi, belli bir toprak parçası üzerinde tarihsel ve kültürel bağlar olduğunu öne sürerek toprağa değin aidiyet duygularını da harekete geçirebilir. Dolayısıyla etnik projeler toprak temelli ve geniş birçok meselede kendi kendini yönetmeyi ihtiva eden etnik (siyasi) özerklik ile eş tutulabilir.¹⁹³Etnik milliyetçilik toplumsal kimliği güçlendirdiği gibi, onu zayıflatabilir. Etnisite tehdit edilmiş ve marjinalize olmuş bir kimliğin kendini ifade etmesine imkân verirken; diğer yandan da bir dışlayıcı ve ötekileştirici dil kullandığından kimliğin zayıflamasına da sebebiyet verebilir. Barındırdığı iyi ve kötü süreçler dolayısıyla etnik milliyetçilik devletlerarasındaki güvenlik ikileminde silahların oynadığı rol ile benzeşmektedir: Her ikisi de hem güvenliğin sağlanmasına hem de güvensizliğin yaratılmasına neden olmaktadır.¹⁹⁴

Kültürel milliyetçilik ise dil, din ve tarih gibi birliği pekiştiren bağlara vurgu yaparak güçlü bir özdeşleşme sürecini başlatır ve “biz” kimliğinin kurulmasını sağlar. Etnik milliyetçilikte olduğu gibi kültürel milliyetçilik de ben ve öteki dikotomisini içinde barındırır; hatta öteki bu noktada mecburi güvensizlik anlamına gelir; dolayısıyla özdeşleşme süreci mecburi güvensizliği de içine alır: ‘öteki beni inkâr etmek için varken, ben var olamam’.¹⁹⁵Etnik projeler siyasi özerklik ile eş tutulabildiği gibi, kültürel projeler de kültürel özerklik talepleri içerebilir. Kültürel özerklik bir topluluğun kültürel üretimine ve yeniden üretimine imkân verecek vasıtaların kullanılması için belirli haklara sahip olması manasına gelir¹⁹⁶; bu anlamda medya, okul, müze ve gazete gibi kültürel üretimi canlı tutacak araçların kontrol edilebilmesi toplumsal kimliğin varlığını devam ettirmesi açısından önem arz eder.

¹⁹³ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 64

¹⁹⁴ Roe, “The Intrastate Security Dilemma”, 195-196

¹⁹⁵ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 60-61

¹⁹⁶ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 64

Kendini (etnik ve kültürel) milliyetçilik olarak gösteren bu savunma ne tür tehditlere karşı gerçekleşir? Toplumsal güvenlik ikilemi hangi tehdit algılamaları neticesinde ortaya çıkmaktadır? Roe, etnik milliyetçiliği ya da kültürel milliyetçiliği bir toplumsal kimliğin savunulmasının araçları olarak açıklamış ancak toplumsal kimlik gruplarının bu noktaya nasıl geldiğine ayrıntılı bir şekilde değinmemiştir. Kısaca toplumsal kimliğe yönelik tehditlerin psikolojik ve pragmatik olarak karakterize edilebileceğini öne sürmüştür. Bu bağlamda ötekileştirmenin, örneğin azınlıklara yönelik ayrımcı mevzuat oluşturulmasıyla somut ve zararlı politika haline gelerek pragmatik bir tehdit haline gelebilecek iken; nefret söylemi gibi dışavurumcu şiddet pratiklerinin de psikolojik tehdit olduğunu ifade eder.¹⁹⁷ Bu noktada sosyal psikolojiye dönerek gruplar arası ilişkilerde tehdidin nasıl ortaya çıktığına bakılarak bu boşluğu doldurmak ve toplumlararası güvenlik ikileminin ortaya çıktığı bağlamın arkaplanını anlamlandırmak mümkün olabilir.

Daha önce “Toplumsal Kimlik ve Çatışma” başlığı altında değinilmiş olduğu üzere toplumsal çatışmalar toplumsal grupların varlığını idame ettirmesi için gerekli olan unsurlar ve pratikler ile ödün verilmesi mümkün olmayan belli başlı temel ihtiyaçların başka bir grup tarafından inkâr edilip engellenmesinden kaynaklanmaktadır; dolayısıyla kimliğin korunmasıyla ilgilidir. Kimliğin korunmasını engelleyecek her davranışın ve uygulamanın da tehdit olarak algılanması kaçınılmazdır. Sosyal psikologlar tehdit kavramını ele alırken her ne kadar gerçek tehdit/algılanan tehdit ayrımı yapmışlarsa da; başlıca ilgileri bilişsel ve güdüsel süreçler neticesinde ortaya çıkan tehdit algılamaları olmuştur. Nitekim algılanan tehditler, bunların sahil olup olmadığına bakılmaksızın, gerçek sonuçlar doğurur.¹⁹⁸ Buna göre, bir grubun üyeleri diğer grup üyelerinin kendilerine zarar vereceği düşüncesine kapıldıklarında tehdidin tecrübe edilmeye başlandığı söylenebilir.¹⁹⁹ Toplumsal güvenlik ikileminin söz konusu olduğu durumlarda, kastedilen fiziksel bir zarardan ziyade, soyut bir zarardır. Şöyle ki,

¹⁹⁷ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 61-62

¹⁹⁸ Walter G. Stephan, Oscar Ybarra ve Kimberly Rios Marrison, “Intergroup Threat Theory”, ed. Todd D. Nelson, *Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*, (New York: Taylor & Francis Group, 2009) içinde, 45

¹⁹⁹ Stephan vd., “Intergroup Threat Theory”, 43

örneğin bir grup diğer grubun etnik özerklik talebini reddettiğinde, onu bu haktan mahrum ederek, o grubun kimliğine zarar vermiş ve toplumsal güvenlik gereksinimini elinden almış olur.²⁰⁰ Dolayısıyla bir grubun din, inanç sistemi, ahlaki değerleri, ideolojisi ve dünya görüşü gibi anlam sistemini oluşturan bütünlüğünü bozacağı yönünde algılanan her türlü eylem ve bunu gerçekleştiren aktör (öteki) tehdit olarak görülecektir.

Toplumsal kimlik gruplarının arasında güvenlik ikileminin hâsıl olmasına sebebiyet veren tehditler, arkaplanda gelişmiş olan şu faktörler neticesinde meydana gelmektedir²⁰¹:

- *Gruplar arasındaki güç ilişkileri*: Güç ve iktidar anlamında daha dezavantajlı olan gruplar, gücü elinde tutan gruplara göre daha yüksek tehdit algılamasına sahiptir.
- *Kültürel boyutlar*: Toplumsal grupların değerleri, normları, inanç sistemleri gibi soyut kavramlara vurgu yapar. Gruplararası ilişkilerin ve etkileşimin – genellikle olumsuz - tarihi, diğer gruplarla olan güven/güvensizlik ilişkisini ve tehdit algılamasını belirler.
- *Durumsal Faktörler*: Gruplararası etkileşimin meydana geldiği ortam, etkileşimin amacı, etkileşimin dayanışmacı/rekabetçi doğası gibi hususlar tehdit algılamasını etkileyecektir.²⁰²

Toplumsal kimliğe yöneltilen tehditlerin olgunlaşarak toplumlar arası güvenlik ikilemini doğurduğu aşamalar aynı zamanda toplumsal güvenlik ikileminin çerçevesini de oluşturmaktadır. Bu aşamaları Roe *muğlaklık (ambiguity)*, *belirsizlik (uncertainty)*,

²⁰⁰ Roe, “The Intrastate Security Dilemma”, 200

²⁰¹ Stephan vd., “Intergroup Threat Theory”, 45-50

²⁰² Etkileşim sürecinde tehdit algılamasını etkileyen değişkenleri Pettigrew *Gruplararası Temas Teorisinde* ayrıntılı bir şekilde analiz etmiştir. Thomas F. Pettigrew, “Intergroup Contact Theory”, *Annual Review of Psychology* 49, (1998): 65-85, bkz. özellikle 70-75

en kötüyü varsayma (worst case assumption) ve etki-tepki süreci (action-reaction process) olarak belirlemiştir.

1.3.2.1. Muğlaklık

*Muğlaklık devletlerarası güvenlik ikilemi söz konusu olduğunda savunma ve saldırı arasında bir ayırım yapılamadığında (indistinguishability of offence and defence) hâsıl olan durumdur. Devletler güvenlik önlemini askeri vasıtalarla alır, bunu sağlamak için de her devlet kendi askeri kapasitesini güçlendirir. Devletlerin askeri kapasitelerini güçlendirirken edindiği silahlar hem saldırı hem savunma amaçlı kullanılabilir. Dolayısıyla silahlar doğası gereği muğlak olarak görülebilir; nitekim bir devletin kendisini koruması için kullanılabileceği gibi, başkalarına zarar vermek adına da başvurulabileceklerdir.²⁰³ Bu açıdan silahların ortaya çıkardığı bu *ikircikli* durum; *anlam kargaşası/bulanıklığı* yaratarak belirsizlik hissiyatını tetikler.*

Toplumsal kimlikler söz konusu olduğunda, kimlik grupları arasındaki ilişkilerin dinamikleri güvenlik ikileminin nasıl olup da meydana geldiği sorusunu açıklığa kavuşturur niteliktedir. Daha önce belirtilmiş olduğu üzere toplumsal kimlikler sosyal karşılaştırmalar yoluyla şekillenmektedir. İşte bu sosyal karşılaştırma süreçleri diğer aidiyet gruplarının olumsuzlanmasını, o kimliğin ötekileştirilerek ait olunan kimliğin pekiştirilmesini içermektedir. Diğer bir deyişle, belirli bazı önyargılar ve basmakalıp yargılar bu süreçte oluşmaktadır. Bununla birlikte bir grubun ekonomik ve sosyal statüsünün diğerine göre daha aşağıda olması mahrumiyet (deprivation) duygusunu arttıracak gibi; bu asimetrik ilişki daha dezavantajlı durumda olan grubun kimlik endişelerini harekete geçirerek güçlü kolektif bir kimlik algısını²⁰⁴, dolayısıyla etnik/kültürel milliyetçiliğin fitilini ateşleyecektir. Bu faktörler *olumsuz algıyı(unfavorable perception)* körükleyerek, gruplar arası ilişkilerin *bozulmasına(disruption)* giden yolu açacaktır.

²⁰³ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 9

²⁰⁴ Korostelina, *Social Identity and Conflict*, 148

Devletlerarasında silahlanma vasıtasıyla ortaya çıkan muğlaklık aşaması, toplumlar arası güvenlik ikilemi söz konusu olduğunda, kimliği güvence altına almak, savunmak için gelişen etnik ya da kültürel milliyetçiliğin belli bir toprak parçasında hak iddia etme ya da ayrılma talepleri şeklinde kendini göstermesiyle üniter yapıya saldırı olarak algılanacaktır. Tıpkı silahlanma hususunun ikircikli doğasında olduğu gibi, milliyetçiliğin de iki anlamı taşıması, muğlaklığı arttıracak ve toplumsal güvenlik ikilemi sürecini başlatacaktır.

1.3.2.2. Belirsizlik

Belirsizlik ise olumsuz algıların hâkim olduğu ve bu yüzden ilişkilerin bozulma sürecine girdiği bir ortamda grupların *niyetlerinin ne olduğunun bilinmemesi* ile hâsıl olur. Belirsizlik aşaması gerek geleneksel güvenlik ikileminde gerekse de toplumsal güvenlik ikileminde bilişsel bir şekilde kendini göstermektedir. Nasıl ki, devletlerin askeri kapasitelerini yükseltirken niyetlerinin hiç bir zaman bilinemeyecek olması, Booth ve Wheeler'in deyimiyle “çözülmemeyen belirsizlik (unresolvable uncertainty)” yaratarak *korkuyu* körüklüyor ve nihayetinde *yanılgıyı (misperception)* doğuruyorsa; mahrumiyet ve dezavantajlı durumda olma hissiyatı ile kendi varoluşunu (kimliğini) güvence altına almak için harekete geçen bir toplumsal grup da, daha avantajlı olan ve iktidarı elinde bulunduran diğer grup tarafından kendi varoluşuna (kimliğine) tehdit olarak algılanmaya başlanacaktır.

Niyetlerin tam olarak bilinmemesinden dolayı hissedilen *korku, şüphe, tereddüt* ve *kesinsizlik* bu aşamaya damgasını vurmaktadır. Bu duygular neticesinde meydana gelen *adem-i emniyet* hali ise örneğin varoluşunu idame ettirmek için bir azınlık grubunun talep ettiği kültürel hakların, iktidar grubu tarafından ayrılıkçı, bölücü bir istek olarak algılanmasına neden olarak, *yanılgıyı (misperception)* doğuracaktır.

Roe, belirsizlik aşamasından sonra en kötüyü varsayma aşamasına geçerek, belirsizliğin aktörlerin en kötüyü senaryoyu varsaymalarına neden olduğunu ve son tahlilde etki-tepki sürecinin başladığını öne sürmüştür. Ne var ki, belirsizlik aşamasının her ne kadar aktörlerin düşüncelerinde güvensizlik duygularını harekete geçirirse de, en

kötüyü varsaymak için yetersiz kaldığı ve toplumsal kimlikleri çatışmayla neticelenmesi muhtemel bir güvenlik ikilemi durumuna götüren süreçte bir boşluk bıraktığı bu çalışmanın yazarının kanaatidir. Bu sebeple belirsizliği takiben aktörlerin birbirlerinin eylemleri hakkında en kötüyü varsayma sürecine girmeleri için, toplumsal kimliklerinin birbirleri karşısında yeniden inşa sürecine girmeleri gerektiği düşünülmektedir. Bu doğrultuda yazar, Korostelina'nın kimlik temelli çatışma için önerdiği dört aşamalı modelden *cepheleşme(confrontation)* aşamasını ödünç alarak²⁰⁵, toplumlar arası güvenlik ikilemi teorisine dâhil etmeyi önermektedir.

1.3.2.3. Cepheleşme

Cepheleşme aşaması belirsizlik aşamasında bilişsel süreçler neticesinde oluşan duyguların toplulukların kutuplaşmasını doğurduğu aşamadır. Olumsuz ve istenmeyen sonuçların meydana geleceğinden duyulan korku sebebiyle toplumsal grupların birbirleri hakkında geliştirdikleri önyargı ve olumsuz stereotipler gruplar arasında birbirlerinin davranış ve eylemlerine yönelik kaygının artmasına neden olacaktır.²⁰⁶ Artan kaygı ve belirsizlik neticesinde yaşanan kutuplaşma, güvenlik ikilemi sürecine girmiş toplumsal grupların *kimliklerinin yeniden şekillenerek (reshaping of identities)*, saldırgan(agressive) ve rekabetçi (competing) kimliklere dönüşmelerine neden olacaktır.

Toplumsal kimliğin yeniden şekillenme sürecine etki ederek toplumsal güvenlik ikilemine yol açan faktörler şunlardır:

- Devletin içinde barındırdığı grupları etnik, dini veya bölgesel aidiyetlere göre ayrıştırarak buna göre politika ve ideoloji üretmesi bu kimlikleri etkileyecektir.

²⁰⁵ Korostelina'nın modeli için bkz. idem., *Social Identity and Conflict*, 147-152

²⁰⁶ Walter S. Stephan ve Cookie White Stephan, "An Integrated Threat Theory of Prejudice", Stuart Oskamp (ed.), *Reducing Prejudice and Discrimination*, (New York: Lawrence Erlbaum Associates, 2000) içinde, 27

- Elitler ve liderler kimlik oluşum s¼reclerinde elzem bir rol üstlenirler, k¼lt¼rel kimlikleri siyasi a¼ıdan mobilize olmuş kolektif kimlikler haline d¼n¼řt¼rebilirler. B¼yle gruplar itimsizliğin artmasına neden olacaktır.
- Medya ve modern bilgi teknolojileri aracılığıyla bir gruba aidiyetin anlamı, sadakat ve destek gibi kavramlar ile gruplararası sınırları yeniden şekillenecektir.²⁰⁷

D¼n¼ř¼m s¼recinden ge¼erek mobilize hale gelen toplumsal kimlikler ²⁰⁸artık yabancılaşmış ve duyarsızlaşmıştır ve kendi aidiyetliklerini idealleştirmiştir; diğer bir deyişle olumlu “biz” ve olumsuz “onlar” dikotomisi devreye girmiştir. “¼tekinin” niyetinin ne olduğunun tahmin edilemiyor olması ve dahi ortaya ¼ıkan durumun ikircikli hali, tehdit algılayan grubun kendini faziletli ve mağdur, “¼tekinin” ise faziletsiz ve mağrur olarak konumlandırmasına sebebiyet vermiştir. “¼tekinin” y¼nelik ilişkilerde takınılan bu tutum ve tavır, niyetlerin belirsizliğinden kaynaklanan bir tehdit algısıyla karşı karşıya kalan grupların birbirlerini rakip ya da hasım olarak nitelmesine neden olacaktır.²⁰⁹ *İşte ¼tekinin rakip ya da hasım olarak nitelendirildiği andan itibaren artık gruplar birbirlerinin eylem ve davranışları i¼in en k¼t¼y¼ varsaymaya başlayacaklardır.*

1.3.2.4. En K¼t¼y¼ Varsayma

En k¼t¼y¼ varsayma aşaması geleneksel güvenlik ikilemi s¼z konusu olduğunda akt¼rlerin saldırının savunma karşısında daha avantajlı olduğunu d¼ř¼nd¼klerinde ger¼ekleřir. Önleyici teşvikler ve s¼rpriz bir saldırının ger¼ekleřebileceęi korkusu ilk vuruşu ger¼ekleřtirme kapasitesine sahip devletler arasında ¼atıřma ve savaş ihtimalini y¼kseltecektir; dolayısıyla akt¼rler kendi güvenliğini sağlamanın karşı tarafı tehdit etmeden ya da saldırmadan m¼mk¼n olmayacağı varsayımını d¼ř¼nmeye başlarlar.²¹⁰ B¼ylelikle saldırı ve savunma arasında bir ayırım yapılamamasından kaynaklanan

²⁰⁷ Korostelina, *Social Identity and Conflict*, 151

²⁰⁸ Toplulukların nasıl seferber olduklarına daha ¼nce değinilmişti. Bkz. sayfa 26

²⁰⁹ Korostelina, *Social Identity and Conflict*, 150, 153

²¹⁰ Jervis, “Cooperation under the Security Dilemma”, 188-189

belirsizlik, karşı karşıya olunan aktörün askeri hazırlıklarının doğası hakkındaki belirsizlikten dolayı, saldırmakla bir kazanç elde edecekleri düşüncesinin oluşmasıyla çözülmüş olur.²¹¹

Aktörler toplumsal gruplar olduğunda ise grupların en kötüyü varsaydığı senaryolar varoluşlarının engellendiği, ait oldukları kimliğin yok edilmek üzere politikaların üretildiği senaryolardır. Güç dengesi, nüfus topluluklarının demografik düzeni, gruplar arasındaki geçmiş ilişkiler gibi yapısal ve algısal faktörler en kötüyü varsayma eğilimini arttıracaktır.²¹² Buna ek olarak, toplumsal grupların kendi kimliklerini güvence altına almak adına giriştiği eylemlerin daha önceki aşamalarda oluşmuş olan basmakalıp yargılar ve önyargılar sebebiyle tehdit olarak algılanması ve cepheleşme süreci neticesinde aktörlerin birbirlerini hasım olarak nitelemesinde kimlik güvenliği adına girişilen eylemlerin amacının bir diğerini yok etmek olduğu varsayımını pekiştirecek ve etki-tepki sürecini tetikleyecektir.

1.3.2.5. Etki-Tepki Süreci

Etki-tepki süreci devletlerarasındaki güvenlik ikileminde algılanan harici tehdit neticesinde silahlanma yarışı ile kendini gösterirken; toplumlar arası güvenlik ikileminde algılanan tehdiye verilen cevaplar noktasında askeri olmayan dinamikler söz konusudur. Toplumsal güvenlik ikileminde, etki-tepki süreci yükselen milliyetçiliklere göre tasavvur edilir. Burada milliyetçilik kavramını sadece belli bir toprak parçası üzerinde hak talep ederek, bu toprak için savaşan grupların yaklaşımı olarak değil; varoluşunu idame ettirmeye çalışan bir aidiyet grubunun bir diğer grubun kendi varoluşunu güvence altına almak için yürüttüğü politikalara vermiş olduğu askeri olmayan tepkiler olarak anlamak önemlidir.

Buna göre güç ilişkileri bağlamında daha avantajlı olan bir toplumsal grubun (çoğunluk grubu) kendi kimliğini pekiştirme sürecinde hayati önem atfettiği örneğin dilsel bütünlük; dezavantajlı grubu (azınlık grubu) kendi dilini kullanabilme hakkını

²¹¹ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 13

²¹² Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 68

elinde bulundurma hususunda bir belirsizliğe itecektir. Böylelikle bu hakkın elinden alınmasını varoluşsal bir tehdit olarak algılayan azınlık grubu, azınlığın kendi anadilini kullanmasını kendi kimliği açısından tehdit olarak gören çoğunluk grubu ile bir etki-tepki sarmalının içerisinde girecektir.²¹³

1.3.3. Toplumsal (Toplumlararası) Güvenlik İkileminin Sınıflandırılması

Güvenlik ikileminde amaçların uyuşmasına bakmaktan ziyade aktörlerin güvenlik gereksinimlerinin uyuşup uyuşmadığına odaklanmayı önermiş olan Roe, bunu ortaya çıkarmak için güvenlik ikilemini üç sınıfa ayırmayı önermiştir. Bunu yaparak güvenliğin elde edilip edilmesini değil; daha derinlemesine bir analizle, hangi vasıtalar aracılığıyla güvenliğin arandığını ortaya çıkarmayı amaçlamıştır.²¹⁴ Bu sınıflandırma ayrıca güvenlik ikileminin neticesinde ne tür bir çatışma ortaya çıktığını da anlamaya yardımcı olmaktadır. Roe güvenlik ikilemini *sıkı (tight) güvenlik ikilemi, düzenli (regular) güvenlik ikilemi* ve *gevşek (loose) güvenlik ikilemi* olarak kategorize etmiştir.

Sıkı güvenlik ikilemi, uyuşan güvenlik gereksinimlerine sahip iki aktörün, aralarındaki ilişkiyi *yanlış değerlendirerek, yanıltıcı uyuşmazlığa* dayalı karşı önlemler alması neticesinde vuku bulur.²¹⁵ Bu modele göre aslında ortada aktörleri ikilemde bırakacak ve güvensiz kılacak bir uyuşmazlık yoktur, ancak aktörler niyetlerin belirsizliğinden dolayı yanlışlıkla böyle olduğu sonucuna varmışlardır. Bu tarz bir güvenlik ikileminde *güvenlik arayan (security seekers)* aktörler söz konusudur, diğer bir deyişle bu aktörlerin amacı sadece kendi güvenliğini sağlamaktır; hedeflenen amaç başka bir devlete ya da toplumsal gruba saldırarak, onu güvensiz duruma düşürmek değildir.

²¹³ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 69-70

²¹⁴ Paul Roe, "Actor's Responsibility in 'Tight', 'Regular' or 'Loose' Security Dilemmas", *Security Dialogue* 32, no.1, (2001): 104

²¹⁵ Roe, "Actor's Responsibility", 106

Sıkı güvenlik ikilemleri aktörlerin ontolojik olarak güvendenken, algısal olarak güvensiz olmaları esasına dayanır.²¹⁶ Yanılgıdan kaynaklı uyuşmazlığa dayanması açısından sıkı güvenlik ikilemi Butterfield ve Jervis'in tanımına uygun düşmektedir: Çatışma içindeki her iki taraf da zararsızdır (non-aggressive) ve yayılmacı (non-expansionist) değildir. Her biri uyuşan güvenlik gereksinimi durumunu yanlış algılamakta; birbirlerinin eylemlerini yanlış yorumlamakta ve neticede *istenmeyen sonuçların* (unintended consequences) doğmasına yol açmaktadır.²¹⁷

Düzenli güvenlik ikilemi bir aktörün güvenliği diğerinin güvensizliğini gerektirdiği *mecburi güvensizlik* durumlarında ortaya çıkar. Düzenli güvenlik ikileminde güvenlik arayan aktörler gerçek uyuşmazlıklara göre hareket edeceklerdir. Sıkı güvenlik ikileminde olduğu gibi bu durumda bir yanlış algılama söz konusu değildir. Roe daha önceki çalışmalarında yanlış algılama olmadığı için Butterfield'ın tanımına uymayacağından böyle durumların güvenlik ikilemi yaratmayacağını dile getirmişti ancak daha sonra bazı açılardan mecburi güvensizliğin olduğu durumların da güvenlik ikilemi doğurabileceği sonucuna varmıştır: İlkinde olduğu gibi, burada da aktörler güvenlik arayışı içindedir ancak güvenlik bu durumda uyuşmayan güvenlik gereksinimlere sahip aktörler arasında barış ile değil, savaş ile elde edilebilecektir.²¹⁸ Aktörler savaşın istemsizce (inadvertent) meydana geldiğini ve başlangıçta buna niyet edilmediğini düşünebilir; sadece bu anlamda istenmeyen sonuçlardan bahsedilebilir.²¹⁹ Düzenli güvenlik ikileminde aktörler yayılmacı olabilir, ancak bu güvenliği elde etmek için başvurulan bir vasıta olarak görülür.²²⁰

Gevşek güvenlik ikileminde aktörler güvenlik arayışı içinde değildir, onlar daha çok güç maksimizasyonu peşinde koşarlar.²²¹ Roe burada Glaser'dan ödünç aldığı devletlerin açgözlü (greedy) olup olmama durumlarını gözden geçirir ve bu durumda da

²¹⁶Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 62

²¹⁷ Roe, "Actor's Responsibility", 107

²¹⁸ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 21

²¹⁹ Roe, "Actor's Responsibility", 109

²²⁰ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 22

²²¹ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 23

güvenlik ikileminin göz ardı edilemeyeceğini öne sürer, zira güvenlik ikileminin önemi aktörlerin ne kadar açgözlü olduğuna bağlıdır: aktör ne kadar açgözlü ise, güvenlik ikilemi o aktörün davranışını açıklamakta o kadar etkisizdir.²²² Sonuç olarak, Roe aktörlerin birbirleriyle girdiği etkileşimde uyuşmayan güvenlik gereksinimlerinin, yanlış algılamaların ve niyetlenilmemiş sonuçların olmadığı göz önüne alındığında gevşek güvenlik ikileminin bir güvenlik ikilemi olmadığı sonucuna ulaşılabileceğini dile getirmiştir.²²³

Roe üçlü güvenlik ikilemi sınıflandırmasının üçlü bir çatışma sınıflandırması yapmaya elverişli olduğunu öne sürerek sıkı güvenlik ikileminin *çözülebilir bir çatışma (resolvable short of war)*, düzenli güvenlik ikileminin *çözülmesi zor bir çatışma (difficult to resolve short of war)* ve gevşek güvenlik ikileminin *çözülemez bir çatışma (irresolvable short of war)* meydana getirdiğini öne sürmüştür.²²⁴ Sıkı güvenlik ikileminde bilgi paylaşımı ve güven inşası yoluyla yanlış algılamaların ve önyargıların üstesinden gelinerek şiddet önlenebilecekken²²⁵; düzenli güvenlik ikileminde yanlış anlamalar değil, güvenlik gereksinimlerinin kendisi bir problem olduğu için, aktörlerin güvenlik gereksinimlerini yeniden şekillendirmesi yoluyla bir uyuşan güvenlik durumu yaratılabilir.²²⁶ Gevşek güvenlik ikilemi durumunda birbirine düşman aktörlerin varlığında, diplomasi de etkisiz olacağından, çatışma çözülemez olacaktır. Sıkı ve düzenli güvenlik ikilemleri barışçıl, ekonomik, siyasi ya da yasal yollara başvuruyla çözülebilecekken, gevşek güvenlik ikilemleri her durumda askeri çözümü haklı çıkaracaktır.²²⁷

İsrail’de yaşayan Filistinliler ve Yahudiler arasındaki etkileşimin yarattığı gerginlik gerek gerçekçi gerekse de sembolik tehditlerle şekillenen hem gerçek uyuşmazlıkların hem de yanlış algılamaların hâkim olduğu bir örneklem olarak

²²² Roe, “Actor’s Responsibility”, 110

²²³ Roe, *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*, 23; Roe, “Actor’s Responsibility”, 112

²²⁴ Roe, “Actor’s Responsibility”, 112-113

²²⁵ Paul Roe, “Which Security Dilemma? Mitigating Ethnic Conflict: The Case of Croatia”, *Security Studies* 13:4, (2004): 292

²²⁶ Roe, “Which Security Dilemma?”, 293

²²⁷ Roe, “Which Security Dilemma?”, 294

inceleme yapmaya elvermektedir. Diğer bir deyişle, toplumsal güvenlik ikileminin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan fiziksel zarara sebep olan gerçekçi tehditler ile sembolik tehditler Yahudiler ve Filistinliler arasındaki çatışmacı ilişkinin muhtemel unsurlarıdır. Azınlıklar ve güç merkezleri üzerindeki Yahudi kontrolü ve baskısı; her durumda tepki görmektedir. Bu tepki kimliğin biçimlendiği ve “biz” ve “onlar” ayrımının derinleştiği gruplararası çatışmaya sebebiyet vermektedir.²²⁸Böylelikle karşılıklı güvensizlik ve nefret artmakta; bir grubun meşruiyetini sağlayan semboller diğer grup tarafından, kendi meşruiyetlerine tehdit olduğu gerekçesiyle, reddedilmektedir.²²⁹Sonuç olarak bu durum bir sarmala dönüşerek toplumsal güvenlik ikilemini meydana çıkarmaktadır. Sonraki bölümde hem sosyal psikolojinin hem de uluslararası ilişkiler disiplininin yardımıyla oluşturulmuş olan analitik çerçeve nezdinde İsrail içerisinde yaşayan Filistinlilerin Yahudiler ile olan ilişkilerinin ne tür bir toplumsal güvenlik ikilemi oluşturduğu araştırılacaktır.

²²⁸ Salman Elbedour vd., “Identity Formation in the Shadow of Conflict: Projective Drawings by Palestinian and Israeli Arab Children from the West Bank and Gaza”, *Journal of Peace Research*34:2, (1997): 218

²²⁹ Elbedour vd., “Identity Formation in the Shadow of Conflict”, 217

İKİNCİ BÖLÜM

ARAPLAR VE YAHUDİLER: FİLİSTİN'DE TOPLUMLARARASI GÜVENLİK İKİLEMİNİN DOĞUŞU 1882-1948

Tarih öncesi dönemlerde Kenan diyarı, tarihin çeşitli dönemlerinde Yahudiler tarafından Eretz Yisrael – ארץ ישראל (İsrail Toprakları), Araplar tarafından Filistin ve Haçlılar tarafından Kutsal Topraklar olarak isimlendirilmiş, bugün ise coğrafi açıdan tanımlanırken halen siyasi tartışmalara konu olan Filistin neresidir? İki Sami topluluğa (Araplar ve Yahudiler) ev sahipliği yapan ne var ki aynı zamanda yüz yılı aşkın bir süredir Sami topluluklar arasında süregelen uzatmalı bir çatışmanın da sahnesi olan Filistin kadim bir tarihi-coğrafi kavramdır.

1920'li yıllarda İngiliz Mandası dönemine kadar uluslararası alanda netleşmiş sınırlardan söz etmek mümkün olmamakla birlikte I. Dünya Savaşı öncesinde Yahudiliğin Filistin algısı *Jewish Encyclopedia*'ya göre şöyledir: "Bugün Filistin olarak adlandırılan bölge Akdeniz'den doğuya doğru iki çizgi arasındadır. Akdeniz güney doğu köşesinden Ölüdeniz'in sonuna, kuzeyde Sur'dan Hermon Dağı'na (Cebelü'ş-Şeyh) kadar uzanan sınırlar" Filistin olarak tanımlanır.²³⁰ Bununla birlikte Yahudiliğin Filistin algısı tarihi olduğu kadar dinidir. Dindar bir Yahudi için Eretz Yisrael kavramının içerdiği anlam yıllara ve siyasi değişikliklere göre değişmez. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'ne göre ise Filistin "Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria Nehri arasında kalan topraklardır. Şeria Nehri'nin döküldüğü Ölüdeniz de Filistin'in doğu sınırına dahildir. Bu sınırlar içinde Filistin toprakları coğrafi bakımdan Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla ve en doğuda Şeria vadisi olmak üzere üçe ayrılır."²³¹ İngiliz Manda Dönemi'ne kadar bu coğrafyanın hâkimi olan Osmanlı Devleti'ne göre ise Filistin'in net olarak ifade edilmiş bir tanımı bulunmamaktadır, idari olarak da Şam ve Beyrut vilayetleri kapsamındadır. 1856'da yapılan değişikliklerden sonra bugünkü Filistin'in kuzey bölgeleri

²³⁰ *Jewish Encyclopedia*, IX, (London: 1907), 481

²³¹ M. Lütfullah Karaman, "Filistin", *DİA*, XIII, 89

sancak (Nablus, Akka ve Kudüs) olarak idari yapıya dâhil edilmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nın akabinde Britanya'nın Filistin'i işgalinden sonra Manda döneminde daha da şekillenecek olan Filistinli Arap kimlik bilincinde ise Filistin, İngiliz Mandası ile çizilen sınırlar olarak tanınmıştır.

Yahudilerin dini önem atfettiği, Tanrı tarafından bir gün dönecekleri vaat edilmiş topraklar olarak gördüğü Filistin'de²³², Araplar ise yüzyıllardır ve nesillerdir yaşayagelmiştir. Avrupa'da ve Rusya'da maruz kalınan dışlanma, ayrımcılık ve kötü muameleler ile yükselen milliyetçilik fikirleri; Yahudilerin her gün dualarında andıkları Filistin'de anavatan kurmayı hedefleyen milliyetçi bir hareketin doğmasına giden yolu hazırlamıştır. Böylelikle Filistin 19. yüzyıldan itibaren tarihsel dönemeçler ve kırılmaların yaşandığı, iki Sami topluluğun ne bir arada yaşayabildikleri ne de paylaşabildikleri ancak sürekli çatıştıkları tartışmalı topraklar olarak bugüne kadar gelmiştir.

Filistin'e, yani vaat edilmiş topraklara dönüşü simgeleyen, Yahudilerin orada bağımsız bir devlet olarak var olmasını ve Yahudiliğin tüm kurumlarının dirilmesini amaçlayan bu siyasi hareket – Siyonizm, Britanya'nın da desteği ile güçlenecektir.

²³² Filistin'in vaat edilmiş topraklar olduğu algısı Yahudilikte Eski Ahit'teki ayetlere dayandırılmaktadır. Buna göre Yahudiler Yahve ile bir anlaşma yapmışlardır: *“O gün Rab Avram ile anlaşma yaparak şöyle dedi: “Mısır Irmağı'ndan büyük Fırat Irmağı'na kadar uzanan bu toprakları seni soyuna vereceğim.” (Yaratılış, 15:18-21) “Bir yabancı olarak yaşadığın toprakları, bütün Kenan ülkesini sonsuza dek mülkünüz olmak üzere sana ve soyuna vereceğim” (Yaratılış, 17:8) Bu ayetler Yahudilerin Filistin'e yerleşmesinde ilahi bir vadin olduğunu kanıtlamak için sunulmaktadır. Öte yandan bu toprakların Yahve tarafından sadece Yahudilere verildiği ve Arapların bu anlaşmanın tarafı olmadığı ilahi kanıtı olarak da şu ayet sunulur: “İsmail'e gelince, seni işittim. Onu kutsayacak, verimli kılacak, soyunu alabildiğince çoğaltacağım. On iki beyin babası olacak. Soyunu büyük bir ulus yapacağım. Ancak anlaşmamı gelecek yıl bu zaman Sara'nın doğuracağı İshak'la sürdüreceğim” (Yaratılış, 17:20). Kitab-ı Mukaddes ayetlerinin 19. Yüzyılda ortaya çıkan Yahudi milliyetçiliği olan Siyonizmin argümanları olarak kullanılması için bkz. Avi Erlich, *Ancient Zionism: The Biblical Origins of A National Idea*, (New York: Free Press, 1995); Yahudilerin Filistin'de kolonileşme sürecinin meşruiyetini dayandırdığı ayetlerin araçsallaştırılma sürecinin eleştirel analizi için bkz. Nur Masalha, *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archeology and Post-colonialism*, (New York: Zed Books, 2007), 15-70*

Siyonist politikalar Filistin’de hâlihazırda yaşamakta olan Arapların varoluşlarına tehdit olarak algılayacakları tutumlar ve eylemler içerisine girerek bugüne kadar gelecek ve kimlik güvensizliğini körükleyecektir. 1908 Jön Türk devriminin akabinde Siyonizme reaksiyon olarak, Arap milliyetçiliğinin yerleşmesi neticesinde Filistin milliyetçiliği ortaya çıkacaktır. Gerek Siyonizm gerekse Filistin milliyetçiliği kimlikler adına verilen mücadelede katalizör görevi görecektir.

Yahudiler ve Filistinliler arasındaki problemlili ilişki kimlik ve haklar kavramlarına dayanmaktadır. Yahudilik sadece bir din midir yoksa bir ırk mıdır? Filistinli diye bir millet var mıdır yoksa Filistinliler Arap dünyasının bir parçası mıdır? Yahudilerin bu topraklarda hakkı var mıdır yoksa bu hak Filistinlilere mi aittir? gibi sorular iki topluluk ilişkilerini hem ahlaki hem de siyasi temelde tartışılır hale getirmektedir. Bu kimlikler nasıl şekillenmiştir ve bugün birbirlerinden tehdit algılar duruma nasıl gelmiştir? Hangi olay ve düşünce biçimleri iki topluluğu güvenlik ikilemi sarmalının içerisine hapsetmiş olabilir?

Bu bölümde toplumlar arası güvenlik ikileminin ortaya çıkışı, toplumlararası güvenlik ikileminin ortaya çıkması bağlamında Arapların ve Yahudilerin ilk karşılaşmaları olan Yahudilerin Filistin’e göçünün (Aliya – עלייה çğ. Aliyot - עליית)²³³

²³³ Kelime olarak ‘yükselme’, ‘çıkış’ anlamına gelen Aliya, Yahudilerin kalıcı ikâmet için Eretz Yisrael’e/ Filistin’e göçünü niteler. Bu bakımdan Yahudiler için Aliya bir göçten daha fazla anlam ifade etmektedir. Aliya Siyonizmin başat idealidir; hatta Siyonizmin hedeflerinin gerçekleşmesi aliya ile mümkün olmuştur. Her ne kadar modern dönem öncesinde Yahudilerin buldukları yerlerden Filistin’e göçü söz konusu olmuşsa da, bu kavram özellikle 19. Yüzyılın son çeyreğinde başlayan Filistin’e Yahudi göçünü niteliyor olması açısından siyasi bir içeriğe sahiptir. Bu bağlamda modern dönemde İsrail devleti kurulmadan önce Yahudilerin Filistin’e yerleştiği beş büyük göç dalgasından bahsedilebilir. I. Aliya 1882-1903, II. Aliya 1903-1914, III. Aliya 1919-1923, IV. Aliya 1924-1928 ve V. Aliya 1929-1939. Misha Louvish, Fred Skolnik, “Aliyah”, *EJ*, I, 660-661. Siyonist tarih yazımı Filistin’e Aliyanın başladığı dönemden itibaren ‘göç’ ve aslında eylem itibarıyla göç olşan ancak farklı anlamlar yüklenilmiş olan ‘Aliya’ kavramları arasında farklılık vurgusu yapar. Bu iki kavramın Siyonist tarih yazımı açısından değerlendirmesi için bkz. Gur Alroey, *An Unpromising Land: Jewish Migration to Palestine in the Early Twentieth Century*, (California: Stanford University Press, 2014), 1-25. Yahudilerin sürgün tarihi boyunca Filistin dualarında hep bir gün dönecekleri yer olarak özlemle andıkları topraklar olarak kabul görmüştür. Bu açıdan modern dönem öncesinde de Filistin’e ‘mukaddes yolculuk’ olarak görülen Yahudi

başladığı 1882 yılından İsrail devletinin kurulduğu 1948 yılına kadar tarihsel-kronolojik bir şekilde süreç takibi vasıtasıyla ele alınacak; toplumlar arası güvenlik ikileminin meydana gelmesi ile neticelenen süreç bu ikilemin ortaya çıkış aşamaları muğlaklık, belirsizlik, cepheleşme, en kötüyü varsayma ve etki-tepki süreçleri bağlamında analiz edilecektir. Aliyot başlamadan önce de bir arada “komşu” olarak yaşayagelmiş Arap ve Yahudi’nin ve nasıl “hasım” haline geldiği süreç analizi ile gösterilecektir.

2.1. Muğlaklık: Ötekini Tanımak

Arapların ve Yahudilerin bir arada yaşama tecrübesi yeni değildir.²³⁴ Tarih öncesi dönemden beri Filistin topraklarında yaşamış olan Yahudiler ile İslam fetihleri sayesinde 638 yılında Halife Ömer tarafından fethedildikten sonra bölgeye yerleşen Araplar burada sorunsuz yaşamıştır. 16. yüzyılda Osmanlı Devleti hâkimiyeti altına girdikten 19. yüzyılın son çeyreğine kadarki süreçte Araplar ve Yahudiler sulh içerisinde yaşamaya devam etmişlerdir. Osmanlı toprakları genelinde 1844 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre Avrupa’da 70,000 ve Asya’da 80 bin olmak üzere toplam 150,000 olarak tahmin edilen Yahudi nüfusunun²³⁵ ancak çok ufak bir kısmının – yaklaşık 10,000²³⁶ Filistin’de ikamet ettiği bilinmektedir. Osmanlı topraklarındaki Yahudi nüfusu 1893 tarihinde 184,000 ve 1907 tarihinde ise 253,000 ulaşmıştır; yakın

göçleri vuku bulmuştur. Bu göçlerin incelemesi ve ardındaki sebeplerin anlaşılacak modern dönemdeki göçlerle bir karşılaştırılması için bkz. Nuh Arslantaş, “İslami Dönemde (638-1099) Filistin’e Yahudi Göçü, Aliya: עלייה ”, *Bellekten*, LXXV, özellikle 653-674.

²³⁴ İslamiyet öncesi Araplar ve Yahudilerin ilişkileri için bkz. David Samuel Margoliouth, *The Relations Arabs and Israelites prior to the Rise of Islam* (Oxford: Oxford University Press, 1924); S.D. Goitein, *Yahudiler ve Araplar: Çağlar Boyu İlişkileri*, (İstanbul: İz Yayınları, 2004). İslami dönemde Araplar ve Yahudiler arasındaki ilişkiler için bkz. Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler*, (İstanbul: İz Yayınları, 2008)

²³⁵ Kemal Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2010), 247

²³⁶ Yehoshua Ben-Arieh, “Size and Composition of the Population of Eretz Israel-Palestine in 1870s”, Paper Presented at Colloquium on Palestine 1840-1948, (Israel: Haifa University, June 9-11, 1986)

tarihlerde İngiltere’de 46,000, Fransa’da 51,000 Yahudi’nin yaşadığı düşünüldüğünde, Osmanlı topraklarındaki bu yoğunluk oldukça çarpıcıdır.²³⁷

Osmanlı hâkimiyetinde Mizrahim-Sefardim (Doğu Yahudileri)²³⁸ olarak adlandırılan cemaatler Filistin’de yaşamakta olup, bu topluluklar Filistin’in yerlileri Araplara benzer şekilde giyinmekte ve Arapça konuşmaktaydılar. Bir diğer büyük Yahudi cemaatini de Rusya, Polonya, Almanya, Fransa ve İngiltere’den gelen Aşkenazim (Batı Yahudileri) oluşturmaktaydı. Ferisiler ve Hasediler olarak iki kola ayrılmış bu cemaat genel olarak Kudüs’te ikamet etmekteydi. Bahsedilen tüm bu cemaatler Filistin’deki Yahudi olmayan diğer topluluklarla genel bir yaşam biçimini ve kültürü paylaşmakta olduğundan aidiyetleriyle ilgili herhangi bir tehdit algılaması söz konusu değildi.

Ne var ki 19. yüzyılın sonlarından itibaren önce Rusya’da yaşanan kısımlar (pogrom) ardından Avrupa’da yükselen ırkçı eğilimler neticesinde dışlanan Yahudilerin Filistin’e göç etmesiyle birlikte sosyal karşılaştırma süreçleri başlamıştır. Oluşturulan tarımsal kolonilerde yerleşen Yahudiler bu karşılaştırmalar yoluyla ötekileştirilirken, aynı süreçte yerel halkın da aidiyet bilinci şekillenmiştir. Son tahlilde ilk karşılaştıklarında Arap ve Yahudi birbirini tanıırken ve birbirinin varlığını sorgularken niyetlerin henüz anlamlandırılmadığı muğlak bir sürece girmiştir. Bu bölümde Yahudiler geldiğinde Arapların nasıl bir sosyo-ekonomik ve politik yaşam biçimi olduğu, Siyonizmin ortaya çıkışından sonra Yahudilerin Araplar hakkında ne düşündüğü ve ilk göçle birlikte ne tür etkileşimlerin gerçekleştiği ele alınacaktır.

²³⁷ Orhan Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, (İstanbul: Eylül Yayınları, 2002), 358-359

²³⁸ Doğu Yahudileri Magribî, Halebî, Yemenî, Gürcü, Buhara ve Semerkand Yahudileri gibi gruplara ayrılmışlardı. Ayrıntılı bilgi için bkz. E.W.G Masterman, “The Jews in Modern Palestine”, *The Biblical World* 21, (1903): 18-21

2.1.1. Aliyot Arifesinde Filistin’de Ekonomik, Sosyal ve Politik Arka Plan

Filistin 1918 yılında Osmanlı idaresinden çıkıncaya kadar ayrı bir siyasi, idari ve iktisadî birim olarak değil Şam vilayetinin bir parçası olarak kalmıştır. Bu süreç içerisinde Filistin’deki Osmanlı idaresi güvenliğin, düzenin ve hukukun sağlanması gibi işlevleri yerine getirmiştir. Güvenlik toprağın askeri ve siyasi açılardan kontrolü ve sınırlarının korunması, vergilerin düzenli toplanması ve hukuk adaletinin sağlanması şeklinde tezahür etmiştir. Osmanlı iktidarı Filistin’de sınırlı bir ekiple yetkili kılınmıştır. İstanbul’dan gönderilen ya da yerli halk arasından atanan bu şahıslar eyalet ve sancak yöneticileri, muhafızlar, düzenli ve düzensiz taburlar, Kudüs kadısı ve çeşitli sancaklardaki vekilleri ve vergi memurları olarak görev yapmışlardır.²³⁹

Filistin merkeze uzaklığından kaynaklanan yönetim boşluğu nedeniyle 18. yüzyılda güçlü yerel figürlerin özerk yönetimlerine şahit oldu. Bu yönetimlere talip olanlardan bazıları Arap coğrafyasında şeyhü’l beled ya da âyan olarak bilinen topluluk liderlerinden çıkarken, bazıları da yönetimin atadığı ama sonradan isyan etmiş idarecilerdi; geniş bölgelerde otorite tesis eden bu idarecilere derebeyi denirdi.²⁴⁰ Filistin’de de Bedevi asıllı Zâhir Ömer ez-Zeydâni Celîle’de özerk bir bölge oluşturarak 1775’e kadar Akka’dan burayı yönetti.²⁴¹ Zâhir Suriye’nin Azm’ler ve Tayyazarzâde Ahmed Paşa tarafından yönetildiği dönemde Safed şeyhi olan bir babanın köy kökenli oğluydu.²⁴² Zahir el-Ömer’in halefi Bosnalı Cezzar Ahmed Paşa ise 1804 yılına kadar özerk yönetimi devam ettirdi. Hâkimiyeti süresince Cezzar Ahmed Paşa, Akka, Sayda ve Beyrut gibi merkezlerin iktisadi açıdan gelişmesini sağladı; Akka’da biri kendi adını taşıyan altı cami, iki çarşı ve birçok han hamam, çeşme, yedi su değirmeni yaptırdı, surları esaslı şekilde onarttı ve böylelikle bölgedeki otoritesini kalıcı hale getirmeye

²³⁹ Gudrun Kramer, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel*, (Princeton: Princeton University Press, 2008): 53

²⁴⁰ Kemal Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, (İstanbul: İmge Yayınları, 2002), 71

²⁴¹ Kramer, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel*, 60-61

²⁴² Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, 72

çalıştı.²⁴³ Bundan sonraki yıllarda da önce Kahire âyanı tayin olunmuş sonra İstanbul'un yolladığı orduları yenilgiye uğratarak 1805 yılında Osmanlıların Mısır Valisi olarak tanınan²⁴⁴ Mehmed Ali Paşa Filistin üzerindeki etkisini giderek arttırdı. Osmanlı idaresi karşısında gücünü topladığında ise 1831 yılında Filistin'i ele geçirerek burayı kendi yönetimi altına aldı. Kavalalı Mehmed Ali Paşa dönemi, valinin Filistin'e hâkim olduğu dönemlerde bölgenin çeşitli alanlarda gelişmesini sağlaması sebebiyle Filistin tarihi açısından önemli bir dönemdi. Siyasi açıdan Mehmed Ali Paşa yeni bir askeri rejimi uygulamaya koydu; böylelikle kendi yönetimine bir siyasi kimlik edindirmiş oldu. İktisadî ve askeri dönüşümlerin yanısıra Mısır ve Suriye'de Osmanlı kanunlarını bertaraf eden, yeni bir yasayı (*el-Ahkâmü's-siyâse*) uygulamaya koymasına ise Osmanlı tarihi açısından benzeri olmayan bir yenilikti.²⁴⁵

Mehmed Ali Paşa'nın giderek genişleyen iktidarı Osmanlı Devleti'nde olası bir dâhili bölünmenin o dönem itibarı ile çıkarına olmayacağını anlayan Batılı güçler eliyle sınırlandırıldı.²⁴⁶ Böylelikle 1833 yılında Mısır Hidivliği ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan Şam vilayetinin Mehmed Ali Paşa'ya verildiği Kütahya Anlaşması ile Mehmed Ali Paşa iktidarı kontrol altına alınmış oldu. Bu süreçte Osmanlı yönetimi Mehmed Ali Paşa'yı Şam'dan çıkarma hususunda kararlı davrandı. Batının da yardımını alan padişah Abdülmecid sonunda valinin Şam'dan çıkarılmasında muvaffak oldu. Fransa'dan beklediği yardımı göremeyen Mehmed Ali Paşa ise Mısır'ın kendisine

²⁴³ Feridun Emecen, "Cezzar Ahmed Paşa", *DİA*, VII, 518

²⁴⁴ Karpat, *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*, 71

²⁴⁵ Judith Mendelsohn Rood, *Sacred Law in the Holy City: The Khedival Challenge to the Ottomans as seen from Jerusalem, 1829-1941*, (Leiden: Brill, 2004), 197-199

²⁴⁶ Britanya, Rusya ve Fransa'nın kendi çıkarlarını korumak ve aynı zamanda Osmanlı Devleti üzerinden birbirlerini dengelemek adına takip ettikleri politikalar çarpıcıdır. İstanbul ile Mehmet Ali Paşa arasındaki arabuluculuk faaliyetleri de bunu açıkça ortaya koyan süreçlerden biridir. Batının Osmanlı Devleti ve Mehmet Ali Paşa arasındaki arabuluculuk faaliyetleri için bkz. Muhammed H. Kutluoğlu, *The Egyptian Question, 1831-1841: The Expansionist Policy of Mehmed Ali Paşa in Syria and Asia Minor and the Reaction of the Sublime Porte*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998), 87-97

kalması karşılığında Şam vilayetini gözden çıkardı. Filistin 1840 yılında yeniden Osmanlı idaresine döndü.²⁴⁷

Mehmed Ali Paşa dönemi Batılı güçlerin bölgeye giderek daha fazla nüfuz sahibi olmalarının önünü açtı. Bunun ardında yatan neden Paşa'nın Osmanlı yönetimi karşısında Batılı güçlerin desteğinden medet umarak, gayri Müslimlere yeni haklar tanımış olmasıydı. Paşa'nın izlediği bu siyaset genel olarak Filistin'in özel olarak Kudüs'ün Batı diplomasisindeki önemini arttırmış ve Filistin'i Batı kamuoyunun gündemine taşımıştı.²⁴⁸

19. yüzyılın ikinci yarısı Osmanlı Devleti'nde gerek idari gerekse de iktisadi reformların gerçekleştirildiği Tanzimat ve Islahat fermanlarının yayınlandığı bir dönemdi. Bu bağlamda Batılı anlamda bir merkezi idare kurmak adına Osmanlı hükümeti 1840'lı yıllardan itibaren girişimlerde bulunmaya başlamıştı. Bu girişimler Filistin'e 1860'ın sonuna doğru bölgenin tüm idaresinin Şam vilayetinden alınarak Beyrut vilayeti ile paylaşılması şeklinde yansıdı. Bu yeni düzenleme ile Nablus ve Akka sancakları Beyrut vilayetine bağlanıyor, Kudüs mutasarrıflığı (Yafa, Gazze ve el-Halil kentleri ile birlikte) Şam vilayeti idaresinde kalıyordu.

Filistin'in idari yönetimi ile ilgili son değişiklik 1864 ve 1871 yılında yürürlüğe giren yasaların oluşturduğu Vilayet Nizamnamesi ile geldi. Merkezîyetçi eğilimin açıkça göze çarptığı 1864 nizamnamesine göre²⁴⁹, idari sistem beş idari yönetim düzeyinden oluşacaktı: idari sorumluluğun İstanbul'dan atanacak memurların elinde olacak *vilayet*, *sancak*, *kaza* ile idari rollerin yerel olarak seçilmiş figürlerden oluşacağı *nahiye* ve *belediye*.²⁵⁰ 1871 tarihli nizamname ise vilayet, sancak, kaza, nahiye ve köy

²⁴⁷ Matthew Smith Anderson, *Doğu Sorunu 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001): 115-120, Kutluoğlu, *The Egyptian Question, 1831-1841*, 180 -181

²⁴⁸ Yasemin Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs*, (Ankara: Phoenix Yayınları, 2006), 56

²⁴⁹ İlber Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, (Ankara:Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1979), 290

²⁵⁰ Carter V. Findley, "The Evolution of the System of Provincial Administration as Viewed from the Center", David Kushner (ed.), *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation* içinde (Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Press, 1986), 15

yönetiminin ayrıntılarını düzenleyerek, yöneticilerin görevlerini açıklamıştı.²⁵¹ Devletin alt bölgelerinin bağımsız bölgelere ayrılarak her birimin doğrudan doğruya başkente bağlanmasını öngören bu yeni düzenleme neticesinde Filistin’de 1872 yılında Yafa, el-Halil, Gazze ve Birşebâ ile otuz yedi köy ve beş Bedevi aşiretini kapsayan bağımsız Kudüs sancağı oluşturuldu.²⁵² Elviye-i gayri mülhaka, yani doğrudan merkeze bağlı sancaklardan biri haline getirilen Kudüs’e²⁵³ ayrıca Nablus ve Akka sancakları da bağlandı; ancak Filistin’in bir bölge olarak yönetilmesi Osmanlı çıkarlarına ters düşünce, buranın daha küçük bölgelere ayrılarak yönetilmesi adına Nablus ve Akka sancakları Suriye vilayetine bağlandı, Kudüs yine doğrudan İstanbul’a bağlı kaldı.²⁵⁴ Bu dönemde Osmanlı hükümeti ulaşım, kamu sağlığı ve eğitim gibi konularda Filistin’de ilerleme kaydedilmesi için gerekli girişimlerde bulunmuş; yerel yönetim reformuyla halkın yönetime katılımını arttırmayı hedeflemişti.²⁵⁵

19. yüzyılın son çeyreğinde ilk göç dalgasıyla Filistin’e gelen Yahudilerden önce Filistin’de 400 bin civarında²⁵⁶ kişi, yaklaşık 700 yerleşim bölgesinde kalıcı olarak

²⁵¹ Ayrıntılar için bkz, Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, 292-294

²⁵² Ilan Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, (İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2007), 21

²⁵³ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, (İstanbul: Hil Yayınları, 1985), 61

²⁵⁴ Avcı, *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kneti: Kudüs*, 60

²⁵⁵ Bu dönemde Filistin’de yargı, eğitim, haberleşme ve ulaşım alanında yapılan değişiklikler hususunda alınan resmi kararların ayrıntılı incelemesi için bkz. Işıl Işık Bostancı, *XIX. Yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (Fırat Üniversitesi, 2006), 74-86; Joseph B. Glass, Ruth Kark, *Sephardi Entrepreneurs in Eretz Israel: The Amzalak Family*, (Jerusalem: The Magnes, Hebrew University Press, 1991), 43.

²⁵⁶ Yahudi göçleri başladığında Filistin’deki yerleşik nüfusa ait rakamlar çok çeşitlilik göstermektedir. Bugün ise bu rakamlar üzerindeki tartışmalar bilimsel-metodolojik olmaktan ziyade siyasidir. Filistin-İsrail sorununun halen çözülememesine de katkıda bulunan bu karışıklık; her iki tarafın da bölgede tarihsel hak iddia ederken ya da yerleşimleri meşrulaştırırken nüfusun en başta başvurdukları niceliksel bilgi olmasından kaynaklanmaktadır. Filistin’de 19. yüzyılda ne kadar kişinin yaşıyor olduğu bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte; niceliksel bilgilerin verilmesindeki amaç Yahudi göçleri başladığında iddia edileceği üzere buranın hahsız bir toprak olmadığını göstermektir. Bununla birlikte farklı metotlar kullanan Batılı birçok araştırmacının bulguları 1870’li yıllarda Filistin’in toplam nüfusunun 350 bin kadar olduğu hususunda mutabıktır. Karşılaştırmalar üzerine ayrıntılı inceleme için bkz. David Grossman, *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*, (London: Transaction Publishers, 1994), 79- 98. Batılı kaynakları inceleyerek 19. Yüzyılda Filistin’in büyük

ikamet etmekteydi. 20,000 – 30,000 kadarını Bedevilerin oluşturduğu bu nüfus Arapça konuşmaktaydı ve ezici bir çoğunluk İslam dinine mensuptu. Bununla birlikte 1870’li yıllarda yaklaşık yirmi kasaba ve şehirde Hristiyan, Yahudi ve Müslümanlardan oluşan karışık bir nüfus yaşarken; elli kırsal yerleşim sadece Dürzilerden ve Hristiyanlardan oluşmaktaydı.²⁵⁷ Ben-Arieh 1870 yılında Kudüs (11,000), Safed (3,500), Taberiye (2,000), el-Halil (500) ile Yafa, Akka, Nablus, Gazze ve küçük köylerde yaklaşık 1000 kişi olmak üzere 18,000 Yahudi’nin yaşadığını hesaplamaktadır.²⁵⁸ Ne var ki, Ben-Arieh’nin rakamlarının mübalağalı olduğu düşünülebilir.

Zira Kemal Karpat’ın Osmanlı Devleti’nin 1881 tarihli resmi nüfus sayımı kayıtlarından çıkardığı rakamlara göre I. Aliya başlangıcının bir yıl öncesinde Filistin’de toplam nüfus 425,966 idi; Müslümanlar 371,969, Yahudiler ise 9,187 kişiden oluşmaktaydı; geriye kalan 44 bin 180 kişi ise Hristiyanlar ve yabancı uyruklular olarak not edilmişti.²⁵⁹ Filistin’in yerlileri - Araplar - çoğunlukla kırsal bir yaşam sürdürüyorlardı ve genelde dağların eteklerinde ve vadilerin girişlerine yayılmış küçük köylerde ikamet ediyorlardı.²⁶⁰ Kıyı şeridinde ise ortalama nüfusu 545 olan 150 köyde

kentlerinin nüfusunu ele alan çalışmasında Ben-Arieh 1880 yılında on iki büyük kentin (Kudüs, Akka, Hayfa, Yafa, Remle, Gazze, el-Halil, Beytullahim, Nablus, Nâsıra, Taberiye ve Safed) toplam nüfusunu 120 bin 750 olarak verir. Yüzyıl başından itibaren değişiklik gösteren ayrıntılı rakamlar için bkz. Yehoshua Ben-Arieh, “The Population of Large Towns in Palestine during the First Eighty Years of the Nineteenth Century, According to Western Sources”, Moshe Maoz (ed.), *Studies on Palestine during the Ottoman Period* içinde (Jerusalem: The Magnes Hebrew University Press, 1975), 49-69

²⁵⁷ Ben-Arieh, “Size and Composition of the Population of Eretz Israel-Palestine in 1870s”, 15

²⁵⁸ Ben-Arieh, “Size and Composition of the Population of Eretz Israel-Palestine in 1870s”, 15-16. On yıl sonra Yahudi nüfusu 27 bine yükselecektir.

²⁵⁹ Karpat, *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*, 272, 302. Bu rakamlara Karpat’ın eserinde sunmuş olduğu verilerden bugünkü Filistin sınırlarını kapsayan sancaklar göz önünde bulundurularak ulaşılmıştır. Buna göre 1881 nüfus sayımında Belka sancağının (Nablus, Beni Saab, Cemain ve Cenin) nüfusu 113,516 Müslüman ve 89 Yahudi olmak üzere 115,314 idi; Akka sancağının (Hayfa, Safed, Nâsıra ve Taberiye) nüfusu 58,840 Müslüman ve 1618 Yahudi olmak üzere 75, 882 idi; Kudüs mutasarıflığının (Yafa, Gazze, el-Halil) nüfusu ise 199 bin 613 Müslüman, 27,047 Hristiyan ve 8,110 Yahudi olmak üzere 234,770 idi.

²⁶⁰ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 3

80,000 – 82,000 kişi ile 65,000 de kasabalarda olmak üzere 140,000 – 150,000 kişi yaşamaktaydı.²⁶¹

Ortaya konulan rakamların da gösterdiği üzere Yahudilerin göçü arifesinde Filistin'in boş olmadığı; ancak seyrek bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir.²⁶² Ayrıca Sofer, Celile'deki Arap yerleşimlerinin, - binlerce yıl geriye giden adlarına dayandırmak suretiyle- nesiller boyunca meskûn olan eski yerleşimlerden oluştuğunu buna karşılık kıyı şeridindeki nüfusun iç kesimlere nazaran yeni yerleşimler olduğunu iddia etmektedir.²⁶³ Her hâlükârda bu, Filistin'de konuşma dili Arapça olan, tarımla geçinen ve geleneksel aile yapısı ve yaşam biçimine mensup bir yerleşik halkın yaşadığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Daha çok kırsal bölgelerde yerleşmiş olan halkın geçim kaynağı tarımdı. Temel tarım ürünü olarak zeytin ve az miktarda tahıl ve sebze yetiştirilen Cenin ve el-Halil arasında kuzey-güney doğrultusunda uzanan tepeler nüfusun büyük bir bölümünün yoğunlaştığı yerlerdi. Bununla birlikte 19. yüzyılın sonuna doğru buğday, arpa gibi çeşitli tarım ürünleri ile sulu tarıma dayalı turuncgiller ve özellikle Yafa portakalı üretiminin ve ihracının başlaması ile birlikte kıyı şeridindeki ovalık bölgede de yerleşim başlamıştı.²⁶⁴ Ayrıca Hindistan'dan Ortadoğu'ya getirilen hammaddesi sayesinde Filistin'de Emek Yizra'el/Mercü ibn Âmir'de (bkz. ek-1) ve Celile'nin kıyı şeridinde pamuk yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Gazze, Safed ve Yafa çevresinde de yetiştirilen pamuk, tekstil sektörünün gelişimine katkıda bulduysa da, bu çok küçük bir katkıydı.²⁶⁵

Kentsel merkezler de kırsaldan beslenmekteydi. İhtiyaç fazlası tarım ürünlerinin şehirlere getirilerek takas edilmesi de Filistin ekonomisinin bir parçasını

²⁶¹ Arnon Sofer, "A Note on the Demography of Arab Settlements on the Coastal Plain of Palestine", Paper Presented at Colloquium on Palestine 1840-1948, (Israel: Haifa University, June 9-11, 1986)

²⁶² Ben-Arieh, "Size and Composition of the Population of Eretz Israel-Palestine in 1870s", 19

²⁶³ Sofer, "A Note on the Demography of Arab Settlements on the Coastal Plain of Palestine"

²⁶⁴ Roger Owen, Şevket Pamuk, *20.Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, (İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002), 80-81

²⁶⁵ Grossman, *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*, 25

oluşturmaktaydı. Kentlerdeki imalat sanayii ise sabun, dokuma, hacılara yönelik hediyelik eşya ve gıda maddeleri üreten yaklaşık 15,000 atölyeden ibaretti.²⁶⁶ Bedeviler hammadde tedarikçileri olarak ticaretin alt yapısının çekirdeğini oluşturmalarının yanı sıra köylülerle birlikte kentlerde imal edilen emtianın en önemli alıcılarıydılar.²⁶⁷ Ne var ki, Filistin'in endüstriyel düzeyinin çevresine göre çok düşük olduğu bir gerçektir. Suriye ve Lübnan'da tekstil atölyelerinin varlığı, özellikle Lübnan'daki gelişmiş ipek endüstrisine karşın Filistin'in temel tekstil imalat merkezleri olan Safed ve Gazze bunlar kadar gelişmiş değildi. Bu açıdan Osmanlı hâkimiyetindeki Filistin periferinin de periferisi yani dünya periferisinin bir parçası haline gelmiş olan Osmanlı Devleti'nin bir periferisiydi.²⁶⁸ Doğu'nun bir sömürü objesi olduğu yargısını doğrular bir biçimde, 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında, Filistin Fransa başta olmak üzere birçok Avrupa ülkesindeki tekstil endüstrisine ham pamuk sağlamakta, hatta kolonilerdeki köleler için kaba yünden üretilmiş giysileri de ihraç etmekteydi.²⁶⁹

Bununla birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Filistin'in yerel ekonomisinin giderek küreselleşmeye başladığı ve buna paralel olarak yerel halkın yaşamının da giderek değişim sürecine girdiği görüldü. Filistin'in Avrupa ekonomisi ile giderek bütünleşmesi yerel ekonominin de tedrici olarak ortadan kaybolması, yerel halkın büyük bir bölümü için de zararlı sonuçlar doğuracaktı.

Avitsur, Filistin'i ekonomik ve sosyal açıdan etkileyen bu değişimin iki aşamada gerçekleştiğini öne sürmektedir. Buna göre ilk aşama pazarın daha ucuz ve yerel ürünlere göre daha kaliteli olan ithal mefruşatla dolup taşmasıydı. Yerel dokumacılar bu dalga karşısında tutunamamış, gerek kalite gerekse de fiyat yönünden ithal ürünlerle rekabet edememişti. Beyt Câlâ, Nablus ve el-Halil gibi yerel tekstil merkezleri ya tamamen ortadan kalkmış ya da bu küreselleşme etkisinden ağır darbe almış;

²⁶⁶ Owen ve Pamuk, *20.Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*, 81

²⁶⁷ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 9

²⁶⁸ Grossman, *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*, 34

²⁶⁹ Shmuel Avitsur, "The Influence of Western Technology on the Economy of Palestine during the Nineteenth Century", Moshe Maoz (ed.). *Studies on Palestine during the Ottoman Period* içinde (Jerusalem: The Magnes Hebrew University Press, 1975), 485-486

zanaatkârlar çok az ücret karşılığında satabilecekleri yan ürünleri üretmek yoluna giderek geçimlerini sağlamaya başlamışlardı. İkinci aşama Kırım Savaşı'nın hemen akabinde başlayarak 1860'larda zirveye ulaşan 1880'lere doğru hız kesen ekonomik gelişmeyi kapsamaktaydı. Süveyş Kanalı'nın açılması Filistin'i deniz ticaretinin merkezlerinden biri haline getirmişti, artık mallar kolaylıkla transfer edilebilecekti. Daha önce sepetlerle Mısır'daki limanlara gönderilen limon ve portakal artık kâğıtlara sarılmakta, kutulara yerleştirilmekte ve limanlar aracılığıyla Avrupa pazarına ihraç edilmekteydi.²⁷⁰ Bu gelişme yönündeki olumlu adımlarla beraber Kırım Savaşı'nın uzun vadede yerel halkı dezavantajlı duruma düşürecek sonuçları da oldu.

1853-1856 yılları arasında Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki Kırım Savaşı'nın Osmanlı'ya yönelik etkileri büyük oldu ve kayda değer siyasi değişimi beraberinde getirdi. Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısındaki zaferi Avrupalı güçlerin dahiliyle mümkün olabilmişti; ne var ki bu beraberinde yabancı güçlerin devletin iç işlerine müdahalesi ile sonuçlandı. Bununla birlikte Osmanlı Devleti bu savaş yüzünden büyük borç altına girdi. Kırım Savaşı'nı sona erdiren Paris Kongresi (1856) ise Avrupalı yatırımcıların, tüccarların ve bankerlerin Osmanlı'ya bağlı eyaletlerde ticari faaliyet yapabilmesinin önünü açarken aynı zamanda yabancıların gittikleri yerlerde arazi ve mülk satın alabilmesine de imkân tanıdı. Bu tarihten itibaren bölgeye gelen yatırımcılarla artan faaliyetler sayesinde Filistin'de modernleşmenin ve ekonomik gelişmenin önü açıldı.

Avrupalı girişimciler Filistin'de beş yatırım alanı ile ilgilendiler: Arsa alım-satımı, endüstri, doğal kaynaklar, bankacılık ve kamu işleri.²⁷¹ Filistin toplumundaki seçkin sınıfın da lehine olan bu süreçler, gerek üretim tarzının gerek üretim biçimlerinin de değişimden nasibini alması nedeniyle²⁷² tarımla uğraşan köylü sınıfının (fellâhîn) aleyhine gelişmiş; köylünün giderek fakirleşmesine, bir varoluş mücadelesi içerisine girmesine ve toplumsal yapının bozulmasına yol açmıştı.

²⁷⁰ Avitsur, "The Influence of Western Technology on the Economy of Palestine during the Nineteenth Century", 486-493

²⁷¹ Glass ve Kark, *Sephardi Entrepreneurs in Eretz Israel*, 21

²⁷² Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 15-16

Filistin'deki bu ticari faaliyetlere yerel toplulukların -özellikle Hıristiyanlar ve Yahudiler - artan ilgisi ve üretim ile el sanatları alanlarında yapmış oldukları yatırımlar bölgenin gelişmesine ve modernleşmesine içerden bir katkı yapmıştı.²⁷³ Ama öte yandan bu grupların Avrupalı yaşam tarzını benimsemeleri sosyal kodların; ticarete gösterdikleri faaliyetler ile de o zamana kadar süregelen kent-köy, zengin-yoksul, üretici-tüketici arasındaki dengelerin altüst olmasına neden olmuştu. Diğer bir deyişle Hıristiyan tacirler, Yunanistan ve Lübnan'dan gelen küçük sanayiciler ve Yahudi girişimciler Avrupalı güçlerin onları desteklemesinden dolayı daha güçlü bir güvenlik duygusu ile giderek 'öteki' haline gelmiş ve bu faaliyetlerden dışlanmış Müslüman nüfusa rağmen ekonomik bir refah dönemini başlatmıştı.²⁷⁴ Filistin ekonomisinin süreç içerisinde Batı'ya entegre olarak modernleştiğini gösteren en önemli göstergelerinden birisi yerel tüketim için şeker, kahve ve tütün gibi lüks tüketim mallarının ithalatının artmasıydı. Bir diğer önemli gösterge ise *per capita* tahıl ve pirinç tüketiminin artmasıydı. Son gösterge ise hırdavat ve mobilya gibi dayanıklı malların tüketiminde görülen artıştı.²⁷⁵ Ne var ki, Filistin'de toplumun tüm katmanları bu ekonomik büyümeden eşit olarak faydalanamamaktaydı. Bu durum gelişmişlikten nasibini alamamış hatta daha da fakirleşmiş kırsal kesim arasında da antipatinin doğmasına giden yolu hazırlamaktaydı ve şiddet dalgasının fitilini körükleyecekti.

Osmanlı reformları da bu yerel ve yabancı girişimcilerin ticari çıkarlarını attırmasında katalizör vazifesi gördü. 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnamesi²⁷⁶ ile gelen düzenlemeler Filistin'in etkili ailelerini varlıklı toprak ağalarına dönüştürürken, vergilerini ödemekte zorlanan köylünün ve küçük toprak sahiplerinin toprak kaybetmesine bunun sonucu olarak iç göçe ve tedrici olarak geleneksel toplumsal

²⁷³ Grossman, *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*, 4

²⁷⁴ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 16-17

²⁷⁵ Gad G. Gilbar, "The Growing Economic Involvement of Palestine with the West, 1865-1914", David Kushner (ed.), *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation* içinde (Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Press, 1986), 205

²⁷⁶ Tanzimat sürecinde çıkarılan bu kanunnâme toprak hukuku esaslarını bir araya getirmeye çalıştı. İntikal ve tapu hakkı sahipleriyle ilgili sınırı genişletti. Bununla birlikte bu kanunnâme arazi hukuku sahasında köklü değişiklikler yapmamış, asırlarca gelişmiş olan esasları bir metin içinde toplamış teknik bir kanundur. Mehmet Akif Aydın, "Arazi Kanunnâmesi", *DİA*, III, 346-347

yapının çökmesine neden oldu. Buna ek olarak 1867 yılında çıkarılan İstimlâk-i Emlak Nizamnâmesi yabancılara gayrimenkul edinme hakkı tanıdı. Bu düzenlemeye göre yabancılar taşınmaz mal sahibi olunca hak ve yükümlülükler açısından Osmanlı vatandaşları ile aynı statüde olacaktı.²⁷⁷ Yabancıların toprak sahibi olmalarına izin verilmesi ve iki yıl sonra da Mecelle'nin devlet topraklarının özel mülkiyete dönüşmesine izin veren düzenlemesi zengin ve yoksul arasındaki ilişkinin kristalleşmesine neden olarak sınıflı bir toplum yapısı ortaya çıkardı. Bu açıdan 1858 tarihli Arazi Kanunnamesi ve 1867 tarihli İstimlâk-i Emlak Nizamnâmesi çok geçmeden başlayacak Yahudi göçleriyle gelen göçmenlerin Filistin'de nasıl yerleştiklerinin ve toprak sahibi olduklarının anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Toprak mülkiyeti ve toprağın işlenmesi ile ilgili yeni düzenlemeler Yahudilerin Filistin'e yerleşerek orada yasal hak iddia etmelerini sağlamıştır.

1858 yılına kadar Filistin'de herhangi bir toprak üzerinde özel mülkiyet hakkı yoktu.²⁷⁸ Köylünün işlediği toprak üzerindeki hakkı nesillerce pekişmiş olan geleneksel

²⁷⁷ Mal edinme hakkı Osmanlı ile diğer devletler arasında bir protokol imzalanması şartına bağlıydı. Bu protokolü ilk imzalayan Fransa oldu. Ardından Almanya, İngiltere, Avusturya-Macaristan, Portekiz, Rusya, İsveç ve Sırbistan bu protokole imza attı. Abdülkadir Gül ve Salim Gökçen, *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnabiler Meselesi*, (Ankara: Cedit Neşriyat, 2010), 255, 260

²⁷⁸ Arazi Kanunnamesi ile Osmanlı Devleti'ndeki topraklar altı sınıfa ayrılmıştır: *Mülk, miri, mahlûl, vakıf, mevat ve metruk*. *Mülk topraklar* şahsa ait olup, aşar vergisinden muaftı. Toprak sahibi elinde bulundurduğu toprakları satma özgürlüğüne sahipti. *Miri topraklar* devlete ait olan topraklardı, bunlardan ekilebilir olan araziler intifa hakkı vesilesiyle toprağı işleyene devredilir ve kişinin bu toprağı işleme ve topraktan yararlanma üzerinde yasal hakkı bulunurdu. Bu topraklar satılamaz veya bir başkasına devredilemezdi. Osmanlı Devleti'nin topraklarının yüzde doksana yakını miri araziydi. Bu araziler üzerine bina vb. inşa edilebilmesi için yetkililerden izin alınmış olması gerekirdi. Bir arazi üst üste üç yıldan fazla ekilip biçilmediği takdirde veya o arazi üzerinde intifa hakkı bulunan kişi öldüğünde, miri toprak *mahlûl* (mirasçısı bulunmayıp hükümete kalan arazi) hale gelirdi. *Vakıf toprakları* İslam hukukuna uygun olarak ümmetin hizmetine sunulmuş toprakları tanımlamaktaydı. Bu topraklardan elde edilen gelir veya ürün İslami hayır kurumlarına ait olurdu. Vakıf topraklar vergiden muaftı. *Mevat topraklar* da miri topraklar sınıfına girmektedir ancak genelde ekilmeyen, ıslah edilmemiş topraklar olduğundan mevat yani ölü/boş topraklar statüsünde bulunurdu. Dağlık, tepelik araziler, ağaçlık alanlar bu kategoriye girerdi. Filistin özelinde mevat olarak sınıflandırılan arazilerin aslında Bedevilerin üzerinde yaşadığı ve bunlardan geçim sağladığı tartışılmaktadır. Son olarak *metruk topraklar* kamu yararı için bırakılmış devlete ait topraklardı. Nehirler, yollar, vadiler, sulama kanalları ve ormanlar bu kategori

bir sistemle garantilenmişti. Mülk topraklar dışındaki tarım topraklarının rakabesi yani çıplak mülkiyeti devlete alıkonularak kullanımı ailelere verilmişti, yani köylü işlediği toprağın tasarruf haklarını (حق المزارعه) elinde bulunduruyordu. Bir çeşit kolektif toprak sahipliği olarak nitelendirilebilecek olan ve *muşa'a* (مشاع)²⁷⁹ olarak adlandırılan bu sisteme göre köylüler dönüşümlü olarak söz konusu toprağı işleyebilmekteydi.²⁸⁰ *Muşa'a* sistemi kabile bireylerinin hayvanlarını otlatabilmesi için belirli bir toprak parçası üzerinde müşterek kullanım hakkına sahip olduğu bir sistemden gelişmişti. Kabile yerleşik hayata geçince, tarıma müsait arazi de otlatma usulünde olduğu gibi ortaklaşa sahiplenildi ve kullanıldı.²⁸¹ Dolayısıyla bu sistem ekonomik bir model olmakla birlikte aynı zamanda toplumsal yapıyı düzenleyen tarihi bir kurumdu. Her ne kadar İngiliz Manda dönemi yetkilileri tarafından arkaik ve iktisadî gelişmenin önünde bir engel olarak²⁸² tanımlansa da, Lorenzo Kamel bu yargının taraflı olduğunu iddia etmiş ve Manda hükümetinin asıl amacının yerel halk tarafından kullanılan tarım sistemini geliştirmekten ziyade olabildiğince çok toprağı istimlak etmek olduğunu öne sürmüştür.²⁸³ Hatta Filistin'de toprak iskânı programını planlayan Ernest M. Dowson'un ifadeleri bu yargıyı destekler niteliktedir. Dowson, Britanya'nın Yahudilere olan yükümlüğünün yeni bir toprak tescil düzeni kurmayı zorunlu hale getirdiğini ifade etmiştir.²⁸⁴

içinde sayılmaktaydı. Metruk arazi herhangi bir topluluğun ya da şahsın işlemesi yasaktı. Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, 305-306

²⁷⁹ Kavram kaynaklarda iki şekilde geçmektedir: *muşa'a* ve *meşa'a*. İlki fasih Arapçadaki kullanımı ikincisi halk arasında konuşulan ammi Arapçadaki kullanıdır.

²⁸⁰ Sir John Hope Simpson, *Palestine Report on Immigration, Land Settlement and Development*, Presented by the Secretary of State for Colonies to the Parliament by Command of His Majesty, October 1930, 31-34

²⁸¹ Kenneth W. Stein, *The Land Question in Palestine, 1917-1939*, (Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1984), 14

²⁸² Amos Nadan, "Colonial Misunderstanding of an Efficient Peasant Institution: Land Settlement and Musha Tenure in Mandate Palestine, 1921-1947", *Journal of Economic and Social History of the Orient* 46:3, (2003): 320

²⁸³ Lorenzo Kamel, "Whose Land? Land Tenure in Late Nineteenth and Early Twentieth Century Palestine", *British Journal of Middle Eastern Studies* 41:2, (2014):234-235

²⁸⁴ Nadan, "Colonial Misunderstanding of an Efficient Peasant Institution: Land Settlement and Musha Tenure in Mandate Palestine, 1921-1947", 327

Tarihçi Birgit Schaebler de açıkça *muşa'a* sisteminin ekonomik ilerlemenin bir fonksiyonu olmadığını ancak bu sistemin mantığının ekonomiden başka bir yerde aranması gerektiğinin altını çizmiştir. Buna göre *muşa'a* sistemi bir üretim aracı olmaktan fazla bir anlam ifade etmektedir; bu sistem topluluğun kendisinin, yani kabilevi toplu yaşam sisteminin dışavurumudur.²⁸⁵ Ya'akov Firestone da İngiliz yetkililerin değindiği geri kalmışlığın sebebini sistemin kendisinde değil, köylerin sosyo-ekonomik karakteristiklerinde arar. Toprakların eşit olarak dağıtıldığı bir sistemin, toprakların eşit olarak dağıtılmadığı bir sisteme göre tarımsal gelişmeye daha az mütemayil olacağı yargısının yanlış olduğunu öne sürer.²⁸⁶ Amos Nadan da Schaebler'in aksine *muşa'a* sisteminin etkili ve dinamik bir ekonomik kurum olduğunu; hatta toprak reformuna ihtiyaç olmadığını, reformun gelişmenin aksine köylünün ekonomisini altüst etmekle kalmayıp, avantajlarını ortadan kaldırarak Yahudilere toprak transferini kolaylaştırdığını öne sürmüştür.²⁸⁷

Muşa'a toprakları (اراضي مشاع) bir köyün ya da bir topluluğun üyeleri arasında eşit olarak paylaşılan ve topluluk üyelerinden herhangi birine bir kısmının dahi ait olmadığı bölünmez ekilebilir topraklardan oluşmaktaydı. Evin idaresi *ehl (aile)* - أهل (çğ. أهلون) ya da *humula (klan)* - حمولة (çğ. حمائل) olarak adlandırılan gruplar tarafından işlenen *muşa'a* topraklarına bağlıydı. Bu kurumlar köylünün ataerkil sosyo ekonomik yapısı sayesinde oluşmuştu ve *muşa'a* sistemi sayesinde geçimini garantilemekteydi.²⁸⁸ Dolayısıyla gruplaşmanın akrabalık temelinde olduğu böylesi bir sistemde, toprak başka türlü paylaşırılamazdı.²⁸⁹ Ayrıca hiçbir yabancı *muşa'a* sistemindeki herhangi bir toprak parçasını işlemesine izin verilmezdi. Bu ancak talepte bulunan kişinin topluluğun vergi gibi giderlerini ödemeyi taahhüt etmesi karşılığında ve tüm köylünün ortak kararı

²⁸⁵ Aktaran Kamel, "Whose Land? Land Tenure in Late Nineteenth and Early Twentieth Century Palestine", 235

²⁸⁶ Ya'akov Firestone, "The Land-equalizing Musha Village: A Reassessment", Gad D. Gilbar (ed.), *Ottoman Palestine, 1800-1914* içinde (Leiden: E.J. Brill, 1990), 122

²⁸⁷ Nadan, "Colonial Misunderstanding of an Efficient Peasant Institution: Land Settlement and Musha Tenure in Mandate Palestine, 1921-1947", 321, 323-324

²⁸⁸ Amos Nadan, *The Palestinian Peasant Economy under the Mandate: A Story of Colonial Bungling*, (Cambridge: Harvard University Press, 2006), 267

²⁸⁹ Ya'akov Firestone, "The Land-equalizing Musha Village: A Reassessment", 101

ile gerçekleşebilirdi.²⁹⁰ Bu topraklar mülk topraklar haline gelemezdi zira bu ekilebilir alanlar da miri toprak statüsünde sayılmaktaydı.²⁹¹ Köyün bireylerinin her biri *muşa'a topraklarını* ekip biçme hakkına sahipti ve bu hak babadan oğula miras olarak geçmekteydi.²⁹² Topraklar köylüler arasında köydeki feddan²⁹³ sayısına göre eşit parçalar şeklinde dağıtılırdı. Toprakların bölünerek dağıtılması her yıl tekrarlanırdı böylelikle topluluğun hiçbir üyesinin sürülecek arazinin o yıl ektiği bölümünü almaması sağlanırdı.²⁹⁴ Bu ayrıca geleneksel adalet anlayışının bir parçasıydı; ekilecek arazinin eşit dağıtımında gösterilen hassasiyet arazinin kalitesi söz konusu olduğunda da gösterilmiş oluyordu.²⁹⁵ Köylüler arasında eşit olarak dağıtılan arazi saban izi ile ayrılırdı, hava şartları neticesinde çizgilerin kaybolmaması için de her köylünün ektiği bölümü diğerinden ayıran taşlar (حجار التخم) dizilirdi. Ve toprağı eken her köylü diğerinin sınırına saygı gösterirdi. Zira nesiller boyunca vücuda gelmiş ve dinle yoğrulmuş geleneğe göre de ürün toprağı ekildikten sonra bu taşları kaldırmak birinin komşusunu soyması kadar büyük bir günah olarak görülürdü.²⁹⁶ Yine gelenekle şekillenmiş bir diğer uygulama ise toprakta yetişen ürünün bir kısmını dular ve yetimler için ayırarak buradaki mahsulden onların da faydalanmasını sağlamaktı.²⁹⁷ Böylelikle herkesin kendine yetecek kadar ürün yetiştirdiği ve ihtiyaç duyduğu malları genelde takas usulüyle edindiği bir sistemde toplumsal denge ve yapı korunmuş oluyordu.

²⁹⁰ Raphael Patai, "Musha'a Tenure and Cooperation in Palestine", *American Anthropologist* 52:3, (1949): 440

²⁹¹ Samuel Bergheim, "Land Tenure in Palestine", *Palestine Exploration Fund Quarterly* 26:3, (1894): 192

²⁹² Patai, "Musha'a Tenure and Cooperation in Palestine", *American Anthropologist* 52:3, (1949): 438

²⁹³ Mısır ve Suriye'de kullanılan eski bir alan ölçüsü birimidir. Öküz veya bir çift öküz anlamına gelen kelime bir günde tek veya bir çift öküz ile sürülebilen arazi miktarına denir ve takriben dört dönüm tutarındaki araziye tekabül eder. Cengiz Kallek, "Feddan", *DİA*, XII, 293-294

²⁹⁴ Bergheim, "Land Tenure in Palestine", 194

²⁹⁵ Patai, "Musha'a Tenure and Cooperation in Palestine", 439

²⁹⁶ Bergheim, "Land Tenure in Palestine", 196

²⁹⁷ Bergheim, "Land Tenure in Palestine", 199

Filistin'deki tarım alanlarının yaklaşık yüzde yetmişinin bu kategori altında sayıldığı tahmin edilmektedir bu oran İngiliz Mandası döneminde yüzde yirmi beşe kadar düşmüştür.²⁹⁸ *Muşa'a* sisteminin ortadan kaldırılması ekonomik modernizasyonun önünü açarken, birkaç yıl sonra başlayacak *Aliyot* ile gelen Yahudiler karşısında yerel halkı dezavantajlı konuma düşürecek ve bugün dahi üzerinde mutabık kalınamamış olan Filistin'deki toprakların kime ait olduğu meselesinin kilit noktasını oluşturacaktı.

Osmanlı hükümeti bu sistemde yapmış olduğu değişikliklerle topraktan elde edilen geliri yükseltmeyi ve tarımsal gelişmenin önünde bir engel olarak görünen bu sistemi ortadan kaldırarak ekonomiyi modernize etmeyi amaçlamıştı.²⁹⁹ Ancak *muşa'a* sistemini ortadan kaldırarak toprak sahipliğini yeniden tanımlaması ve sistemi kontrol altında tutabilmek için tapu sistemini uygulamaya sokması köylünün aleyhine işleyen bir süreci başlatmakla kalmamış; bölgede ikamet etmeyen toprak ağalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Patai *muşa'a* sisteminin kaldırılarak özel mülkiyete geçilmesinin kendine ait bir mülkün ne anlama geldiğini bilmeyen köylü için psikolojik bir eşik olduğunu belirtmiş; artık toprak üzerinde ne yapacağına karar verecek olanın sadece kendisi olacağından onu ister satarak paraya dönüştüreceğini isterse de işleyerek ürün alabileceğini dile getirmiştir ve köylünün çıkarına ters olan eskimiş bir sistemden kurtulduğunu öne sürmüştür.³⁰⁰ Ne var ki, Patai'nin bu görüşü tartışmalıdır.

Muşa'a sisteminin ortadan kaldırılması, o zamana kadar eşitlikçi olan bir sistemi çökertmiştir. Zira özel mülkiyetin gelişmesi tarımın ticarileşmesinden ve buna bağlı olarak toprağı işleyen köylüler arasında eşitsizliğin hâsıl olmasından geçmekteydi.³⁰¹ Kaldı ki toprak üzerindeki haklarını meşrulaştıracak olan tapu başvurusu için gerekli miktarı ödemekten aciz olan ve ek vergi yükünden korkan köylü arazisini bu miktarı ödemeye gönüllü, yasaları bilen ve idareyle iyi ilişkileri sayesinde tescil işlemlerini

²⁹⁸ Patai, "Musha'a Tenure and Cooperation in Palestine", 441

²⁹⁹ Grossman, *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*, 23-24

³⁰⁰ Patai, "Musha'a Tenure and Cooperation in Palestine", 442

³⁰¹ Martha Mundy, "La Propriété dite musha'a en Syrie: À Propos des Travaux de Ya'akov Firestone", *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée* 79, (1996): 283

manipüle etmeye muktedir seçkinlere bırakmak zorunda kalmıştı.³⁰² Dolayısıyla tarımsal reformların kazananları şehir ve kırsal menşeli seçkin aileler ile Suriye ve Lübnan'ın zengin ticaret şirketleri ve banka sahipleri olmuştu. Bunların en bilinenleri arasında Beyrutlu girişimci Alfred Sursuk 1870'li yıllarda Emek Yizrael/Mercü ibn Âmir vadisinden yaklaşık 200,000 dönümlük yer satın almıştı.³⁰³ Bu durum son tahlilde toprağı işleyen köylü toprağına sahip değilken, toprağına sahip olanın toprak ağasının toprağı işlemediğı bir paradoksu yaratmıştı.³⁰⁴ Toprağı işleyen köylü, Patai'nin öngördüğünün aksine psikolojik olarak bir rahatlama içerisine girmekten ziyade, nesillerdir kendisi ve ailesi için ektiğı toprakta ücretli işçi olarak çalışmaya başlayarak kendi toprağına yabancılaşmış ve mülksüzleşmişti.

Toprak mülkiyeti ve toprağın işlenmesine ilişkin *muşa'a* sistemini yok eden bu yeni düzenleme pre-kapitalist ve kapitalist özellikleri içeren karmaşık Avrupa tarzı bir ekonomik düzen³⁰⁵ benimseyerek, üretim araçlarının yeniden paylaşımını sağladı ve kırsal ekonominin ticarileşmesi de özel mülkiyetin artması ile neticelendi³⁰⁶. Arazi Kanunnamesini takiben devlet topraklarının özel mülkiyete dönüşmesine ve yabancıların da toprak sahibi olmasına izin veren düzenlemelerle toprak, mülk ve işgücü gibi üretim araçlarının çoğunluğunu elinde toplayan toprak sahipleri ve tarım üreticilerinden oluşan yeni seçkin azınlık ellerinde bulunan sermayeyi arttırmanın en cazip yolunun arsa vurgunculuğı olduğunu keşfettiler.³⁰⁷ Bu vurgunculuktan ziyadesiyle yarar sağlayanlar ise göçlerle birlikte Filistin'e kitleler halinde gelmeye başlayan Yahudiler olacaktı.³⁰⁸ 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Yahudi şahıslar ve Siyonist kurumlar tarafından elde edilen toprakların büyük çoğunluğunu (% 80 – 90

³⁰² Nadan, *The Palestinian Peasant Economy under the Mandate: A Story of Colonial Bungling*, 180

³⁰³ Kramer, *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel*, 83

³⁰⁴ Kamel, "Whose Land? Land Tenure in Late Nineteenth and Early Twentieth Century Palestine", 237

³⁰⁵ Kamel, "Whose Land? Land Tenure in Late Nineteenth and Early Twentieth Century Palestine", 236

³⁰⁶ Mundy, "La Propriété dite *muşa'a* en Syrie: À Propos des Travaux de Ya'akov Firestone", 282

³⁰⁷ Pappé, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 27

³⁰⁸ 19. Yüzyıl sonunda toprak ağalarının ve seçkilerin topraklarının el değiştirerek Yahudi yerleşimcilere geçme süreci ve bu süreçte yapılan satışların ayrıntılı incelemesi için bkz. Stein, *The Land Question in Palestine, 1917-1939*, 35-79

civarı) satanlar köylünün sermayesi olmadığı için satın alamadığı arazilerine sahip olan bu toprak ağaları olacaktı.³⁰⁹

Bu toprak alımları sayesinde birinci ve ikinci Aliya ile başlayan erken Yahudi yerleşim hareketi, İngiliz Manda dönemi süresince devam edecek ve bugünkü İsrail topraklarının bel kemiğini oluşturacaktı.³¹⁰ Öte yandan toprak ağalarının elindeyken arazilerini işleyen köylü topraklar satınınca ücretli işçi haline gelerek kendi arazisine yabancılaşacaktı. Satışlar akabinde Yahudi Milli Fonu (YMF) aracılığıyla Yahudi yerleşimcilerin eline geçen topraklarda Siyonist politikalar gereği (bu politika hem toprağa sahip olacak hem de onu işleyecek kişiyi Yahudi olarak belirlemiştir) çalışması engellenince bu sefer de işsiz kalacaktı. Yahudi yerleşimciler dışında toprak ağalarının ve seçkinlerin de satışlardan elde edilen paraları kullanmak için kırsal alanda yatırım yapmak yerine şehir merkezlerine yönelmesi ya da bu kazancı Filistin dışında kullanması köylünün işsiz kalmasında katalizör etkisi yapacaktı.³¹¹

2.1.2. Siyonizm'in Ortaya Çıkışı

Filistin'de bu sosyo-ekonomik dönüşümler yaşanırken Avrupa'da ise Yahudilerin Filistin'de devlet kurma hayallerini gerçeğe dönüştürecek bir milliyetçi hareket şekillenmekteydi. 19. yüzyılda Avrupa Yahudileri arasında ortaya çıkan ve Siyonizm olarak adlandırılan bu hareketin Filistin topraklarında Araplar ve Yahudiler arasında meydana gelecek olan çatışmanın ilk tohumlarını attığı söylenebilir.³¹² Ayrıca Elpeleg de I. Dünya Savaşı ve Balfour Bildirisi (1917) öncesinde Arapların karşılaştığı Siyonist

³⁰⁹ Kamel, "Whose Land? Land Tenure in Late Nineteenth and Early Twentieth Century Palestine", 238. Arap yazar Hasan Ali Hallak Lübnanlı, Suriyeli ve Filistinli Arapların büyük paralar harcamak suretiyle bu toprak alışverişlerinde rol oynadıklarını ve Filistin'deki köylülerin durumunu bozarak Yahudilerin toprak satın almasını kolaylaştırdıklarını öne sürer. Aktaran Koloğlu, *Abdülhamit Gerçeği*, 360

³¹⁰ Grossman, *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*, 184-185

³¹¹ Nadan, *The Palestinian Peasant Economy under the Mandate: A Story of Colonial Bungling*, 125-138

³¹² Hatta Mim Kemal Öke, Filistin'in uluslararası bir mesele haline gelmesinin de Siyonizm'in bir neticesi olduğunu öne sürmektedir. Mim Kemal Öke, *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, (İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002), 417

hareketin Filistin milliyetçiliğinin doğmasında büyük bir rol oynadığını öne sürer.³¹³ Dolayısıyla Siyonizm hareketini ve amaçlarını anlamak Filistin’de *aliyot* ile başlayacak olan kimlik güvensizliğini açıklamak açısından önem arz etmektedir.

Siyonizm düşüncesinin altında anti-semitizm (Yahudi karşıtlığı) yatmaktadır. Bununla birlikte Siyonizm’in yaygın anti-semitizme tepkiden ziyade liberalizme ve milliyetçiliğe bir cevap olduğu da dile getirilmektedir. Sholomo Avineri, önceki yüzyıllarda Yahudilere yapılmış olan zulümler ne kadar şiddetli olursa olsun, Siyonizmin Fransız Devrimi’nden önce ortaya çıkmasının mümkün olmadığını öne sürer.³¹⁴ Bu açıdan Siyonizm köklerinde anti-semitizme karşı tepkisel bir duruşu barındırmakla birlikte, 19. Yüzyılın modern bir ürünü olarak karşılanabilir. Nitekim, 19. yüzyılda Avrupa’da milliyetçiliğin bir düşünce hareketi olarak ortaya çıkması ve bu düşüncenin sosyal Darwincilik ile harmanlanması ırkçılığın yolunu açtığı gibi dolaylı olarak Yahudi karşıtlığının da beslenmesine neden olmuştur. Yüzyılın son çeyreğinde, anti-semitizm öyle boyutlara ulaşmıştır ki, Yahudi düşünürler bu şartlar altında Avrupa’da yaşamının imkânsız olduğu kanaatine varmışlardır.³¹⁵

Yahudilerin, artık içinde yaşadığı toplumlarla karışamayacağına ikna olan bu düşünürler, Yahudilerin aşağılanmadan ve ayrımcılığa uğramadan hayatlarını

³¹³ Zvi Elpeleg, *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin El-Hüseyni*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1999) 11

³¹⁴ Shlomo Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*, (New York: Basic Books, 1981), 13

³¹⁵ Anti-semitizm Avrupa tarihinde modern bir olgu değildir. Genel olarak Yahudi karşıtlığı antik dönemlerden itibaren Yahudilerin içinde yaşadığı toplumlarda var olmuştur. Bunda Hristiyanlığın etkilerinin olduğunu söylemek mümkündür. Bernzard Lazare 1894 yılında yayınladığı kapsamlı eserinde antik dönemden 19. Yüzyıla kadar Yahudi karşıtlığının izlerini takip etmiştir. Antik dönemden Hristiyanlığın doğuşuna kadarki Yahudi karşıtlığının ayrıntılı incelemesi için bkz. Bernard Lazare, *L'antisémitisme, Son Histoire et Ses Causes*, (Paris: E.D.I., 1981), 15-33; Siyonizmin doğuşuna neden olan 18. ve 19. yüzyılı kapsayan inceleme için bkz. Aynı eser 64-75 ve 91-103, ayrıca bkz. Phyllis Goldstein, *A Convenient Hatred: The History of Antisemitism*, (Brookline: Facing History and Ourselves, 2012), 157-183; Richard S. Levy, “Political Antisemitism in Germany and Austria, 1848-1914”, Albert S. Lindemann ve Richard S. Levy (ed.), *Antisemitism: A History* içinde (Oxford: Oxford University Press, 2010), 121-135

sürdürebilecekleri bir vatana ihtiyacı olduğuna ikna oldular. Dolayısıyla anti-semitik, ırkçı yaklaşım ve tavırlar Yahudi düşünürlerin Yahudiliğin milli ve siyasi taraflarına vurgu yapmalarının da önünü açmış oldu. Krochmal ve Smolenskin gibi düşünürler Yahudilerin bir millet olduğunu ve Filistin’de yerleşmeleri gerektiğini ilan ettiler ki böylesi bir çıkış milliyetçi bir eylem planında kilit bir rol oynayacaktı.³¹⁶

Birçok Avrupalı Yahudi düşünür, Yahudi halkının kurtuluşu için öneriler ve fikirler geliştirirken³¹⁷, Siyonist hareketi Doğu Avrupa’da baskı altındaki Yahudilerin problemlerine bir takım çözümler bulacak bir yerel hareketten ziyade tüm Yahudilerin tek bir ulus olarak özgürleşmesi hedefiyle,³¹⁸ onu hayır dernekleri ve entelektüel kulüpler mozaiği olmaktan kurtararak uluslararası sistemin bir aktörü haline getiren kişi

³¹⁶ Mark Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, (Bloomington: Indiana University Press, 1994),37

³¹⁷ Siyonizm Theodor Herzl’in liderliğinde örgütlü bir hareket olarak dünya sahnesine çıkmazdan önce, Avrupa’daki Yahudilerin durumundan endişe duyarak buna çözüm bulmak isteyen bazı düşünürlerin, Siyonizm hareketinin temelini oluşturduklarını ve onu olgunlaştırdıklarını belirtmek gerekir. 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, 1850-1860 yılları arasında Yahudilerin Siyon’a (Filistin) dönmesi gerektiği fikri Yahudi entelektüeller arasında taraftar bulmaya başlamıştır. İlk olarak Rabbi Yehuda Alkalai ve Rabbi Zvi Hirsch Kalischer (Polonya) Kutsal Kitaba dayandırdıkları düşünceleri etrafında Siyon’a dönüşün tövbenin, kötü olandan vazgeçmenin, kefaretin ve yasaya uymanın bir gerekliliği olduğunu öne sürdüler. Proto-siyonizm olarak adlandırılabilir ve teolojik unsurlar barındıran bu görüşün akabinde, Yahudi sorununu esas olarak siyasi bakış açısıyla ele alan Moses Hess (Almanya) 1862 yılında yayınladığı ve Yahudi devletinin politik Rönesans’ından ve restorasyonundan bahsettiği *Roma ve Kudüs* adlı eseri ile Siyonizm’in öncülerinden biri olmuştur. Son olarak *Auto-emancipation* (Kurtuluş) adlı eserinde anti-semitizmin kalıtsal olduğunu öne süren Leo Pinsker (Odessa) Yahudilerin kurtuluşunun Siyon’a dönmekten geçtiğini dile getirmiştir. Pinsker Rusya’dan Filistin’e ilk göçleri başlatacak olan Hibbat Zion (Siyon Aşkı) ve Hovevei Zion (Siyon Âşıkları) adlı örgütlenmenin de lideri olarak göç hareketini ilk başlatanlardan biri olacaktır. Siyonist hareketin entelektüel öncülleri ve bu düşüncelerin filizlendiği konjonktürün ayrıntılı incelemesi için bkz. Walter Laqueur, *A History of Zionism: From French Revolution to the Establishment of the State of Israel*, (New York: Holt Reinhart and Winston, 1972), 40-83; Alain Dieckhoff, *L’Invention d’Une Nation: Israel et la Modernité Politique*, (Paris: Gallimard, 1993), 30-48; Paul Johnson, *A History of the Jews*, (New York: Harper&Perennial, 1988), 310-384.

³¹⁸ Ben Halpern, Jehuda Reinharz, *Zionism and the Creation of A New Society*, (London: University Press of New England, 1998), 24

Viyanalı Yahudi gazeteci Theodor Herzl olmuştur.³¹⁹ Fransa ordu mensubu Yahudi asıllı Alfred Dreyfus'un ihanetle suçlandığı duruşmayı (1894) takip etmek için Paris'e geldiği sırada Herzl, bir grup Yahudi aydınının Yahudi sorununa çözüm için önerdiği asimilasyonun bir işe yaramadığı ve Yahudi halkı için bir şeyler yapmak gerektiği hususunda bir sonuca vardı. Ve Herzl'e göre tek çözüm Avrupa'yı terk etmek ve Yahudilerden oluşan bir devlet kurmaktı. Her ne kadar Siyonizm başlangıçta onun bu sorunu çözümlemek için bağlandığı bir hareket değildiyse de, Herzl Siyonizm'in amaçlarını ve hedeflerini başarıya ulaştıran kişi olmuştur.³²⁰

Herzl Yahudi sorununa geçerli ve uygulanabilir olan tek çözümün Yahudiler için bir devlet kurulmasından geçtiğine inanıyordu. Herzl'in bu düşüncesini oluştururken Yahudiler için idealize ettiği devletin Filistin'de kurulması gerektiği konusunda bir ısrarı olmadığını ifade etmek gerekir. Nitekim Siyonizm tarihi literatürüne "Uganda ihtilafı"³²¹ olarak geçen tartışma göstermektedir ki, Herzl başlangıçta Filistin'de olmasa bile, problemin Yahudiler için büyük güçler tarafından verilecek bir toprak parçası ile çözülebileceğini düşünmekteydi. Herzl'in kurulacak bir Yahudi devleti için Yahudi inancına göre vaat edilmiş topraklar olan Filistin'i düşünmeksizin, tamamen seküler - milliyetçi bir düşünce biçimi ile herhangi bir toprak parçasını vatan olarak kabullenebileceği yargısının altında yatan neden onun Avrupa düşünce ve değer yargılarını benimsemiş ve aslında asimile olmuş bir Yahudi olmasından ve Siyonist

³¹⁹ Öke, *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, 40

³²⁰ Laqueur, *A History of Zionism: From French Revolution to the Establishment of the State of Israel*, 88-95

³²¹ Herzl Yahudi devleti için Uganda opsiyonunu Osmanlı Devleti ile Filistin'de bir Yahudi vatani kurmak için gerçekleştirdiği görüşmeler başarısızlığa uğradıktan sonra 6. Siyonist Kongre'de tartışmaya açmıştır. Osmanlı Devleti'nden netice alamayan Herzl, sorununun çözümü için diğer büyük güç olan Britanya'ya yönelmiştir ve İngiliz yetkililer ile yaptığı görüşmelerde en başta Kıbrıs ve Sina bölgesindeki el-Ariş için talepte bulunmuştur. Britanya ne Kıbrıs ne de el-Ariş için olumlu bir görüntü çizmeyince, Herzl İngiliz yetkililerden daha sonra Filistin'e taşınmak kaydıyla İngiliz Uganda'sında yerleşim için yardım sağlamaya çalışmıştır. Herzl'in Uganda teklifi Kongrede Siyonizme ihanet olarak görülmüştür. Herzl'in Yahudi devletini kurmak için büyük güçlerle yapmış olduğu görüşmelerin ayrıntısı için bkz. Sholomo Avineri, *Herzl: Theodor Herzl and the Foundation of the Jewish State*, (London: Phoenix, 2014), 201-247

projeje dini saiklerle bakmamasından kaynaklanmaktaydı.³²² Avineri de Siyonist hareketin kurucularının asimile olmuş Yahudiler olduklarını vurgulamıştır. Avineri'nin anlatısında bu kurucular “geleneksel, dindar bir geçmişten gelmiyordu. Hepsinin zihinleri Avrupalı entelektüel kesimlerin çağdaş fikirleriyle doluydu ve Avrupa eğitim sisteminin bir ürünüydüler. Vaatleri ne iktisadî ne de dinîydi. 1789 sonrası Avrupa kültürünün parçaları olan kendi kaderini tayin hakkı, kimlik ve özgürlük arayışındaydılar.”³²³

Buna rağmen Herzl 1896 yılında yayınladığı *Yahudi Devleti* başlıklı kitabında Yahudi sorununa tek çözümün Filistin’de bir devlet kurmaktan geçtiğini ilan etti.³²⁴ Şahsen Yahudiliğe yabancılaşmış ve bu konuda bilgisiz olan Herzl’in tutumu pragmatikti. Siyonizm karşıtı bir Yahudi olan Yakov Rabkin’e göre Herzl dinin kullanışlı olduğunu farketmişti; siyasi düzeyde kilisenin Hristiyan topraklardaki etkinliğine benzer bir şekilde, Yahudiliği de devletin inşası için faydalı bir araç olarak gördü.³²⁵ Avrupa’da Yahudileri bir araya getirecek ilk kongre ile de Herzl Yahudilerin anavatanının Filistin olması gerektiği düşüncesiyle hareket etti. 1897 yılında Herzl’in

³²² Herzl’in günlüklerindeki bazı ifadeler ve biyografilerindeki anlatılar böyle bir çıkarımın yapılmasına olanak sağlamıştır. Herzl’in 1898 tarihli ziyaretinde Filistin ile ilgili ifadeleri Avrupa’ya benzemeyen bu topraklardan duyduğu memnuniyetsizliği gözler önüne sermektedir: “İşte Yafa’daydık. Yine yoksulluk, sefalet ve sıcak”. Kudüs’ü ziyaretinde almış olduğu notlar da memnuniyetsizlik belirtisidir: “Eğer Kudüs bizimse ve bizim olacaksa, yapacağım ilk şey o şehri temizlemek olacaktır. Pazarları başka yere taşıyacağım, fare deliği gibi dar ve kirli sokakları yıkacağım. Sonra eski mimari yapıyı mümkün olduğunca koruyarak; havadar, altyapısı düzgün bir biçimde inşa edilmiş yepyeni bir şehir kuracağım.” Marvin Lowenthal (ed.) *The Diaries of Theodor Herzl*, (New York: Universal Library, 1962), 279, 284. Herzl’in değer yargılarının şekillendiği yıllar için bkz. Norman H. Finkelstein, *Theodor Herzl*, (New York: Franklin Watts, 1987), 15-56; Steven Beller, *Herzl*, (New York: Grove Weidenfeld, 1991), 1-13, 83-106.

³²³ Avineri, *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*, (New York: Basic Books, 1981), 13

³²⁴ Herzl’in bu eserde dile getirdiği düşüncelerden en önemlisi Filistin’de kurulacak olan devletin özellikle ve esasen Yahudi karaktere sahip olması gerektiğine yapmış olduğu vurgudur. Nitekim bu düşünce tarzı İsrail devleti kurulduktan sonra orada yaşayan Filistinli nüfusa yönelik tavır ve tutumların belkemiğini oluşturmaktadır ve Filistinlilerin İsrail devletinin Yahudi karakterine bir tehdit olarak algılanmasına neden olacaktır. Theodor Herzl, *The Jewish State*, (New York: Dover Publications, 1988), 123-152

³²⁵ Yakov M. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 73-74

büyük çabaları neticesinde toplanan ilk Siyonist Kongre’de Siyonizm, Avrupa’daki Yahudi hareketinin resmi ideolojisi haline geldi. Bu ideolojinin amacı ve hedefi ise tarihi Siyon (Filistin) topraklarında yerleşerek orada Yahudi devletini *tekrar* kurmak olarak belirlendi. Siyonizm Avrupa’da yükselen ırkçılığa ve Yahudi karşıtlığına, yine Avrupalı fikirlerin etkisiyle verilmiş milliyetçi bir cevaptı ancak ulusun yeniden canlandırılması vizyonunun Filistin’de uygulanmaya karar verilmesinden sonra kolonyalist bir hareket halini aldı.³²⁶ Herzl 1899 yılında 3. Siyonist Kongre’de görüşüldükten sonra Osmanlı Devleti ile görüşmeler yaparak bu doğrultuda çaba gösterdi.³²⁷ Ancak bir netice alamayınca Siyonist hareket bölgedeki çıkarları giderek artan ve I. Dünya Savaşı’nın ardından Filistin’de manda yönetimi kuracak olan Britanya ile yollarını birleştirdi; gerek Londra’daki hükümet ile gerekse de kolonilerden sorumlu bakanlarla kurulacak siyasi ilişkiler neticesinde hedeflerini gerçekleştirme yolunda adımlar attı.

³²⁶ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 33

³²⁷ Herzl’in Osmanlı Devleti ile görüşme kararı 3. Siyonist Kongrede aldığı bilinmektedir. Bundan sonra Herzl İstanbul’a bir dizi ziyaret gerçekleştirerek, önemli bürokratlarla görüşmüştür. Bunlardan 1901 yılının Mayıs ayında ve 1902 yılının Şubat ayında gerçekleştirdiği ziyaretler, o dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid ile görüştüğü ve Dünya Siyonist Örgütü ile Osmanlı Hükümeti arasında imzalanması için hazırlamış olduğu taslak bir anlaşmayı Abdülhamid’e sunduğu ziyaretler olması açısından önem arz etmektedir. Herzl hazırlamış olduğu taslakta Filistin’de Yahudilerin yerleşimini ve iki tarafın yükümlülüklerini düzenleyen Yahudi-Osmanlı Toprak Şirketi başlıklı bir anlaşma metnini Osmanlı hükümetine sunmuştur. Bu belge Herzl’in ağızdan söylemediği bir vizyonu yansıtmaya ve Yahudi Devleti kitabının, Basel’deki Kongrenin ve Herzl’in bir diğer eseri Altneuland’in tamamlayıcısı olması açısından önem arz eder. Bu bağlamda belgenin 3. Maddesi bu vizyonu açığa çıkarmaktadır. Bu maddeye göre sözleşme Yahudi-Osmanlı Toprak Şirketi’ne yerli halkı Filistin’den diğer bölgelere gönderme konusunda özgürlük tanıyordu. Yani Şirket buradaki halkı Osmanlı topraklarında istediği yere sevk edebilecekti ve sevk edilen halkın mali yönden telafi desteği sağlanacaktı. Herzl bu anlaşmayı yapması ve sınırlama olmaksızın Yahudi kolonizasyonunu kabul etmesi karşılığında Osmanlı Devleti’ne borçlarını ödeyebilmesi için “arkadaşlarını büyük bir Türk bankası kuracakları yönünde ikna edeceğinin” sözünü vermiştir. Herzl’in hazırladığı taslak anlaşmanın ayrıntıları ve İstanbul’daki temasları için bkz. Walid Khalidi, “The Jewish-Ottoman Land Company: Herzl’s Blueprint for the Colonization of Palestine”, *Journal of Palestine Studies* 22:1, (1983): 30-47; Öke, *Siyonizm’den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, 41-50; Avineri, *Herzl: Theodor Herzl and the Foundation of the Jewish State*, 201-203

Siyonizm'in üniter bir ideoloji olduğunu söylemek mümkün değildir. Ortaya çıkışından sonra erken dönemlerden itibaren amaçlar ile hedeflere yönelik hususlarda fikir ayrılıkları ortaya çıktığı bunun sonucunda da çeşitli Siyonizmlerin hâsıl olduğu bir gerçektir. Konu ile ilgisi açısından Siyonist hareketin Filistin'deki kolonileşme hareketine ve oranın yerel halkı olan Araplara olan yaklaşımına değinmek iki topluluk arasında filizlenecek tehdit algılamasını anlamak açısından önem arz etmektedir.

Yahudilerin Filistin'de toprak satın alarak koloni kurmaya başladıkları ve Avrupa'da Siyonizm düşüncesinin şekillendiği ve eyleme geçtiği ilk yıllarda Siyonist düşünürlerin "Arap sorunu" ve bunun çözümü hakkında farklı görüşleri olmuştur. Bu yaklaşımlar dört farklı Siyonist ideoloji içerisinde ele alınabilir: Kültürel Siyonizm, Kullanışlı-Pragmatik (Practical-Synthetic) Siyonizm, Siyasi (General) Siyonizm ve Sosyalist Siyonizm.³²⁸

Yahudilerin kitleler halinde Filistin'e göçerek buraya yerleşmeye başladıkları ilk yıllar aynı zamanda iki topluluğun birbirini tanımaya başladığı yıllardı. Özellikle Yahudiler geldiğinde orada yerleşik halde olan Araplar açısından yeni gelenlerin niyetlerinin ne olduğu, ne için orada yerleştikleri gibi soruların cevabı henüz muğlaktı. Yahudiler ise ötekini tanımlarken farklı yaklaşımlar geliştirmişlerdi. Kültürel Siyonizm'in kurucusu olan Ahad Ha'am (asıl adı Asher Ginsberg'tir) Filistin'de Diasporanın olumsuz etkilerinden uzak yeni bir kültür yaratmanın esas olacağını öne sürmüştü. Filistin'deki bu yeni ruhani merkezden Yahudi ulusu ortaya çıkacak ve İbranice yeniden canlanacaktı. Ahad Ha'am için önemli olan dinlerinden, yani kendi benliklerinden uzaklaşmış olan Yahudileri tekrar Yahudiliğe bağlamak dolayısıyla Eretz Yisrael'de Yahudilerin çoğunlukta olduğu bir dini topluluk kurmaktı ve bu bir Yahudi devleti kurmayı gerektirmemekteydi.³²⁹ Ahad Ha'am bu düşüncelerini dile getirirken hâlihazırdaki gerçekleri göz ardı etmeyen Siyonist düşünürlerden biriydi. Filistin'in "halksız bir toprak" olduğu genel söyleminin aksine o Filistin'i hiçbir zaman terkedilmiş/boş topraklar olarak görmemişti. Filistin'e ayak bastıktan sonra yazmış

³²⁸ Gideon Shimoni, *The Zionist Ideology*, (London: Brandeis University Press, 1995), 108-118

³²⁹ Norman Finkelstein, *Image and Reality of the Palestinian-Israeli Conflict*, (London, Verso, 2002), 9-

olduğu “Emet me-Eretz Yisrael – Filistin’den Gerçekler” adlı makalesinde Arapların “barbar”, “eğitimsiz” ve “geri kalmış” oldukları şeklindeki kalıp yargının yanlış olduğunu, onların “her yerdeki insanlardan farklı olmadıklarını”, “Sam’ın bütün çocukları gibi keskin zekâya sahip olduklarını” ve “açıkgözlü” olduklarını ifade etmişti. Bu betimlemeden sonra Ahad Ha`am şöyle devam etmişti: “Dolayısıyla Araplar bizim ne yaptığımızı ve amaçlarımızın ne olduğunu anlıyorlar ancak sessizliklerini koruyarak bilmiyormuş gibi davranıyorlar; çünkü *şimdilik bizim eylemlerimizi kendi geleceklarine bir tehdit olarak algılamıyorlar.*” Bununla birlikte Ahad Ha`am’ın öngörüsü Yahudi yerleşimleri büyüdükçe kaçınılmaz olarak yerli halkın bundan rahatsızlık duyacağı ve yerlerini kolay kolay bırakmayacakları yönünde olmuştur.³³⁰

Kullanılışlı - Pragmatik Siyonizm’in savunucularından ve öncülerinden Menahem Ussishkin ise Filistin’i ziyaret ettikten sonra Ahad Ha`am kadar endişeli değildi. İki topluluk arasındaki ilişkilerde sorunsal bir durum gözlemlemediği gibi Araplar arasında var olan düşmanlığın daha çok Hristiyanlara yöneldiğini öne sürmüş; son tahlilde Araplar ve Yahudiler arasındaki ilişkinin barışçıl doğasının Yahudiler nezdinde Araplara yönelik şüpheleri de ortadan kaldırdığını ifade etmişti.³³¹ Bununla birlikte Ussishkin kolonilerde çalışan Arap işçilerin Yahudi toplumunun milli karakterine zarar vereceğinden endişe ederek bu yönde bir tehditten bahsetmişti. Yahudi kültürünü korumaya önem verilmesi gerektiğinin altını çizirken; bunun İbraniceyi günlük konuşma dili yapmaktan geçtiğini öne sürdü. Ussishkin’e göre “İsrail topraklarını inşa etmek halk, sermaye ile olduğu kadar İbrani diline ve kültürüne yönelik tavırla da ilgiliydi. İlk iki gereklilik zor değildi ancak dil söz konusu olduğunda, bu büyük bir feragat gerektirmekteydi.” Netice olarak Ussishkin, Yahudiliğe ait unsurların korunmasının ve yerli nüfusun Yahudiliğin değer yargılarına yönelik barındırdığı

³³⁰ Ahad Ha`am, “Emet me-Eretz Yisrael - Truth from Eretz Yisrael (1891)”, Eran Kaplan ve Derek J. Penslar (ed.), *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde (Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011), 30-31

³³¹ Yosef Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, (Oxford: Clarendon Press, 1987), 29

tehlikelere dikkat edilmesinin altını çiziyordu ancak iki topluluğun bir arada ama her grubun kendi kimliğini muhafaza ettiği bir şekilde yaşayabileceğini düşünüyordu.³³²

Siyasi Siyonizmin kurucusu Theodor Herzl ve diğer bir lideri Max Nordau; Ahad Ha'am ve Menachem Ussishkin tarafından eleştirildiler. Ahad Ha'am Herzl'in Filistin'de gelecekte kurulacak bir toplumu betimlediği *Altneuland* adlı ütopyik romanında Yahudi toplumunu Yahudi değerlerinden uzak Batı Avrupa kültürünün bir taklidi olarak imgelemiş olmasından³³³, Ussishkin ise Herzl'in günlüklerinde kurulacak olan devletin resmi dilini Almanca olarak düşünmüş olmasından dolayı eleştirmişti.³³⁴

Mamafih Herzl ve Nordau da Filistin'deki yerel halkın varlığını inkâr etmiyordu ancak Ahad Ha'am ve Ussishkin'den farklı olarak, yerleşik Arap toplumunu geri kalmış, geliştirilmeye muhtaç; Filistin'deki şehirleri ise kirli ve harabe olarak görmüş ve Batı tarzı bir yaşam biçimi ile burayı geliştirmenin mümkün olacağını öne sürmüşlerdi.³³⁵ Herzl bu duruşuyla Arapları göz ardı etmemekle birlikte, Filistin'e yerleşmekte olan Yahudileri oraya medeniyet ve gelişme götüren insanlar olarak tasvir etmek suretiyle üstünlük taslamıştı. Bu düşünceyi destekler bir biçimde Nordau da 1907 yılındaki 8. Siyonist Kongre'de Filistin'de kolonileşme hareketini "kültürel bir iş" olarak tanımlamış, Siyasi Siyonizm'in amacını şöyle açıklamıştı: "Biz Filistin'e kültür elçileri olarak gelme ve Avrupa'nın moral sınırlarını Fırat'a kadar genişletme niyetindeyiz."³³⁶

Bu yukarıdan bakan ve küçümseyici tutum, Siyasi Siyonizm'in politik ajandasında da yer bulmuştu. Açıkça ifade etmemekle birlikte ve *Yahudi Devleti* kitabında Yahudi olmayan nüfusun eşit haklara sahip olacağı iddiasının aksine, Filistin'de Batı tarzı modern toplum Yahudiler tarafından kurulurken, yerel halkın

³³² Menachem Ussishkin, "Ha-Derech le-Hashlatat ha-Safa - How to Spread the Use of Hebrew (1927)", Kaplan ve Penslar (ed.), *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde, 177-178

³³³ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 33

³³⁴ Ussishkin, "Ha-Derech le-Hashlatat ha-Safa - How to Spread the Use of Hebrew (1927)", 177

³³⁵ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 30-31

³³⁶ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 35

tedrici bir şekilde toprağa ve yaşadıkları yerlere yabancılaşmasının sağlanmasının Herzl'in hedeflerinden biri olduğu yorumu yapılmıştır. Herzl'in günlüklerini derinlemesine bir incelemeye tabi tutan Van der Hoeven Leonhard'a göre Herzl'in Filistin'de kurulmasını planladığı devlet projesinde "mevcut arazi yavaş yavaş istimlak edilecek, daha sonra ilk sahiplerine satılması yasaklanacak ve tüm taşınmazlar Yahudilerin tasarrufuna bırakılacaktı. Ülkeyi Yahudilerin yararına tüm vahşi hayvanlardan temizledikten sonra yoksul nüfus - Araplar - gizlice (surreptitiously) sınırların dışında çalıştırılacaktı. Bu nüfusa doğduğu ülkede iş imkânı tanınmayacaktı."³³⁷

Çarpıcı bir biçimde, 1901 yılında gerçekleşen 5. Siyonist Kongre'de kurulması kararlaştırılan Yahudi Ulusal Fonu'nun elde edilen toprakların temlik edilemez Yahudi mülkü haline geleceğini ve Yahudi olmayanlara asla satılamayacağını düzenlemesi ve takip eden yıllardaki gelişmelerle Arapların iş gücü olarak dışlanması Herzl'in günlüklerinde yazdıklarının alt okumasını yapan Leonhard'ı haklı çıkarmıştır.

Sosyalist Siyonizm'in ideologlarından Ber Borokhov ise toplumsal ve milli amaçlar arasında bir denge kurulmasını ön gören bir teori geliştirmeye çalıştı. Öyle ki, Borokhov Filistin'e göçü üretim şartlarındaki kriz neticesinde kendiliğinden ortaya çıkan bir süreç olarak gördü.³³⁸ Filistin'deki Arapların varlığını tanımakla birlikte Yahudilerin burada kuracağı yeni toplum modelinde Yahudi çoğunluğa siyasi, Arap azınlığa kültürel özerkliği öngördü. Borochov Filistinli Araplar arasında kendi bağımsız kimliğini korumak isteyenlerin olabileceğini ve demokratik Yahudi toplumunun da bu gruplara ulusal-kültürel otonomi için izin vereceğini dile getirdi.³³⁹

Arap sorununun çözümüne yönelik çeşitli bakış açıları ortaya atıldıysa da, tüm Siyonist ideologların üzerinde konsensüse vardığı bazı temel noktalar vardı; farklılıklar

³³⁷ L.M.C. Van Der Hoeven Leonhard, "Shlomo and David in Palestine, 1907", Walid Khalidi (ed.), *From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948* içinde (Washington: Institute of Palestine Studies, 1971), 118-119

³³⁸ Dieckhoff, *L'Invention d'Une Nation: Israel et la Modernité Politique*, 84

³³⁹ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 37

ise bu temel noktaların gerçekleşmesinde kullanılacak yol ve yöntemlerde ortaya çıkmaktaydı. Dolayısıyla ideolojik manevra daha en başından sınırlıydı zira hangi ideolojik bakış açısından olursa olsun tüm Siyonist ideolojiler Filistin’de toprak elde etme, orada Yahudi çoğunluğu sağlama, Yahudilerin sosyo-ekonomik yapısını dönüştürme ve İbraniceyi canlandırma hususlarında uzlaşmaya varmışlardı.³⁴⁰ Yahudilerin Filistin’e planlı ve kitlesel göçleri devam ederken onların halen yerli halk ile nasıl bir ilişki kuracağı, zaten toprak reformları ve ekonominin küreselleşmesi neticesinde geleneksel yaşantılarının altının oyulduğu yerel halkın ise bu yeni gelen Avrupalı Yahudileri nasıl karşılayacağı muğlaktı.

2.1.3. Araplar ve Yahudiler: I. Aliya ile Değişen/Dönüşen Yapı

Filistin’de bu dönüşümler yaşanırken Rusya’da Yahudiler saldırıya uğramakta, evleri yağmalanmakta ve öldürülmekteydiler. 1881 yılında gerçekleşen son kıyımdan (pogrom) sonra Yahudiler kitleler halinde Filistin’e göçe başladılar. I. Aliya başladığında henüz Herzl, Yahudi Devleti kitabını yazmamış, Basel’de ilk Siyonist Kongreyi toplamamıştı. Ancak bu I. Aliya’nın kitlesel ve planlı bir göç hareketi olduğu gerçeğini değiştirmemişti. I. Aliya ile gelenlerin de mensubu olduğu bir hareket vardı. Filistin’e ulaşıktan sonra var olan *yişuva*³⁴¹ (יישוב) yerleşmek yerine, *yeni yişuvları* inşa ettiler. I. Aliya Filistin’de yeni bir Yahudi topluluğunun yaratılması için atılmış ilk adımdı. Bu adım aynı zamanda orada yaşayan Arapların gelmekte olan Yahudilerin niyetlerini sorgulayarak, yaşamlarındaki bu hızlı dönüşümde onların payının ne olduğuna dair soruların sorulduğu bir sürecin başlangıcına da tekabül etti. Cevap ise henüz muğlaktı.

İsrail’in kuruluşu hakkındaki literatür 1880’li yıllarda Filistin’e başlayan göç hareketini geçmişten bir kopuş olarak değerlendirir ve geleneksel eski *yişuv*’dan

³⁴⁰ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 322

³⁴¹ Yişuv İbranice yerleşim demektir. Spesifik olarak ise İsrail devleti kurulmadan önce Filistin topraklarında yaşayan Yahudi topluluğunu ifade eder. Siyonistler Filistin’e yerleşmeye başlamadan önceki Yahudi topluluk genellikle ‘eski yişuv’, 1882’den itibaren göçlerle gelenlerin oluşturdukları topluluk ‘yeni yişuv’ olarak adlandırılır. *EJ*, I, “Glossary”, 205

bağımsız olarak kurulan yeni *yişuvu* İsrail'in bugünkü kurumlarının temellenmesine ivme kazandıran bir öncü olarak görür.³⁴² Bu bağlamda 1882-1903 yıllarında gerçekleşen I. Aliya ile gelenlerin Yahudi kolonilerinin (moşava - מושבה - çğ. moşavim - מושבים)³⁴³ kurucuları olduğu ve onların İsrail'in tarım sektörünün dayanak noktasını oluşturduğu anlatımı hâkim kılınmıştır. Gözden kaçırılmaması gereken husus I. Aliya ile gelenlerin öncesinde Filistin'de bir Yahudi topluluğun mevcut olduğu ve 19. yüzyılda başlayan göçlerin Siyonizm öncesi bir geçmişin devamı niteliğinde olduğudur.³⁴⁴

I. Aliya'nın lideri 1882 yılında *Kendi Kendini Özgürleştirme (Auto-emancipation)* kitabını kaleme alan Leon Pinsker'dı. Yahudi karşıtlığının kalıtsal olduğunu ve

³⁴² Böyle bir anlatının oluşturulmasının ardında yatan temel neden Siyonist ideolojiye içkin olan bir düşünce tarzıdır. "Siyonist kuruluş miti" olarak tanımlanabilecek bu düşüncenin üç tezahürü vardır: *Sürgünün hükümsüzleştirilmesi, İsrail ülkesine dönüş ve tarihe dönüş*. Bir kuruluş miti yaratabilmek için bu üç temel ifadeye başvurulmuştur. Sürgünün hükümsüzleştirilmesi Yahudilerin egemenliğine tanık olunan kadim bir geçmiş ile Filistin'e yeniden yerleşilmesi arasında bir bağ kurar ve böylelikle sürgün dönemlerini inkâr etmiş olur. *Kadim zamanlardan bu yana Yahudiler ülkeleri olan bir ulustur* miti kurulmaya çalışılır. İsrail ülkesine dönüş miti ise ilkinin tamamlayıcısı olarak, Filistin topraklarının Yahudi ulusuna ait olduğunu ve bu ulus tarafından geri alınarak Yahudi mevcudiyetinin normalleşmesi vaadini beraberinde getirmektedir. O yüzden Siyonist ideoloji Filistin'i gayrı meskûn olarak değerlendirmiştir; kelimenin gerçek anlamında boş değil, üzerinde Yahudi egemenliği kurulmadığı müddetçe o topraklarda sahici bir tarih olamayacağından hareketle bu bilinçli nitelendirme yapılmıştır. Son olarak tarihe dönüş miti ise yine ilk mit ile bağlantılı bir biçimde, Yahudilerin sürgün kaldıkları müddetçe Avrupa uluslarının yerleştiği tarihin dışında bir topluluk kalacaklarını öne sürerek ancak kendi topraklarında vatan kuran bir topluluğun tarihe girmeye muktedir olduğunu ifade eder. Eski Yişuvdan kopuşu da bu kuruluş miti bağlamında değerlendirmek gerekir, eski Yişuvu Yahudi mevcudiyetinin normalleşerek bir ulus olma yolunda kabul etmek demek bu birbiriyle bağlantılı mitleri boşa çıkarmak demek olacaktır. Siyonist düşüncenin bu felsefi arkaplanının ayrıntılı değerlendirmesi bu çalışmanın sınırlarının dışına çıkmaktadır. Siyonizm felsefesini eleştirel olarak ele alan titizlikle yapılmış bir çalışma için bkz. Gabriel Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail'de Araştırmacılık*, (İstanbul: İthaki Yayınları, 2015), özellikle 173-223

³⁴³ Filistin'de Yahudilerin kurdukları zirai yerleşimler. Bu yerleşimlerde yaşayan kişilerin kendilerine ait evleri ve mülkleri olmakla birlikte ancak teçhizat alımında, topraktan elde edilen ürünlerin satışında ve yardımlaşma vb. hususlarda işbirliği yapılır. *EJ*, I, "Glossary", 203

³⁴⁴ Halpern ve Reinharz, *Zionism and the Creation of a New Society*, 59-60

çaresinin bulunmadığını düşünen Pinsker, Yahudi sorununa çözümün Filistin’de kolonizasyondan geçtiğini dile getirmişti. Pinsker’in düşüncelerini benimseyen Rusya ve Doğu Avrupa’daki Yahudiler Hovevei Zion - חובבי ציון (Siyon Âşıkları) hareketi etrafında toplanarak Filistin’e göçü başlattılar. Bu fikirler gelişmeden önce de Filistin’de eski *yışuv* olarak anılan Yahudi yerleşimleri mevcuttu. Buna rağmen yerleşim ve kolonileşme olgusu Siyonist düşüncenin temel mihrakı idi ve İsrail devletinin inşası için bir başlangıç oluşturmuştu. Bu açıdan bu kavramlar I. Aliya ile özdeşleştirildi.³⁴⁵

Yeni *yışuvda* öncelik göç, toprak alımı ve Filistin’de Yahudi topluluğunun gelişmesine verildi. 1882 yılında Rusya’dan gelen Yahudiler Filistin’e kolonizasyon için ilk ayak bastıklarında kırsal Yahudi nüfusu 480, Yahudilerin tasarrufunda olan arazi 22,530 dönüm ve tarımsal yerleşim merkezleri 6 adet idi. I. Aliya’nın sonlarına doğru ise 1900 yılında bu rakamlar arttı. Kırsal alanlarda Yahudi nüfusu 5,210’a ulaştı, toprak alımları sayesinde Yahudilere ait arazi 218,170 dönüm oldu ve tarımsal yerleşim merkezleri 22’ye çıktı.³⁴⁶ Siyonist söylemde toprak satın alma eylemine ‘kefaret’ ve ‘toprağın fethi’ gibi anlamlar yüklendiğini dile getiren Benny Morris ise zaman aralığını biraz geniş tutmak suretiyle 1878-1908 yılları arasında 27 milyon dönümlük arazinin yaklaşık 400,000 dönümünün Yahudiler tarafından satın alındığını ifade eder.³⁴⁷

I. Aliya’nın ilk üç yılında sekiz kalıcı Yahudi yerleşimi kurulurken, Roş Pina (Köşe Taşı) ve Petah Tikva (Umut Işığı) gibi önceden kurulmuş olan yerleşimler yeniden inşa edildi.³⁴⁸ Filistin’in dâhilinde ve haricinde yaşayan toprak sahiplerinden alınan topraklar üzerinde kurulmaya devam edilen kolonilerden biri olan Zikron Ya’akov’da ise (Ya’akov’un Anıtı) 1903 yılında Eretz Yisrael’in ilk meclisi kuruldu. Filistin’de bir Yahudi yerleşimi kurmayı planlayan öncü Siyonist grub Hovevei Zion hareketinin bir üyesi olan Menachem Usishkin liderliğinde kurulan bu meclis Yahudi

³⁴⁵ Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, 60

³⁴⁶ Öke, *Siyonizm’den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, 30

³⁴⁷ Benny Morris, *Righteous Victims: A History of Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*, (New York: Vintage Books, 2001), 38

³⁴⁸ Halpern ve Reinharz, *Zionism and the Creation of A New Society*, 67

cemaatinin örgütsel altyapısının temellerini attığı gibi Filistin’de Siyonist varlığın pekişmesinde de rol oynadı.³⁴⁹

I. Aliya ile gelenler kendilerini *haluzim*- *החלוצים*(öncüler) olarak gördüler. Bu öncüler arasında Hovevei Zion hareketinden başka, genç Rus Yahudilerden oluşan ve yerleşim merkezlerinin inşa süreçlerinde bulunan Bilu hareketi de vardı. Hovevei Zion gibi aynı kaynaktan beslenen bu gençlik hareketinde Filistin’e göçün düşünsel temellerini atan Leon Pinsker ve Moshe Lilienblum gibi liderler de bulunuyordu.³⁵⁰ Eski Ahid’in Yeşaya bölümündeki 2:5 numaralı ayete atıfla ismi bu ayetin akroniminden oluşan Bilu (Bet Ya’akov lehu venelha – Ey Yakup Soyu, gelin Rabb’in ışığında yürüelim) hareketi 1882 yılında yayımladığı manifestosunda amaçlarını şöyle sıralamıştı:

- Ülkemizde bir ev istiyoruz. Bu topraklar bize Tanrı tarafından verildi; tarihimizin arşivlerinde kayıtlı olduğu üzere bu topraklar bizimdir.
- Bunun için Sultan’a yalvarıyoruz, eğer bu mümkün değilse, en azından bizim geniş bir devlet içinde bir devlet olarak, dâhili idarenin bize ait olduğu, sivil ve politik haklara sahip olduğumuz; kardeşimiz İsmail’e ihtiyacı olduğunda yardım etmek üzere harici meseleler söz konusu olduğunda sadece Türk İmparatorluğu ile hareket edeceğimize taahhüt verdiğimiz bir idare talep ediyoruz.³⁵¹

I. Aliya ile Filistin’e göç ederek *yeni yişuvu* kuranlar eski Yişuv’dan ideolojik olarak da ayrılıyorlardı. Eski Yişuvları oluşturan Yahudiler dini-geleneksel bir çizgideyken, yeni gelenler milliyetçi *maskilimdi* – *משכילים*(Yahudi aydınlanmasının (*haskala*) öznelerine aydınlanmış anlamında verilen isim) ve kendilerini geleneksel kurumların etkilerinden uzak tutmaktaydılar.³⁵²

³⁴⁹ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 59

³⁵⁰ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 39

³⁵¹ Texts Concerning Zionism: BILU Manifesto

https://www.jewishvirtuallibrary.org/source/Zionism/BILU_Manifesto.html

³⁵² Halpern ve Reinharz, *Zionism and the Creation of A New Society*, 69-71

Siyonizm literatürünün önemli isimlerinden Anita Shapira I. Aliya ile gelenlerin Filistinle olan ilişkilerinin iki temel düsturu olduğundan söz eder. Buna göre ilk gelenler Filistin'in Yahudilerin toprakları olduğu hususunda sağlam bir inanca sahipti. Onlar içinde buldukları durumun gözlemlenebilen olgularını göz ardı ederek amaçlarına ulaşmada gerekli ve yeterli güce sahip olduklarını düşünüyordu; öyle ki Yafa limanından Filistin'e ayak basan Yahudilerin, varlıkları çoğunluğun iyi niyetine bağlı olan azınlık gibi değil, o toprakların sahipleri ve efendileri gibi davranmaları³⁵³ bunu kanıtlar nitelikteydi. Kaldı ki durum böyle değildi, ilk gelenler toprağı işleme hususunda tecrübesiz oldukları gibi; ihtiyaçları olan maddi desteğı de tam olarak elde edemediler; gene de her şeye rağmen önemli Yahudi zenginlerin yardımlarıyla ayakta kalabildiler.³⁵⁴

Yahudiler hummalı bir şekilde toprak alımı, *moşava* inşası ve toprağı işlemekle meşgulken yerli halkın gözünde nasıl karşılanmaktaydılar? İlk karşılaşmalar nasıl bir intiba uyandırmıştı? Toprak satın alımları hususunda yerel halk başlangıçta buna aldırış etmedi. Ne var ki, 1900'lere doğru giderek artan Yahudi göçü Arapların bu durumu sorgulamasına neden oldu ve münferit de olsa zaman zaman Araplar ve Yahudi yerleşimciler arasında gerginlikler yaşanmaya başladı. Celile'deki Roş Pina'da bir güvenlik görevlisinin bir Arap işçiyi vurması üzerine Arapların taş atarak ve mülklere zarar vererek karşılık vermesi³⁵⁵ gerginliğin göstergesi olmakla birlikte, grup bilinciyle gerçekleştirilmiş bir eylem değildi. Kırsal kesimde bunlar yaşanırken karşılaştıkları bir

³⁵³ Anita Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, (Oxford: Oxford University Press, 1992), 55-56

³⁵⁴ Filistin'deki Yahudilerin durumuyla ilk ilgilenen bankacı Rothschildler'in damadı ve İngiliz baronu olan Livornolu Yahudi Moses Montefiore'dir. Montefiore Yahudilerin kendi kendilerine yetecek şekilde yaşamalarını sağlamak için eski Kudus'ü çevreleyen surların eteğinde bir mahalle oluşmasına katkıda bulunur. Ayrıca tarımla uğraşmalarını sağlamak üzere ilk Yahudi çiftliklerini satın alır. Montefiore'den sonra Filistin'deki Yahudilere büyük yardımlar yapan bir diğer Yahudi Baron Maurice de Hirsh'tür. Baron de Hirsh, Rishon Lezion, Rosh Pina ve Zikron Ya'akaov gibi moşavaları inşa ettirir. Bataklıkların kurutulması, taşlardan arındırılması gibi işleri finanse eder. Zengin Yahudilerin Filistin'deki destek faaliyetlerinin ayrıntısı için bkz. Jacques Attali, *Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*, (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2009), 359-371

³⁵⁵ Morris, *Righteous Victims: A History of Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*, 47

takım gelişmeler neticesinde yerleşimcilerin ideolojik amaçlarının ne olabileceği hususunda bir fikre sahip olabilecekler ise Filistinli âyan sınıfı ve eşraftı.

Siyonizm'in bir tehdit oluşturabileceği âyan sınıfı tarafından fark edilmekle birlikte ona güçlü ve organize bir tepki gösterilmemişti. Âyân, Siyonizmi Kırım Savaşı akabinde gelen Avrupalı misyonerler, tüccarlar ve girişimciler gibi kendi ekonomik ve toplumsal statüleri açısından bir tehdit olarak görüyor ve gelenler yeni bir Avrupalı yerleşimci kuşak olarak algılanıyordu. Âyânın bu aşamadaki tepkisi hükümete dilekçeler sunmaktan öteye geçmemişti.³⁵⁶

Mısır, Suriye ve Lübnan'da çıkan gazetelerdeki yazılar aracılığıyla Siyonistlerin faaliyetlerinden haberdar olan Filistinli eşraf ise onların bölgede toprak edinme çabaları ile ilk karşılaşan gruptu. Siyonistlerin toprak satın almaya ilişkin teklifleriyle muhatap olduklarında dinsel cemaatlerin liderleri aracılığıyla Siyonistler aleyhine fetva verilmesi gibi tepkiler verdiler. Filistinli eşraf ise yine toprak satın alma sorunu üzerinden karşılaştıkları bu yerleşimci hareket karşısında belediye meclis üyeleri olarak yetkililere toprak alımını yasaklayan tedbirler almaları hususunda talepte bulundular.³⁵⁷ Bu tepkilerin hiçbirinin kolektif bir iradenin neticesinde verilmiş tepkiler olmadığını ifade etmek gerekir; zira bunlar genel olarak bireysel ya da sınıfsal tepkilerdi. Ancak artarak devam eden bu farkındalık Araplar arasında Yahudiler hakkında bir sorunsal doğmasını ve grup bilincini ortaya çıkaracak süreçleri hızlandırmıştı.

Genel bir çerçeve oluşturmak gerekirse I. Aliya sürecinde Filistin'de Arapların ve Yahudilerin durumu şöyleydi:

- Aliya ile gelen Yahudilerin bir ideolojiye bağlı oldukları söylenemezdi. Tek istedikleri Kutsal Kitap'a atıfla kefarete için toprağı işlemek ve bu şekilde

³⁵⁶ Bu konuyla ilgili Osmanlı hükümetine gönderilen bazı dilekçeler ve içerikleri bu bölümün "En Kötüyü Varsayma: Hasımın İlanı" başlıklı alt bölümünde incelenecektir.

³⁵⁷ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 56-57

Tanrı'nın vaat etmiş olduğu topraklara yeniden sahip olmaktı. Dolayısıyla I. Aliya ile gelenlere planlanmış bir siyasi ajanda atfetmek zordu.³⁵⁸

- Aliya ile gelenlerin yerel halka yönelik herhangi bir sempatileri yoktu. Yahudilerin gözünde değişik giyinme biçimleri ve farklı inanç sistemi olan Araplar yabancıydı. İlk gelenler bu 'yabancıların' yalnızca kaba kuvvetten anladığı şeklinde bir önyargıya sahipti.³⁵⁹
- Önyargılara sahip olmakla birlikte Yahudi yerleşimciler işgücü açısından Araplara bağımlıydı. O dönem itibariyle Araplar Yahudi ekonomisinin hayati unsurlarından biriydi. Ancak her an gün be gün topraklarına sahip olan Yahudilere karşı isyan başlatabilirlerdi.
- Bununla birlikte Yahudilerin Filistin'e gelerek burada ekonomik aktivitelerde bulunmaya başlaması hem genel olarak Filistin'in küreselleşen ekonomisine hem de reformlar sonrasında iktisadi açıdan alt üst olan Arap köylerinin büyümesine katkıda bulunmuştu.³⁶⁰
- Öte yandan Yahudiler yerleşmek için nüfusun yoğun olduğu mahaller yerine daha az olduğu yerlere yöneliyorlardı. Bunu yerel halktan gelecek direnci en aza indirmek ve onlar nezdinde bir tehdit olarak algılanmamak için tercih etmiş oldukları gibi³⁶¹ doğu ve kuzey bölgelerden başlayarak *faits accomplis* yaratıp Yahudi devleti kurmak gibi net bir hedefin ajandasını takip ettikleri için tercih ettikleri hususu muğlaktı.³⁶² Son tahlilde, I. Aliya ile gelenlerin niyetleri sorgulandığında net bir cevap almak zordu.

³⁵⁸ Grossman, *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*, 194

³⁵⁹ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 57-58

³⁶⁰ Halpern ve Reinharz, *Zionism and the Creation of A New Society*, 91

³⁶¹ Grossman, *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*, 193

³⁶² Kamel, "Whose Land? Land Tenure in Late Nineteenth and Early Twentieth Century Palestine", 239

- Yahudilerin Araplarla olan ilişkilerinde kalıp yargıların hâkim olmasının ve netice olarak iletişimsizliğin hâsıl olmasının sebebi ilk göçle gelen Yahudilerin ne Yahudi aristokratlar sınıfına ne de Yahudi entelijansiyasına mensup olmalarıydı. Dolayısıyla eğitimli Araplarla herhangi bir tartışmaya girmeleri beklenemezdi; bu da karşılıklı ilişkilerde kalıp yargıların hâkimiyetine yol açıyordu.³⁶³
- Aliya döneminde milliyetçi fikirlere sahip Arap entelektüeller olsa da, bu fikirler Filistin’de gündelik hayatta henüz görünür değildi. Bu yüzden de Yahudiler o an için Arapların Filistin topraklarındaki var oluşuna kolektif bir tehdit olarak algılanmamaktaydı. Filistin’deki Araplar arasında milliyetçi fikirler 1908 Jön Türk devriminden sonraki süreçte kristalize olacaktı.

Sonuç olarak 1882 yılında başlayan Yahudi göçü 1890’lı yılların sonuna doğru dengeli bir muğlaklık şartları altında devam etmekteydi. Filistin’de toprak satın alarak koloniler kurmak suretiyle mülksüzleştirilen yerel halkla etkileşim, Yahudi yerleşimcilerin artık kolektif olarak kim olduklarının tarihini de oluşturacaktı³⁶⁴, dolayısıyla ötekini tanımak kaçınılmaz olarak Filistin’deki Yahudilerin toplumsal kimliğinin ayrılmaz bir parçası haline geldi. Bundan sonra her iki toplumsal kimlik de bu negatif karşılıklı bağımlılık çerçevesinde şekillenecekti.

2.2. Belirsizlik: Birbiriyle Şekillenen Kimlikler

1882 yılındaki ilk karşılaşmalarından sonra aynı topraklarda yaşamaya başlayan Araplar ve Yahudilerin ilişkileri 1904 yılında başlayan II. Aliya’dan itibaren yeni bir aşamaya girmiştir. Giderek mülksüzleşen ve kendi toprağında yabancı duruma düşen Arapların, Filistin’de toprak sahibi olarak zenginleşen ve kalıcı bir unsur haline gelen Yahudiler karşısında dezavantajlı konuma düşmesi ve bunun neticesinde mahrumiyet hissiyatına düşerek, Yahudilerin varlığından, kendi varoluşlarının devamına yönelik bir korku

³⁶³ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 60-61

³⁶⁴ Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail’de Araştırmacılık*, 114

duymaya başlaması Filistin’de çözümlenemeyen bir belirsizlik durumu meydana getirecektir.

Göçle gelen Yahudilerin kendileri hakkındaki niyetlerinin tam olarak bilinmemesinden dolayı Araplarda hâsıl olan korku, şüphe ve tereddüt gibi duygular belirsizliği şiddetlendirecektir. Bu duygular neticesinde meydana gelen adem-i emniyet hali tehdit algısını arttıracaktır. Bu duyguyu azaltmak adına verilen her tepki Yahudiler nezdinde bir etki yaratacak, bu döngü içerisinde karşılıklı bir bağımlılıkla iki topluluk kimliğinin oluşmasına yol açacaktır. Ancak tehdit algısıyla yoğurulan bu bağımlılık olumsuz bir süreçtir ve iki topluluğu aidiyetleri çerçevesinde karşı karşıya getirecektir.

Bu süreçte bir dış aktör olarak Britanya’nın sürece dâhil olması, belirsizliğin üst seviyeye çıkararak bir sonraki aşamaya geçmesinde olumsuz bir rol oynayacaktır.

2.2.1. II. Aliya ve İşçi Siyonizmi

II. Aliya Araplar ile Yahudiler arasındaki ilişkiye yeni bir boyut kattı. II. Aliya ile gelen Yahudiler daha önce gelen Yahudilerin aksine belirli bir amacı olan ve bu amacı gerçekleştirmek için de ajandası olan bireylerdi. Bu yüzden II. Aliya ile gelenler yerel halk nezdinde şüphe ve korkuyu tetikledi. Bu duygular bir yandan Arapların kenetlenerek topluluk bilincinin tedrici bir biçimde kristalize olmasının önünü açarken diğer yandan da Yahudilerin hangi amaçla orada oldukları sorusuna da bir cevap verilmesini sağladı. Ancak bu, hâlâ net bir cevap değildi. Yaşanan gelişmelerle birlikte şüphe ve korku gibi duyguların hâkimiyeti kimlik güvensizliğinin artmasında katalizör vazifesi görerek toplumlararası güvenlik ikileminin doğuşunu hazırladı.

Yeni yaşuvun gelişerek modern İsrail devleti yolunda gerçekçi adımların atılması II. Aliya ile oldu. II. Aliya ile gelen Yahudilerin beraberinde getirdikleri yeni ideoloji de otuz yıl boyunca İsrail politikalarını domine edecek ve 1948 yılında gerçekleşecek olan Arap-İsrail savaşında lider bir rol üstlenecekti. Devrimci ve sosyalist fikirlerden etkilenmiş olan Yahudiler, II. Aliya ile Filistin’e ayak bastıklarında sol eğilimli bir Siyonist hareket meydana getirdiler. İşçi Siyonizm’i olarak bilinen bu hareket Herzl’in

liderliğini yapmış olduğu Siyasi Siyonizm'e bir alternatif olmaktan ziyade onun bir tamamlayıcısıydı.

Tıpkı Siyasi Siyonizm gibi İşçi Siyonizm'i de Yahudi sorununu çözmek için bir devlet kurulmasını öngörüyordu. İşçi Siyonizm'inin farkı bu amaca ulaşmada başvurulacak yöntemlerin sosyalist prensipler taşıması gerektiğini ileri sürmesiydi. Bunlardan ilki toprak için mücadele ederek, toprağı fethetmek - **כיבוש הארץ** (kibbuş ha-eret) ikincisi ise işgücünü fethetmek - **כיבוש העבודה** (kibbuş ha-avoda). Toprak için mücadele I. Aliya ile başladı. Varlıklı Avrupalı Yahudi baronların desteğiyle ilk gelenler Osmanlı kanunlarının sunduğu fırsatlar aracılığıyla toprak satın alabildiler. Toprak alımlarının kurumsallaşması 5. Siyonist Kongre'de (1901) Yahudi Milli Fonu'nun (YMF) - **קרן קיימת לישראל** (Keren Kayemet l'İsrael)³⁶⁵ kurulması kararının alınmasından sonra geldi. Böyle bir kurumun fikir babası olan Profesör Herman Zvi Hirsch Schapira'nın da önermiş olduğu üzere bundan sonra bu fonda biriken paralarla satın alınan topraklar tüm Yahudi halkının mülkü olacaktı; satılması ve devredilmesi mümkün olmayacaktı.³⁶⁶ Öte yandan bu düzenleme, Fon herhangi bir toprağı satın aldıktan sonra Yahudi olmayanı o topraklardan dışlıyor ve özel mülkiyeti de lağvetmiş oluyordu.³⁶⁷

³⁶⁵ Bir Mişna ifadesi olan 'keren kayamet'in özgün anlamı gelecek hayatta 'harcanmak' üzere değerlerin bu hayatta biriktirilmesidir. Bu ifade neolojizm vasıtasıyla anlam kaybına uğratılarak Siyonist hareketin mali kolu olan Yahudi Milli Fonu için kullanılmaya başlanmıştır. Bu durum Siyonist jargondaki birçok ifade için de geçerlidir. Anti-Siyonist Yahudiler kutsallık atfedilen İbranice kavramlara, anlam kaybına uğratılarak seküler anlamlar yüklenmesini şiddetle eleştirmektedirler. Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşılığı*, 102-110

³⁶⁶ Milli bir fon kurulması fikrinin ardında Haskaladan etkilenmiş ve Yahudiliğe yabancılaşmış entelektüeller vardır. Rusya'daki kısımların harekete geçirdiği bu kurucular kendilerine ait bir devlet kurabilmenin temelinde Filistin'de kolonileşmeyi sağlayacak bir fon oluşturulması gerekliliğini gördüler. Yahudi Milli Fonu'nun vizyonerleri ve kurucuları arasında Herman Zvi Hirsch Schapira'dan başka Max Bodenheimer, Johann Kremenetzky, Otto Warburg ve Theodor Herzl gösterilir. Bu kurucular ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Zvi Shilony, *Ideology and Settlement: The Jewish National Fund, 1897-1914*, (Jerusalem: The Magnes Press, 1998), 38-49

³⁶⁷ Gershon Shafir, *Land, Labor and the Origins of Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914*, (California: University of California Press, 1996), 155

Böylelikle bir Yahudi devletinin kurulması için elzem olan unsur – toprak – kurumsal bir biçimde elde edilmeye başlanmış oldu. I. Aliya'nın sonunda 1903 yılında YMF, Hadera'da³⁶⁸ ilk topraklarını satın aldı. 1904-1914 yıllarını kapsayan II. Aliya dönemine damga vuran ise bir taraftan toprak alımları devam ederken, bu yeni göç dalgası ile gelenlerin işgücünün fethini başlatması oldu. Araplar ve Yahudiler arasındaki muğlak sorunları somut eylem ve tutumlar aracılığıyla belirginleştirmeye başlayan bu süreç güvenlik ikilemi tohumlarının ekildiği belirsizlik aşamasının göbeğine yerleşti.

İlk göç dalgasıyla gelenler Avrupalı varlıklı Yahudiler sayesinde toprak satın alabilmekle birlikte, tarıma yönelik bilgi eksikliğinden dolayı toprak işleme hususunda yerli halka bağımlıydılar. Yani satın aldıkları topraklarda Arapları çalıştırıyorlardı. Bu durum ne Yahudiler ne de Araplar açısından bir sorun teşkil etmemişti. Ne var ki, II. Aliya ile gelenlerin bahsedildiği üzere ilk gelenlerden farklı bir ajandası vardı ve bu ajandaya göre her bir Yahudi Filistin'de Yahudilerden oluşan ve sadece Yahudilerin çalıştığı koloniler inşa ederek devletin kurulması için gerekli adımları atmakla mükellefti; işgücünü fethetmek gerekiyordu. Filistin'e yönelik Siyonist projenin kaderi bu fetih kampanyasına, Yahudi işgücünü Filistin ekonomisinin Yahudi sektöründeki tüm teşebbüslerde maksimize edilmesine bağlıydı ki bu kaçınılmaz olarak Arap işgücünün yerini almak anlamına geliyordu.³⁶⁹ Bu bağlamda hedefe uygun olarak Arap işçiler o zamana kadar çalıştıkları çiftliklerden çıkarılmaya başlandı. Zira milli diriliş sürecinde Yahudi iş gücü hayati önemi taşıdı, kolonilerde çalışan Arap işçiler, Yahudiler arasında işsizliğe neden olmak suretiyle ve Yahudilerin kendi topluluğunu kendi elleri ile yaratması gerektiği prensibiyle uyuşmadığı için, bu diriliş sürecini tehlikeye atmaktaydı.³⁷⁰ Öyle ki, İşçi Siyonizm'i liderlerinden sonradan İsrail devletinin kurucusu olacak David Ben-Gurion Yahudi toprak sahiplerini Arap işçi çalıştırdıkları için “ekonomik anti-semitizm” yapmakla suçlamıştı.³⁷¹

³⁶⁸ Hadera İsrail'in kuzey batısında bulunan Hayfa bölgesine bağlı bir liman şehridir. Hovevei Zion mensupları tarafından 1891 yılında burada bir tarımsal koloni kurulmasıyla oluşturulmuştur.

³⁶⁹ Zachary Lockman, “Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897-1929”, Gyan Prakash (ed.), *After Colonialism: Imperial Histories and Post-Colonial Displacements* içinde (Princeton: Princeton University Press, 1995), 219

³⁷⁰ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 12

³⁷¹ Lockman, “Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897-1929”, 220

II. Aliya ile gelen Yahudiler devrimci-sosyalist fikirleri de beraberinde getirdiler. İşgücünün fethi olgusu Siyonist projenin hedefine ulaşması için gerekli olduğu gibi, devrimci-sosyalist fikirler bağlamında da bir neden-sonuç ilişkisine oturtulmuştu. Ramle Platformu olarak bilinen bir toplantıda alınan kararlara göre Filistin’de gelişmekte olan kapitalizm eğitimli ve enerjik işçilere ihtiyaç duymaktaydı ve yerel işçi hâlâ daha düşük bir düzeyde olduğundan bu talebe cevap veremiyordu.³⁷² İşte bu yüzden Filistin’de kapitalist gelişim yurtdışından gelecek olan daha gelişmiş bir işgücüne bağlıydı ki bunlar Yahudilerdi.³⁷³

Bu ideolojik arka plan yukarıda sözü edilen bir ajandayı gerektirdiği gibi yeni bir yapılanma içerisine girmeyi de gerektirdi. Yahudi çiftçilerin Arapları tarımsal işçi olarak çalıştırdığı moşavadan sadece Yahudi işgücünün kullanıldığı *kibbutz* (ç. *Kibbutzim*) – קיבוץ (çğ. קיבוצים) sistemine geçildi. İbranicede müşterek yerleşim şeklini ifade eden *kibbutz* sosyalist fikirlerle uyumlu bir biçimde mülkiyet üzerinde ortaklaşa bir sahipliğin olduğu, üretimde teşrik-i mesai anlayışına sahip, eşitlikçi bir sosyo-ekonomik sistem olarak vücuda geldi. İşçi Siyonizm’inin bir ürünü olan *Kibbutz* Yahudilerin milli uyanışının bir unsuru olarak görüldü. Ütopik bir projeden ziyade³⁷⁴, sosyal adalet fikrinden esinlenen Yahudi işçilerin gözünde *kibbutz* Filistin’e yeniden yerleşme hedefinin, yani Siyonist projenin bir parçasıydı. Yurtdışından gelen genç öncü Yahudiler tarafından inşa edilen *kibbutzim* Yahudi toplumunun ekonomik, sosyal, kültürel ve güvenlik gibi hususlarda gelişmesinde önemli roller oynadı.

İlk *kibbutz* 1909 yılında Taberiye Gölü’nün³⁷⁵ güney ucunda bir grup genç Yahudi tarafından Deganya³⁷⁶ adıyla vücuda getirildi. (bkz. ek-2) Tarıma dayalı

³⁷² Po’alei Tsion Declaration, “Platform (1906) and Proposal for a Program (1907)”, Kaplan ve Penslar (ed.), *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde 42-45

³⁷³ Lockman, “Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897-1929”, 216

³⁷⁴ Kibbutz fikrinin ütopya olup olmadığı tartışmaları için bkz. Henry Near, “Paths to Utopia: The Kibbutz as a Movement for Social Change”, *Jewish Social Studies* 48:3/4, (1986): 189–206

³⁷⁵ Taberiye Gölü aynı zamanda Celile Denizi ve Kineret Gölü isimleriyle de anılmaktadır.

³⁷⁶ Deganya’nın kurulduğu bölge Baron Maurice de Hirsch tarafından 1891 yılında Rusya’dan gelen Yahudi göçmenleri yerleştirmek için toprak satın alabilmek adına kurmuş olduğu Yahudi Kolonizasyon Birliği (Jewish Colonization Association) tarafından 1903 yılında Bedevi aşiretlerden satın alınmış olan

ortaklaşa yaşam biçiminin bir prototipi olan bu oluşumu yüzlercesi takip etti ve *Kibbutz Hareketi* denen bir olguyu meydana getirdi. Deganya'nın anahtar figürlerinden biri Aaron David Gordon'du. Kibbutz'un en önemli entelektüel figürü olarak A.D. Gordon bu hareketin gelişmesine düşünsel birçok katkıda bulundu. A.D. Gordon'un en önemli katkısı kibbutz yaşam biçiminin tinsel yönünü geliştirmek oldu. A.D. Gordon çalışma olgusuna ve toprağı işlemenin manevi önemine vurgu yaptı; gelip yerleştikleri bu toprakların flora ve faunasına yönelik tavrın hem sosyal hem de milli olan Yahudi hareketinin temel bir bileşeni olması gerektiğinin altını çizdi.³⁷⁷

Deganya ile birlikte aynı yıl Filistin Toprak Geliştirme Şirketi³⁷⁸ tarafından Kineret eğitim çiftliği açıldı, bu eğitim çiftliği de 1913 yılında bağımsız bir *kibbutz* haline geldi. Şirketin bu çiftliği kurarken gerçekleşmesini beklediği iki hedefi vardı: yeni çiftlikler kurmak için kullanılacak toprağın gelişmesini sağlamak ve burada verilecek eğitimle toprağı işleyenleri yerleşimciye dönüştürmek.³⁷⁹ 1914 yılına gelindiğinde Yahudi Milli Fonu tarafından satın alınmış olan topraklarda Dünya Siyonist Örgütü'nün sorumluluğunda 11 *kibbutz* inşa edilmişti ve 1918 yılının sonunda bu rakam 29'a çıktı. Bu inşa süreci hızla devam edecek, daha büyük alana ve nüfusa sahip *kibbutzim* III. Aliya döneminde kurulacaktı.³⁸⁰

Önce “toprağın fethi” doğrultusunda Filistin'de YMF tarafından satın alınarak kurumsallaştırılan topraklarda sonra “işgücünün fethi” düsturuyla paralel bir biçimde Yahudi işgücüne dayalı tarım çiftliklerinin kurulması; Araplar nezdinde I. Aliya

topraklardan oluşmaktadır. Topraklar aşiretlerin adı ile bilinmektedir: Dalayika ve Ümm Cuni. Daha sonra 1911 yılında YMF buraları satın alarak, buraların daimi sahibi olmuştur. Toprakların satın alınma sürecinin ayrıntısı için bkz. Shilony, *Ideology and Settlement: The Jewish National Fund, 1897-1914*, 162-169

³⁷⁷ Amos Ron ve Ofra Keinan, “Anniversary Celebrations at Kibbutz Degania Aleph as a Symbol of the Changing Status and Roles of the Kibbutz Movement”, *Horizons in Geography / אופקים בגאוגרפיה* 60/61, (2004) 109

³⁷⁸ Şirket hala aktiftir. 1948 yılında İsrail'in kurulmasından sonra İsrail Toprak Geliştirme Şirketi olarak adını değiştirmiştir.

³⁷⁹ Shafir, *Land, Labor and the Origins of Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914*, 169

³⁸⁰ Kibbutz ile daha ayrıntılı bilgi için bkz. Jerold C. Frakes, “Kibbutz Movement”, *EJ*, XII, 121-137

sürecinde bulanık olan tabloya şüphe ve güvensizlik duygularını da ekleyerek belirsizliği ve bu belirsizlikten kaynaklanan korkuları arttırdı. Siyonist hareketin niyetinin ne olduğunu bilemeyen yerli halk Siyonistlerin varlığını kendi varlığına tehdit olarak algılamaya başladı. II. Aliya ile hızla ve kurumsallaşarak devam eden Yahudi yerleşimlerinin Filistin'in imajını dönüştüreceği ve bu topraklardaki Arap izini sileceği düşüncesi halk nezdinde taraftar bulmaya başladı.³⁸¹ Öte yandan ticari faaliyetler söz konusu olduğunda Arapların rekabet konusunda geride kalması korkuyu arttıran bir diğer faktördü. Bu duygu Yahudilerin Filistin'de kasten bir ekonomik kriz yaratarak, Arapların fakirleşmesine ve neticede topraklarını satmak zorunda kalmasına neden olduğu düşüncesiyle somutlaştı.³⁸²

Arapların Yahudilerle olan ilişkisini olumsuz etkileyen bir diğer nokta toprakla ilgiliydi. Her ne kadar yerli halkın işlediği topraklar toprak ağalarına ait olsa da, köylüler o toprakları nesillerdir işlemekteydi ve yasal statüsü ne olursa olsun bu toprakları işleme hakkını devredilemez olarak görüyorlardı. Ne var ki, I. Aliya döneminde Yahudiler tarafından satın alınmaya başlanan topraklar II. Aliya döneminde şekillenmiş olan siyasi ajanda doğrultusunda Yahudi işçiler tarafından işlenmeye başlanınca tartışmalara ve münferit çatışmaların çıkmasına neden oldu. Arapların gelenek haline gelmiş gündelik uygulamalarının bir anda yeni gelen yabancı bir topluluk tarafından değiştirilmeye çalışılması gerginliği körüklüyordu. Örneğin Arap köylü, ürünü topladıktan sonra hayvanlarını istediği yerde otlatırdı ve bu hiçbir şekilde şikâyet sebebi değildi. Ancak Yahudi yerleşimciler bunu kendi mülkiyet haklarının bir ihlali olarak görerek tepki gösterdiği gibi, Arapların bunu gelenekten dolayı değil de, kasti olarak onları rahatsız etmek adına yaptıklarını düşündüler. Hatta Yahudiler, Arapların kendileri için onların topraklarını çalmaya ve tüm mülklerine el koymaya niyetlendikleri hakkında söylentiler yaydıklarını tartışıyor; Yahudi göçünün Arap nüfusu yerinden etme amaçlı bir proje olduğu hususunda Arapların yanlışlıklarını söylüyorlardı.³⁸³ Dolayısıyla, farklı sosyo-kültürel arka plan, Yahudilerin yerleştiği topraklardaki Araplar ve onların görenekleri ile Arapça konusundaki bilgisizliği iki

³⁸¹ Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, 130

³⁸² Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 85

³⁸³ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 115

topluluğun birbirlerini kendi varlıklarına tehdit olarak görmesine giden yolu hızlandırdı.³⁸⁴

Bu durum güvensizlik hızla artarken onu meydana çıkaran nedenlerin maksatlı olmadığını da göstermekteydi. Gerek Arapların gerekse de Yahudilerin bu ilk aşamada temel motivasyonu kendilerini korumak adına önlem almaktı, yani tehdit duygusunu bertaraf etmekte. Araplar o güne kadar var olmuş statükoyu korumaya çalışırken, Yahudiler tarihsel olarak hak iddia ettikleri topraklara yeniden yerleşmek istiyordu. I. Aliya ile gelenlerin yerli halkı topraklardan çıkarmak gibi bir düşüncesi olmamıştı. II. Aliya ile gelenlerse, her ne kadar siyasi ajandaları son tahlilde bunu zorunlu kılmış olsa da, Arapların tepkileri bireysel olmaktan çıkıp kolektif hale gelene kadar, iki topluluğun Filistin’de ayrı ayrı var olabileceğini, Arapları dışlamanın gerekli olmayabileceğini düşünmüştü. Zira II. Aliya ile göç eden Yahudi, savaşçı değil, kendisini işgücü için fiziksel olarak hazırlayan ve gündelik yaşam mücadelesi için feda eden bir işçiydi. Bu Yahudi işçinin gözünde Arap, milli rakip olmaktan ziyade işgücü piyasasındaki rakibi olarak belirmektedir.³⁸⁵

Bu dönemde Araplarla ilişkiler hususunda farklı görüşler ortaya atılmıştı. İşçi Siyonizmi savunmacı ruh (ethos) perspektifi bağlamında eşitler arasında (Araplar ve Yahudiler) denge kurmayı ve sonradan anlaşma yapmayı öngörürken, Arthur Ruppin’in başını çektiği Brit Shalom grubu iki topluluğun bir arada yaşayabileceği bir oluşumu destekliyordu.

Savunmacı ruh bağlamında İşçi Siyonizm’inin Araplara yönelik tutumu şu şekilde şekillenmişti:³⁸⁶

- Azâmi ihtimam
- Araplara insan olarak saygı gösterilmesi

³⁸⁴ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 16-19

³⁸⁵ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 81

³⁸⁶ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 210

- Arapların kendi aralarında çıkan sorunlara müdahaleden kaçınılması
- Arap toplumundaki sosyal gerginliklerin istismarından kaçınılması

Netice olarak İşçi Siyonizmi düşünsel olarak işgücü, barış, itidal ve öz savunma kavramları ile karakterize edilmişti³⁸⁷ ve kendi kendine hâkim olmayı (self restraint) politika olarak benimsemişti. Ancak Arap toplumu ile araya konulan mesafe barışçıl bir ortamı koruyarak, Arapların rahatsızlığını ortadan kaldırmadığı gibi iki topluluğun birbirine yönelik kalıp yargılarının, imajların ve psikolojik tutumlarının kristalleşmesinde önemli rol oynadı.³⁸⁸ Öte yandan kendine hâkim olma ve itidal ilkeleri de uluslararası konjonktürün dayatması, 1936 yılında başlayan Arap İsyanı ve bu isyana cevap olarak Manda yönetiminin yayınladığı “Beyaz Belge” (1939) neticesinde Yahudiler ve İngilizler arasındaki işbirliğinin sona ermesi nedenlerinden dolayı erozyona uğradı, İşçi Siyonizmi de kaçınılmaz olarak öz savunmacı politikaları bir kenara bırakmak zorunda kalarak, karşılık vermeyi prensip edinen hücumu dayalı (ofansif) bir etosu hayata geçirdi.³⁸⁹

II. Aliya süreci boyunca Filistin’de iki topluluğun bir arada yaşayabileceği düşüncesi tartışılmalıydı. Araplarla barışçıl bir şekilde bir arada yaşanabileceği fikrini ilk savunan grup Brit Shalom - ברית שלום (Barış Bloku) oldu. 1925 yılında Arthur Ruppın öncülüğünde kurulan bu Blok, tinsel Siyonizm’in lideri olarak anılan Ahad Ha’am’ın fikirlerinin etkisiyle Araplar ve Yahudiler arasında işbirliği sağlanabileceğine inandı ve bunu sadece ahlaki bir gereklilik olarak değil, hayata geçirilebilecek uzun vadeli bir çözümün yolu olarak da gördü.³⁹⁰ Brit Shalom’un kurucusu Ruppın’e göre kişi maksimalist olmalıydı, yani inançlı bir Siyonist olarak hem

³⁸⁷ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 224

³⁸⁸ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 82

³⁸⁹ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 276

³⁹⁰ Daniel Reisel, “The History of the Original Brit Shalom”, <http://www.britshalom.org/background.htm>

kitlesel göçü hem de bir Yahudi devletinin kuruluşunu desteklemeliydi ama iki topluluğun da Filistin’de hakları olduğunu da kabul etmeliydi.³⁹¹

Aynı doğrultuda Brit Shalom’un amacı tam eşitlik temel alınmak suretiyle karşılıklı anlayışı ve işbirliğini sağlamaktı. 1930 yılında yayınladığı bir memorandumda Blok “her topluluğun kendi iç işlerinin idaresinde özgür olacağı ve ortak siyasi çıkarlar söz konusu olduğunda birleşeceği eşitlik temelinde oluşmuş tek bir Filistin devleti kurulması” çağrısında bulundu.³⁹² Ne var ki, Brit Shalom’un bu çağrısına kulak vermek için iki topluluk açısından da çok geçti. Öyle ki 1929 yılındaki ilk ciddi Arap tepkisinin ardından Hamim Margolis-Kalvaryski’nin Arap basınında yayınlanmak üzere yazmış olduğu “Müslüman Kardeşlerimize” başlıklı makale dahi olumlu bir etki yaratmaya yetmemişti. Arap – Yahudi ilişkilerinin kötüye gitmesinin bir *yanlış anlamadan* kaynaklandığını ve dostane ilişkilerin devam ettirilmesinde büyük fayda olduğunu dile getiren Kalvaryski’ye olumlu cevap veren olmadı.³⁹³ Devam eden Aliyot boyunca artan Yahudi nüfusuna Arapların tepkisi büyüktü. Sonuç olarak 1936 da çıkan Arap İsyanı Ruppın’i bu düşüncesinin ütopyik olduğu hususunda ikna etti.³⁹⁴

Her ne kadar ortaya koyduğu fikirler ve silahlı mücadeleyi savunması açısından radikal olarak görülse de Revizyonist Siyonizm’in öncüsü Ze’ev Jabotinsky’nin düşünceleri iki topluluk arasındaki ilişkinin durumunu en gerçekçi şekilde ele almaktaydı. Artık çatışmaların ve kolektif tepkilerin de artmış olmasının da etkisiyle Jabotinsky artık iki topluluğun arasında bir anlaşma sağlanamayacağını, bunun ancak Filistin’de Yahudi çoğunluk elde edildikten sonra mümkün olabileceğini öne sürdü. Yahudiler ya yerleşim hareketini durduracaktı ya da yerleşimlerin inşasına, *yerel halkın çökertmekte güçsüz kalacağı bir demir duvarın ardında*, oluşturulacak bir birliğin

³⁹¹ Aktaran Irene L. Gendzier, “Palestine and Israel: The Bi-national Idea”, *Journal of Palestine Studies* 4:2, (1975): 30

³⁹² Benny Morris, *One State Two States: Resolving the Israel/Palestine Conflict*, (New Heaven: Yale University Press, 2009), 46

³⁹³ Chaim Margalit-Kalvarisky, “Platform for Judeo-Arab Accord (1930)”, Kaplan ve Penslar (ed.), *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde 246-252

³⁹⁴ Morris, *One State Two States: Resolving the Israel/Palestine Conflict*, 48

koruması altında devam edilecekti.³⁹⁵ Son tahlilde II. Aliya'yı karakterize eden İşçi Siyonizmi'nin fikirleri de Jabotinsky kadar radikal bir şekilde tezahür etmemekle birlikte, anlaşmanın mümkün olmadığı ve hedefe ulaşmak için savunmadan ziyade hücumla geçilmesi gerektiği noktasında Revizyonist Siyonizm'le birleşti.

II. Aliya ile başlayan ve Manda Dönemi süresince devam eden kitlesel göç hareketi Filistin'de toplumlararası güvenlik ikileminin ortaya çıkmasında belirsizlik aşamasına tekabül etti. Belirsizliği körüklemiş olan bu süreci şu hususlar çerçeveledi:

- II. Aliya ile gelen Yahudiler beraberlerinde devrimci fikirleri de getirdiler ve toplumu dönüştürmeyi hedeflediler.
- Marksist bakış açısı bağlamında Filistin'de Yahudi işçi sınıfının oluşturulması gündeme geldi. Bu açıdan II. Aliya'da fiziksel işgücü merkezi bir rol üstlendi. İşçi sağlıklı bir toplumun köşetaşı olarak yüceltildi.
- Aliya ile gelenlerin aksine bu yeni göç dalgası ile gelenler ideolojiye ve ideolojik tartışmalara önem verdiler; daha entelektüel ve felsefi yaklaşımlara sahiptiler.
- Rusya'da 1905 yılından itibaren devam eden kıyımlar (pogromlar) II. Aliya'nın psikolojik arka planını oluşturdu. Bu arka plan öz savunma konseptinin benimsenmesini sağladı.
- II. Aliya'da Arap işgücünün dışlanması ve işgücünün fethi ilkesi belirsizliğin ortaya çıkmasında en ciddi konulardan biriydi. Varoluşa doğrudan tehdit olarak algılanan bu eylem, Yahudiler açısından hem Siyonist ajandanın gerçekleştirilmesi hem de dinsel çağrışımından dolayı bir zorunluluktan ibaretti. Toprağı işlemenin Yahudilik açısından bir dini ritüel, bir kefaretle olarak görülmesinden hareketle, yabancı işgücü de farklı bir Tanrı'ya tapınmak olarak yorumlanınca,

³⁹⁵ Vladimir Jabotinsky, "On the Iron Wall", Kaplan ve Penslar (ed.), *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde 263

Tanrı'nın vaat etmiş olduğu toprağı yabancıların işlemesine izin vermek de günah olarak algılandı.

- I. Aliya'dan beri Yahudi yerleşimciler tarafından ele alınmakta olan Arap sorunsalı bu dönemde farklı bir boyut kazandı. Araplar ve Filistin'deki varlıkları siyasi konunun bir parçası haline geldi. Çözümüne yönelik düşünceler çeşitlendi. Bir arada yaşama ve işbirliği, eşitlik temelinde anlaşma sağlanması, üstünlük kurmak suretiyle demir bir duvarla Araplardan ayrılması şeklinde fikirler öne sürüldü.
- Bununla bağlantılı olarak I. Aliya ile gelenlerin kendilerinde Filistin'de haklarının olduğu ve bunun ispat gerektirmediği yargısı tartışmaya açılmış oldu.
- Belirsizliğin ortaya çıktığı bu süreç aynı zamanda kimliklerin şekillendiği bir süreç de oldu. Siyonist hareket kurumsallaşarak göçle gelenlere sahiplenecekleri bir aidiyet bilinci oluştururken, Arap toplumu bunu gerçekleştirilmede geride kaldı. Siyonist hareket 1918'de sonradan Knesset (İsrail Parlamentosu) olacak Va'ad Leumi'yi kurdu, bu 1927 yılında Manda Yönetimi tarafından tanındı. 1905 yılında ha-Poel ha-Tzair - הפועל הצעיר (Genç İşçi) ve Poalei Zion - ציון פועלי (Siyon İşçileri) partileri kuruldu. Bunlar İsrail devletinin siyasi partilerinin nüveleriydi. 1920 yılında Histadrut - הסתדרות (İsrail İşçi Sendikaları Birliği) kuruldu ve bu teşkilat aslında yapım aşamasındaki bir ulus devleti simgeliyordu.³⁹⁶ Ancak yine de, bu kurumsallaşma cevapsız kalmadı, Arap topluluğunu bir araya gelme ve milli bir bilinç oluşturması yönünde körükledi ve 1922'de Yüksek Müslüman Konseyi kuruldu.

Başlangıçta niyet bu olmasa da, II. Aliya sürecindeki göçler, *kibbutzim* aracılığıyla giderek kalıcı hale gelen yerleşimler ve Yahudilerin hem siyasi hem de kültürel olarak örgütlenmeleri Araplar tarafından kendi varoluşlarına doğrudan tehdit olarak algılandı³⁹⁷ ve kimliksel güvenlik ikileminin ortaya çıkışını hızlandırdı.

³⁹⁶ Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail'de Araştırmacılık*, 129

³⁹⁷ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 324

1920'li yıllara gelindiğinde artık Araplarla anlaşmanın mümkün olmadığı hususunda Siyonizm'in farklı fraksiyonları da fikir birliğine varmıştı. 1929 yılında ilk müşterek Arap tepkisi Ağlama Duvarı/el-Burak olayları ile kendini gösterdiğinde ise Siyonizm yeni bir fenomenle karşılaştı. Bu kalkışma kitleleri içine çekmişti. Belki bu henüz bir diriliş hareketi değildi ancak siyasi açıdan bakıldığında bu milli bir hareketti.³⁹⁸ 1930'lu yıllara gelindiğinde ise Araplarla komşuluktan giderek hasımlığa dönüşen ilişkileri düzeltmek artık siyasi bir zorunluluk haline geldi. Filistin'de 1929 olaylarından 1936 Arap İsyanına kadarki süreçte siyasi belirsizlik damgasını vurdu. Araplarla Yahudiler arasında gün geçtikçe gerilen ve ontolojik bir güvensizlik halini alan ilişkilerin dışarıdan bir katalizörü de vardı. I. Dünya Savaşı öncesinde ve savaşın akabinde kurulan Manda Yönetimi süresince İngiliz politikaları iki topluluk arasında giderek kristalize olan güvenlik ikilimi ateşine odun taşıdı.

2.2.2. Belirsizliğin Katalizörü Olarak Bir Dış Aktör: Britanya'nın Politikaları

Britanya'nın Ortadoğu'yu siyasi ajandasına dâhil etmesi eski tarihlere gitmekle birlikte, I. Dünya Savaşı (1914-1918) dönemi Ortadoğu'nun geleceğini de etkileyecek büyük değişimleri beraberinde getirmesi açısından önem arz etmektedir. Çarlık Rusyası'nın yıkılması, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun çözülmesi ve Osmanlı Devleti'nin zevaliyle sonuçlanan bu süreç, Filistin açısından da önemli neticeler doğurmuştur.

1882 yılındaki ilk göç dalgasından beri Yahudiler ve Araplar arasında sosyal, ekonomik ve politik sebepler sonucunda giderek şüphe ve korku duygularının hâkim olduğu ve ilişkilerin belirsizlik aşamasına girdiği bir süreçte, Britanya'nın I. Dünya Savaşı ile dâhil olması, iki topluluk arasındaki ilişkilerin seyrini de değiştirmiştir. Savaş sırasındaki İngiliz politikaları, belirsizliği artırarak, Yahudiler ve Araplar arasında tedrici bir şekilde oluşan güvenlik ikileminin katalizörü olmuştur.

Almanya'nın Belçika'yı işgali, stratejisi varoluşsal bir tehdit olmadığı sürece savaşa girmemek üzerine şekillenmiş olan Britanya'nın bu politikayı değiştirmesine

³⁹⁸ Gorny, *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*, 209

neden oldu. Bu işgali bir tehdit olarak algılayan Britanya için savaşa girmek kaçınılmazdı. Çarlık Rusyası da ülkenin Doğu Avrupa'daki pan-Slavist politikalarına darbe vuracak olması nedeniyle Almanya'yı tehdit olarak görmekteydi. Bu yüzden Almanya yıkılmalı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu da dağıtılmalıydı. Böylelikle tüm Slavlar domine edilebilecekti. Öte yandan Rusya için Çanakkale Boğazı'nı ve İstanbul'u ele geçirme ve Fransa ile Britanya'nın müttefiki olarak güneye inebilme ihtimali de bulunmaktaydı. Fransa açısından ise, yanbaşıında güçlü bir Almanya hem varoluşsal bir tehditti hem de Alsace-Lorraine bölgesini tehlikeye atıyordu. İşte dönemin bu üç büyük gücünün çıkarlarının kesişmesi sayesinde Britanya, Rusya ve Fransa müttefik olarak I. Dünya Savaşı'na girdi.³⁹⁹

Savaş sırasında bu müttefik devletler arasında yapılan gizli anlaşmalar Ortadoğu'daki Osmanlı düzeninin çöküşünü hazırladı. Bu bakımdan uzun yıllar süren Osmanlı hâkimiyetinin çökmesi bu anlaşmalar vesilesiyle Ortadoğu'nun yeniden şekillenme sürecini başlattı. Osmanlı düzenini bitiren savaş süreci ve müttefik devletler arasında yapılan bazı anlaşmalar Filistin'de nüveleri atılmış olan bir sorunun büyümesinde ve bir tarafın lehine diğer tarafın aleyhine olmak üzere asimetric bir hal olarak topluluklar arası güvenlik ikileminin ve şiddetin ortaya çıkmasında büyük rol oynadı. Bu bağlamda Britanya ve Fransa arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması, Mekke Şerifi Hüseyin ile İngiltere'nin Mısır Valisi Sir Mac Mahon arasındaki yazışmalar ve Yahudilere Filistin'de bir anavatan sözü veren Balfour Bildirisi Araplar ve Yahudiler arasındaki ilişkilerin bir dış aktör vesilesiyle nasıl bir noktaya taşınacağını gösterdi.

I. Dünya Savaşı harbe giren üç hanedanın çöküşünü beraberinde getirdi: Çarlık Rusyası, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti. Savaşa karşı olan Rusya içişleri eski bakanı Peter Durnovo bu çapta bir savaşın büyük olasılıkla ilk olarak mağlup ülkelerde ortaya çıkacağını düşündüğü sosyal devrimlerle neticeleneceğini öngörmüştü: "Hâlihazırdaki yıkıcı eğilimleri ele alan uzun ve ciddi araştırmamıza

³⁹⁹ Büyük güçlerin çıkarları doğrultusunda şekillendirdikleri Ortadoğu politikaları için bkz. Kristian Coates Ulrichsen, *The First World War in the Middle East*, (London: Hurst Publishers, 2014), 149-172; Malcolm E. Yapp, *The Making of the Modern Near East 1792-192*, (London: Routledge, 2013), 59-95

dayanarak edindiğimiz mutlak inanç ve görüş, savaş sonrasında bu eğilimlerin kaçınılmaz olarak devrimlere dönüşeceği doğrultusundadır.”⁴⁰⁰

Osmanlı Devleti 19. yüzyılda Balkanlar ve Mısır dâhil olmak üzere Kuzey Afrika’daki topraklarının büyük bir kısmını kaybetmişti. Arap Yarımadası’nda nispi özerklik hâkimdi. Britanya Doğu Sorunu ortaya çıktığından beri Osmanlı Devleti’ndeki statükoyu desteklemişti. Bunun ardındaki sebep kendi topraklarını genişletmekten ziyade, diğer emperyal güçlerin Osmanlı Devleti zararına olacak ve dolayısıyla kendi çıkarına ters düşecek olası genişlemelerini önleyebilmektir. I. Dünya Savaşı ile Osmanlı Devleti üzerindeki koruyucu rolünü Almanya’ya bırakmak durumunda kalan Britanya, bu noktadan sonra elindekileri kaybedebileceği ihtimalinden doğan korkuyu hissetmeye başladı: Süveyş Kanalı ve Hindistan ile iletişim kanallarının güvenliği tehlikedeydi. Nitekim dönemin Dışişleri Bakanı Lord George Curzon “Alman askeri virüsü ile enfekte olmuş Türkiye’nin savaşın akabinde Britanya İmparatorluğu’nun sınır merkezleri olan Süveyş Kanalı ve Mısır ile bağlantısını sağlayan bir bölgenin kontrolünü elinde tutmaya devam etmesine izin verilmeyeceğini” açıklamıştı. O bölge Filistin’di. Bu bakış açısı Britanya’yı bir takım tedbirler almaya itecek ve bunların neticesinde Osmanlı Devleti bölünecek ve Fransa ile Britanya Arap Yarımadası’ndaki eyaletleri işgal edecekti.⁴⁰¹

Öte yandan Rusya’nın Güney Asya’da Britanya’nın yerini alma ihtimali, Britanya açısından Rusya yayılcılığının önlenmesini zorunlu kıldı; Britanya Türkiye hattınca Irak’tan İran’a uzanacak bir kuzey kuşağı inşa etmeliydi. Arap eyaletleri İngiltere hâkimiyetine girmeli ve dini duygular kullanılarak bölge halkları İstanbul’a - ve dahi Rusya’ya - karşı harekete geçirilmeliydi. Britanya Arapların kendileri yanında saf tutacaklarından emindi zira Britanya’nın gözünde Araplar da Osmanlı hâkimiyetinden kurtulmak istiyordu.⁴⁰²

⁴⁰⁰ Henry Kissinger, *Diplomasi*, (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007), 202

⁴⁰¹ Morris, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*, 68

⁴⁰² L. Carl Brown, *International Politics and the Middle East: Old Rules, Dangerous Game*, (Princeton: Princeton University Press, 1984), 107-122

Britanya bu durumu 1908 yılında gerçekleşen Jön Türk Devrimi ile iktidara gelen İttihat ve Terakki partisinin ideolojisinden kaynaklandığını görmüştü. İttihat ve Terakki'nin Türkleştirme politikaları Araplar arasında rahatsızlığa neden olmuştu.⁴⁰³ Öte yandan İttihat ve Terakki'nin Arap vilayetlerindeki baskıcı politikaları halkın Osmanlı iktidarına yönelik güvenini azaltarak, kızgınlığın ve tepkinin artmasına neden olurken, Arap milliyetçiliğinin de temelini oluşturmaktaydı. Araplar arasında hoşnutsuzluk yaratan bu baskılar ise Britanya'nın Arap milliyetçiliğini körükleyerek onu Osmanlı düzenine bir başkaldırı şekline dönüştürmesi için fırsat verdi. Böylelikle Arap hareketi Osmanlı Devleti'ni Ortadoğu'dan çıkarmak için Britanya'nın elinde mükemmel bir araç haline geldi.⁴⁰⁴

İngiliz siyaset yapıcılar bu amaç doğrultusunda raporlar hazırlamaya başladılar. Bunlardan öne çıkanı 30 Haziran 1915 tarihli Bunsen Raporu'ydu. Bu rapora göre, Türklerin hâkimiyeti Anadolu ile sınırlı kalmalıydı, Osmanlı Devleti'nin diğer toprakları müttefikler arasında paylaşılabilirdi. Böyle bir durumda Britanya Musul, Bağdat ve Basra vilayetleri ile Sina'dan başlayarak tüm güney bölgelerine sahip olmalıydı. Rapor, Filistin'e Kudüs'ten dolayı özel bir statü verdiği Filistin'i uluslararası bir yapı olarak konumlandırıyordu.⁴⁰⁵ Bu rapor Britanya'nın Osmanlı Devleti'ne yönelik politikasının omurgasını oluşturmaktaydı. Ortadoğu'nun raporda öngörülen bir biçimde paylaşılması hususu ise gizli anlaşmalarla sağlanacaktı.

Britanya ilk gizli anlaşmasını 4-10 Mart 1915 tarihlerinde yapılan görüşmeler neticesinde Rusya ile gerçekleştirdi. Buna göre İstanbul ve Boğazlar Rusya'ya veriliyor böylece Rusya'nın isteklerini elde etmesi sağlanıyordu. Ne var ki, bu anlaşma hiçbir

⁴⁰³ İttihat ve Terakki adem-i merkeziyetçiliği reddetmesi ve dini azınlıkların taleplerine ve örgütlenme girişimlerine karşı katı tutumu yüzünden Türkleştirme ile, yani Türk olmayanları sistematik olarak ayrımcılığa maruz bırakmakla eleştirilmişti. Araplar da mecliste ve diğer devlet görevlerinde kendilerine karşı ayrımcılık yapıldığını iddia ederek, bu duruma muhalefet geliştirdiler. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Hasan Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003), 91-112

⁴⁰⁴ Peter Mansfield, *A History of the Middle East*, (New York: Penguin, 1991), 153

⁴⁰⁵ Öke, *Siyonizm'den Uygurluklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, 224

zaman hayata geçmedi. 1917’de Rusya’da gerçekleşen devrim akabinde, Lenin gizli anlaşmaları deşifre etti ve hiçbirini tanımayacağını ilan etti.⁴⁰⁶

Ortadoğu’yu gerçek anlamda yeniden şekillendiren ve bugünkü sınırlarını belirleyen bir diğer gizli anlaşma ise Fransa ile 16 Mayıs 1916 tarihinde yapılan Sykes-Picot Anlaşması idi. 1915 yılının Kasım ayında başlayan görüşmeler sırasında Fransa’yı temsil eden François Georges Picot bugünkü Suriye, Lübnan, Filistin, Ürdün, Kuzey Irak ve Anadolu’nun güney kısımlarını ihtiva eden bölgeyi talep etti. Britanya Filistin’i ve Mezopotamya’nın bir kısmını kendine saklamak istiyordu. Anlaşma imzalandığında iki taraf da istediğini elde etmişti. Fransa, Lübnan ve Suriye’nin kuzeybatı kıyı kesimlerinde hâkimiyet kurarken; İngiltere Basra ve Bağdat üzerinde doğrudan idare hakkı elde etmişti. Bu paylaşılan topraklar arasında kalan bölgede ise Arap devletleri konfederasyonu kurulması kararlaştırılmıştı. Görünürdeki paylaşım bu şekilde olmuşsa da, Araplara bırakılan bu bölge de iki devlet arasında bölünmüştü. Halep-Şam’ı içeren kesimler ile buranın doğusunda kalan ve Musul’u içeren bölgeyi Fransa koruyucu statüsünde hâkimiyetine alırken, Britanya Negev/en-Nakib, Ürdün, Irak’ın büyük bir kısmı ile Kerkük’ü hâkimiyeti altına alan bir koruyucu devlet rolü üstleniyordu.⁴⁰⁷ Bu anlaşmanın nasıl bir etkisinin olduğunu anlamak için Britanya Askeri İstihbarat Şefi General Macdonough sözlerine bakmak yeterliydi. Macdonough “Şu anda ayıyı öldürmeden derisini yüzmeye kalkan avcılardan farkımız yok!” diyordu.⁴⁰⁸

Britanya Rusya ile yaptığı gizli anlaşmada olduğu gibi Fransa ile yapılan Sykes-Picot Anlaşması’nı da tam olarak uygulanmadı. I. Dünya Savaşı bittiğinde bu anlaşmada öngörülenin aksine Britanya Kerkük’e sahip olduğu gibi Fransa’da kalması kararlaştırılan Musul’u da hâkimiyeti altına aldı.⁴⁰⁹ Fransa Musul’u Britanya’ya

⁴⁰⁶ William Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, (Colorado: Westview Press, 2000), 159

⁴⁰⁷ Morris, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*, 70-71

⁴⁰⁸ Öke, *Siyonizm’den Uygurluklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, 225

⁴⁰⁹ Fransa petrol rezervlerinin bulunduğu öne sürülen Musul’u Savaş bittikten üç hafta sonra Başbakan Georges Clemenceau’nun açıklamasıyla; kendisi ile Lloyd George arasında Londra’daki Fransa büyükelçiliğinde 1918 yılının Aralık ayında yapılan görüşme neticesinde kuzey Mezopotamya’nın tüm kontrolünü Britanya’ya bırakmıştır. Tarihçiler Clemenceau’nun eylemi hakkında üç farklı mantık yürütürler. Birinci varsayıma göre Fransa Başbakanı bu kararı alırken öncelikli olarak Fransa’nın

bırakırken, Arap devletleri konfederasyonu da hiçbir zaman kurulmadı. Rollerin yeniden dağıtıldığı Savaş sonrası düzende Britanya'nın yeni Ortadoğu politikası mümkün olduğunca küçük emirliklere bölünmüş ve birbirinden ayrılmış bir Arap dünyası yaratmak oldu.⁴¹⁰

Britanya Savaş sırasında müttefikleriyle bu anlaşmaları yaparken, Ortadoğu'nun yerel aktörlerini de kendi safına çekmeye çalıştı. Otoritesi iyice sarsılan Osmanlı Devleti'ni yıpratmak amacıyla Osmanlı Hilafetinin altını oyarak Mekke Şerifi Hüseyin'i rakip olarak siyaset sahnesine çıkardı. Arapları Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtma planları yapan Britanya, halifeliğin Mekke veya Medine'den yürütülmesi ve halifenin Arap soyundan gelmesi gerektiği gibi fikirleri yaymaya çalışıyordu.⁴¹¹ Şerif Hüseyin'in İttihat ve Terakki iktidarı ile ilişkilerinin olmaması ve karşılıklı güvensizlik, onun Britanya'ya yaklaşmasını sağlarken, 1914 tarihinden itibaren Hüseyin tamamen Britanya'nın güdümüne girmişti. Ortadoğu'da Araplar eliyle çıkmış bir isyan Britanya'nın kâğıt üstünde yazılı siyasetini hayata geçirecekti.

Bu isyanın kodlarının tartışıldığı ve anlaşmaların yapıldığı yazışmalar Şerif Hüseyin ve Britanya'nın Mısır Valisi Sir Mac Mahon arasında geçecekti. 1915 yılının Haziran ayında Hüseyin'in Mac Mahon'a yazdığı mektupla başlayan haberleşme 1916 yılının Mart ayına kadar sürmüştü ve toplam on mektuptan oluşmuştu. Bu yazışmalarda Hüseyin'in talebi Arap Yarımadası'nı, Lübnan'ı ve Irak'ın bazı bölgelerini kapsayacak

Avrupa'daki güvenliğini göz önünde bulundurdu. Fransa'nın Rennais bölgesindeki sınır güvenliği söz konusu olduğunda hüsnüniyeti önem arz eden bir müttefik ile muhtemel bir anlaşmazlığı önlemek için Musul feda edilebilirdi. İkinci varsayım Fransa'nın Ortadoğu'daki varlığıyla ilgiliydi. 1916 yılındaki anlaşmayla elde edilen bazı yerlerden vazgeçmekle Clemenceau aslında Fransa için önem arz eden Lübnan ve Suriye'deki hâkimiyetini güçlendirerek garanti altına almış oluyordu. Böylelikle, Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasını düzenleyen Sykes-Picot Anlaşması'nın tümünden yeniden gözden geçirilmesini engellemiş oluyordu. Üçüncü varsayım ise Fransa'nın Musul'u Britanya'ya bırakması karşılığında Lloyd George'un orada bulunacak petrol rezervlerinden Fransa'ya hatırı sayılır bir pay vereceğini vaad etmesiydi. E. Peter Fitzgerald, "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918", *The Journal of Modern History* 66:4, (1994):698-699

⁴¹⁰ David Fromkin, *Barışa Son Veren Barış: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı, 1914-1922*, (İstanbul: Sabah Yayınları, 1993), 96

⁴¹¹ Fromkin, *Barışa Son Veren Barış*, 94

bir Arap devleti kurulmasının desteklenmesiydi.⁴¹² Ne var ki, Britanya Lübnan'ı Fransa'ya vermişti, ancak Britanya yine de bir çıkış yolu buldu. Bu mektuba verdiği cevapta Şam, Halep, Hama ve Humus'un batısında kalan bölgelerin tamamen Arap nüfusundan oluşmadığı dolayısıyla teklif edilen Arap devletini burada kurmanın mümkün olmadığını dile getirdi ve sonuç olarak bu durumun çözümünü savaşın sonuna erteledi. Hüseyin'in Irak'ın belirli bölgelerindeki Britanya varlığını kabul etmesi karşılığında Mac Mahon "Britanya'nın Şerif Hüseyin'in teklif ettiği sınırlarda yaşayan tüm Arapların bağımsızlığını tanıyacağını ve koruyacağını"⁴¹³sözünü verdi.

Arap İsyanı Şerif Hüseyin'in 10 Haziran 1916 yılında Mekke'deki Osmanlı garnizonuna saldırmasıyla başladı. İsyan Filistin'deki Osmanlı otoritesinin altını oyması açısından başarılıydı ve Britanya'nın Ortadoğu stratejisinin ilk aşamasını oluşturmuştu. Ne var ki, Britanya politikalarını başarıya ulaştıran bu isyanın sonucunda Şerif Hüseyin istediğini elde edememişti. Şerif Hüseyin tarafından gündeme getirilen beklentileri karşılık bulmayan ve hayal kırıklığına uğrayan Arapların, bu olumsuzluk karşısındaki tepkileri Arap milliyetçiliğinin şekillenmesinde ve Batı'ya olan inancı ile güvenini yitirmesinde rol oynayacaktı.⁴¹⁴

Hüseyin-Mac Mahon yazışmaları başlatılacak bir isyan karşılığında Britanya'nın bağımsız bir Arap devletini desteklemeyi taahhüt ettiğinin bir göstergesi olarak görüldü ve sonradan Britanya'nın bu sözünde durmayarak hile yaptığının kanıtı olarak sunuldu.⁴¹⁵ Ne var ki, Arapların talep ettiği topraklar Britanya tarafından bir yıl sonra bu sefer Yahudilere anavatan kurlmaları için sunulacaktı. Britanya'nın iki farklı aktöre birbirinden habersiz olarak sunduğu bu teklifler Filistin'deki ateşe odun taşımaktan ve varoluşsal tehdidi arttırarak belirsizliği körüklemekten öteye gitmedi. Araplar Balfour Bildirisi'ni Britanya'nın Hüseyin'e verdiği sözlerin ihlali olarak gördüler. Arapların bu bildiriden doğan hayal kırıklığını ve kızgınlıklarını Filistin Meclisleri Yüksek Komitesi

⁴¹² Mansfield, *A History of the Middle East*, 154

⁴¹³ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 156

⁴¹⁴ Robert Landen, *The Emergence of the Modern Middle East*, (New York: Litton Educational Publishing, 1970), 192

⁴¹⁵ Cleveland, *A History of the Modern Middle East*, 155

tarafından Kudüs'teki ABD temsilcisine gönderilen yazı net bir şekilde ortaya koyuyordu:

“Zayıf Arap milletinin parçalanması için çalışan en büyük düşman sanılan Türkiye, bizi bu yavaş ölüme mahkûm edecek kadar zalimleşmemiştir. O halde, Yakındoğu'daki zaferlerine Arapların yapmış olduğu katkıyı kabul eden dostumuz Müttefikler, nasıl olur da böyle bir cezaya mahkûm edilmemize göz yumarlar? Eğer Türkiye'ye karşı başkaldırdıysak, bu sadece haklarımızı öne sürmek içindi ve ittifakımızın ülkemizi böleceğini ve ardından da *sömürgeleştireceğini önceden görebilseydik, Türklere karşı husumetimizi ilan etmezdik.*”⁴¹⁶

Yahudiler ise bu bildiri sayesinde Filistin'de bir devlet kurmak için çıktıkları yolda, bir büyük gücün desteğini kazanmış olmanın güvencesiyle hareket etmeye başladılar. Bundan sonra yaşananlar kaçınılmaz olarak tepkiyi ve şiddeti doğuracaktı.

1917 yılında Filistin'in işgalinden sonra başlayacak Manda sürecinde Araplar, Yahudiler ve İngilizler arasında sürekli hale gelecek çatışma ve gerginliklerin arka planını da bu bildiri oluşturacaktı. Balfour Bildirisi'nde İngilizler “Majestelerinin Hükûmeti”, Siyonist Örgüt “Yahudi halkı” ve Filistin'deki Araplar “Filistin'in Yahudi olmayan toplulukları” şeklinde anılmıştı. Ülkenin toplam nüfusunun neredeyse yüzde doksanını oluşturan Arapların, böyle marjinal bir ifadeyle tanımlanmış olması ortalama bir Avrupalı'nın bu ifadeleri okuduğunda Filistin'de aslında çoğunluğu Yahudilerin oluşturduğu ve ülkede nadiren Yahudi olmayanlara rastlanabileceği izlenimine kapılması kaçınılmazdı.⁴¹⁷ Bildiriye göre İngilizler “Filistin'de bir Yahudi vatani kurulmasını kolaylaştıracaktı.” Bu süreçte “gerekli yöntem ve yolları Siyonist Örgüt ile

⁴¹⁶US [Records of the U.S. Department of State Relating to Internal Affairs of Turkey (1910-1929)] 867.00/1094 Filistin Meclisleri Yüksek Komisyonu'ndan “Birleşik Devletlerin Âli Hükûmetine, Kudüs'teki saygıdeğer Amerikan Temsilcisi'nin Dikkatine” (Hayfa, 27 Kasım 1919), aktaran Kayalı *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, 230

⁴¹⁷ Türkaya Ataöv, “One Arab-Jewish State: The Ottoman Experience and After”, *The Turkish Yearbook XXXV*, (2004): 109

kararlaştıracaktı”.⁴¹⁸ Bu bildiri Sir Mark Sykes, William Ormsby Gore ve Leopold S. Amery tarafından temsil edilen ve “Lloyd George’un Doğu politikasının ardındaki ve onu şekillendiren göçü” olarak tanımlanan Britanya kabinesinin bir ürünü idi.⁴¹⁹ Bununla birlikte, bu bildirin ortaya çıkmasında Siyonist liderlerin abasası göz ardı edilemezdi. Nitekim kabine bildiri onayladıktan sonra Mark Sykes Siyonist lider Haim Weizmann’a olumlu haberi “oğlumuz oldu” şeklinde vermişti. Weizmann için bu bildiri Siyonizm’in temel amacının gerçekleşmesi idi.⁴²⁰

I. Dünya Savaşı Ortadoğu’yu dört yüz yıl boyunca siyasi, sosyal ve dini aıllardan şekillendirmiş olan Osmanlı düzenine (Pax Ottomana) son verdi. Savaşın akabinde Britanya’nın amaçları doğrultusunda bölgede artık ulus-devlet düzeni şekillenmeye başladı. Britanya II. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Ortadoğu’da kalmakla birlikte, sonunda Ortadoğu’ya girmenin oradan ayrılmaktan daha kolay olacağının farkına vardı. Britanya Ortadoğu’yu terk ettiğinde ardında kendisinin I. Dünya Savaşı’ndan itibaren izlemiş olduğu politikalar vesilesiyle bizzat körüklediği kaynakayan bir kazan bıraktı.

Britanya bölgedeyken başlayan ve bölgeden ayrıldıktan sonra ve hatta günümüze kadar gelen süreçte devam eden iki topluluk arasındaki güvenlik ikilemine, hem Arapların hem de Yahudilerin içine hapsediği daimi kimlik güvensizliği durumuna ve Filistin’in geleceğine Britanya  önemli siyasi belge ile dâhil oldu: Fransa ve Britanya arasında imzalanan Sykes-Picot Anlaşması (1916), Araplarla yapılan Hüseyin-Mac Mahon yazışmaları (1916) ve Yahudilere Filistin’in vaat edildiği Balfour Bildirisi (1917). İlk belge Fransa’ya Filistin’in Fransa-Britanya kolonisi olarak idare edilmesini teklif etti. İkinci belge Filistin’in geleceğini Hşimi monarşisinin bir parçası olarak resmetti. nc belge ise Filistin’i gelecekteki Yahudi devleti olarak kabul etti. Vaki olduğu üzere bu belgelerde söz verilenlerden sadece biri gerçekleşti: 1948 yılında Filistin’de Yahudiler bir devlet kurdular

⁴¹⁸ Jonathan Schneer, *Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail atışmasının Kökenleri*, ev. Ali Cevat Akkayonlu (İstanbul: Kırmızı Kedi, 2011), 349

⁴¹⁹ Morris, *Righteous Victims: A History of the Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*, 72

⁴²⁰ Schneer, *Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail atışmasının Kökenleri*, 360

2.3. Cepheleşme: Ötekini Tanımlamak

Araplar ve Yahudiler arasındaki ilişkilerde kaygı ve şüphe kaynaklı belirsizlik neticesinde kutuplaşma kaçınılmaz olacaktı. Güvenlik ikilemi sürecine girmiş olan iki topluluğun kimlikleri bu süreçteki etkileşim neticesinde yeniden şekillenerek, tehdit algısının da etkisiyle saldırgan ve rekabetçi kimliklere dönüştü.

Arap ve Yahudi kimliğinin yeniden şekillenme sürecinde Filistin’de Britanya Manda Yönetimi’nin ülkedeki grupları etnik ve dini aidiyetlere göre ayrıştırması ve iki topluluğun da önde gelenlerinin birbirleri hakkında söylediklerinin oluşturmakta olduğu kamuoyu neticesinde her iki grup kendi aidiyetini idealize ederek, diğerini ötekileştirdi ve giderek karşısındakine duyarsızlaştı. Biz ve onlar dikotomisinin meydana geldiği böyle bir ortamda kalıp yargıların oluşması kaçınılmaz oldu. Birbirlerinin toplumsal kimliğini olumsuzlamak suretiyle bilişsel düzeyde de artan tehdit algısı neticesinde gruplar birbirini rakip ya da hasım olarak görmeye başladı.

2.3.1. Manda Dönemi Filistini’nde İkili Toplum Yapısı

Britanya, I. Dünya Savaşı esnasında 9 Aralık 1917 yılında Kudüs’ü işgal ederek Filistin’in gelecek yıllardaki yönetimine hâkim oldu. İngilizler’in Filistin’i ele geçirdikleri dönemde, savaşta çıkan çatışmalar, kıtlık ve hastalıklar sonucunda ülkenin nüfusunda gözle görülür bir azalma kaydedilmiş, savaş şartlarından dolayı bölge bir durgunluk içerisine girmişti.⁴²¹

Osmanlı döneminde olduğu gibi nüfusun büyük bir kısmı hâlâ köylerde yaşıyor hayatlarını çiftçilik ve tarımsal üretimle dolaylı ilişkisi bulunan faaliyetlerden sağlıyorlardı. Öte yandan yine eskiden olduğu gibi bölge halkı gerek kendi arasında gerekse de Yahudi yerleşimcilerle su kaynakları konusunda rekabet halindeydi. Osmanlı idaresinin son yıllarında yapılan reformlarla değişen üretim biçimlerinin yerel halka olumsuz etkisi devam etmekteydi ve Yahudi yerleşimciler karşısındaki dezavantajlı

⁴²¹ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 91

durumları değişmemiştir.⁴²² İngiliz yönetimi, hâkimiyeti altında olan diğer mandalarda olduğu gibi Filistin’de de altyapı çalışmalarına, eğitime ve siyasi bir yapının oluşturulmasına önem verdi ve bu doğrultuda yatırımlar yaptı. 1920 yılından itibaren okullar açıldı, sağlık koşulları iyileştirildi, demiryolu ağları genişletilerek kırsal bölgelerde yaşayanların kent merkezleri ile bağları arttırıldı. İdari alanda yasama ve yürütme mercilerinin Arap ve Yahudi unsurlardan oluşacağı bunların üzerinde de İngiliz manda yönetimi komiserinin atanacağı bir yapı oluşturulmaya çalışıldı.

Ekonomi, eğitim ve kalkınma alanındaki bütün bu yatırımlar tüm hızıyla devam ederken, İngiliz Yönetimi bir taraftan da bölge halkının tutumunu derinden etkileyecek siyasi tavırlar takınıyordu. 1920 yılında resmen başlayan Manda Yönetimi’ne Siyonizm’e yönelik politikanın temeli olarak Balfour Bildirisi’nin dâhil edilmesi ve Yahudilerin Filistin’e göçüne yönelik politik tavrın da resmi belgelerle garanti altına alınması Araplar nezdinde hiç hoş karşılanmamıştı. Şüphesiz, İngiliz yöneticiler Yahudilerin Filistin’e göçüne yönelik politikaları Siyonist Örgütün liderleri ile istişare ederek oluşturmuştu.⁴²³

Filistin’deki Manda Yönetimi Komiseri olan Herbert Samuel’in⁴²⁴ Siyonist Örgütün temsilcileriyle yapmış olduğu görüşme neticesinde göç politikasının üç prensip üzerinde temellenmesi gerektiği sonucuna varıldı. Yahudilerin Filistin’e girişleri kolaylaştırılmalıydı; Siyonist Örgütün rızası olmaksızın Filistin’e hiçbir şekilde organize bir göç kabul edilmemeliydi ve Filistin’e göçecek Yahudilerin göç hazırlık ve

⁴²² Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 92-93

⁴²³ Bu, Siyonist hareketin Ortadoğu’nun nihai haritasının müzakere edildiği San Remo Konferansı’nın devam ettiği dönemde yürütmüş olduğu diplomatik etkinliğin bir neticesidir. Siyonistlerin bu süreçte doruk noktasına ulaşan etkileyici diplomatik faaliyetlerinin ayrıntıları için bkz. T.G. Fraser, *Chaim Weizmann: The Zionist Dream*, (London: Haus Publishing, 2009), 97-122

⁴²⁴ Kendisi bir Yahudi ve aynı zamanda ateşli bir Siyonizm sempatanıydı. Bu özellikleri ile tanınan birinin Britanya tarafından Filistin Manda Yönetimi’ne yüksek komiser olarak atanmış olması her açıdan ihtilafli bir husustur. Kendisinin Filistin’e yüksek komiser atanmasının ardında Siyonist hareketin İngiltere’de yürütmüş olduğu diplomatik faaliyetler ile bizzat Haim Weizman’ın çabalarının olduğu ifade edilir.

izin sürecinden Siyonist Örgüt sorumlu olmalıydı.⁴²⁵ Samuel'in tasarısı Dışişleri Bakanlığı tarafından onaylandıktan sonra 1 Eylül 1920 yılında yürürlüğe girecek olan ilk göç yönetmeliği yayınlanmış oldu.⁴²⁶ Manda Yönetimi'nin göç yönetmeliğinin üçüncü maddesi de Samuel'in Siyonist Örgüt ile anlaşmış olduğu üzere Filistin'de Yahudi Vatanı kurulması başlığıyla, Yahudi göçlerini düzenliyordu. Buna göre Manda Yönetimi Balfour Bildirisi ile öngörüldüğü şekilde Filistin'de bir "Yahudi vatanı" kurulması için Siyonist Örgüt ile uyum içinde çalışacağını belirtiyor, göçle gelen Yahudilerin bir yıllığına iş ve konaklamasının sağlanacağına dair taahhütte bulunuyordu.⁴²⁷ Böylelikle Siyonist hareket Balfour Bildirisi'nin taahhütlerini yerine getiren İngiliz Manda Yönetimi sayesinde zafer kazanmış oldu.⁴²⁸ Ne var ki, bu düzenlemelerin varlığı yerli halk nezdinde yeni yönetimin Yahudileri kayırması olarak algılandı ve bu düşünce kırsal alanda olmasa da kentlerde yeni bir unsurun oluşmasına katkıda bulundu: ilerleyen zamanlarda siyasi kolektif kalkışmayı ve milli bir kimliğin oluşmasını sağlayacak olan milliyetçilik.

Milli duygulara duyarlı bir grup Arap, bu görüşlerini diğerlerine aktarmak için gazeteler yayımlayarak kolektif bir bilinç oluşturmaya başlayacaklardı. Bu bilinç oluşturulurken şüphesiz bir "öteki"ye ihtiyaç duyulacak, "öteki" ise 1882'den itibaren ülkeye göçerek topraklarını Arapların ellerinden alan Yahudiler olacaktı. Ne var ki, bu milli bilinçlenme örgütlenmeye yansımayacaktı. Yahudiler 1920 gibi erken tarihlerde siyasi, ekonomik ve askeri⁴²⁹ alanlarda kurduğu teşekküller aracılığıyla ileride kurulacak bir devletin altyapısını oluştururken Araplar böyle modern bir yapılanma konusunda isteksizdiler. Bununla birlikte I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren

⁴²⁵ M. Mosek, *Palestine Immigration Policy under Sir Herbert Samuel: British, Zionist and Arab Attitudes*, (London: Frank Cass, 1978), 4-6

⁴²⁶ 16 Eylül 1920 tarihli Filistin Manda Yönetimi 27 sayılı Resmi Gazetesi'nde yayımlanan Göç Yönetmeliğinin tamamı için bkz. Mosek, *Palestine Immigration Policy under Sir Herbert Samuel: British, Zionist and Arab Attitudes*, 157-161

⁴²⁷ Mosek, *Palestine Immigration Policy under Sir Herbert Samuel: British, Zionist and Arab Attitudes*, 162-163

⁴²⁸ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 108

⁴²⁹ Yahudiler Vaad Leumi'yi (sonradan Knesset –İsrail Parlamentosu) 1918 yılında, Histadrut (İşçi Partisi) ve askeri savunma örgütü Haganah'ı 1920 yılında kurdular.

Filistin'deki Yahudi yerleşimleri ve Siyonizm karşısında ortak bir tavır belirlemek adına Filistin'de Arapların kurmuş olduğu üç cemiyetten bahsetmek mümkündür. el-Cem'iyetü'l-İslamiyyetü'l-Mesihîyye، الجمعية الإسلامية المسيحية (Müslüman-Hristiyan Birliği), Hüseyni ailesi tarafından kurulan en-Nâdi el-Arabi، النادي العربي (Arap Kulübü) ve rakip aile Neşâşibî ailesi tarafından kurulmuş olan el-Müntede'l- Edebiyye -لأدبية- المنتدى (Edebiyat Platformu). Müslüman-Hristiyan Cemiyeti 2 Kasım 1918 tarihinde Balfour Bildirisi'nin yıldönümünü kutlayan Yahudilerin bu eylemlerini Filistin'in kontrolünü ele geçirmelerinin bir işareti sayan Araplar tarafından oluşturuldu. Bu birlik toplulukların geleneksel dini liderlerinden, ileri gelen ailelerden meydana gelmişti ve Hristiyanların temsil oranı kendi nüfuslarına göre daha fazlaydı.⁴³⁰ 1919 yılında iki yüzden fazla üyeye sahip olan Birliğin birçok şehirde şubeleri bulunuyordu. Siyasi açıdan Yahudi göçlerine ve Filistin'de bir Yahudi vatanının kurulmasına yönelik sert bir muhalif pozisyon almıştı ve Filistin'in geleceğini Kral Faysal'ın yönetimi altındaki Büyük Suriye'nin bir parçası olmasında görüyordu.⁴³¹ Diğer iki örgüt de rakip ailelerin kurduğu cemiyetler olmalarına rağmen Siyonizm'e muhalefette birleşmişti. Bu üç organizasyonun dışında daha küçük ancak doğrudan eyleme geçmeyi savunan gizli militan örgütler de vardı. Yafa'da 1919 yılında kurulan "Kara El" bu yeraltı örgütlerinden biriydi. Sonradan adını "Fedakârlar" olarak değiştiren örgüt Yafa'dan başka Kudüs, Gazze, Tulkerem, Remle ve el-Halil'de şubeler açtı ve en-Nâdi el-Arabi ve el-Müntede'l- Edebiyye ile aynı siyasi amaçlara sahipti.⁴³² Bu kategoride sayılabilecek bir diğer oluşum el-Cem'iyetü'l-İhâ ve'l-Afâf، الجمعية لإخاء و العفاف (Kardeşlik ve İffet Cemiyeti) ise Siyonizm ve yerleşimler hakkında kitapçıklar hazırlıyor, gösteriler düzenliyordu; ayrıca bu örgütün silahlara sahip olduğu iddia edilmişti. Nitekim bu örgütler 1921 yılında Nebi Musa Şenlikleri sırasında meydana gelen anti-Siyonist protesto ve kalkışmaların tetikleyicisi olarak da görüldü.⁴³³

Her ne kadar söylemlerde mevcut olsa da Araplar açısından kurulacak bir devletin prototipini oluşturacak ve milli birlik göstergesi olacak modern kurumların

⁴³⁰ Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929*, 32

⁴³¹ Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, 219

⁴³² Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement*, 129

⁴³³ Tessler, *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*, 220

vücuda gelmesi mümkün olmadı. Bunun sebebini geleneksel kültürel yapılarda bulmak mümkündü. Arap toplumu büyük ailelere olan aidiyetler aracılığıyla şekilleniyordu. Bu aileler (Hüseyini-Neşâşibî gibi) arasında süregelen rekabet, ailelerin yerel çıkarları ve kentli-köylü arasındaki büyük farklılıklar kurumsallaşma önündeki engelleri oluşturmaktaydı. Öte yandan Osmanlı idaresi altındayken de Filistin'deki Arapların siyasi liderlerden ziyade dini liderler tarafından temsil edilmiş olması, başka türlü bir liderlik olgusunun yadırganmasına sebebiyet vermişti. Nitekim Manda Yönetimi de Arapların Filistin yönetimindeki temsili hususunda dini liderleri göz önünde bulundurmamak zorunda kaldı. İngilizler Kudüs'teki müftüsü Kâmil el-Hüseyini'yi Filistin müftüsü ve Müslüman çoğunluğun lideri olarak tayin etti.⁴³⁴ 1921 yılında Kamil el-Hüseyini vefat ettikten sonra, halefi olarak Emin el-Hüseyinî aday gösterildi ve seçimlerde geri sıralara düşmüş olmasına rağmen Manda Yönetimi müftü olarak Emin el-Hüseyini'yi atadı. 1921 yılında Britanya'nın Siyonizm yanlısı politikalarına ve Yahudi yerleşimlerine tepki olarak çıkan olayların akabinde İngiliz Yönetimi Arap tarafını yatıştırmak için 1922 yılında Yüksek Müslüman Konseyi'nin kurulmasını sağladı. Yönetimin bu hareketi Filistinli Müslümanlar açısından memnuniyetle karşılandı. Konsey'e başkan olarak Emin el-Hüseyinî seçildi. Porath'a göre Hüseyinî başkanlığını konsolide etmek ve Konsey'i kendi çıkarları için bir araç haline getirmek için Manda Yönetimi ile iyi geçinmeye çalıştı; o güne kadarki muhalif pozisyonunu değiştirerek Araplar arasında çıkabilecek şiddet içerikli eylemlerin gerçekleşmemesi için çaba harcadı.⁴³⁵ Konseyin kurulmasından itibaren 1929 yılındaki olaylara kadar herhangi bir toplu eylem gerçekleşmedi.

Bu göreceli sükûnet Siyonist harekete hedeflerini gerçekleştirme hususunda gerekli ortamı sağlamış oldu. Nitekim Manda Dönemi'nin başlarında 1922 yılında 75 olarak tahmin edilen Yahudi yerleşimi sayısı, 1931 yılındaki resmi sayımda 124'e, Arap

⁴³⁴ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 104-105. İngilizlerin Hüseyini ailesine mensup bir kişiyi birini müftü olarak ataması, rakip aile Neşâşibîler'in buna karşı çıkmasına ve iki aile arasındaki düşmanlığın ve gerilimin artmasına sebep oldu. Bu meyanda, klasik İngiliz "böl ve yönet" politikasının rekabeti körükleyerek Arapların örgütlenme yeteneklerinin altını oyan bir etmen olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

⁴³⁵ Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement*, 135

İsyanı'na kadarki süreçte ise 203'e yükselmişti. Yine Yahudilerin sahip olduğu toprak miktarındaki artış bu sükûnet sürecinin Yahudiler tarafından ne denli bir kazanca dönüştürüldüğünü göstermesi açısından önemliydi. 1922 yılında 594,000 dönüm olarak kaydedilmiş olan toprak miktarı, 1932 yılında 1,058,000 dönüme çıkmış; 1937 yılında ise 1,429,000 dönüme ulaşmıştı.⁴³⁶ Siyonist liderlik David Ben-Gurion, Elizer Kaplan ve Moshe Sharett'ten oluşmuştu. Bu liderler Filistin'deki Yahudi topluluğunun hayatın belli alanlarında Manda Yönetimi'nden bağımsız hale gelmesi yönünde çabalamakta ve Filistin'de bir Yahudi realitesi yaratmak için çalışmaktaydılar. Bu çabaların başında eğitimde özerklik gelmekteydi. Manda Yönetimi eğitim sistemini resmi dil olarak kabul ettiği Arapça ve İbranice ile paralel olarak iki dilli-iki uluslu bir yapı olarak inşa etmişti. Ancak buna rağmen, Yahudiler eğitimde özerklik taleplerinde ısrarcıydılar. Yahudilerin Avrupa'dan gelmiş olmaları sebebiyle yüksek eğitim kalitesine sahip olduklarını ve kendi eğitim sistemlerini oluşturabilecek düzeyde olgun olduklarını ifade eden Manda Yönetimi'nin eğitim direktörü de bu talebi destekliyordu.⁴³⁷ Eğitimde birinci öncelik İbranice'nin öğretilmesi ikincisi ise Filistin tarihi ile ilgili Siyonist anlatıyı zihinlere sokmaktı. Bu doğrultuda ilkokullarda müfredatı *Moledet - מולדת* (Anavatan) isimli bir ders eklendi. Bu dersin içeriği Filistin coğrafyasını, iklimini, bitki örtüsünü ve yerleşim biçimini ele almakla birlikte, çocukların Filistin'e olan sevgisini besleyecek çeşitli diğer aktivitelerden oluşuyordu.⁴³⁸

Diğer alanlarda olduğu gibi eğitim alanında da Siyonistlerin girişimleri erken dönemde başlamıştı. I. Aliya sürecinde başlayan Yahudi eğitim sisteminin gelişimi Manda döneminde bugünkü yapının temelini oluşturacak hale geldi. Üç aşamalı bu süreç şöyle gelişti:

- Yesud Hama'alah süreci (1887–1903): Bu süreçte Yahudi eğitim sisteminin temel bileşenleri formüle edildi. İlk müfredat oluşturuldu, tarımsal çalışma için

⁴³⁶“Statistical Tables on the Distribution, Migration and Natural Increase of the Jews in the World, with Specila Reference to Jewish Activities in Palestine”, submitted on behalf of *Jewish Agency for Palestine* to the International Governemental Conference for Refugees, (Evian Les Bains, July 1938): 10

⁴³⁷ Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 115

⁴³⁸ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 258

eğitim prensipleri belirlendi, bu anlamda eğitmen yetiştirilmesi için bir program geliştirildi ve ilk İbranice kitaplar telif edilerek yayımlandı.

- Açılım sureci (1913–1914): Bu donemde Histadrut Eğitimciler Federasyonu tarafından Yahudi eğitim sisteminin ortak paydaları belirlendi: genel bir program, eğitimcilerin toplantıları, eğitimciler için seminerler ve yekpare eğitim prensiplerinin oluşturulması yunnde çalışmalar yapıldı.
- Bölünme Donemi (1914–1933): Bu donemde Yahudi eğitim sistemi üç ana ideolojik akıma göre bölündü: ulusal okullar, ziraat okulları (işçi partisi akımı) ve Ortodoks okullar (Mizrahi – dindar milliyetçi). Ayrıca çeşitli yerleşim tiplerine göre de okullar açıldı: Moşav okulları, Kibbutz okulları ve İşçi okulları gibi. Bu donemde Yahudi ocuk nüfusunun artışına bağlı olarak ilk ve orta dereceli okulların sayısı arttı.⁴³⁹

Bu yeni eğitim sistemi geleneksel akademik eğitimin aksine geleceğin çiftçilerini, işçilerini ve kurucularını yaratmak konusunda motive olmuştu. Ne var ki, milliyetçilik doktrini ile yetiştirilecek olan yeni nesil pragmatik amaçlar uğruna dar bir eğitim sisteminden geçti. Bu sistemde yetişen nesil kararlı, cesaretli ve dürüst olacaktı ama alacakları eğitim Yahudi entelektalizminden oldukça uzaktı.⁴⁴⁰

Siyonist hareket için önem taşıyan bir diğer alansa ekonomiydi. Yahudi topluluğu bu konuda da Filistin’de yeni yapılar oluşturmak için çaba harcadı. Bu çabalar yine Manda Yönetimi’nden destek gördü. II. Aliya surecinde işgücünü ve emek piyasasını Araplardan arındırarak Yahudilerden oluşur hale getirmiş olan Siyonist hareket, Manda döneminde ülke ekonomisinin ikiye ayrılması ve Yahudilerin kendi bölgelerinde (anklav) daha ayrıcalıklı bir ekonomik faaliyet göstermesinin sağlanması hususundaki arzusunu yönetime kabul ettirdi. Yahudiler bu konuda İngilizleri ikna etmede çok zorlanmadılar. Nitekim ekonomik alanda yazılan raporların sonuçları

⁴³⁹ Nirit Raichel, “The Design of the ‘New Hebrew’ Between Image and Reality: A Portrait of the Student in Eretz Yisrael at the Beginning of ‘Hebrew Education’ (1882–1948)”, *Israel Affairs* 21:4, (2015): 638

⁴⁴⁰ Raichel, “The Design of the ‘New Hebrew’ Between Image and Reality”, 634

Yahudileri iktisadî faaliyet açısından Araplara göre açık ara önde gösteriyordu. 1922-1936 yılları arasındaki dönemde Yahudi sektöründe gayri safi yurtiçi hâsıla %19.4 büyüdü, nüfus %11.7 arttı ve kişi başına düşen milli gelir % 7.7 artış gösterdi. Bu artışların sebebi muazzam bir sermaye ithali, kalifiye göçmenlerin Filistin'e gelmeleri ve modern üretim teknolojilerinin kullanılmasıydı. Buna karşılık aynı yıllar içerisinde Arap sektöründe gayri safi yurtiçi hâsıla % 6.3, nüfus % 2.6 ve kişi başına düşen milli gelir % 3.6 gibi Yahudi sektörüne kıyasla çok küçük oranlarda artış gösterdi.⁴⁴¹

Bundan sonra Siyonist hareket ulusal çıkarlara dayalı bir ekonomi siyaseti yürüttü. Yahudi iş gücü Arap iş gücünden pahalı olmasına rağmen, ulusal çıkarlar açısından Yahudilerin işgücü piyasasında tercih edilmesi elzemdi. Filistin'e ithal edilen malların kalitesi daha yüksek olmasına rağmen yerli malın kullanılması, yatırımların devam etmesi açısından önemli görülerek ulusun inşasına katkısı açısından tercih edildi.⁴⁴² Yahudilerin modern bir tarım teknolojisi kullanarak Filistin'deki tarımsal gelişmeye yönelik yaptığı katkılar vaat edilen topraklara dönüş ve ekonomik açıdan kendi kendine yeterli olabilmeye vurgu yapan milli ideolojik ve siyasi mülahazaların dışı vurumuydu.⁴⁴³

Ekonomik gelişme ile birlikte Siyonist hareketin ajandasındaki en önemli konu topraktı ve gelecekteki Yahudi devleti için toprak satın alarak tarımsal koloniler kurmak büyük öneme sahipti. Bunun için kurulmuş olan Yahudi Ajansı toprak alımlarıyla ilgileniyordu. Ajans 1903 gibi erken bir tarihte İngiliz-Filistin Bankası (Anglo-Palestine Bank) adı altında kendi bankasını kurdu. Finansal sektörde de örgütlenen Yahudi topluluğu, bunlardan başka Yahudi Milli Fonu ve Filistin Vakıf Fonu'nu da kurmaya muvaffak oldu.

⁴⁴¹ Jacob Metzer, *Technology, Labor, Growth in a Dual Economy's Traditional Sector, Mandatory Palestine, 1921-1936*, (Jerusalem: Maurice Folk Institute for Economic Research, 1982), 7-9

⁴⁴² Pappe, *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*, 125

⁴⁴³ Metzer, *Technology, Labor, Growth in a Dual Economy's Traditional Sector, Mandatory Palestine, 1921-1936*, 6

Araplar ise kendi topluluklarının ekonomik bağımsızlığını sağlama konusunda isteksiz oldukları gibi bu doğrultudaki idari becerilerden de yoksundular. Ayrıca böyle girişimlerde bulunulsa bile aşiretler arasındaki rekabet buraya da yansıtacak ve bölünmüşlükler ortaya çıkacaktı. Yahudi topluluğu bu yönde gelişmeler gösterirken yerel halk giderek yoksullaşıyor; hem sosyal hem de ekonomik açıdan çöküntüye sürüklenerek gittikçe radikalleşiyordu. 1936 yılında başlayan büyük Arap isyanının arka planında bu gelişmeler vardı.

2.3.2. Özneler arası Anlamaların Oluşumu:

“Komşu”nun “Hasım”a Dönüşmesi

Araplar ile Yahudilerin siyasi gündeminde bunlar yaşanırken, iki topluluğun izlenen politikaların neticesinde ve gündelik etkileşimlerinin de katkısıyla birbirlerine yönelik algılarından imgeler oluşturmaları kaçınılmazdı. İlk karşılaşmalarda bu imge olumlu taraflar içerse de, zaman içerisinde belirsizlik arttıkça, olumlu imgeler yerini olumsuz algılara ve kalıp yargılara bıraktı. I. Aliya ile gelen Yahudiler, her ne kadar oryantalist bir bakış açısıyla, yerli halkı geri kalmış bir topluluk olarak resmetse de, onları birer komşu olarak gördü. II. Aliya ile gelenlerin ideolojik ajandasında ise Arap imgesi giderek Filistin’i paylaşmamak için mücadele edilmesi gereken bir topluluğa dönüştü ve son tahlilde hasımlık baş gösterdi.

I. Aliya ile gelen Yahudilerdeki Arap imgesi genellikle olumluydu ve Araplar bir tehdit unsuru olarak görülmemişti. Bu dönemde gelenlerin Arap algısının romantik olduğu söylenebilirdi. İlk gelenler arasındaki bir grup eğitilmiş Yahudi Filistin’deki Arapların kadim İsrail halkının neslinden olduğuna inanıyordu. Hatta İngiliz Filistin Keşif Fonu’nun (Palestine Exploration Fund) yapmış olduğu arkeolojik bir kazıda gün ışığına çıkarılan ve günlük yaşamda kullanılan parçaların, kendi dönemlerindeki Arap köylülerin kullandıklarına benzerliğine dikkat çekilmişti.⁴⁴⁴ Aynı kökeni paylaştıklarından ötürü Araplar ve Yahudiler Filistin’de uyum içinde yaşayabilirlerdi,

⁴⁴⁴ Bruce Saposnik, *From Babel and Uganda to the Promised Land: The Creation of a National Hebrew Culture in the Jewish Yishuv in Palestine, 1903-1914*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, (New York University, 2002), 373-374

aynı zamanda bu ortak köken Arapların Yahudi göçmenlerin kurmakta olduğu yeni *yişuvlara* asimile olmasını sağlayabilirdi.⁴⁴⁵

Bununla birlikte 19. Yüzyılda Ortadoğu'yu ziyaret eden tüm Batılılar gibi, Yahudiler de Arapların tarihin bir döneminde donmuş, ilerleme kaydetmemiş topluluklar olduğunu düşünüyordu. Güçlü, savaşçı Arap imajının varlığı, bir topluluk olarak Arapların geri kalmış, ilkel bir topluluk olduğu algısını değiştirmemişti. Filistin'e göç ederek burada koloniler kuracak olan Yahudiler, kendi nesillerinden olan ancak ilkel kalmış bu topluluğun modernleşmesini ve gelişmesini sağlayabilirdi. Bu açıdan bu 'iyimser' ve elitist yaklaşım, Filistin'e göç eden eğitimli Yahudilerin kendilerine *mission civilisatrice (medenileştirme misyonu)* yüklemek suretiyle, Araplardan tehdit algılamayan ama onu ötekileştirerek, bir bakıma aşağılayan bir algıya sahipti.⁴⁴⁶ Herzl'in vizyonu Filistin'de Viyana ve Paris gibi Avrupalı şehirler kurmaktı. Hâlihazırdaki Doğu'ya ait olan Arap unsuru ise ve kurulacak devlet içinde dönüşüme uğratılmalıydı.⁴⁴⁷

İlk göçenler Filistin'e geldiklerinde buranın 'halksız bir toprak' olmadığını farkındaydılar. Filistin'de Arapların yaşadığı biliniyordu. Ancak Arap doğal çevrenin bir parçası; kolektif özne olan Yahudi'nin kendisi üzerinde eylemde bulunduğu nesne olarak görülüyordu.⁴⁴⁸ Bunu Itamar Ben-Avi'nin Filistin'i tasvir ettiği bir yazısında açıkça görmek mümkündür:

Engin ve fırtınalı deniz, ama güzel ve muhteşem...

Ya denizden sonra?

Küçük kalabalık bir şehir, kara ve ışıksız, aşırı sıcaktan hoşnutsuz...

Ya şehirden sonra?

⁴⁴⁵ Yuval Ben-Bassat, *Local Feuds or Premonitions of a Bi-National Conflict? A Re-examination of the Early Jewish-Arab Encounter in Palestine at the End of the 19th Century*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago, 2007, 133-134

⁴⁴⁶ Lockman, "Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897-1929", 226-228

⁴⁴⁷ Shimoni, *The Zionist Ideology*, 93-96

⁴⁴⁸ Piterberg, *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail'de Araştırmacılık*, 176

Kilden ve çamurdan yapılmış onlarca Arap köyü ve ateşe verilmiş için için yanan tezek kokusu

Ya sonra, ne var?

Parıltı ile dolu, güneş ışınlarına gömülmüş, hava ile, berraklık ile dolu enginlik...

Ve sonra?.. Sonra?

Yahudi kolonisi!

Ve burada her şey bambaşka

Gökyüzü daha temiz, daha şeffaf, daha güzel; güneş kahkaha atmakta, ışınlarıyla gözleri ve yüzleri okşamakta, toprak nemli, taze yemyeşil çimle kaplı... ve üzüm bağları, bahçeler ve tarlalar... daha muntazam, daha biçili, daha ekili...⁴⁴⁹

Son tahlilde, ilk göçmenler Filistin'e ayak bastıklarında "Arap" onlar için peyzajın bir parçasıydı. Siyonistler çevrelerindeki hayvan ve bitki varlığını çok ince ayrıntılarıyla tarif edebiliyorken bu peyzajdaki Arap köylerini görmezden geliyorlardı.⁴⁵⁰ Ne var ki, tanıma süreci ilerledikçe, Yahudiler, Arapların da Filistin'in nesnesinden ziyade, o toprakların bir öznesi olduğu "sevimsiz" (nitelendirme Pappé'ya ait) gerçeği ile yüzleşmek zorunda kaldı. Siyonistler toprağa hükmedebilecekleri konusunda öz güvene sahiptiler ancak üzerindeki insanlarla ne yapacakları konusunda o kadar emin değildiler.⁴⁵¹

I. Aliya ile gelenler Araplarla bir arada yaşama hususunda II. Aliya ile gelenlere göre çok sorun yaşamamışlardı. Bu dönemde Araplar ve Yahudiler birlikte çalışarak gündelik hayatın birçok alanını paylaştı. İkinci göç dalgası ile gelenlerin gerçekleştirmek için kararlı olduğu siyasi ajandası Arapları dışlamayı gerektirdi. Araplar mevcuttular ve oradaydılar. Yahudi ya Arap'ı uzakta tutmalı ya da kendisini

⁴⁴⁹ Saposnik, *From Babel and Uganda to the Promised Land: The Creation of a National Hebrew Culture in the Jewish Yishuv in Palestine, 1903-1914*, 369-370

⁴⁵⁰ Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşılığı*, 113

⁴⁵¹ Ilan Pappé, "Shtetl Colonialism: First and Last Impressions of Indigeneity by Colonised Colonisers", *Settler Colonial Studies*, 2:1, (2012): 50

Arap'tan uzak tutmalıydı. Yahudiler *kibbutzlarda* ve *moşavrlarda* sadece kendilerinin olduğu bir yaşam kurdular ve emek piyasasından Arapları dışladılar. Böylece Araplar marjinal bir element haline geldi. Bundan sonra sadece süt ürünü ya da meyve sebze satan bir seyyar satıcı olan Arap, artık gündelik yaşamın tamamlayıcı bir unsuru değildi⁴⁵² ne de çalıştırılacak bir işçiydi. Zira Ben-Gurion'un tıbbî terimlerde donattığı ifadeleriyle Arap işçi ve çiftçi 'ağrı' ile kuşatılmıştı, buna karşılık Yahudi işgücü her yerde deva idi. Yahudi işçi sağlıklıydı ve halkın ölüm ve hastalanma karşısındaki bağışıklığını inşa edecekti. Öte yandan Ben-Gurion Arapları çalıştırmayı ölmüş bir aslanı dirilttikten sonra o aslanın yiyeceği haline gelen adam hikâyesine benzeterek bir bakıma onları dışlamanın sadece etnik değil siyasi bir nedeni bulunduğunu belirtmiş oluyordu.⁴⁵³

İşte II. Aliyadan sonra yetişen yeni neslin değerler sistemi bu şekilde kristalize oldu. Arapların tepkileri şiddete dönüştükçe artan kutuplaşma cepheleşmeye doğru evrildi; öteki, olumsuz algılar ve imgeler ile tanımlanır hale geldi. Bu bağlamda ilki 1929 yılındaki geniş çaplı kolektif kalkışmanın akabinde sokaklara dökülen Arap kitlelere ve Arap liderliğine yönelik iki kalıpyargı oluştu. Buna göre "liderler kitlelere yalan söyleyerek onları harekete geçiren elebaşı ve provokatörlerdi. Yahudilere toprak satarken diğer yandan da Arapları tahrik eden ikiyüzlülerdi. Bu liderlere aldanan Araplar ise kolay tahrik olan, öldüren, tecavüz eden ve hırsızlık yapan medeniyetten nasibini almamış çöl yabanileriydi."⁴⁵⁴

1936'daki isyandan sonra ise Arap artık hasım haline gelmişti. İsyân süresince Yahudi kolonilerine saldıran, evlere zarar veren Araplar artık "kötü" olarak nitelendirilmeye başlandı; Yahudiler nezdinde artık "Filistin'de yaşam tabanca, bıçak, bomba ve cinayet gibi unsurları da kapsıyordu. Bu ülkede yaşamak için ötekinin kullandığı yöntemleri kullanmaktan başka çare yoktu."⁴⁵⁵ Bir zamanlar barış ve uyum içerisinde yaşaması umut edilen Araplar ve Yahudiler arasında artık Yahudilerin

⁴⁵² Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 260

⁴⁵³ Pappé, "Shtetl Colonialism: First and Last Impressions of Indigeneity by Colonised Colonisers", 48-49

⁴⁵⁴ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 182

⁴⁵⁵ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 264

mutlaka kazanması gereken bir savaş vardı. İki topluluk ilişkilerinin böyle bir kavram içerisine oturtulması, insandışılaştırmayı da beraberinde getirdi. Bundan sonra bir Arap öldüğünde ölen bir insan değil, onların düşmanı idi. Cepheleşme ve insandışılaştırma öyle boyutlara vardı ki, Yahudi bir eğitmen kendi okulunda öğrencilerin bir Yahudi öldürüldüğünde karşılık olarak kaç Arabin öldürülmesi gerektiği hakkında tartışıklarını rapor etti.⁴⁵⁶ Günün sonunda, on emirden biri olan “öldürmeyeceksin” bu süreçte “önce sen öldür” düsturuna dönüştü.

Artık Araplar ve Yahudiler arasında çıkar çatışmasından kaynaklanan bir hasımlık vardı. İki topluluk da Filistin’i istiyordu; Araplar topraklarını korumak Yahudiler ise mümkün olduğunca daha fazla toprak elde etmek istiyordu. Bu durumdan kaynaklanan gerginlik Yahudilerin kendi topluluklarını inşa etme süreçlerinde kaçınılmaz olarak Arapları dışlamalarının ardından giderek daha kötü bir hal aldı. İki topluluk arasındaki köprüler yıkıldı. Bundan sonraki aşama hiçbir saldırının karşılıksız kalmadığı bir şiddet döngüsünün başlangıcı oldu.

Avrupa’dan gelen Yahudilerin Araplarla bir arada yaşama tecrübesi o güne dek hiç olmamıştı. Ancak Araplar, bütün Arap topraklarında olduğu gibi, Filistin’de Doğu Yahudileri ile sorunsuz bir şekilde yaşayagelmişlerdi. Filistin’e göçlerle gelen Yahudiler, Araplar nezdinde yabancıydı, farklı bir kültürün parçasıydı ve farklı diller konuşuyorlardı. Zaman geçtikçe Siyonizm’in ne ifade ettiğini ve yeni gelenlerin Siyonist olduklarını idrak eden Araplar, bu kişilerin onların uzun yıllardır üzerinde yaşadıkları toprakları satın alarak buralara kalıcı olarak ve yerli halkı dışlayarak yerleşeceklerini anladıktan sonra onları mütecaviz olarak görmeye başladılar. Arapların bu yeni fenomeni anlaması ve buna karşı organize bir tavır almaları zaman aldı. Ancak yine de, 19. yüzyılın sonundan itibaren İstanbul’a rahatsızlıklarını dile getiren dilekçeler göndermeye ve bireysel tepkiler göstermeye devam ettiler. 1908 yılındaki Jön Türk devriminden sonra, Filistin’deki Araplar arasında başlayan milli uyanışla paralel bir biçimde anti-Siyonist tutum da şekillenmeye başladı. Bundan sonra Siyonist karşıtı eylem ve söylemler artarak iki topluluk arasındaki kutuplaşmayı besledi.

⁴⁵⁶ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 265

Lübnanlı bir yazar ve siyasetçi olan Necip Azuri *Le Reveil de la Nation Arabe dans l'Asie Turque* başlıklı kitabında Siyonist idealin hayata geçmesinden duyduğu korkuyu 1905 gibi erken bir tarihte dile getirmişti: “Şimdiye kadar dikkat çekmemiş, birbirine benzeyen ama buna rağmen birbirine karşıt olan, iki önemli fenomen Türkiye’de meydana çıkmak üzere: Bu Arap ulusunun uyanışı ve Yahudilerin İsrail Krallığı’nı yeniden kurma çabasıdır. Bu iki hareket biri diğerine üstün gelinceye kadar mücadeleye devam edecektir. Dünyanın kaderi bu iki halk arasındaki mücadelenin sonucuna bağlıdır.”⁴⁵⁷ 1900’lü yıllardan itibaren dışa vurulmaya başlayan anti-Siyonist tavrın en önemli sebebi toprak satışları ve bundan kaynaklanan tartışmalardı. Bu tartışmalar eğitimli şehirli kitleler arasında siyasi yankı buldu, şehirli entelektüeller kırsal kesimi Yahudilerin toprak satın almasını protesto ve sabote etmek için mobilize etmeye başladılar. Halil es-Sekâkinî günlüğüne şöyle yazmıştı: “Şayet Yahudiler kendi bağımsızlığını ve varoluşunu başka bir halkın enkazı üzerine kurmayacak olsalardı Siyonist hareketten nefret etmeyebilirdim”⁴⁵⁸

I. Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Siyonist karşıtı eylemler daha çok yöneticilere dilekçeler gönderilmesiyle, çeşitli anti-Siyonist derneklerin kurulmasıyla ve Arap dünyası entelektüellerinin yazılarındaki ifadelerde somutlaştı. Filistin özelinde ise inkar, korku ve şüpheyi konsolide eden Siyonist karşıtı tavır I. Dünya Savaşı’nın sonundan itibaren üç önemli gelişme ile organize hale gelerek belirginleşti: Müslüman-Hristiyan Birliği kongresi, Filistin’in geleceğinin tartışıldığı King-Crane Komisyonu ve Britanya’nın Siyonizm’e yönelik resmi politikasının Balfour Bildirisi üzerinde temelleneceğini açıklaması. Bu arka plan ışığında gelişen Filistin-Arap ideolojisinin iki prensibi oluştu: Filistin, *Filistinli* Araplara aitti ve topraklar Siyonistlere bırakılmamalıydı.⁴⁵⁹

Yahudilere yönelik Arap tepkisinin ardında her ne kadar anti-semitizm yoksa da, Siyonist karşıtlığın söyleme döküldüğü bu süreçte, *Siyon Liderlerinin Protokolleri* gibi

⁴⁵⁷ Negip Azoury, *Le Reveil de la Nation Arabe dans l'Asie Turque*, (Paris: Plon-Nourrit, 1905), 5-6

⁴⁵⁸ Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement*, 27-28

⁴⁵⁹ Filistin’in Araplara ait olduğunu ifade eden tarihi ve siyasi argümanlar için bkz. Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement*, 40-50

Yahudileri karalayan kitaplara başvuru yapılmaya ve Yahudiler mezkûr kitapta tasvir edildiği gibi anılmaya başlandı. Arapların Yahudiler hakkında oluşturdukları bir diğer kalıpyargı komünizm, devrimcilik ve anarşi gibi kavramların Yahudilerde içkin olduğu, onların bulunduğu birçok ülkeyi karmaşa çıkararak yıkıma götürdüğü idi. Yahudilerin Rusya ve Avusturya'nın çöküşüne sebep olduğu ve Almanya'nın da onlar yüzünden mağlup edildiği dile getiriliyordu.⁴⁶⁰

1929 yılındaki Ağlama Duvarı/el-Burak olayları Arapların Yahudilerin Filistin'de kolonileşmeye olan muhalefetine yeni bir faktör daha eklenmesine neden oldu. Hâlâ tartışılan Harem-i Şerif'teki statükonun, Harem'in Süleyman Mabedinin bulunduğu mekân olduğu gerekçesi ile İsrail Krallığı'nı restore etmek adına Yahudiler tarafından yıkılacağı argümanı bu olaya kadar dayanır. Emin el-Hüseynî liderliğindeki Yüksek İslam Konseyi'nin açıklamaları da bu yönde kamuoyu oluşmasını sağladı. Konsey, Yahudilerin Ağlama Duvarı'nda döktükleri gözyaşının oraya duyulan sevgiden dolayı ve ibadet maksadıyla olmayıp, Harem-i Şerif'i ele geçirme arzusundan kaynaklandığını dile getirerek, Yahudilere yönelik güvensizliği körükledi. Konsey Torat-Hayyim Yeşivası tarafından yapılan ve Kubbetü's-Sahra'yı Davud Yıldızı ile resmeden bir tabloyu da buna delil olarak gösterdi.⁴⁶¹ İki topluluk arasındaki belirsizlik, şüphe ve güvensizlik, sonunda kutuplaşma ile neticelendi. Her iki tarafın da kendi algı ve imgeleriyle tanımladığı öteki, artık birlikte yaşadığı bir komşu değil, mücadele içinde olduğu bir düşman haline geldi.

2.4. En Kötüyü Varsayma: Hasımın İlanı

19. yüzyılın sonundan itibaren Filistin'deki Siyonist faaliyetler yerli halkı rahatsız etmişti. Yahudilerin bölgede kurmakta olduğu kolonilerden duyulan rahatsızlık önceleri toplumsal kimlik güvensizliğinden ziyade, Yahudilerin yerli toprak ağalarından arazi satın almaları neticesinde, Filistinli Arapların geçimlerini temin edecek tarım arazilerinden mahrum kalmasından kaynaklanıyordu. Diğer bir deyişle, Yahudi yerleşiminin başladığı ilk yıllarda yerli halk kendi aleyhine olmadığı sürece Yahudi

⁴⁶⁰ Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement*, 58-59

⁴⁶¹ Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement*, 262-263

yerleşimlerini varoluşsal bir tehdit olarak görmemişti. Yahudi yerleşim faaliyetleri artarak Arapların geçimini sağladığı toprakları da içine alır hale geldiğinde yerli halk bu durumdan doğan sıkıntılarını Osmanlı yönetimine sunduğu dilekçeler aracılığıyla ifade etmeye çalıştı. Dilekçelerin yazılmasına neden olan ortak motivasyon toprakların ellerinden gideceği korkusuydu. Bu dilekçeler Yahudilerin yerleşim faaliyetlerinin yerli halk tarafından nasıl algılandığını göstermesi açısından önem taşıyordu.

Siyonist yerleşimler ve toprak alımları konusu Arap vekiller tarafından Meclis-i Mebusan'da da gündeme getirildi. Şam mebusu Abdurrahman ile Kudüs mebusu Ruhi el-Halîdi ve Saîd el-Hüseynî gibi Arap önde gelenler hükümeti Yahudilerin toprak edinmeleri hususunda daha etkili önlemler almaya çağırmıştı ve Filistin'deki yerli halkın yazmış olduğu bazı telgraflar ile mektupları kürsüden okumuşlardı. Gümülcine mebusu İsmail Hakkı daha sert ifadeler kullanarak Siyonizm'i devletin iç politikasındaki dehşet verici bir illet olarak tanımlamış ve Siyonizm'in hedefinin Filistin'de Yahudi nüfusunu arttırmak suretiyle bölgede bir devlet kurmak olduğunu öne sürmüştü.⁴⁶²

Yahudi yerleşimleriyle ilgili ilk tepkilerden biri Duran mezrası bedevilerinden geldi. 1890 yılında inşa edilen ilk kolonilerden olan Rehovot'un varlığı Ebu Hataba isimli Bedevi grubu tarafından topraklarını bünyesine kattığı gerekçesiyle Osmanlı idaresine 15 Aralık 1890 yılında yazılan dilekçeyle şikâyet edilmişti. Ebu Hataba kabilesinin önde gelenleri tarafından hazırlanan bu dilekçede grup şikâyetini şöyle dile getirmişti:

“...Çiftlik birden bu topraklara gelen sermaye sahibi yabancı Yahudilere satıldı (orijinal belgede isrâiliyyîn şeklinde). Bu toprakları Yafa kazasından Ali Heykel Efendi'nin desteği sayesinde satın almaya muvaffak oldular. Sonra bu zengin Yahudiler, bu Efendinin yardımıyla resmi izinleri olmamasına rağmen, bu toprakta birkaç bina inşa etti. Bizi kaldığımız yerlerden çıkarmaya başladılar ve söz konusu toprakları sadece kendileri yararlanmak için bizim işlememize izin

⁴⁶² Meclis-i Mebusan'daki Yahudi yerleşimleri ile ilgili görüşmeler için bkz. Kayalı, *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık (1908-1918)*, 114-125

vermediler. Biz her iki tarafın da topraktan yararlanmasını kabul ettik ama onlar bunu da engellediler. [...] *Bizim üzerinde yaşayacak ve geçimimizi sağlayacak başka bir toprağımız yok.* [...] Bu yabancılar ne çiftçiler arasındaki kurallara ne de insanlar arasındaki hukuka göre davranıyorlar.”⁴⁶³

Yahudiler daha fazla toprak satın alarak, koloni inşasını arttırdıkça tehdit algısı da artmaya başladı ve Yahudilere yönelik tanımlamaların değiştiği gözlemlendi. Yukarıda belirtildiği üzere daha önce ‘israilîyyîn’ olarak nitelendirilen Yahudilerden, 1908’den sonra Arapların muhalif tutumu kristalize oldukça ve II. Aliya ile gelenlerin siyasi ajandaları gün yüzüne çıktıkça Siyonistler olarak bahsedilmeye başlandı.⁴⁶⁴

1910 yılında Emek Yizra’el/Mercü İbn Amir vadisinde bulunan el-Fula köyünde yaşanan olaylar ortaya çıkmakta olan Arap-Yahudi gerginliğinin siyasileşmeye başlamasının ilk işaretleriydi. Ayrıca şimdiye kadar kırsal kesimde yaşayan Bedevilerin ve Arap köylülerin sorunu olarak görülmüş olan toprak kaynaklı husumetlere ilk defa şehirli Arapların da dâhil olması bu olayla gerçekleşti; farkındalık giderek artıyordu. Beyrutlu Sursuk aşiretinden İlyas Sursuk Osmanlı hükümetinden almış olduğu el-Fula’nın dâhil olduğu yaklaşık 3,500 dönümlük toprağı YMF’ye sattı. Fon’un satın alınan bu bölgelere Yahudileri yerleştirmeye ve araziye kullanıma açması orada yerleşik olan Araplar ve Yahudiler arasında tansiyonu yükseltti. Topraklarından ayrılmayı reddeden köylülerin bu direnişleri daha sonra Meclis-i Mebusan üyesi olacak Nasıra kaymakamı Şükrü el-Aselî tarafından da desteklendi; Aselî bu toprak satışının gerçekleşmemesi için basını da harekete geçirdi.⁴⁶⁵

Basında Yahudi yerleşimciler ve Siyonist emelleri hakkında çıkan haberler vasıtasıyla toprak satın alan Yahudilere yönelik olumsuz tavır böylece teşvik edildi. el-Fula olaylarının basına yansiyarak politize olmasında etkin rol oynamış olan Şükrü el-Aselî, Şam merkezli bir gazete olan el-Muktebes’te *Sami Paşa el-Fâruki’ye Selahaddin*

⁴⁶³ Dilekçenin orijinali ve tercüme edilmiş hali için bkz. Yuval Ben-Bassat, *Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine*, (London: I. B. Tauris, 2013), 195-198

⁴⁶⁴ Ben-Bassat, *Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine*, 197

⁴⁶⁵ Emanuel Beska, “Political Opposition to Zionism in Palestine and Greater Syria: 1910–1911 as a Turning Point”, *Jerusalem Quarterly* 59, (2014): 56

Eyyûbi'den Mektup başlığı ile bir makale kaleme almış; o sırada Osmanlı ordu kumandanı olan Sami Paşa'ya Siyonizm'e karşı tavır takınılması gerektiğini yazmıştı: "Size yalvarıyorum Siyonist tehdidi Filistin'den bir an önce kovunuz. Bu topraklar sahabenin, benim askerlerimin (Selahaddin Eyyubi'ye referansla), kumandanlarımın, halkımın kanıyla yıkandı..."⁴⁶⁶ Yahudiler ise 1858 tarihli Arazi Kanunnâmesi'ne dayanarak bu haklarının olduğunu iddia ediyorlardı. Araplar Sursuk Efendi'yi şikâyet ettikleri dilekçelerinde Yahudi yerleşimcilerin eylemlerini üzerinde kurulmaya çalışılan bir tahakküm olarak nitelediler.⁴⁶⁷

Osmanlı idaresi Yahudi kolonisi kurulması taleplerini I. Aliya'nın başladığı tarih olan 1882'den önce de pek çok defa reddetmişti. Belgelerde Mösyö Oliphand olarak geçen Yahudi bir girişimcinin Belka'da bulunan bir araziye idari açıdan bazı imtiyazlara sahip özerk bir Yahudi kolonisi kurulması talebini hükümet 9 Mayıs 1880 tarihli belgede şu gerekçeyle reddetmişti:

"...Sunulan dilekçedeki talep hükümet içinde hükümet demek olarak, politik ve idari olarak bir takım mahzurları beraberinde getirmesi açısından, kabul edilmesi mümkün değildir. Ve Belka Sancağı arazisi de bazı aşiretler ve urbânın gezindiği yerler olduğundan oraların düzenlenmesi ve idaresinin ıslahı ile, oraların yerleşime uygun hale getirilerek, imarının yapılması Devlet-i Aliyye tarafından istenmesi ve gerekli bulunmasına rağmen, henüz zamanı gelmemiştir. Ve o bölgeye has farklı durumlar olması açısından da bu şekilde bir göçecek gurubun (Yahudiler kastediliyor) kabul edilip yerleştirilmesinde birçok mahzur ve sıkıntılar bulunmaktadır. Bu durumların ifadesiyle, o kişiye cevap verilmesi oybirliği ile düşünülmüş ve uygun görülmüştür. Yine de konuda emir ve ferman yüce padişahımızdır."⁴⁶⁸

⁴⁶⁶ Emanuel Beska, "Shukru al-Asali, An Extraordinary Anti-Zionist Activist", *Asian and African Studies* 19:2, (2010): 243

⁴⁶⁷ Ben-Bassat, *Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine*, 168-169

⁴⁶⁸"Belka'da Özerk Bir Yahudi Kolonisi Kurulması Talebinin Uygun Görülmemesi" *Osmanlı Belgelerinde Filistin*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, (İstanbul, 2009), 231-233

I. Aliya ile göçler başladıktan on yıl sonra ise Kudüs Mutasarrıflığı maiyetinde müstahdem kaymakam mülâzımı Mihran Boyacıyan 27 Eylül 1897 tarihli gönderisinde Gazze ve Yafa sahillerinde büyük miktarda araziler satın alıp buralara modern köyler kurarak bölgeyi ele geçirmeye çalışan Yahudilerin faaliyetlerine karşı idarî tedbirler alınması için Osmanlı yönetimini uyarmaktaydı:

“Yahudilerin bu şekilde gelerek yani Filistin toprağına göçme ve burayı vatan yapmalarına izin verilmesi halinde otuz sene geçmeden *tüm Filistin topraklarını hem kendi tasarrufları altına alacak hem de burayı mülkleri haline çevireceklerine bir kuşku yoktur*. Zira: Bundan beş on sene önce mesela on kuruşluk değeri olan bir arazi şu an Yahudiler tarafından iki yüz, üç yüz ve kimi zaman da daha fazla bir miktarla satın alınmaktadır. Ve çiftçinin paraya olan arzusu ve ihtiyacına ve bu belirtilen grubun oyunlarına dayanamayarak (*katlanamayıp*) arazisini teslim mecbur olmasına ve bu şekilde bugünkü günde Hayfa’dan Gazze’ye kadar olan sahilin yüzde ellisi civarında bir miktarını tasarrufları altına alarak diğer başka mevkilerde de oldukça hayrete sebebiyet verecek muntazam, büyük ve Avrupavâri köyler –koloniler- oluşturup, tarım ilmini tamamıyla tatbik etmeye gayret etmelerine ve mesela beş sene içinde yalnız bir köyde iki milyon üzüm kökü yetiştirmelerine ve tarım bilimi için her türlü uygulamayı içeren, oldukça düzgün bir okulda tarım erbabı yetiştirdikleri gibi, çeşitli sanayileri içeren düzgün bir okulda da yetenekli sanatçılar yetiştirip, Kudüs ve civarının sanat, ticaret ve tarımını kendi hünerli ellerine geçirdiklerinden dolayı, bundan beş on sene sonra Müslüman ve gayr-i Müslim halkın o bölgede ellerinde olan araziye mecburi olarak Yahudilere satarak şimdi Yahudilere oranla yüzde on-on beş şeklinde olan dükkan ve mağazalarını kapatıp, tüm Filistin toprağını Beni İsrail’e teslim ile Kudüs’ten hareket edeceklerine ve yabancı memleketlerden mesela Rusya’dan, çeşitli zorluklarla gönderilen ve kovulan Yahudiler Yafa ve Kudüs’te Rus ve diğer konsolosların himayesi altına girip, kapitülasyondan tamamıyla faydalanmalarına ve Rothschild, Heres ve Alliance İsrail gibi hayır sahibi ve toplumun ileri gelenlerinden milyonlarca frank şeklinde yardım olarak verilmesine ve

Rothschild'in şimdiden aralarında ilk padişah sülalesi sırasında geçtiğine ve bir diğerine olan maddi ve manevi yardımlara bakıldığında *Beni İsrail Devleti top tüfek ile değil de arazi, tarım, sanayi ve ticaret yoluyla savaşız olarak kurulacağı kolaylıkla görülmektedir.*"⁴⁶⁹

Osmanlı yönetimine gönderilen bir diğer dikkat çekici belge ise Nablus'ta mutasarrıflık yapan Süleyman Fethi Bey'in kaleme aldığı ve başta İngiltere ve Yahûdiler olmak üzere yabancıların Nablus ve özellikle Kudüs'te yaptıkları faaliyetler hakkındaki layihadır. Beyrut valiliği tarafından 22.05.1911 (9 Mayıs 1327) tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiş olan bu belgede Fethi Bey şu hususlara dikkat çekmişti⁴⁷⁰:

"...Kudüs Rum patriği ile konuşmamız sırasında Kudüs'ün genel durumu hakkında ne düşündüğünü sordum. Bunun üzerine 'Kudüs ve çevresinde durumun daha vahim ve nazik bir hal aldığı, yerli halkın hemen hemen büyük bir kısmının emlak ve arazilerini ellerinden çıkararak Yahûdilere sattıklarını, Osmanlıca'nın neredeyse yok denecek kadar önemini kaybettiğini, bu gidişle Arapça'nın da ortadan kalkacağını, İslam nüfusunun oldukça azaldığını ifade etti..."

Son olarak 1913 yılında Yafa'daki yerel Arap memurlar tarafından Osmanlı yönetimi İçişleri Bakanlığı'na gönderilen telgraf ise 1882 yılından itibaren tedrici olarak şekillenen tehdit algısının gerek Yahudilerin faaliyetleri gerekse de bu faaliyetlere ve Siyonizm'e yönelik gazetelerde çıkan yazılar neticesinde nasıl somutlaştığını ve toplumsal güvenlik ikilemini meydana getirdiğini göstermesi açısından çarpıcıdır⁴⁷¹:

⁴⁶⁹"Gazze ve Yafa Sahillerinde Büyük Araziler Satın Alan Yahudilerin Yayılmacı Faaliyetlerine Karşı Askerî ve İdarî Tedbirler Alınması", *Osmanlı Belgelerinde Filistin*, 257-260

⁴⁷⁰BOA. DH-İD. Dos.34,Ves.18 (14.15.1911/ 15 Ca.1329), aktaran Hasan Karaköse, "Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Girişimleri ve Süleyman Fethi Bey'in Layihası", *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 5:1, (2004): 53-56

⁴⁷¹ Ziya Uygur, *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Filistin Sorunu ve Siyonizm*, (İstanbul: Bayrak Matbaası, 1998), 104-105

“Yahudiler Yafa’da *hükümet içinde hükümet* oluşturuyorlar. Tel Ebîb yeni mahallelerinden biri Cimnaziye mektebinde diğeri kendi belediye dairelerinde yerlilerin hapsine ayrılmış iki hücreleri vardır. *Bir yerli ile uyumsuzlukları durumunda yerliyi oraya hapsediyorlar.* Geçenlerde savcı yardımcısı bizzat giderek saatlerden beri orada hapsedilmiş bir Yafalı Müslümanı salıverdi. [...] *Bölge hükümet idaresi Yahudiler karşısında varlık gösteremiyor.* [...] Geçmişte Roçild’in ziyareti dolayısıyla Cimnazyuma Osmanlı Okulunun kapısının sağ tarafına büyük ölçüde eski Yahudi Devleti bayrağı asıldı. Birçok benzer bayrağı yine yollarda gezdiriyorlardı. [...] Devlete millete ihanet bu kadarı olur. *Ticaretin ve toprağın yavaş yavaş ellerine geçmesine, alışverişlerini sadece dindaşlarıyla yapmalarına serfuru perde-i tesliyet olduk.* Fakat bu işkence çekilir mi! Osmanlının bağımsızlığı, *yerlilerin bireysel özgürlük hakları Yahudilerin tehdidi altındadır. Gazetelerin bahis edegeldikleri Yahudi çilesi artık ortaya çıktı.* Bir dert ki günden güne şiddetleniyor, kasırga süratiyle gidiyor, önünde bulduğunu kasıyor, sürüp götürüyor. Bölgesel yönetim bunlarla başa çıkmaktan âciz değil ise artık bu Yahudiye boyun eğme politikasını bıraksın, azm etsin buna sınır koysun; âciz ise itiraf etsin, o halde *yerlilere göçecekleri köyler kursun yoksa bu şekilde yaşanmaz.* Yerlilerde genel bir kalp kırıklığı, *korku* ve meyûsluk bulunmaktadır. *İmdadlarına yetişilmez, gözyaşları dindirilmez ise, mahvolacaklar.”*

Kırsal kesim yıllardır ekip biçtikleri toprakları Yahudilerin satın alması ve buralarda koloniler kurması gibi fiili gerçeklerden yola çıkarak göçmenlere yönelik tavır geliştirirken, önde gelen entelektüel Araplar Siyonist hareketin Filistin’deki Araplar açısından arz ettiği daha başka tehlikelere dikkat çekmeye çalıştılar. Bu kişiler Siyonist ideolojinin göçler ve satın almaların ardındaki motivasyona yani Siyonist ideolojiye dikkat çektiler. Filistinli Hüseyini ailesinden Muhammed Tahir Efendi, el-Hâlidî ailesinden Yusuf Ziyâeddin Paşa, Lübnanlı Emir Emin Arslan, Reşid Rıza ve bir Marunî olan Necib Azuri⁴⁷² Siyonizm karşısındaki eylem ve söylemleriyle kamuoyu

⁴⁷² Bu şahısların Yahudi göçleri, kolonileri ve Siyonizm karşısında almış oldukları tutumların ayrıntılı incelemesi için bkz. Emanuel Beska, “Responses of Prominent Arabs Towards Zionist Aspirations and Colonization prior to 1908”, *Asian and African Studies* 16:1, (2007): 22-44

oluşturarak, hareketin halk nezdinde bir tehdit olarak görülmesinin ve Siyonizm'e karşı bir muhalefet gelişmesinin önünü açtılar.

1908 devriminden sonra oluşan görece özgür ortamda daha fazla gazete çıkmaya başladı. Siyonizm ve Yahudi kolonizasyonu basında daha geniş bir şekilde tartışılır hale geldi ve çok geçmeden bu hususlar gazetelerin en baskın konusu hâline geldi. Siyonizm'in Filistin halkı için açık bir tehdit olduğu ve amacına ulaştığı takdirde yerli halkı nelerin beklediği gibi en kötüyü varsayan fikirler gazete sayfalarında yerini buldu. Siyonizm'e sıkı muhalefet konusunda Filistin'de yayınlanan iki gazete öne çıktı: 1908 yılında Necib Nâsır'ın Hayfa'da yayınlanmaya başladığı el-Kermel ile 1911 yılında İsa el-İsa'nın Yafa'da yayınlamaya başladığı el-Filistin. el-Kermel kısa sürede Filistin'deki diğer gazetelerin de Siyonistlerin hummalı faaliyetleri hakkındaki en önemli bilgi kaynağı haline geldi.⁴⁷³ el-Kermel 1911 yılında yayında olan gazeteler arasında Siyonizm ile ilgili yetmiş üç makale yayınlamış en faal gazete idi.⁴⁷⁴ el-Fula olaylarının basına yansarak politize olmasında etkin rol oynamış olan Şükrü el-Aselî, el-Kermel gazetesindeki bir yazısında Siyonizm'e karşı şu uyarıyı yapmıştı: "Eğer mebuslarımız dikkat etmez ve hükümet bu dalgayı durdurmazsa, Filistin'in Siyonist Örgütün mülkiyeti haline gelmesi çok zaman almayacaktır."⁴⁷⁵

el-Kermel'in editörü Necib Nâsır da kendi gazetesinde Siyonist tehdiye yönelik makaleler yayınladı. Necib Nâsır ateşli bir milliyetçiydi ve Arap köylülerin akıbeti ve Yahudi göçleri ile kolonizasyonunun yerli halk üzerindeki etkileri hususunda oldukça endişeliydi.⁴⁷⁶ Nâsır'a göre Yahudilerin Emek Yızra'el/Mercü İbn Amr gibi en verimli yerleri satın almaları Filistin'deki Arapların geleceği açısından tehdit teşkil etmekteydi.

⁴⁷³ Beska, "Political Opposition to Zionism in Palestine and Greater Syria: 1910–1911 as a Turning Point", 55

⁴⁷⁴ Beska, "Political Opposition to Zionism in Palestine and Greater Syria: 1910–1911 as a Turning Point", 60

⁴⁷⁵ Beska, "Political Opposition to Zionism in Palestine and Greater Syria: 1910–1911 as a Turning Point", 57

⁴⁷⁶ Emanuel Beska, "Anti-Zionist Journalistic Works of Najib Al-Khuri Nassar in the Newspaper *Al-Karmal* in 1914", *Asian and African Studies* 20:2, (2011): 172

Nitekim “Bu topraklar tamamen ele geçirilirse, onlar için hiçbir ekonomik kaynak kalmayacağından, Filistinliler nefessiz kalacaktı.”⁴⁷⁷

Necib Nâsır Siyonist faaliyetlerin nasıl bir sonuç meydana getireceği hakkındaki kötümser varsayımları 1914 yılında kendi gazetesinde yayınladığı “Siyonizm Büyük Tehdit ya da İyi Bir Örnek” başlıklı makalesinde de ele almıştı. Bu makalesinde Filistinli Arapların Yahudi göçleri neticesiyle karşı karşıya kaldığı birçok tehdidi etraflıca değerlendirdi: “Siyonizm Filistin ve halkı ile hem Osmanlı Devleti hem de tüm Araplar için büyük bir tehlikedir. Özellikle Filistinliler ve tüm Araplar buna tepkisiz kalırlarsa, kendi varlıklarını korumazlarsa ve vatanlarının çalınması suretiyle *varoluşlarını tehdit eden* tehlikeyi defetmezlerse bu tehlike büyüyecektir. Çünkü Siyonistler sahip oldukları dokunulmazlık sayesinde direnişle karşılaşmaksızın yayılmaya devam edecektir. Art arda toprak ele geçirecekler ve orada yaşayanları yerlerinden ederek Siyonist göçmenleri buralara yerleştirecekler.”⁴⁷⁸ Necib Nâsır bir başka makalesinde ne yapılması gerektiği ile ilgili de son bir değerlendirme yaptı. “Siyonistler Neden Korkuyor” başlıklı makalesi bir bakıma Filistin’deki Araplara yapılan bir çağrıydı. Necib Nâsır Siyonist hareket için Araplardan gelecek “tek tehdidin Arapların *dayanışması ve birleşmesi*” olduğunu belirtmişti.⁴⁷⁹

İsa el-İsa’nın editörlüğünü yaptığı el-Filistin gazetesi de Manda Dönemi Filistin’deki Arapların Siyonist faaliyetler ile ilgili tehdit algılamalarını yansıtmaktaydı. Kurulduktan sonra sadece dört yıl yayın yapan el-Filistin’in neşri altı yıl boyunca durdurulmuş, İsa el-İsa da sürgüne gönderilmişti. Savaşın akabinde vatanına dönerek gazetesinin yayımlanması için İngiliz yetkililerden resmi izin almayı başaran İsa el-İsa,

⁴⁷⁷ Beska, “Anti-Zionist Journalistic Works of Najib Al-Khuri Nassar in the Newspaper *Al-Karmal* in 1914”, 173

⁴⁷⁸ Beska, “Anti-Zionist Journalistic Works of Najib Al-Khuri Nassar in the Newspaper *Al-Karmal* in 1914”, 183

⁴⁷⁹ Beska, “Anti-Zionist Journalistic Works of Najib Al-Khuri Nassar in the Newspaper *Al-Karmal* in 1914”, 185

gazetesinin altı yıl aradan sonra neşredilen ilk nüshasında amacının “ulusuna hizmet etmek ve okurlarının güvenini kazanmak olduğunu” dile getirmişti.⁴⁸⁰

Necib Nâsır'ın el-Kermel'de yayınladığı makaleler daha ateşli bir milliyetçiliği yansıtıyordu ve söylemler de yukarıda örnekleri verildiği üzere sert ve deyim yerindeyse kışkırtıcı olabiliyordu. İsa el-İsa'nın yayınladığı el-Filistin gazetesinin ise el-Kermel'e göre daha politik bir dil kullandığı söylenebilirdi. Gazetenin İngilizce versiyonunun neşrine karar vermesi İngilizler nezdinde Filistin'deki problemlere dikkat çekilmesini sağlamayı amaçlaması açısından da diplomatik bir faaliyetti. Azmi el-Neşâşibî ile İsa el-İsa'nın yönetiminde ve Hint Müslüman yazar Ahkter'in editörlüğünde 1929 yılında yayınlanmaya başlayan İngilizce versiyon sadece üç yıl süreyle yayımlanabildi ve Filistin'deki problemleri Arap bakış açısıyla anlatmak ve Siyonist argümanları çürütmek hedefiyle ücretsiz olarak Britanya parlamentosu üyelerine dağıtıldı. Gazete bu anlamda başarılı oldu. Siyonist çevreler dahi yurtdışında Arap davasını temsil eden tek organ olarak bu gazeteyi tanıdılar.⁴⁸¹

1931 tarihli bir yazısında İsa el-İsa Siyonistleri “kendilerini Arapların arkadaşı gibi gösteren ama gizliden gizliye onlara karşı bir savaş sürdüren rakipler” olarak tanımlamıştı.⁴⁸² Gazetenin Siyonizm karşısında tutunduğu tavır Manda Yönetimi yüksek komiseri Yahudi asıllı Herbert Samuel'i de rahatsız etmişti. Nitekim İsa el-İsa'nın aktardığı, kendisinin bir vesile ile huzuruna çıkmak zorunda kaldığı Samuel ile geçen bir diyalog bu rahatsızlığın boyutunu gösteriyordu:

- “Sizin gazetenizi büyük bir ilgiyle ama aynı zamanda hoşnutsuzlukla okuyorum. Benimle bir anlaşma yapıp, bu kampanyayı bitirebilir misiniz?
- Bana bunları Sir Herbert Samuel şu an Siyonist bir lider olarak mı yoksa Yüksek Komiser olarak mı söylüyor?

⁴⁸⁰ Noha Tadros Khalaf, “*Falastin versus the British Mandate and Zionism (1921-1931): Between a Rock and a Hard Place*” *Jerusalem Quarterly* 45, (2011): 10

⁴⁸¹ Khalaf, “*Falastin versus the British Mandate and Zionism (1921-1931): Between a Rock and a Hard Place*”, 15

⁴⁸² Khalaf, “*Falastin versus the British Mandate and Zionism (1921-1931): Between a Rock and a Hard Place*”, 21

- Yüksek komiser ve lider olarak.
- O zaman bir müdafiden mi yoksa bir saldırgandan mı mütareke talep ediyorsunuz?
- Bir saldırgandan tabi ki!
- Ben sadece Siyonist saldırı karşısında ülkemin haklarını savunuyorum, benden nasıl susmamı istersiniz?
- Siz alelâde her türlü Siyonist beyanı yaymaktasınız. Siz bu gibi şeyleri yayınlıyor olmasaydınız, ülkede hâlihazırdaki gerginlikle uğraşıyor olmayacaktık.”⁴⁸³

Arap gazetelerinin Filistin'deki Arap kitleleri etkiliyor olduğu bir gerçektir. Bu gazetelerdeki söylemler, Yahudilerin faaliyetlerini hâlihazırda tehdit olarak algılayan halk arasında hasımlık ruhunu körükledi. Siyonizm karşıtlığı basının da onu düşman ilan etmesi sayesinde kitleler arasında taraftar kazandı.

2.5.Etki -Tepki Süreci: Çatışan “Düşman” Kimlikler

1882 yılındaki I. Aliya ile başlayan ve 1930'lu yıllara kadar sürekli bir şekilde devam eden Yahudi göçleri, yerel halkın tepkisi ile sonuçlanmıştır. Bir yandan Filistin'e göç devam ederken, diğer yandan bölgedeki Arapların değişen sosyo-ekonomik sisteme uyum sağlama çabaları, I. Dünya Savaşı'nın akabinde Britanya'nın Filistin'e yeni bir aktör olarak eklenmesi, Yahudilerin kurumsallaşma çabaları gibi birçok husus Arapların o güne kadar içerisinde yaşadığı statükonun çökmesine ve güvensizlik duyulmasına yol açmıştır. Bu güvensizlik kaçınılmaz olarak şiddeti doğurmuştur.

Yahudilere yönelik şiddetin çeşitli sebepleri vardı. Araplar Yahudilerin giriştiği birçok eylemi kendi var oluşlarına tehdit olarak algıladılar:

- Toprak yüzünden çıkan ihtilafların yarattığı mülksüzleştirilme duygusu

⁴⁸³ Khalaf, “*Falastin versus the British Mandate and Zionism (1921-1931): Between a Rock and a Hard Place*”, 12

- II. Aliya'dan itibaren 'işgücünün fethi' prensibi bağlamında Arapların emek piyasasından dışlanmaları
- 1908 Jön Türk devriminin etkisi ile yeşermeye başlayan *yemel milliyetçilik* ve bunun Yahudi faaliyetleri devam ettikçe milliyetçi siyasi eyleme dönüşmesi ve Araplar arasında anti-Siyonizmin giderek yükselmesi
- Britanya'nın I. Dünya Savaşı sırasında yapmış olduğu gizli anlaşmalardan herhangi bir netice alınamamasından duyulan hayal kırıklığı
- Britanya'nın Siyonizmi Ortadoğu'daki çıkarlarını korumak adına adeta efsunlu bir tılsım, Savaş'ın yarattığı şartlar içerisinde bir taşla iki kuşun vurulabileceği bir silah addederek⁴⁸⁴ Yahudilere Filistin'de bir anavatan sözü veren Balfour Bildirisi'ni ilan etmesi

Bu gibi gelişmeler Arapların tehdit algısını yükselterek tepkiyi doğurmuş ve yerel halkın tepkisi bu aşamada şiddet olarak kendini göstermiştir. Yahudilerin de buna karşılık vermesi Filistin'de bir şiddet sarmalının oluşmasına neden olmuştur.

2.5.1. Erken Tepkiler: Araplar ve Yahudiler Arasındaki İlk Çatışmalar

Filistin'de daha önce Yahudiler ve Araplar arasında çeşitli yerleşim birimlerinde şiddet içeren eylemler gerçekleşmiş olsa da, bunlar münferitti. Araplar büyük kitleleri mobilize ederek siyasi ve kolektif bir eylem içerisine girmedikleri sürece Yahudiler tehlikenin sınırlı olduğunu ve milli bir karakter taşımadığını düşündüler. Filistin'de kan 1929 yılındaki Ağlama Duvarı/el-Burak olayları ile akmaya başladı. Ağlama Duvarı Yahudiler tarafından yıkılan İkinci Tapınak'ın kalıntıları olarak görülmekteydi. Araplar açısından ise bu duvar Kubbetü's-Sahra ve Kible Cami'sini ihtiva eden Harem-i Şerif'in (Mescid-i Aksa) bir parçası ve aynı zamanda Hz. Muhammed'in Miraç'a çıkarken Burak adlı atını bağladığı yerd. Yahudilerin ibadetlerini yerine getirirken, kadınlarla

⁴⁸⁴ Öke, *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, 229

erkekleri ayırmak için gerdikleri örtü Araplarca statükonun bozulması olarak algılanınca iki topluluk arasında çatışmalar başladı.⁴⁸⁵ Araplar el-Halil’de 50 Yahudi’nin yaralanmasına sebep olurken, eski Yişuv’dan 60 kişiyi öldürdüler. Safed’te de saldırılarda bulunan Araplar, Yahudilere ait evleri talan ettiler.⁴⁸⁶

Her ne kadar Ağlama Duvarı olayları şaşkınlık, şok ve korku ile karşılanmış olsa da, Yahudilerin bu olaylara reaksiyonu geri çekilmek olmadı. Bu hadiseler Yahudiler nezdinde duygusal-psikolojik ve ideolojik-siyasi bir dönüşüme neden oldu.⁴⁸⁷ Onlar da artık Arapların kendileri açısından bir tehdit oluşturduğu sonucuna varmakla birlikte – tarihin de gösterdiği üzere- Filistin’i kendi anavatanları haline getirmek hususunda geri adım atmadılar. Ancak verilen tepki intikam ile yoğrulmuş şiddet şeklinde olmadı.⁴⁸⁸ Zira intikam Siyonist çıkarlar açısından makul değildi. Yerleşimlerin güçlenmesi ve artması için Araplar ve Yahudiler arasındaki gerginliğin düşük seviyede tutulması ve sükûnetin sağlanması gerekiyordu. İşçi Partisi’nin (ha-Poel ha-Tzair) yayın organının editörünün ifadeleri de bunu destekler nitelikteydi: “Acı yok, yardım istemek yok, asker yok, sadece inşa ve inşacılar var (No mercy, no help, no soldiers just construction and builders)”.⁴⁸⁹

⁴⁸⁵ Arthur Goldschmidt Jr. ve L. Davidson, *A Concise History of the Middle East*, (Colorado: Westview Pres, 2006), 283

⁴⁸⁶ Kameel B. Nasr, *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence 1936-1993*, (North Carolina: McFarland & Company Inc Publishers, 1997), 10

⁴⁸⁷ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 173

⁴⁸⁸ Histadrut’un Britanya İşçi Partisi’ne ve Sosyalist Enternasyonel’e hitaben yazmış olduğu memorandum bunu göstermesi açısından önemlidir. Bu metin Araplar ve Yahudiler arasındaki işbirliğini, işçi dayanışmasını ve II. Aliya ile gelen Yahudilerin yerel halkla birlikte Filistin’in ekonomik gelişmesine yaptıkları katkıları dile getirir. 1929 olaylarının ise Yahudi yerleşimini kendi kişisel çıkarlarına ters düşen ve çalıştırdıkları Arap işçilerin yıllardır devam eden sömürsünü sona erdireceği korkusunu yaşayan Arap efendiler tarafından körüklendiğini öne sürer. İşçi Siyonizminin öngördüğü sosyalist fikirlere paralel bir biçimde sınıf dayanışması çağırısı yapar ve barışın tesis edilmesi gerektiğini savunur. Tam metin için bkz. “Memorandum on the August Disturbances, Submitted to the British Labor Party and the Socialist International, Submitted by Executive Committee of the General Federation of Labor in Palestine” Kaplan ve Penslar (ed.), *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde 218 – 228

⁴⁸⁹ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 180

1929 olayları Araplar ve Yahudiler arasındaki ilişkilerin geleceği açısından bir dönüm noktasıydı. Elpeleg Araplar ve Yahudiler arasındaki kırılmanın olaylar esnasındaki şiddet nedeniyle derinleştiğini ve Yahudilere yönelik kızgınlığın ton değiştirdiğini öne sürmüştür. Nitekim tüm Müslümanlarca kutsal kabul edilen bir mekân üzerinden çıkan olaylar diğer ülkelerdeki Müslüman toplulukların da kendilerini sorununun bir parçası olarak görmelerine yolu açtı. Araplar açısından bu bir destek olarak görülürken, Yahudiler bu değişimi kendilerine yönelik bir düşmanlık olarak görmeye başladılar ve bir savunma birimi geliştirilmesi yönündeki düşünceleri pekiştirdi.⁴⁹⁰ Böylelikle 1920 yılında Yahudilere ait çiftlikleri ve *kibbutz*leri korumak için kurulmuş olan *Haganah*, 1929 olayları akabinde daha da gelişerek 1936 yılına gelindiğinde Yahudi askerlerden oluşan bir askeri birim haline geldi.

Elpeleg'in Araplar ile Yahudiler arasında çıkan yerel bir olayın diğer Müslüman milletlerce de taraf olunarak üstlenilmesi görüşüne paralellik atfeden bir görüş de Porath tarafından dile getirilmiştir. Porath, 1929 olaylarına giden yolda Harem-i Şerif hakkında kullanılan söylemler ve yapılan karşı propagandalar vesilesiyle milliyetçilikten ziyade ilk önce dinin Siyonistlerle mücadele için kullanılmaya başlandığını ifade etmiştir.⁴⁹¹ Böylece Filistin'deki Arapların Yahudilerle olan mücadelesi sadece oradaki Arapların değil, tüm Müslümanların ortak davası haline getirilmeye çalışılmıştır. Shapira ise 1929 olaylarının Filistin'de Yahudi yerleşiminin haritasının biçimlenmesi açısından büyük bir etkiye sahip olduğunu dile getirmiştir. el-Halil, Safed ve Gazze gibi farklı yerlerde saldırıya uğrayan Yahudi yerleşimlerinin devamlılığı ve birbirleriyle irtibatı olan bir kuşak şeklinde oluşturulması gerekliliği gündeme geldi. Bu konfigürasyon ise Filistin'in bölüşülmesi planı gündeme geldiğinde Yahudiler tarafından temel teşkil edecekti.⁴⁹²

İngiliz Manda Yönetimi'nin bu olaylar karşısındaki cevabı 1930 yılında Passfield Belgesi'ni (Passfield White Paper) yayınlamak oldu. Arapların kızgınlığını bir nebze de olsa dizginlemeyi amaçlayan İngilizler, bu belge ile Yahudilerin Filistin'e

⁴⁹⁰ Elpeleg, *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin el-Hüseyni*, 54

⁴⁹¹ Yehoshua Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929*, (London: Frank Cass, 1974), 272

⁴⁹² Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 176

göçüne, yerleşimine ve toprak satın almalarına sınırlamalar getirdiler. Ne var ki Avrupa'da Nazizm'in ve faşizmin yükselişi nedeniyle oradan kaçan Yahudilerin Filistin'e zorunlu göçü devam etti. Bu durum Manda Yönetimi'ni zor durumda bırakırken, Araplar ile Yahudilerin arasındaki gerginliğin giderek artarak ilişkilerin kötüleşmesine; göçler karşısında Arapları kaybetmemek adına sınırlamalarda ısrarlı olan İngilizlere karşı ise Yahudilerin daha sert bir tavır almalarına neden oldu. Bu durum daha büyük ve kitlesel bir kalkışmanın habercisiydi.

Siyonist davayı güçlendirip onu hedefine yaklaştırırken, Arapların lehine gelişerek giderek değişen demografik kompozisyon⁴⁹³; Arapların varoluşlarına yönelik tehdit algısını arttırmaya devam ediyordu. Yahudi Ajansı'nın verilerine göre I. Aliya'nın başladığı yıl olan 1882 yılından 1930 yılına kadar Filistin'e 120,000 Yahudi göç etmişti.⁴⁹⁴ Ancak sadece 1931-1937 yılları arasındaki göç bu rakımın yaklaşık iki katına çıkmıştı: 210,000. İngiliz Manda Yönetimi'nin yaptığı sayıma göre 1930 yılında Filistin'in toplam nüfusu yaklaşık 946,000 idi ve bunun 692,000'i Müslümanlardan, 162,000'i Yahudilerden ve 92,000'i Hristiyanlardan oluşuyordu.⁴⁹⁵ 1937 yılının sonunda Filistin'de Yahudi nüfusu 400,000'e yaklaşmıştı.⁴⁹⁶

Araplar en fazla Yahudi göçünün alındığı 1935 yılında Yahudi göçüyle birlikte Filistin'deki Yahudi nüfusunun yakında kendilerini geçeceği sıkıntısını dile getirmeye

⁴⁹³ Öke, *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*, 415

⁴⁹⁴ "Statistical Tables on the Distribution, Migration and Natural Increase of the Jews in the World, with Special Reference to Jewish Activities in Palestine". Bu Yahudilerin çoğunluğu Rusya (45,000) ve Avusturya-Macaristan (40,000) olmak üzere Romanya (10,000) ve diğer bölgelerden göç edenlerden oluşuyordu.

⁴⁹⁵ Hope Simpson, *Palestine Report on Immigration, Land Settlement and Development*, 24-25. İngilizler dini aidiyete göre bir sayım yapmışlardı. Halbuki, Hristiyanlar da Arap olarak ele alındığı takdirde yerel halkın nüfusu daha yüksek çıkacaktır.

⁴⁹⁶ Yahudi Ajansı Filistin'e göçlerin on binleri aşmaya başladığı tarihleri şöyle verir: 1924-16, 297; 1925 – 36,933; 1926 – 14,656; 1933 – 30,327; 1934 – 42,359; 1935 – 61,854; 1936 – 29,757. Ajans 1933-1936 arasındaki göç rakamlarının resmi yollarla ülkeye gelenleri kapsadığını, gayr-ı resmi yollarla Filistin'e gelenlerle birlikte bu rakamın % 10-15 civarında yükseleceğini belirtmektedir.

başladılar.⁴⁹⁷ O yıl gelen Yahudiler, Nazi Almanyası'ndan ve anti-semitizmin yükselişte olduğu Polonya gibi ülkelerden göçenlerdi. Ne var ki, onların bu durumu Yahudi göçünü kendileri açısından varoluşsal bir tehdit olarak gören Araplar tarafından, eskiden olduğu gibi, hoşgörüyü karşılanmadı. Netice olarak 1936 yılında Yahudi göçlerini protesto etmek amacıyla Araplar genel grev ve isyan başlattı ve bu kalkışma II. Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadar sürdü. 1936 yılında patlak veren Arap tepkisi ilk başlarda genel grev ve sivil itaatsizlik olarak şekillendi ancak ertesi yıl Filistin'i iki yıl boyunca rehin alacak olan yoğun bir şiddet dalgası başladı. Yahudilerin silahlı birimi *Haganah* karşısında tedbir olarak silahlanmış Araplar 1929 olaylarından beri süregelen çatışma trendini devam ettirdiler. 1936 Arap İsyanı bugüne kadar Araplar tarafından Yahudi yerleşimine ve göçlere verilmiş olan tepkiden çok farklıydı. Bu isyan katılımın boyutları açısından milli bir kalkışma olarak nitelendirilebilirdi, sivil itaatsizliği ve genel grevi barındırması açısından organize siyasi bir eylemdi ve Arapların kararlılığını yansıtmaktaydı.⁴⁹⁸

İngiliz Manda Yönetimi'nin bu olaylara ilk tepkisi Filistin'deki iki topluluğu birbirinden ayırarak bir plan sunmak oldu. Filistin Kraliyet Komisyonu (Peel Komisyonu) 1937 yılında yayınladığı raporda toprakların Araplar ve Yahudiler arasında bölüştürülmesi teklifini getirdi. Bu bölünme aynı zamanda Manda Yönetimi'ni etkileyen üç sorunu da çözecekti: temsili hükümet, toprak satışları ve göç.⁴⁹⁹ Peel Raporu Filistin'in bugünkü Ürdün ile birleşecek bir Arap devleti, bir Yahudi devleti ve Kudüs, Beytüllahim, Taberiye, Safed gibi kutsal şehirleri kapsayan İngiliz Manda Yönetimi olmak üzere üçe bölmeyi teklif etmekteydi. Araplar bu rapora şiddetle karşı çıktılar. Yahudiler ise bazı şartlar yerine getirildiği takdirde raporunsunduğu önerileri kabul edeceklerini ifade ettiler.⁵⁰⁰ Statükonun bu şekilde devamı İngiliz mandasının

⁴⁹⁷ Ze'ev Venia Hadari, *Second Exodus: The Full Story of Jewish Illegal Immigration to Palestine, 1945-1948*, (London: Vallentine Mitchel, 1991), 56

⁴⁹⁸ Nasr, *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence 1936-1993*, 9-16

⁴⁹⁹ Penny Sinanoğlu, "British Plans for the Partition of Palestine, 1929-1938", *The Historical Journal* 52:1, (2009): 133

⁵⁰⁰ David Ben Gurion'un 1937 Peel Raporu ile önerilen paylaşım hakkında oğluna yazmış olduğu mektup Siyonistlerin bu husustaki düşüncelerini gözler önüne serer: "Filistin'in paylaşılması konusunda, şayet bir Arap olsaydım, benim hislerim de ciddi bir şekilde incinirdi. Ama gerçek şu ki, bu paylaşım planıyla biz

sonunu getirebilirdi. Yahudilerin ve Arapların temsil edildiği temel bir siyasi teşekkül yapılandırılmadığı ve iki topluluk bir araya getirilmediği sürece Manda'nın sürmesi mümkün değildi.⁵⁰¹

Britanya bu raporla sonuç alamayınca bu defa MacDonald Belgesi'ni yayınladı. Arapları yatıştırmayı planladığı bu belge ile Manda Yönetimi gelecek beş yıl için Filistin'e Yahudi göçünü 75,000 ile sınırlıyor; 1944 yılında Filistin'e göçün tamamen sona erdirileceği sözünü veriyordu. Belge ayrıca Arapların ve Yahudilerin 1939 yılındaki nüfus oranlarına göre yönetilecek bir Filistin hükümeti kurulmasını öngörmekteydi.⁵⁰² Bu belgenin önerileri hem Yahudiler hem de Araplar tarafından ilgi görmediği gibi; Filistin'de gerginliği ve çatışmayı daha da körükledi. Arapları zaten karşısına almış olan Britanya, göçlerin sınırlandırılması gibi tekliflerle bu defa Yahudilerin de düşmanlığını kazandı. Yahudilerin Manda Yönetimi'ne cevabı terörist eylemler ile olacaktı.

Netice olarak Britanya'nın çabaları boşa çıktı. 1936 Arap İsyanı Manda Yönetimi'ni köşeye sıkıştırdı ve iki topluluğun toprak kaynaklı sorunlarını çözmeye başarısız olduğunu gösterdi. Öte yandan, bu isyan Araplar ve Yahudiler arasındaki çatışmanın, iki topluluk da aynı topraklar üzerinde tarihi, siyasi ve dini haklar iddia ettiği müddetçe, mukadder olduğunu ve bu açıdan da tarihi bir gereklilik olduğunu da kanıtlamış oldu. Yahudiler bu isyan akabinde şu üç gerçekle yüzleşmek durumunda kaldı: Araplarla bu aşamada herhangi bir anlaşmaya varma ihtimali yoktu; Yahudi

sahip olduğumuzdan fazlasını elde ediyoruz, hakettiğimizden ve arzu ettiğimizden daha az, çok daha az olsa da. Ama soru şu ki, acaba paylaşım olmaksızın daha fazlasını alabilecek miyiz? Bizim istediğimiz ülkeyi tek ve bütün olarak elde tutmak değil, *ülkenin tek ve bütün olarak Yahudi olması. Arap olan tek bir Filistin benim işime yaramaz.*" Ben Gurion bu mektupta Diaspora'da yaşayan Yahudileri Filistin'e getirebilmek için "ülkenin bir kısmında dahi olsa" bir Yahudi devleti kurmanın önemli olduğunu dile getirir. Aklının ve kalbinin aynı anda "Şimdi hemen bir Yahudi devleti kur, bu devlet tüm ülke topraklarını kapsamayacaksa bile" dediğini söyler ve devam eder: "gerisi sonra gelecektir, gelmek zorunda!" David Ben Gruion, "On the Partition of Palestine (1937), Kaplan ve Penslar (ed.), *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde 241, 243

⁵⁰¹ Sinanoğlu, "British Plans for the Partition of Palestine, 1929-1938", 149

⁵⁰² Hadari, *Second Exodus: The Full Story of Jewish Illegal Immigration to Palestine, 1945-1948*, 59

mevcudiyetinin kuruluşu tamamlanmadan önce Arap milli hareketi vücuda gelmiş oldu böylelikle Filistin üzerinde hâkimiyet mücadelesi aktif hale geldi ve her ne kadar Arapları kendilerine savaş açmaktan caydıracak yeterli güce sahip olmasalar da, Yahudiler bir çatışmada başkalarının yardımı olmaksızın mücadele edebileceklerinin farkına vardılar.⁵⁰³

Böylece II. Aliya'nın sosyalist düşünürleri ve liderlerinin Filistin'de barışın ve sükûnetin korunarak Yahudi yerleşimine devam edilmesi yönündeki düşünceleri de değişime uğradı. Arapların Siyonizm'e tepkilerinin artık milli bir karaktere büründüğünü idrak eden David Ben Gurion 19 Mayıs 1936 yılındaki Yahudi Ajansı toplantısında şunu dile getirdi: "Biz ve onlar aynı şeyi istiyoruz. Her ikimiz de Filistin'i istiyoruz. İşte bu, çatışmanın temeli", artık Ben Gurion da bu sorunu diplomasinin değil, savaşın çözeceğine ikna olmuştu.⁵⁰⁴

2.5.2. Dış Aktöre Tepki: Yahudi Yeraltı Örgütleri İngiliz Mandası'na Karşı

İngiliz Manda Yönetimi'nin MacDonald Belgesi ile takındığı tavır Yahudiler nezdinde kızgınlığa neden olmuştu. Britanya'ya yönelik tepki bazı Siyonistlerin yer altı örgütler kurarak Manda üzerinde terörist eylemler aracılığıyla baskı kurmalarıyla neticelendi. Irgun T'zvei Le'umi (Milli Askeri Örgüt) ve Lehi (İsrail Özgürlük Savaşçıları – Stern olarak da bilinir) bu dönemde vücuda geldi ve İngiliz askerlerine, ordu yerleşkelerine ve Araplara yönelik şiddet eylemlerine girişti. Yahudi Ajansı güdümündeki *Haganah* tarafından sevk ve idare bu hareketler Filistin'in ele geçirilmesi ve yerel halkın bölgeden çıkarılması doğrultusundaki planların yürürlüğe girmesini sağladı.⁵⁰⁵

Her ne kadar Yahudi Ajansı Manda Yönetimi ile karşı karşıya gelmek istemese de, Yahudilerin göçünü sınırlayarak Siyonist hedeflerin gerçekleşmesini tehlikeye atan Britanya artık güvenilir değildi. Manda Yönetimi'ne son verilmeli, İngilizlerin Filistin'i

⁵⁰³ Shapira, *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*, 222-223

⁵⁰⁴ Avi Shlaim, *Iron Wall: Israel and the Arab World*, (London: Penguin Books, 2000), 18

⁵⁰⁵ Ilan Pappé, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, (Oxford: One World Publications, 2006), 16

terk etmesi sağlanmalıydı. Irgun ve Stern bunun gerçekleşmesi için terörist eylemlere başladı. 1937 yılında Revizyonist Siyonizm'in silahlı kanadı olarak kurulan Irgun, Yahudi göçlerinin kısıtlamasına tepki olarak 1939 yılından itibaren eylemlerine başladı. Gelecekteki İsrail devletinin başbakanlarından biri olacak olan Menahem Begin Irgun'un başındaki kişiydi. Begin 1913 yılında Polonya'da doğmuştu ve oradaki sağ kanat milliyetçi gençlik örgütü Betar'daki faaliyetleri aracılığıyla Siyonizm'le tanışmıştı. Begin Irgun örgütü dağılana kadar onun lideri olarak kaldı. Irgun suikastlar, bombalamalar, rehin alma ve katliam gibi birçok şiddet eylemi gerçekleştirdi. 29 Haziran 1938 yılında Irgun üyesi olan Ben Josef İngiliz yetkililer tarafından asıldıktan sonra, Irgun eylemlerini Manda Yönetimi'ne yöneltti. 1944 yılında Britanya yüksek temsilcisi Sir Harold McMichael'e suikast düzenledi. Aynı yıl, Irgun Britanya'nın Kudüs, Tel Aviv ve Hayfa'daki göç ofislerine eş zamanlı bombalamalar gerçekleştirdi. Irgun'un en büyük ve en çok ses getiren eylemi Kudüs'teki King David Oteli'ne 1946 yılında yapmış olduğu bombalı saldırıydı. Patlamanın hedefinde Manda'nın sivil yönetim birimlerinin ofisleri vardı. Her ne kadar hedefi siviller olmadığını söylese de, Irgun'un bu eylemi sadece İngiliz yetkililerin değil, birçok masum kişinin de ölümüne sebep olduğu için terörist bir eylemdi.⁵⁰⁶ Irgun yakalanan üyelerinin salıverilmesi için İngiliz askerlerini de rehin aldı. Manda Yönetimi bu alış veriş kabul etmeyince, askerleri infaz ederek bedenlerini tuzaklamış, böylece pek çok kişinin ölümüne sebep olmuştu. Buna karşılık İngiliz askerleri de sokaklara dökülerek ayırım yapmaksızın beş kişiyi öldürmüş ve on beş kişiyi yaralamıştı.⁵⁰⁷

Diğer yeraltı terörist örgüt Lehi ise Avraham Stern tarafından Irgun ile fikir ayrılığına düştükten sonra 1939 yılında kuruldu. Stern bir İngiliz askeri tarafından öldürüldükten sonra yerini Yitzhak Shamir aldı. Lehi, Britanya Ortadoğu Bakanı Lord Walter Guinness Moyne'u Arap yanlısı olduğu gerekçesiyle öldürdü. Bu örgüt, Irgun'dan farklı olarak uluslararası eylemler de gerçekleştirdi. 1946 yılında Roma'daki Britanya büyükelçiliğine parça tesirli bomba yolladı. 1946-1947 yıllarında Filistin'de görev yapmış askerlere ve hükümet yetkililerine yetmişin üzerinde bomba düzenekli mektuplar yolladı. Irgun da Lehi'nin de bu eylemlerle amaçları Manda Yönetimi'nin

⁵⁰⁶ Nasr, *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence 1936-1993*, 19-20

⁵⁰⁷ Nasr, *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence 1936-1993*, 20

prestijini ve Filistin'deki hâkimiyetini sarsmaktı. Britanya'nın saygınlığını kaybederek hakimiyetini yitirdiğinde Filistin'den çekileceğine inanıyorlardı. Irgun ve Lehi'nin liderleri bu konuda haklı çıkacaklardı. Siyonistler başvurdukları şiddet aracılığıyla siyasi bir zafer kazanacaktı.⁵⁰⁸

Yahudiler bir yandan Manda Yönetimi'ne yönelik eylemlerde bulunurken, diğer yandan da Araplarla çatışmaları devam etmekteydi. II. Dünya Savaşı sürecinin bu açıdan Araplar ve Yahudiler arasında geçen bir sivil savaşa da şahitlik ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim bu süreç boyunca cinayetler, bunlara karşı misillemeler birbirini takip etmiş ve bu karşılıklı çatışmalar yüzlerce cana mal olmuştu. Tahminlere göre bu süreçte 3,000 ila 6,000 arasında sivil can kaybı yaşanmış, yüzlerce Arap meskeni yerle bir edilmiş, tarım arazileri tahrip edilmiş ve birçok ağaç köklerinden sökülme suretiyle yok edilmişti.⁵⁰⁹

Bu bitmeyen şiddet sarmalından, Yahudi yeraltı örgütlerinin sebep olduğu şiddetten bunalan ve Filistin'de sükûneti sağlamakta başarısız olan Britanya, 1947 yılında bölgeden çekilerek Araplar ve Yahudiler arasındaki sorununun çözümünü Birleşmiş Milletlere bıraktı. Birleşmiş Milletler ise 29 Kasım 1947 yılında oylanan ve Filistin açısından hiç de âdil olmayan bir taksim kararı⁵¹⁰ olarak bölgede sivil savaşı resmi olarak başlatmış oldu. Birleşmiş Milletler kararını protesto etmek için otobüslere ve alışveriş merkezlerine saldıran Araplara misilleme olarak Yahudiler Arap köylerine saldırılarda bulunmaya başladı. Oysaki Pappé'ye göre bu saldırıların örtük amacı Arapları yerlerinden edecek bir etnik temizlik başlatmaktı.⁵¹¹

2.5.3. Filistin'de Sivil Savaş

Aralık 1947 ve Haziran 1949 yılına kadar geçen süre Arapların öldürülmesine, korkutularak kaçmalarına ve köylerinin yerle bir edilmesine sahne oldu. Yahudiler

⁵⁰⁸ Nasr, *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence 1936-1993*, 19

⁵⁰⁹ Morris, *Righteous Victims: A History of Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*, 159

⁵¹⁰ Goldschmidt ve Davidson, *A Concise History of the Middle East*, 289

⁵¹¹ Pappé, *Ethnic Cleansing of Palestine*, 40

Araplara karşı yürüttüğü bu saldırılarla Yahudi devletini kurmayı planlıyordu. Yahudilerin yıldırma operasyonları havadan bombalama, keskin nişancılarla ateş açma, ateşlenmiş yağ ve petrolü dağ yamaçlarından aşağıya bırakma ve varillerce patlayıcıyı infilak etme gibi eylemleri ihtiva ediyordu.⁵¹²

Ekonomik tahribat ve psikolojik harp gibi taktikler barındıran saldırgan savunma politikası benimseyen *Haganah*⁵¹³ Plan D olarak bilinen bir stratejiyi hayata geçirdi. Bu stratejiye göre *Haganah* bir Yahudi devleti kurmak ve düşmandan toprak ele geçirmek ve ele geçirilen topraklarda hâkimiyeti sağlamak olan hücum saldırıları düzenleyerek devletin varlığını güvence altına almayı hedeflemekteydi.⁵¹⁴ Nisan ve Mayıs aylarında uygulanan bu planın prensiplerinin tartışmasız ve net olduğunda ısrar eden Simha Flapan, Plan D'nin Arap köylerinin yıkılarak haritadan silinmesi ve yerli nüfusun da öngörülen Yahudi devletinin sınırlarının dışına çıkarılması hedefinin olduğunu ileri sürmüştür.⁵¹⁵ Arap köylerinin ele geçirilerek nüfusunun sürülmesini öngören Plan D, Haganah lideri Eliyahu Golomb tarafından prensip haline getirilmiş olan “örgütün başkaları üzerinde hâkimiyet kurma niyeti yoktur” düsturundan köklü gibi dönüşü temsil etmekteydi. Haganah Filistin'e yerleşim, göç ve orada varlık sürdürmeyi korumak için kurulmuş bir örgüttü, Golomb yerli halkı terörize ederek korkutmayı ve kaçırmayı örgütün amaçları arasında hiçbir zaman saymamıştı.⁵¹⁶

Plan D hususu Arap Yahudi çatışmasının bu dönemini kapsayan anlatılarda tartışmalıdır. Filistin kaynakları ve “İsraili Yeni Tarihçiler” olarak bilinen bir grup akademisyen bu planın Haganah tarafından hazırlanıp uygulandığını ve amacının Arapları Filistin'den sürmek olduğunu öne sürerler. Bu açıdan Plan D'nin bir etnik temizlik planı olduğunu Ilan Pappé *Ethnic Cleansing of Palestine* başlıklı kitabında ispatlamaya çalışmıştır. Filistinli bir akademisyen olan Walid Khalidi ise Plan D'nin

⁵¹² Pappé, *Ethnic Cleansing of Palestine*, 93

⁵¹³ Shlaim, *Iron Wall: Israel and the Arab World*, 31

⁵¹⁴ David Tal, “The Historiography of the 1948 War in Palestine: The Missing Dimension”, *Journal of Israeli History* 24:2, (2005): 188

⁵¹⁵ Simha Flapan, “The Palestinian Exodus of 1948”, *Journal of Palestine Studies* 16:4, (1987): 9

⁵¹⁶ Lt.-Colonel Netanel Lorch, “Plan Dalet”, Walid Khalidi (ed.), *From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948* içinde, 757-760

hedeflerinin Siyonizm kavramında ve Siyonist stratejik düşünceye içkin olduğunu iddia eder, bu açıdan sürgün ve ayrılmaya zorlama bu stratejik düşüncenin bir parçasıdır ve Plan D ile hayata geçirilmiştir.⁵¹⁷ Bu düşüncelerin tam aksine Benny Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem* başlıklı eserinde Plan D'nin Arap nüfusu topraklardan sürmek için üretilmiş bir strateji olmaktan ziyade, askeri mülahazalar vesilesiyle yürütülmüş bir plan olduğunu öne sürer. Hatta Morris *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited* başlıklı bir sonraki eserinde Arapların köylerini Yahudilerin saldırılarından dolayı değil, Arap ülkelerinin askerleri tarafından onları korumak adına verilen emirler gereğince terk ettiklerini öne sürer.⁵¹⁸

Bu süreçteki en vahim olaylardan biri 9 Nisan 1948 yılında Irgun'un 254 Arap'ı katlettiği Deyr Yasin katliamıydı. Deyr Yasin köyüne giren Irgun üyeleri evleri makineli tüfeklerle taradıktan sonra ve hayatta kalan köylüleri bir yere toplayarak kurşuna dizmişler ve kadınlara da tecavüz etmişlerdi.⁵¹⁹ Bu eylemin tek amacı sadece köyü yerle bir edip ortadan kaldırmak değildi; aynı zamanda Arapları korkutarak, Plan D'de öngörüldüğü üzere kaçmalarını sağlamaktı. Böylelikle Siyonist 'savaşçı' imajının zalimlik ve yok edicilik üzerine kurularak Araplar arasında korku salınması amaçlanıyordu. Begin'in sözleriyle "Terör efsanesi savaşan güçlerden önce hedefe varıyordu ve kazanıyordu."⁵²⁰ Bu katliamdan birkaç gün sonra bir grup Arap Cebelü'l-Meşârif'teki Haddaş Sağlık Merkezi'ne giden bir otobüsün yolunu keserek 75 doktor, hemşire ve akademisyeni öldürdü.

Tüm bu eylemler gerçekleştirilirken gözden kaçırılmaması gereken husus söz konusu operasyonlardaki tüm Arapların insanlıktan çıkarılmak (de-humanization) suretiyle meşru hedef haline getirilmesiydi. Bu durum bu aşamaya gelene kadar geçen süreçte iki topluluğun birbirlerini ötekileştirerek, kendi varoluşlarını güvence altına

⁵¹⁷ Walid Khalidi, "Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine", *Journal of Palestine Studies* 18:1, (1988)

⁵¹⁸ Benny Morris, *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2004), 65-162

⁵¹⁹ Khalidi, "Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine", 90

⁵²⁰ Nasr, *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence 1936-1993*, 23

almak için oluşturdukları bir sonuçtu. İnsadışılaştırma; ancak bu şekilde öldürme, sürgün etme ve yaralama gibi eylemler meşru bir zemin bulabiliyordu. Haddaş Sağlık Merkezi'ne giden otobüse yapılan baskında da, 1948 Mayıs'ında 10 ila 50 yaşları arasındaki erkeklerin Yahudiler tarafından katledildiği Aynü'z-Zeytûn kasabasında da durum böyleydi.

Yahudiler, kendileri açısından tehdidin devam ettiğini düşündüklerinden dolayı, 15 Mayıs 1948 yılında İsrail devleti kurulduktan sonra bu tarz eylemlerine devam ettiler. Tantura ve Devâyime kasabasında yaşananlar da etnik temizlik operasyonunun örnekleriydi. Hayfa'nın güneyinde bir kasaba olan Tantura'da yaşananlara dair bilgiler, birçok ayrıntı hâlâ eksik olmakla birlikte, sözlü tarihe ve orada bu katliamı gerçekleştiren Alexandroni Tugayı'nın resmi kayıtlarına dayanmaktadır. 22-23 Mayıs'ta gerçekleşen katliamda önce 100 Arabın öldürüldüğü, sonra da sistematik bir şekilde 100 erkek Arabın daha katledildiği öğrenildi.⁵²¹ Tantura'da yaşananları Yahudi bir asker şöyle anlatmıştı: “Köylüler 200 metrelik mesafede diziliyordu. Askerler kumandana yaklaşarak kuzenim savaşta öldü diyor, bunu duyan kumandan bekleyen köylülerden 5-7 kişilik gurubu bir kenara alarak, infaz ediyordu ve bu böyle devam ediyordu.”⁵²² Tel Aviv Üniversitesi'nden Dr. Asa Kasher Tantura'da yaşananları savaş suçu olarak nitelemişti.⁵²³ Devâmiye köyünde yaşananlar da etnik temizlik operasyonlarının bir parçasıydı. Birleşmiş Milletler bu köyde neler yaşandığına dair tahkik komisyonları topladı ve sonucunda bir rapor yayınladı. Rapora göre Yahudi askerler köyü çevreledikten sonra ateş etmeye başladılar. Köylülerden bazıları camiye bazıları ise Irak ez-Zağ isimli bir mağaraya sığınmışlardı. Bir saat süren kurşun yağmurundan sonra, köyde ortaya çıkan sahne şuydu: camide 60 ölü beden, köyün sokaklarında ölmüş erkek, kadın ve çocuk bedenleri ile mağarada öldürülmüş 85 kişi. Köyün muhtarı 280 erkek ile geri kalan kadın ve çocuklardan olan 455 kişinin kayıp olduğunu belirtmişti.⁵²⁴

⁵²¹ Ilan Pappe, “The Tantura Case in Israel: The Katz Research and Trial”, *Journal of Palestine Studies* 30:3, (2001): 4

⁵²² Pappe, *The Ethnic Cleansing of Palestine*, p. 135

⁵²³ Pappe, “The Tantura Case in Israel: The Katz Research and Trial”,22

⁵²⁴ Com. Tech./W.3, 14 June 1949, UN Conciliation Commission for Palestine Technical Committee, The Dawaymeh Massacre, <http://domino.un.org/pdfs/AAC25ComTechW3.pdf> , Erişim 25/12/2015

Yahudilerin niyetlerinin ne olduğunu bilemeyen Araplar arasında tehdit algısının artarak, en kötü senaryonun, yani kendi topraklarını kaybedecekleri öngörüsünün topluluk içinde kabul görmesi ile çatışmaların başlamasına sebep olmuştur. Baş gösteren bu şiddet karşısında sükûneti sağlayamayarak, iki tarafı da memnun edemeyen Manda Yönetiminin başarısız olması ve netice olarak Yahudileri de karşısına alması, kontrolü kaybeden Britanya'nın adeta kaçarcasına Filistin'i terk etmesi ile sonuçlanmıştır. Birbirine düşman haline gelmiş iki topluluğu bir şiddet sarmalının içine haspolması ile neticelenen bu süreç aynı zamanda İsrail devletinin kuruluş aşamalarıdır. Son tahlilde bu aşamalardan geçerek hâsıl olan -bugün Filistin-İsrail çatışmasına dönüşmüş olan- Arap ile Yahudi arasındaki gerginliğin evrimini Yahudilerin faaliyetlerinde bulmak mümkündür:

- Hovevei Zion'un 1882 yılında Filistin'e göç ederek *aliyotu* başlatması
- Yahudilerin tarımsal koloniler kurarak emek piyasasında otonom bir yapı oluşturmaları ve giderek Filistin'de eğitim ve idare birimleri olan yerleşik bir topluluk haline gelmeleri
- Balfour Bildirisi'nin yayınlanması
- Manda Yönetimi'nin ikili uygulamaları ve Yahudilerin lehine alınan kararlar

Şiddet içermeyen faaliyetlerden oluşan bu süreç son tahlilde iki topluluk arasında güvenlik ikileminin meydana gelmesine neden olmuş; Arapları ve Yahudileri karşılıklı şiddetin hâkim olduğu bir ilişkiler sarmalına hapsetmiştir. 1948 yılında İsrail'i kuran süreç şiddetle başlamasa da şiddetle sona ermiş; sonraki dönemlerde de iki topluluk ilişkilerinden çatışma eksik olmamıştır. 1948 yılında İsrail devleti kurulduğunda bu devletin sınırları içinde kalan Araplar İsrail vatandaşı olarak azınlık durumuna düşmüş ve 19. yüzyılın sonunda Filistin'e göç ettiklerinde orada azınlık olan Yahudiler çoğunluk durumuna geçerek durumu tam tersine döndürmüştür. Ne var ki nüfus açısından çoğunluk haline gelmeleri Yahudileri güvenli kılmamıştır. İki topluluk arasındaki güvenlik ikilemi sabit kalmış, her iki kimlik de tehdit algılamasını sürekli

hissetmiştir. Bu algıyı azaltmak adına yapılanlar aksine tehdit algısını körüklemiş; bu defa iki topluluğu şiddet içermeyen faaliyetlerin neticesinde meydana gelen topluluklar arası güvenlik ikilemine hapsetmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSRAİLLİ FİLİSTİNLİLER VE İSRAİLLİ YAHUDİLER: 1948 SONRASI TOPLUMLAR ARASI GÜVENLİK İKİLEMİNİN DERİNLEŞMESİ

Filistin’de Araplar ve Yahudiler arasında devam eden çatışmalara son vermek için 29 Kasım 1947 tarihinde BM Genel Kurulu ülkeyi Araplar ve Yahudiler arasında paylaştıran “Taksim Planı”nı kabul etmiştir. Britanya’nın bölgeden çekilmesi ve Manda yönetiminin sona erme tarihi ise 15 Mayıs 1948 olarak öngörülmüştür. Bu süreç içerisinde bir önceki bölümde değinilmiş olduğu üzere Yahudi yeraltı örgütleri terör ve tedhiş eylemlerine başvurmak suretiyle yerli halkı yıldırmaya ve bölgeden kaçmalarını sağlamaya çalışmıştır. Bu süreç Araplardan yüzlerce kişinin toplu halde katledilmesi ve daha fazlasının da Filistin’den sürülmesi ile sonuçlanmıştır.

İsrail’in resmi tarih anlatısında Kasım 1947 ile Mayıs 1948 arasındaki süreç “Bağımsızlık Savaşı” olarak nitelendirilmektedir. Bu anlatıya göre “Bağımsızlık Savaşı” Yahudiler için asırlardır süregelen güçsüzlüğe, aşağılanmaya ve eziyete tezat bir şekilde görkemli bir andır ve Yahudiler bu süreçte de kurban/mağdur olarak betimlenir. Öyle ki zulme uğramış bu topluluk, Arap rakibi karşısında ölüm kalım savaşı vermektedir.⁵²⁵ Ne var ki, düşman olarak resmedilen Arapların Filistin’in yerli halkını oluşturuyor olması bu tanımlamayı tartışılır hale getirmektedir. Bölgedeki iki etnik unsuru bir arada yönetmeye çalışan İngiliz Mandası’nın başarısız olarak bölgeden çekilmesinden sonra Araplar ve Yahudiler arasında başlayan, Arapların vatanlarını savunduğu, Yahudilerin ise bu topraklar üzerinde hâkimiyet ve üstünlük kurma hedefi ile sürdürdükleri ve içerisinde etnik temizlik tanımına uyan eylemleri de barındıran çarpışmaları iç savaş olarak tanımlamak daha doğru olacaktır. Dolayısıyla Britanya’nın Filistin’in kaderini BM’ye bıraktıktan sonra başlayan iç savaşın sonunda, Manda yönetiminin sona ermesinden bir gün önce 14 Mayıs 1948 yılında Siyonist İşçi Partisi

⁵²⁵ Avi Shlaim, “Israel and the Arab Coalition in 1948”, Eugene L. Rogan, Avi Shlaim (ed.), *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948* içinde (Cambridge: Cambridge University Press, 2001), 79

lideri David Ben-Gurion, devletin başbakanı sıfatıyla, “Bağımsızlık Bildirgesi”ni okuyarak İsrail devletinin kurulduğunu ilan etmiştir.

İsrail kurulduğunda yaklaşık 700,000 Arap Filistin’i terketmek zorunda bırakılmıştır. İsrail onların geri dönmelerini engellemiş ve sistematik bir biçimde köylerini yıkarak ortadan kaldırmıştır.⁵²⁶ Çevre ülkelere sığınarak bugün Filistin-İsrail sorununun çözümsüzlüğüne en büyük etki eden faktörlerden biri haline gelmiş olan Filistinli mülteciler de İsrail devletinin ilanının bir neticesidir. Yerlerinden edilmiş olan Araplar, önce Gazze ve Ürdün, 100,000 kadarı Lübnan, 70,000 kadarı Suriye ve daha az sayıda Irak ve Mısır olmak üzere Arap ülkelerine dağılmışlardır. 1960’ın sonunda mültecilerin sayısının 2,000,000’a yaklaştığı tahmin edilmiştir.⁵²⁷ Bugün ise Filistinli mültecilerin sayısı UNRWA’ya göre 5,000,000’u bulmuştur.⁵²⁸

1948 yılındaki Arap sürgününün ardında yatan sebepler çeşitli olmakla birlikte bu olgu tamamıyla Yahudilerin operasyonları ile ilişkilidir. Nitekim sürgünün sebepleri şu faktörlere atfedilir: %70’i Haganah, Irgun ve Stern tarafından Arap köylerine yapılan planlı ve pervasız askeri operasyonlar, %2’si Yahudilerin yürütmüş olduğu psikolojik harb, diğer %2’si Yahudi liderler tarafından verilmiş olan ‘sürgün direktifleri’, %10’u genel korku, %8 ila %9’u yerel faktörler ve %5’i Arap ordularının askeri nedenlerden dolayı Arapları tahliye emirleri.⁵²⁹ Her ne kadar çatışmalar sırasındaki eylemler

⁵²⁶ 1948 yılında yok edilen Arap köyleri ve devlet eliyle sistematik olarak değiştirilerek Yahudileştirilen (Judaization) Filistin coğrafyası ve yerleşimi için bkz. Walid Kahlidi (ed.), *All That Remains: The Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948*, (Washington: Institute of Palestine Studies, 1992); Meron Benvenisti, *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land since 1948*, (Berkeley: University of California Press, 2000), Ghazi Falah, “The 1948 Israeli-Palestinian War and Its Aftermath: The Transformation and De-Signification of Palestine’s Cultural Landscape”, *Annals of the Association of American Geographers* 86, (1996): 256-285. Yerlerinden edilmiş Filistinliler mülteci olarak gittikleri yerlere köylerinin isimlerini, geleneklerini ve köylerdeki yaşamlarını da götürdüler. Diasporadaki Filistinlilerin zaman içerisinde yokedilen köylerini, anılarını, soylarını ve geleneklerini aktardığı anı kitapları oluştu. Bu kitapların ayrıntılı incelemesi için bkz. Rochelle A. Davis, *Palestinian Village Histories: Geographies of the Displaced*, (Stanford: Stanford University Press, 2010).

⁵²⁷ Ritchie Owendale, *The Origins of Arab-Israeli Wars*, (London: Pearson, 2004), 140

⁵²⁸ www.unrwa.org

⁵²⁹ Owendale, *The Origins of Arab-Israeli Wars*, 141

neticesinde oluşmuş bir korku ortamından bahsedilse de; bir Yahudi devleti kurmak için Arapların Filistin'den gönderilmesi gerektiği (Siyonist jargonda transfer) olgusu Siyonist projenin prensiplerinden biridir. Nitekim Theodor Herzl de 1895 yılında günlüğüne yazmış olduğu ifadelerde bunu dile getirmiştir: “Usulca istimlâk etmeliyiz... Meteliksiz nüfusu çevre ülkelerde onlara iş temin etmek suretiyle sınırın dışına çıkarmalıyız ve ülkede onlara iş vermemeliyiz... Hem istimlâk süreci hem de yoksulların bertaraf edilmesi süreci büyük bir gizlilik ve dikkatle yürütülmelidir.”⁵³⁰ Benny Morris de Siyonistlerin Filistin'de karşı karşıya kaldığı demografik problemin en mantıklı çözümünün ‘transfer’ olduğunu öne sürer. Morris’e göre homojen bir Yahudi devletinin ya da en azından çoğunluğu Yahudilerden oluşan bir devletin kurulması için Arapların çoğunu, mümkünse hepsini Yahudi devleti olarak öngörülen topraklardan transfer etmek gereklidir ve 1948 yılında olan da budur.⁵³¹

İsrail devletinin ilan edilmesinin akabinde Britanya çekilir çekilmez beş Arap devleti İsrail’e savaş açmıştır. Bu savaşın neticesinde İsrail BM taksim planında öngörülen yerler dışında Filistin devleti için bırakılan bazı toprakları da (Liydda/Lüda, Ramleh/Remle ve Bir’şebâ) ele geçirmiştir ve bundan sonra yapılan ateşte bu sınırlar yeşil hat olarak İsrail devletinin resmi sınırları haline gelmiştir.⁵³²

⁵³⁰ Lowenthal (ed.) *The Diaries of Theodor Herzl*, 88

⁵³¹ Benny Morris, “Revisiting the Palestinian Exodus of 1948”, Rogan, Shlaim (ed.), *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948*, 40. Nur Masalha da Siyonist liderlerin Arap problemine çözüm olarak Filistin’de kolonileşmeye başladıkları anlardan itibaren ‘transfer’ çözümünün taraftarı olduklarını dile getirir. Dolayısıyla ona göre 1948 yılında Filistin’i Araplardan arındırma süreci bu transfer düşüncesinin doğal bir sonucudur. Nur Masalha, *Expulsion of the Palestinians: The Concept of “Transfer” in Zionist Political Thought, 1882-1948*, (Washington: Institute for Palestine Studies, 1992)

⁵³² Mısır, Suriye, Lübnan, Irak ve Ürdün orduları İsrail ile savaşa girmiştir. 1949 yılında ateşkes yapıldığında Gazze Mısır’ın, Doğu Kudüs, Ramallah, Nablus ve el-Halil’i içeren Batı Şeria ise Ürdün’ün hâkimiyetinde kalmıştır. Filistin’in geri kalan bölgeleri (Necef, Tel Aviv, Yafa, Hayfa, Taberiye, Akabe, Bir’şebâ) İsrail hâkimiyetine girmiştir. İlk Arap-İsrail savaşının ayrıntısı için bkz. Owendale, *The Origins of Arab-Israeli Wars*, 135-140; Shlaim, *Iron Wall: Israel and the Arab World*, 34-53; Henry Laurens, *Paix et Guerre au Moyen-Orient: L’Orient Arabe et le Monde de 1945 à Nos Jours*, (Paris: Armand Colin, 1999), 91-110

Yahudiler gerçekleştirmiş oldukları operasyonlarla 1,000,000'a yakın Arabın Filistin'den sürgün edilmesine neden olmuştur ancak, yaklaşık 160,000 Arap da bugünkü İsrail devletinin sınırları olarak kabul edilen yeşil hattın içerisinde kalmıştır. İsrail devleti içerisinde kalan Araplara vatandaşlık verilmiş ve onlar İsrail pasaportu taşıyan, resmi söylemle İsraili Araplar haline gelmişlerdir. Bununla beraber bölgeye hâkim olan Arap milliyetçiliğinin etkisiyle birlikte Siyonizme tepki olarak gelişen yerel Filistin milliyetçiliği sayesinde Filistin'deki Araplar toprakla olan tarihi bağlarını vurgulamak adına zaman içerisinde ayrı bir kimlik geliştirerek bir Filistinli bilinci ve aidiyeti oluşturmuşlardır. Dolayısıyla artık onlar İsrail vatandaşı Filistinlilerdir.

David Ben-Gurion “Bağımsızlık Bildirgesini” okurken, kurulacak devletteki tüm unsurların demokratik devletin bir ilkesi olarak eşit haklara sahip olacağını dile getirmişse de, gerçekte durum böyle gelişmemiştir. İsraili Filistinliler toplumsal hayatın birçok kademesinde ayrımcılığa maruz kalmışlar, İsrail toplumunun “ötekisi” haline gelmişlerdir. Bu dışlanma ve ötekileştirmenin arkasında Filistinlilerin Yahudi kimliğinin varoluşuna bir tehdit olarak algılanması yatmaktadır. İsrail sistematik ve kurumsal olarak Filistinlileri ötekileştirerek kendi Yahudi kimliğini güvence altına almaya çalıştıkça, Filistinliler de bu eylemlerden tehdit algılayarak, kendi entik-millî bilincini hayatta tutmaya çalışmıştır. Böylece I. ve II. Aliya süresince şekillenmiş ve kristalize olmuş karşılıklı kimlik mücadelesi, 1948 sonrasında da toplumlararası güvenlik ikilemini sürekli kılan bir kimlik güvensizliğini meydana getirmiştir.

İsrail kurulduğu yıldan itibaren Yahudi nüfusunu Filistin nüfusu karşısında dengelemek ve çoğunluğu konsolide etmek adına dünyadaki tüm Yahudilerin İsrail'e gelip yerleşmeleri çağrısında bulunmuştur. Bu çağrıya Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Arap ülkelerinde yaşayan Yahudiler cevap vermiş ve 1950 yılından itibaren ülkeye göçen Yahudiler İsrail nüfusunun artmasında en büyük rolü üstlenmişlerdir. Ne var ki, farklı kültürlerden gelen bu Yahudiler de İsrail'de bir kimlik krizinin ortaya çıkmasında katalizör görevi görmüştür. İsraili kimliğinin yaratılmasında gerek Yahudi kimliğinin kendi içinde ayrışması gerekse de etnik bir unsur olarak Filistinlilerle olan ayrışma hatları bu kimliği sorgulanır hale getirmiştir. İsrail'in bugün en büyük toplumsal

krizlerinden birinin kimlikle ilgili olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zira bu kimlik krizi ekonomiden siyasete, kültürden eğitime her alanı etkilemektedir.

Bu bölümde İsrail toplumunun yapısına ve İsrail'deki vatandaşlık anlayışına değinilerek bu sayede İsraili Filistinlilerin hem toplumsal hem de siyasal açıdan İsrail toplumunun neresinde durduğunun anlaşılması sağlanmaya çalışılacaktır. Ayrıca Filistinli kimliğinin ne anlam ifade ettiği ele alınacak ve İsrail'in Filistinli vatandaşlarının gündelik hayatta karşılaşmakta oldukları Filistinli kimliğinin varoluşuna bir tehdit olarak algılanan ayrımcı pratiklerin, aslında Yahudi kimliğinin korunması için alınan tedbirler olup olmadığı, toplumlararası güvenlik ikileminin sürekli hale gelmesine katkı yapıp yapmadığı araştırılacaktır.

3.1. İsrail Toplumunun Yapısı: İsraili Kimliğinin Ayrışma Hatları

Yahudiler iki bin yıl boyunca çeşitli ülke ve topraklarda başka topluluklar arasında dağınık bir halde yaşamış olmalarına ve bağımsız bir Yahudi kimliğini korumuş olmalarına rağmen, İsraili kimliği müphemdir. Seküler işçi Siyonizmi İsrailiyi tarihî anavatana yeniden yerleşmek için dönen, toprağı işlemek suretiyle onunla bağ kuran ve adaletin hüküm sürdüğü eşitlikçi bir toplumun bireyi olan Yahudiler olarak tanımlamıştır.⁵³³ Ancak vaat edilmiş topraklara dönüş söylemi ve bu topraklar üzerinde hak iddia ederken buraların Tanrı tarafından Yahudilere vaad edildiği argümanı, seküler İsraili kimliği ile uyumsuzluk içermektedir. Bu İsrail kimliğinin bir açmazıdır zira “Yahudi kimliğini yaratan dindir, yani Yahudiliktir; Yahudiliği yaratan Yahudi kimliği değildir. Önce Yahudilik gelir ve Yahudilik bir ürün değil bir programdır. Yahudiler ise bunun hayata geçirilmesinin araçlarıdır.”⁵³⁴ Dolayısıyla İsraili kimliğini dini anlamlar barındıran Yahudi kimliğinden ayırmak çok zordur ve bu durum İsrail toplumunu ‘İsrail ulusu’ ve ‘Yahudi halkı’ dikotomisinin içerisine hapsederek bir etnik grup olarak Yahudiler arasında dindar-seküler ayrışma hatlarının oluşmasına neden olmuştur.

⁵³³ Lilly Weissbrod, “Israeli Identity in Transition”, *Israel Affairs* 3:34, (1997): 48

⁵³⁴ Johnson, *A History of the Jews*, 582

Siyonizm Yahudi kimliğinde bir kayma meydana getirmiştir. Asırlarca bir inanç cemaati olarak var olan Yahudi kimliği, Siyonizm vasıtasıyla bir kader birliği cemaatine dönüşerek ulusal bir nitelik kazanmıştır.⁵³⁵ Dolayısıyla Yahudi kimliğinin ulusal ve seküler yorumu 19. yüzyılda Avrupa’da yükselen milliyetçilik ideolojisinden etkilenerek meydana çıkan Siyonizmin bir ürünüdür. Siyonist hareket hem seküler ve modern bir dünya görüşüyle hareket etmiş hem de Filistin’e dönüş söylemi ile Tevrat’ta anlatılanları idealize etmiş, dini ve geleneksel sembolleri araçsallaştırarak⁵³⁶ yeni bir kimlik inşa etmeye çalışmıştır. Ancak bu yaklaşım kendi içinde çelişkilidir zira bir kimse aynı anda hem Yahudi hem de ateist olamaz,⁵³⁷ Yahudiler aynı zamanda dinsel bir cemaat oluşturur.

Dini aidiyete yönelik bu ayrışmanın yanında İsraili Yahudilerin sosyo-kültürel olarak da farklılık göstermesi çözülmeyi bekleyen bir diğer kimlik sorunudur. İsraili Yahudiler, Avrupa’dan gelen Yahudiler, Arap ülkelerinden gelen Yahudiler, Rusya Yahudileri ve Etiyopya Yahudileri (Falaşalar) olmak üzere sosyo-kültürel olarak ayrışmaktadır. Bu gruplardan bazıları gerek ekonomik gerekse kültürel açıdan kendisini

⁵³⁵ Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, 30

⁵³⁶Yahudiliğin milliyetçi amaçlar için araçsallaştırılması Siyonist olmayan Yahudileri ziyadesiyle öfkeliendirmektedir. Düşünür Yeşayahu Leibowitz’ın buna dair ayrıntılı ifadelerini alıntılanmak, Siyonizm karşıtlarının argümanlarını anlayabilmek açısından önem arz etmektedir: “Ama daha da kötüsü, bir halkın üyelerinin çoğunun ve benimsediği toplumsal ve siyasi rejimin dinsel inançla hiçbir bağı yokken ve onda efsanelerden ve batıl inançlardan başka hiçbir şey görmüyorken, kendi ulusal iddialarını kuvvetlendirmek için Tevrat’ı kullanabilmesi gerçeğindedir. Bir zamanlar dinsel ve manevi olanın bir nevi niteliksizleştirilmesi, yalanların ve riyakârlığın vasıtasıyla dine küfretmeye varan ruhani bir yozlaşma var. Bu, Yahudilik değerlerinin bir nevi fahişleştirilmesidir ve bunun anlamı bu değerlerin kendi vatanperver arzularının ve çıkarlarının tatmini için kamuflaj olarak kullanılmasıdır. Ve eğer bu ulusal-işgalci akıma katılmaya hevesli Yahudiler var ise ve ‘Büyük İsrail’i... kendi inançlarının asli bir unsuru, dinsel bir emir yapacak kadar ileri gidiyorlarsa, o zaman bu insanlar, altın buzağıya tapanların ve ‘Ey İsrail halkı, işte ilahlarımız’ diye ilan edenlerin vârisleri olmuşlardır. Altın buzağının illa da altından yapılmış olması gerekmez. ‘ulus’, ‘toprak’, ‘devlet’ de olabilir.” Yeshayahu Leibowitz, *Peuple, Terre, Etat*, (Paris: Plon, 1995), 176 aktaran Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, 134. Dini sembollerin Siyonist amaçlar için araçsallaştırılması için ayrıca bkz. Clive Jones, “Ideo-theology: Dissonance and Discourse in the State of Israel, *Israel Affairs* 2:3-4, (1997): 30-36; Evyatar Friesel, “Zionism and Jewish Nationalism: An Inquiry into Ideological Relationship, *Journal of Israeli History* 25:2, (2006): 296-298

⁵³⁷ Rabkin, *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*, 65

dezavantajlı görmekte, toplumun dışına itildiğini hissetmekte ve buna bağlı olarak tepki göstermektedir.

İsrailli kimliği Yahudi olanlar arasında bu çizgilerle bölünürken, Yahudi olmayan İsraililer de bu kimlik krizine katkıda bulunurlar. Yahudi olmayan ama paradoksal bir şekilde İsraili olan Filistinliler, Dürzîler ve Bedeviler İsrail toplumundaki etnik gruplar arası ayrışma hatlarını belirlemektedir. Her ne kadar bu üç unsur etnik olarak Arap olsa ve Arapça konuşsa da İsrail devleti resmi politika olarak bu ayrımı yapmakta; Dürzileri ve Bedevîleri Filistinlilerden ayrı değerlendirmek suretiyle Filistin milli bilincini etkisizleştirmeyi amaçlamaktadır. Öte yandan, belli bir toprak parçasıyla sınırlı her milli kimliğin inşasında olduğu gibi İsrail ulusal kimliği de ‘ortak düşman’ ve ‘devletin güvenliğine ilişkin kaygı’ üzerinden kurulmaya çalışılmıştır. İronik bir biçimde, yaratılan ortak düşman Arap’tır (Filistinliler de dâhil), güvenlik kaygısı da toprakların Yahudilerin ellerinden alınması üzerinde şekillenmiştir. Son tahlilde, Filistinli hem İsrail toplumunun bir unvanı hem de İsrail kimliğinin ortak paydası olarak düşman haline getirilmiştir.

İsrail kimliğinin içinde bulunduğu bu kaos İsrailli yazar Avraham B. Yehoshua tarafından şu şekilde dile getirilmiştir:

- Sen kimsin?
- Ben İsrailliyim.
- Hayir, hangi uyruktansın?
- Ben İsrailliyim.
- Ama Arap da İsrailli.
- Ben kimlik olarak da İsrailliyim, sadece vatandaş olarak değil.
- Peki, sen Yahudi misin?
- Elbette, söylediğim gibi ben İsrailliyim.⁵³⁸

⁵³⁸ Avraham B. Yehoshua, “I am an Israeli”, *Mifgash –Liqa: The Hebrew-Arabic Cultural Forum* (1987): 88-93, aktaran Nadim N. Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic State: Identities in Conflict*, (New Haven: Yale University Press, 1997), 230

Netice olarak, İsraili Yahudiler için İsrailcilik hem kimlik hem de vatandaşlık anlamına gelirken, İsraili Filistinliler için bu üst kimlik sadece vatandaşlık söz konusu olduğunda kullanılabilir durumdadır, kendilerini bu kimlikle tanımlamazlar. İsraili kimliği için henüz net bir tanımlama yapmak mümkün olmamakla birlikte; ayrışma hatları üzerinden yapılacak bir inceleme İsrail toplumunun yapısını anlamaya yardımcı olabilecektir.

3.1.1. Etnik Grup-İçi (Intra-ethnic) Ayrışma

İsrail kurulduğunda nüfusun % 85'ini Orta ve Doğu Avrupa kökenli Yahudiler oluşturmaktaydı.⁵³⁹ İbranice Aşkenazi (çğ. Aşkenazim) olarak adlandırılan bu Avrupa kökenli Yahudiler, II. Aliya ile gelen ve devleti kuran gruptu. İsrail kurulduktan sonra devlet, ülkedeki Yahudi nüfusunu arttırmak adına geri dönüş yasası çıkararak tüm Yahudileri İsrail'e davet etti. 1950'li yıllardan itibaren Ortadoğu ve Kuzey Afrika'dan kitleler halinde Yahudi göçü başladı. İbranice Mizrahi (çğ. Mizrahim) olarak adlandırılan bu grup İsrail'in Yahudi nüfusunun konsolide olmasında en büyük rolü üstlendi. Ne var ki gerek kültürel gerekse de ekonomik sebeplerden Aşkenazime göre kendilerini toplumun daha düşük katmanlarında buldular.

Yahudiler arasındaki ayrışma hatlarından en keskin olanı Aşkenazim ve Mizrahim arasındaki sosyal, ekonomik ve kültürel tansiyondur. Bu tansiyona SSCB dağıldıktan sonra İsrail'e göç eden Rusya kökenli Yahudiler ile *Beta Israel* olarak bilinen ve toplumun en alt tabakasını oluşturan Etiyopya kökenli Yahudiler de katkıda bulunur. Bir diğer yüksek gerilim noktası da sosyo-kültürel olarak ayrılan bu grupların bir kez daha bu sefer dindar seküler olarak ayrışmasına tekabül eder.

3.1.1.1. Sosyo - Kültürel Bölünmeler

19. yüzyılın sonundan itibaren Filistin'e başlayan Yahudi göçünü Avrupa Yahudileri, Aşkenazim şekillendirmiştir. Devletin kurucu unsuru olan Aşkenaz nüfusun gözünde

⁵³⁹ Eliezer Ben-Rafael, Yochanan Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, (Leiden: Brill, 2005), 108

Filistin, II. Dünya Savaşı sırasında Nazi iktidarından kaçan Yahudiler için sığınılacak bir liman haline gelmiştir, öte yandan bu göçler Siyonist ajandaya uygun bir şekilde, Filistin’de kurulması planlanan Yahudi devleti için gerekli olan nüfus birikimine de katkıda bulunmuştur. Avrupa’dan gelen bu yoğun göç sayesinde Filistin’in Yahudi nüfusunda Aşkenazim baskın duruma gelmiştir.

1950’li yıllardan itibaren gerek geri dönüş yasası ile İsrail’in teşviki gerekse de bu tarihlerde Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde yaşanan dekolonizasyon sürecinden kaynaklı istikrarsızlık bu ülkelerde yaşayan Yahudilerin – Mizrahim⁵⁴⁰ - İsrail’e göçünü hızlandırmıştır. Ne var ki yeni gelenler İsrail’e ulaştıklarında ülkenin kurucu nüfusu Aşkenazim ikircikli bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Bir yandan Mizrahim demografik soruna bir çözüm olurken öte yandan bu yeni göçmen tipi Aşkenazimin Avrupalı kültürüne ve laik idealine tehdit olarak algılanmaya başlanmıştır.⁵⁴¹ Yahudiliğin bu iki büyük grubu İsrail’de kültür, gelenek ve değerler farklılığından kaynaklanan bir varoluş mücadelesine girmiştir. Bu mücadelede Mizrahim marjinalize edilirken, Aşkenazim ayrıcalıklı yerini korumuştur.

1980’li yıllara kadar İsrail nüfusunun yaklaşık yüzde 50’sini oluşturan Mizrahim, Aşkenazimin aksine, etnik kimliğini ve kültürünü geleneğe ve dini ibadetlere bağlı kalmak suretiyle koruyan, geleneksel bir topluluk olarak algılanmıştır.⁵⁴² İsrail’in kurucu ideolojisiyle paralellik taşımayan bu özelliklerinden ötürü Mizrahim, ülkeye geldiği andan itibaren hem yapısal hem de coğrafi olarak dışlanmıştır ve zaman içerisinde sistematik olarak ötekileştirilerek merkezden çevreye itilmiştir. Yapısal açıdan Mizrahim büyük kurumlardaki elit pozisyonlarda hemen hemen görünmez. Mizrahim, toplumu oluşturan bir unsur olarak görülse de, sınıfsal olarak Aşkenazime

⁵⁴⁰ Mizrahi topluluk, içerisinde birbirinden farklı kültürlere ait gruplarla beraber yaşayarak kültürel açıdan zenginleşmiş olan Yahudileri barındırmaktadır. Her ne kadar İsrail resmi söyleminde Mizrahim yekpare bir etnik grup olarak yer alsa da bu topluluk Fas, Yemen, Irak, İran gibi Akdeniz, Kuzey Afrika, Ortadoğu ve Orta ve Güney Afrikadan ve İspanya’dan gelen Sefaradlar olmak üzere farklı coğrafyalardan Yahudileri kapsayan kültürel açıdan zengin bir toplumsal gruptur.

⁵⁴¹ Veronique Poirier, *Askénazes et Séfarades: Une Etude Comparée de Leurs Relations en France et en Israel, 1950-1990*, (Paris: Les Editions du CERF, 1998), 46

⁵⁴² Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 109

göre alt seviyede olup ekonomik olarak işçi statüsünde bulunur.⁵⁴³ 1950 ve 1960'lı yıllar boyunca Aşkenazim ve Mizrahimin yaşadıkları alanlar büyük farklılık göstermiştir. İsrail'in ulus ve devlet inşası sürecinde mekânın da sosyal olarak yeniden inşa edildiği görülür. Mekân, sosyal üretimi ve sosyal algıları şekillendirdiği gibi, toplumun tabakalaşmasına ve bölünmesine giden yolu hazırlar.⁵⁴⁴ Bu bağlamda Mizrahimin yaşam alanı üç coğrafi lokasyonla sınırlandırılmıştır. Büyük şehirlerin periferisindeki (çevresindeki) yoğun bir nüfusun meskûn olduğu gelişmemiş mahalleler (Kudüs'te Pisgat Ze'ev, Holon'da Kiryat Yitzhak Rabin, Birşebâ'da Ramot ve Ramot Bet gibi); sınır bölgelerinde inşa edilmiş göçmen *moşavlar* (Shoham, Gan Yavne, Yavne ve Rosh Ha'ayim gibi) ve kalkınma şehirleri⁵⁴⁵ (periferi/iskâna açılmış alanlar - development towns) 2009 yılı itibariyle nüfusu 2,921,000⁵⁴⁶ olan Mizrahimin coğrafi olarak dağıldığı alanlardır.⁵⁴⁷

Mizrahimin sınır bölgelerinde yerleştirilmesi politikasının bir kontrol stratejisi olmakla birlikte iki yönlü bir fonksiyonu da vardır. Mizrahi grupların olabildiğince periferiye yerleştirilerek İsrail'in iktidar alanından uzaklaştırılması ve bu grupların

⁵⁴³ Nissim Mizrahi, Hanna Herzog, "Participatory Destigmatization Strategies among Palestinian Citizens, Ethiopian Jews and Mizrahi Jews in Israel", *Ethnic and Racial Studies* 35:3, (2012): 421

⁵⁴⁴ Oren Yiftachel, "Nation-building and the Division of Space: Ashkenazi Domination in the Israeli 'Ethnocracy'", *Nationalism and Ethnic Politics* 4:3, (1998): 38

⁵⁴⁵ Kalkınma şehirleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Oren Yiftachel, "Ethnocracy and Its Discontents: Minorities, Protests and the Israeli Polity", *Critical Inquiry* 26:4, (2000): 750-754

⁵⁴⁶ Israel Central Bureau of Statistics, "Statistical Abstract of Israel, Table 2.24 – Jews by Country of Origin and Age", (2009), www.cbc.gov.il

⁵⁴⁷ Uri Cohen, Nissim Leon, "The New Mizrahi Middle Class: Ethnic Mobility and Class Integration in Israel", *Journal of Israeli History* 27:1, (2008): 53-54. Mekânın sosyal inşası üç aşamada gerçekleşmiştir. İsrail'in sınır bölgelerine yerleşimler 1949-52 yıllarında 85 kibbutzim ve 158 moşavim inşası; 1950-1960'lı yıllarda 27 kalkınma şehri ile 56 moşavim inşası ve son olarak 1970'li yılların sonunda 'özel yerleşimlerin (yeşuvim kehilatayim)' inşası ile Mizrahimin İsrail'e yerleşim stratejisi tamamlanmıştır. Yiftachel, "Nation-building and the Division of Space: Ashkenazi Domination in the Israeli 'Ethnocracy'", 44-46

Araplara ait olan topraklara ve köylere yerleştirilerek yeni bir gerçeklik yaratılması hedeflenmiştir.⁵⁴⁸

1950’li yıllardan itibaren İsrail toplumu Mizrahimin Aşkenazim tarafından marjinalize edilmesi üzerine kurulu bir etnik-sınıfsal güç ilişkileri ile karakterize edilmiştir. Bu bağlamda masseden Aşkenazim ve massedilen Mizrahim arasındaki sorunlu ilişki ağı beş alanda inşa edilmiştir. Ekonomik alanda, İsrail kasten ‘etnik ekonomi’ modeli uygulayarak eğitilmiş ve Batılı sınıf ile ‘Batı aydınlanmasından nasibini almamış’ eğitimsiz Mizrahi işçi sınıfı arasında ayırım gözetmiştir. Coğrafi olarak, toplumsal yelpazede daha düşük bir pozisyonda kalmasını pekiştirecek bir şekilde Mizrahimi periferiye yerleştirerek, Aşkenazim ve Mizrahim arasındaki tecriti somutlaştırmıştır. Siyaset alanında, işveren-çalışan ilişkilerinin hâkim olduğu bir siyasi kültür alanı yaratarak, Mizrahi oyunu kararların Aşkenaz elit tarafından alındığı bir sosyal yapının beslenmesinde kullanmıştır. Eğitim alanında, ise devlet aygıtı okullarda iki yol izleyerek Aşkenazi elitin akademik eğitime yöneleceği normal bir sistem ile Mizrahimin işçi sınıfı hayatına uygun olarak eğitim görebileceği mesleki okulları kurumsallaştırmıştır. Son olarak kültürel alanda, devlet Mizrahi kültürünü folklorik olarak etiketleyerek, medya aracılığıyla aşağı bir kültür olarak algılanmasına katkıda bulunmuştur.⁵⁴⁹

Birbirlerini karşılıklı olarak dışlayan bu iki grubun ilişkileri kutuplaşmayla neticelenmiş, eğitim ve istihdam gibi alanlardaki etnik eşitsizlik, Mizrahimin mahrumiyetine neden olmuştur.⁵⁵⁰ Siyonist inşa süreci ve Aşkenazimin kültürel hegemonyası altında Mizrahim kendisini yabancılaşmış ve ayrımcılığa uğramış bir durumda bulmuş; Aşkenazim tarafından geri kalmış, ziyadesiyle ‘Araplaşmış’ ve Yahudiliğini kaybetmiş bir grup olarak görülmüştür.⁵⁵¹ Aşkenazi elitin Mizrahimi

⁵⁴⁸ Yiftachel, “Nation-building and the Division of Space: Ashkenazi Domination in the Israeli ‘Ethnocracy’”, 41

⁵⁴⁹ Cohen, Leon, “The New Mizrahi Middle Class: Ethnic Mobility and Class Integration in Israel”, 58-59

⁵⁵⁰ Sami Shalom Chetrit, “Mizrahi Politics in Israel: Between Integration and Alternative”, *Journal of Palestine Studies*, (2000): 62

⁵⁵¹ Bkz. Ella Shohat, “Sephardim in Israel: Zionism from the Standpoint of Its Jewish Victims”, *Social Text* 19/20, (1988)

kurucu unsura asimile etmeyi hedefleyen bu ‘kültürel katliamı’⁵⁵² tepkisiz kalmamıştır. Mizrahimin bu mahrumiyeti kendisini 1960 yılında Hayfa’nın Mizrahimin yaşadığı Vadi Salib bölgesindeki ayaklanma ve 1970 yılında ortaya çıkan Kara Panterler hareketi ile dışavurmuştur. Bu hareketlenme Mizrahi topluluğundan kanaat önderlerinin kamusal alanda yaptıkları sözlü protestolar aracılığıyla seslerini duyurmaları ile devam etmiştir.⁵⁵³

1977 yılında İsrail siyasetinde Mizrahimin desteklediği Likud’un genel seçimlerden galip çıkarak İşçi Partisi’nin İsrail siyasetindeki hegemonyasına son verdiği dramatik değişiklik sayesinde Mizrahim 1960 yılından itibaren yapmakta olduğu gösterilerin ve kamusal siyasi tartışmaların neticesini almıştır. Likud iktidarı sayesinde Doğu Yahudilerinin elit pozisyonlarda görünmeye başlamasıyla yeni bir Mizrahi orta sınıfı doğmuştur. Bugün kendisini temel sosyal haklardan mahrum bırakılmış kitlenin savunucusu olarak gören ve etnik, dini ve sınıfsal olarak ötekileştirilmiş kitlelerden oy toplayan⁵⁵⁴ Shas partisi aracılığıyla siyasi arenada boy gösteren Mizrahim, Knesset’te temsil edilmekte, kabinede ve orduda yüksek pozisyonlarda yer alabilmekte ve eşitsizliklere son vermek için çalışmaktadır.

SSCB’nin dağılması ile birlikte İsrail yeni bir göç dalgası ile daha karşı karşıya kalmıştır. 1990’lı yılların ortalarından itibaren Rusça konuşan Yahudilerin göç merkezlerinden en büyüğü İsrail olmuştur. İsrail Göç Bakanlığı’nın verilerine göre 1989’dan itibaren İsrail’e 900,000’in üzerinde Rus göç etmiştir ve bu büyük göç dalgası İsrail’in nüfusunu % 18 oranında arttırdığı gibi, Rusça konuşan İsrail vatandaşlarının sayısı 1,000,000’a ulaşmıştır.⁵⁵⁵ İsrail’e yapılan göçler arasındaki en büyük dalga Rusya’dan gelmiştir ve bugün her altı İsrail vatandaşından biri Rusça konuşuyor olması⁵⁵⁶ göçün boyutlarını daha anlaşılır kılmaktadır. Rusya Yahudilerinin bu göçünün

⁵⁵² Shohat, “Sephardim in Israel: Zionism from the Standpoint of its Jewish Victims”, 32

⁵⁵³ Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 118-119

⁵⁵⁴ Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 121-122

⁵⁵⁵ Larissa Remennick, “Transnational Community in the Making: Russian Jewish Immigrants of the 1990s in Israel” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28:3, (2002): 517-518

⁵⁵⁶ Olga Gershenson, “Is Israel part of Russia?” *Immigrants on Russian and Israeli screens*, *Israel Affairs* 17:1, (2011): 164

İsrail'in toplumsal, ekonomik ve kültürel yapısı üzerinde dikkate değer etkileri olmuştur. Bu göçmenler Mizrahim ile aynı kaderi paylaşmamakla birlikte, İsrail toplumunda bir katman oluşturmuşlardır. İçine geldikleri topluma asimile olmaktan ziyade Rusça konuşan ayrı bir topluluk olarak kalmışlardır.

Mizrahimden farklı olarak Rus Yahudilerin geldikleri ülkenin bir süre boyunca dünyanın süper güçlerinden bir olması, onlara bir değer katmıştır. SSCB'de orta sınıfa mensup olan ve genellikle doktor, bilim insanı, öğretmen, mühendis gibi mesleklere sahip olan Rus Yahudileri İsrail'e geldiklerinde eğitim açısından ülkenin genel nüfusunun çok üstündeydiler. Bu açıdan ülkenin kurucu unsuru Aşkenazim tarafından Batılı değerlere bir tehdit olarak algılanmadıklarından Mizrahim gibi marjinalize edilmediler. Rusya'da buldukları süre içerisinde bir din olarak Yahudilikten ve öngördüğü günlük ibadetlerden uzak oldukları için Rus Yahudileri Aşkenazi elitin laik değerlerin korunması hususundaki hassasiyetine de bir tehlike arz etmemişlerdir. Öyle ki, 2003 yılındaki bir istatistiğe göre Rus Yahudilerinin yaklaşık yüzde 25'i Yahudiliğin dini kriterlerini karşılamamaktadır⁵⁵⁷ ancak gene de İsrail vatandaşlığına kabul edilmişlerdir. Yoğun asimilasyon ve topluluk dışı evlilikler neticesinde Rus göçmenlerin üçte biri ya kısmen Yahudidir ya da Yahudilikle bir bağı yoktur. Öte yandan SSCB'de yıllarca süren ateist telkin sonucunda da %90 'ı dinsiz olan Rus Yahudileri için Yahudi kimliği sadece etnik açıdan bir anlam ifade eder.⁵⁵⁸

Rus Yahudilerinin üç farklı sosyalleşme biçimi vardır. Asimilasyon eğilimleri, topluma kısmî katılım ve toplumdan kendini ayırıştırma.⁵⁵⁹ Geldikleri ülkedeki durumlarına göre İsrail'de kendilerini daha düşük bir tabakada bulmaları onları ya topluma entegre olmak için kanallar aramaya ya da toplumdan kendilerini ayırıştırmaya itmiştir. İsrail kurumlarının göçlerle gelen Yahudileri topluma entegre ederek homojen bir yapı oluşturmak ve Yahudiler arasında eşitlik duygusu yaratmak adına sürdürdükleri 'sürgünlerin biraraya getirilmesi (*mizug galiyot*) ve eritme potası (*kur hahituch*)

⁵⁵⁷ Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 132

⁵⁵⁸ Remennick, "Transnational Community in the Making: Russian Jewish Immigrants of the 1990s in Israel", 518

⁵⁵⁹ Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 134

stratejisi⁵⁶⁰ Rus Yahudileri tarafından dirençle karşılanmış; Ruslar topluma entegre olmaktan ziyade izolasyonist (kendini diğer kesimlerden ayıran) temâyüller geliştirmiştir. Mesleki açıdan İsrail’de Rusya’da edinmiş oldukları düzeyi yakalayamayan ve İbranice eksikliğinden dolayı nitelikli pozisyonları elde edemeyen Rus göçmenler, İsrail’e gelişlerini hem beyin göçü hem de dezavantajlı durumlarından dolayı beyin israfı olarak nitelemişlerdir.⁵⁶¹ Bu açıdan Rus göçmenler İsraili kimliğini de benimsemeye çalışmakla birlikte, ilk olarak kendilerini Yahudilikle, etnik köken olarak Rusya ile ve son olarak İsrail kimliği ile tanımlarlar.⁵⁶²

Çeşitli kurumları ve medyayı kullanarak İsrail’deki Rusya kökenli Yahudiler kendilerinin eski kültürel ve siyasi kimliklerinin birçok yönünü korumuş ve bunu Sovyet sonrası kültürel ve siyasi oluşumlarla harmanlamayı bilmiştir. Bununla birlikte Rus göçmenler Rusya ile irtibatlarını kesmemiş, aile ziyaretleri, iş seyahatleri ve turistik geziler vasıtasıyla bağlarını korumuştur.⁵⁶³ Netice olarak İsrail’in Rusya kökenli Yahudileri Mizrahim gibi ötekileştirilmemiş olmakla birlikte, kendilerini toplumdan gerek kültürel gerekse de dilsel açılardan tecrit ederek, toplumdaki katmanlaşmaya katkıda bulunmuşlardır. Bununla birlikte Rus Yahudileri kendileri için etnisitenin farklı bir kolektif anlam ihtiva ettiğini keşfetmişlerdir. Bir yandan İsrail’in Yahudi toplumunun içerisindeki etnik bölünmeler vasıtasıyla ‘Rus-Yahudi’ şeklinde tanımlanabilecek bir etnik kimlik inşa etmişler; diğer yandan ise inşa ettikleri bu topluluğun ihtiyaçlarını, değerlerini formüle ettikleri gibi kendi kurumlarını ve siyasi partilerini kurmuşlardır. Böylelikle, etnisiteyi araçsal ve kullanışlı hale getirmişlerdir.⁵⁶⁴

İsrail’de oy verenlerin yüzde 14’ünü Rus Yahudileri oluşturmaktadır ve 120 sandalyelik Knesset’te 17-18 milletvekili çıkarabildikleri anlamına gelir. Rus Yahudileri Likud gibi merkez sağ ya da İşçi partisi gibi sol partilerden ziyade oyunu Rusya kökenli

⁵⁶⁰ Yiftachel, “Ethnocracy and Its Discontents: Minorities, Protests and the Israeli Polity”, 742

⁵⁶¹ Remennick, “Transnational Community in the Making: Russian Jewish Immigrants of the 1990s in Israel”, 521

⁵⁶² Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 146

⁵⁶³ Julia Lerner, “Russians in Israel as a Post-Soviet Subject: Implementing the Civilizational Repertoire”, *Israel Affairs* 17:1, (2011): 21-22

⁵⁶⁴ Lerner, “Russians in Israel as a Post-Soviet Subject: Implementing the Civilizational Repertoire”, 30

Yahudilerin partilerinden yana kullanır. Buna göre genel olarak siyasi yelpazenin sağında mevzilenmiş olan Yisrael B'aliya (İsrail'e G), Yisrael Beitenu (Evimiz İsrail) adlı partileri desteklemektedir. Solda konumlanmış olan ha-Behira ha-Democratit (Demokratik Seçim) partisi ise en az oyu almaktadır.⁵⁶⁵

Siyonizmin modern, Batılı ve seküler bir devlet vücuda getirme idealine, İsrail toplumunun heterojen yapısı meydan okumuştur. Köken olarak Avrupalı olmayan, Batılı değerler yerine Doğu toplumlarının kültürü ile harmanlanmış, Arapça konuşan Mizrahimin kültürel meydan okumasının yanınada, İsrail'in kurucu eliti Etiyopyalı Yahudiler vasıtasıyla ırk sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Etiyopyalı Yahudiler İsrail toplumunda Yahudiler arasındaki etnik tabakalaşmanın bir diğer katmanını teşkil etmektedir. Bu grup 1973 yılından itibaren İsrail'e gelmiştir. Eski Ahid'e referansla Etiyopyalıların Yahudiliği kanıtlanmış ve Yahudi göçmenler olarak geri dönüş yasasına göre değerlendirilerek ülkeye kabul edilmişlerdir. Bugün yaklaşık 110,000 Etiyopyalı Yahudi İsrail'de yaşamaktadır.⁵⁶⁶ Her ne kadar Etiyoplalılar İsrail milli-dini kolektivitelerinin bir parçası olarak kabul edilmiş olsalar da, gündelik pratiklerde ayrımcılığa uğradıkları ve Mizrahim gibi marjinalize edildikleri bir gerçektir.⁵⁶⁷ Kendilerini *Beta Israel (İsrail'in Evi)* olarak tanımlayan bu grup ayrıca Falaşalar olarak bilinmekte olup, günümüzde Falaşa nitelemesini aşağılayacı bir tabir addettiklerinden dolayı kullanmayı tercih etmemektedir. Etiyopyalı Yahudiler İsrail'in en alt tabakasını oluşturmakta, genel olarak düşük statüdeki işlerde istihdam edilmektedir. İsrail'in Yahudi topluluğunun en büyük problemlerinden birini oluşturan *Beta Israel* toplumun en eğitimsiz kesimi olarak konumlanmaktadır.

⁵⁶⁵ İsrail'in siyasi yelpazenin sağında konumlanmış ve seçimlerde başarılı olarak Knesset'e girmeyi hatta bakanlık elde etmeyi başarmış Rusya kökenli partilerinin incelemesi için bkz. Vladimir Ze'ev Khanin, "The Israel Beiteinu (Israel Our Home) Party between the Mainstream and 'Russian' Community Politics", *Israel Affairs* 16:1, (2010): 105-123; Vladimir Ze'ev Khanin, "Russian-Jewish Political experience in Israel: Patterns, Elites and Movements", *Israel Affairs* 17:1, (2011): 58-62

⁵⁶⁶ Mizrahi, Herzog, "Participatory Destigmatization Strategies among Palestinian Citizens, Ethiopian Jews and Mizrahi Jews in Israel", 420

⁵⁶⁷ Don Seeman, *One People, One Blood: Ethiopian-Israelis and the Return to Judaism*, (New Jersey: Rutgers University Press, 2009)

Etiyopyalı Yahudilerin kökeni tartışmalıdır. Akademik görüşe göre bir grup olarak belirginleşmesi 14. yüzyıla kadar giden *Beta Israel* Etiyopya toplumunun bir parçası olagelmıştır.⁵⁶⁸ İsrail'deki popüler versiyon ise *Beta Israel*'i Kûş⁵⁶⁹ ırmağı boyunca konumlanmış bir Yahudi kabile olarak kabul eder. Her ne kadar ritüel ve inanç şekli olarak farklı olsa da, Beta Israel otantik olarak Yahudi kabul edildiğinden İsrail'e göç edebilirler.⁵⁷⁰

Nüfusu 125,500 olan ve İsrail'deki toplam Yahudi nüfusunun %2,15'ini oluşturan⁵⁷¹ *Beta Israe*, Rus Yahudileri ve Aşkenazim tarafından küçük görülmekte, ayrımcılığa uğramakta ve her fırsatta aşağılanmayı hissetmektedir. Kendileri gibi göçmen bir grup olan Rus Yahudilerinin daha avantajlı oldukları ve kurucu elitin onların topluma kaynaşmaları hususunda daha istekli olduğu ancak söz konusu Etiyopyalı Yahudiler olunca İsrail demografisine katkı yapmalarından başka bir beklenti olmadığı aşikârdır.⁵⁷²

Beta Israel İsrail'de iki toplumsal problemle karşı karşıyadır. Bunlar dinî ve ırkî hususları kapsar. Etiyopya Yahudiliğini sorgulanır hale getiren İsrail'deki bazı dini kurumlar onda otantik Yahudiliğin emarelerini bulmakta zorlanır.⁵⁷³ Bu yüzden dini otorite *Beta Israel*'e, Ortodoks Yahudiliğin ritüellerinin öğrenilerek resmi ihtidadan sonra Yahudi statüsü verilmesi gerektiğini öne sürmüştür. Bir diğer problem ise ten

⁵⁶⁸ Beta Israel'in kökenlerinin Yahudilik açısından tarihî bir incelemesi için bkz. Abebe Zegeye, "The Construction of the Beta Israel Identity", *Social Identities* 10:5, (2004): 589-618

⁵⁶⁹ Kûş, Kitab-ı Mukaddes'te Sefanya 3:10'da ırmak adı olarak; Yaratılış 10:6'da Nuh'un oğlu Ham'ın oğlunun ismi olarak geçer. Sefanya 3:10 "Dağılmış olan, bana tapan halkım, Kûş ırmaklarının ötesinden bana sunular getirecek". Yaratılış 10:6 "Ham'ın oğulları Kûş, Misrayim, Pût ve Kenan".

⁵⁷⁰ Malka Shabtay, "RaGap: Music and Identity among Young Ethiopians in Israel", *Critical Arts* 17:1-2, (2003): 93-94.

⁵⁷¹ Israel Central Bureau of Statistics, "The Ethipioan Community in Israel", (2012), www.cbs.gov.il

⁵⁷² Rusyalı ve Etiyopyalı göçmenlerin İsrail toplumundaki pozisyonlarının ve her iki grubun kolektif kimlik algılarının, ekonomik statülerinin, eğitim durumunun, toplumla bütünleşme süreçlerinin karşılaştırmalı analizi ve tartışması için bkz. Karin Amit, "Social Integration and Identity of Immigrants from Western Countries, the FSU and Ethiopia in Israel", *Ethnic and Racial Studies* 35:7, (2012): 1287-1310

⁵⁷³ Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 152

renge ile ilgilidir. İsrail’de Etiyopyalı Yahudiler siyahiler olarak adlandırılır. Ne var ki Etiyopya’da daha açık tenli olanlar kızıl, köleler siyah olarak betimlenmektedir. Buna rağmen İsrail’de siyah/beyaz dikotomisi söz konusu olduğunda, siyahlık düşük statü için bir mecaz olarak kullanımdadır.⁵⁷⁴ Bu açıdan *Beta Israel* Aşkenazimin gözünde siyah kölelerle aynı statüye düşmekte ve kendisini aşağılanmış hissetmektedir.⁵⁷⁵

İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu’ya bir dönem Etiyopyalı göçmenler hususunda danışmanlık yapmış olan Daniel Fekado’nun ifadeleri Beta Israel’in İsrail toplumu nezdindeki durumunu gözler önüne serer: “Etiyopyalı gençler, kurucu elit gözünde Arapların yerini aldıkları hissiyatına düşmüştür. Çünkü bu eğitimsiz kitlenin siyahların istihdam edildiği işlerde (*avodot shechorot*) çalışmaktan başka çaresi yoktur”, zira bu işler aynı zamanda Arapların çalıştırıldığı işler (*avodah aravit*) olarak nitelendirilir.⁵⁷⁶

Etiyopyalı Yahudiler Netanya, Hadera, Rehovot, Birşebâ ve Aşdod gibi kent merkezlerinde; bir kısmı ise periferideki küçük kasabalarda yaşamaktadır.⁵⁷⁷ Etiyopyalıların hem coğrafi dağılımı hem de onlara yönelik iskân politikaları kurumsal-mekânsal tecridin varlığını gözler önüne serer. Rusya’dan göçen Yahudilerden farklı olarak, Etiyopyalı Yahudiler ülkeye ilk geldiklerinde hibeler verilerek doğrudan bir bütünleşme politikası güdülmemiş, bunun aksine göçmenlerin ihtiyaçlarının hükümet tarafından karşılandığı *katılma merkezlerinde* (absorbition centers) bir süre bekletilmiş, daha sonra hükümetin gösterdiği bölgelerde – genellikle periferi yerleşmek üzere kendilerine konut kredileri verilmiştir.⁵⁷⁸ Hükümet diğer göçmenlerin *katılma merkezlerinde* altı aya kadar kalmalarını düzenlerken; Etiyopyalıları söz konusu olunca

⁵⁷⁴ Steven Kaplan, “Black and White, Blue and White and Beyond the Pale: Ethiopian Jews and the Discourse of Colour in Israel”, *Jewish Culture and History* 5:1, (2002): 55

⁵⁷⁵ Shabtay, “RaGap: Music and Identity among Young Ethiopians in Israel”, 96

⁵⁷⁶ Kaplan, “Black and White, Blue and White and Beyond the Pale: Ethiopian Jews and the Discourse of Colour in Israel”, 55, 61

⁵⁷⁷ Shira Offer, “The Ethiopian Community in Israel: Segregation and the Creation of a Racial Cleavage”, *Ethnic and Racial Studies* 30:3, (2007): 464

⁵⁷⁸ Fred A. Lazin, “The Housing Policies for Ethiopian Immigrants in Israel: Spatial Segregation, Economic Feasibility and Political Acceptability”, *Nationalism and Ethnic Politics* 3:4, (1997): 40

bu süreyi bir yıla uzatmıştır. Ancak birçok Etiyopyalı göçmen zaman içerisinde bu merkezlerin yarı-kalıcı oturma haline gelmiştir.⁵⁷⁹ Merkezlerin Etiyopyalılar için giderek iskân haline gelmesi neticesinde hükümet buraları Etiyopyalılar için kalıcı yaşam alanları haline getirmiş, bu da yoksulluk sınırı altında yaşayan Etiyopyalıların belli bölgelerde konsantrasyonuna yol açmıştır. Son tahlilde İsrail’de toplumun en alt seviyesindeki Etiyopyalıların yaşadığı mini gettolara ortaya çıkmıştır.⁵⁸⁰

Sonuç olarak İsrail’e göç etmeden önce kendilerini siyah olarak nitelendirmeyen Etiyopyalılar, İsrail toplumu ile karşı karşıya geldiklerinde siyah olarak tanımlanmaya başlamışlardır. Bu durum *Beta Israel*’in toplumsal kimlik oluşturma sürecini etkilemiş, Etiyopyalı göçmenler arasında ırk bilinci yoğunlaşmış ve ırksal ayrımcılık retoriğini toplumla yaşadıkları sorunların açıklamasında kullanmaya başlamışlardır. Gerek mekânsal gerekse de sosyal tecrit, Etiyopyalıların toplumun geri kalan kısmından giderek yabancılaşması ve ırkî olarak marjinalize olması ile sonuçlanmıştır.⁵⁸¹

3.1.1.2. Dindar - Seküler Bölünme

Yahudi kimliği Siyonizm ile birlikte toprağa bağlı bir kimlik haline gelmiştir⁵⁸² ve İsrail’in kurulmasından sonra ulus-inşası çabası altında yeni bir kimlik olarak sunulan İsrail kimliği, Yahudi kimliği ile karşı karşıya gelerek, bir toplumsal gerilim yaratmıştır. Siyonist projenin bir ürünü olan İsrail toplumunun bileşenlerinden biri sekülerizmdir. Kurucular ‘sürgünleri biraraya toplarken’, kültürel birliği sağlanmış örnek bir toplum meydana getirmeyi amaçlamışlardır. Bu proje Yahudiliğin etik değerlerini de barındırmayı hedeflemekle birlikte, modern, geleneksel olmayan bir toplum hayal etmiştir. Ne var ki, İsrail toplumunun Yahudi kesimin üzerinde birleştiği ortak unsur

⁵⁷⁹ Lazin, “The Housing Policies for Ethiopian Immigrants in Israel: Spatial Segregation, Economic Feasibility and Political Acceptability”, 48

⁵⁸⁰ Lazin, “The Housing Policies for Ethiopian Immigrants in Israel: Spatial Segregation, Economic Feasibility and Political Acceptability”, 49-50

⁵⁸¹ Offer, “The Ethiopian Community in Israel: Segregation and the Creation of a Racial Cleavage”, 466-467

⁵⁸² Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 29

Yahudiliktir ve Yahudilik dinin ve halkın bir araya gelmesi ile oluşur. Din Yahudilikten ayrı düşünülemez.

Bugün etnik açıdan kırımlar yaşayan İsrail toplumu, dindarlık ve sekülerlik arasındaki gerginliğe de sahne olmaktadır. Bir yanda modern Batılı değerlerin empoze edildiği, seküler bir yaşam tarzının teşvik edildiği bir strateji, diğer yanda geleneksel, dinibütün bir yaşam süren Yahudilerin devletin *halakhaya* (Yahudi şeriatı) göre yönetilmesi gerektiği şeklindeki düşünceleri sosyal, ekonomik, siyasi ve kültürel hayatın her aşamasında dindar gruplar ile seküler grupları karşı karşıya getirmektedir. Hal böyleyken, İsrail’de Batılı anlamda keskin bir dindar – seküler kutuplaşmanın olduğunu söylemek doğru olmaz zira Yahudilik kimliğin bir parçasıdır. Bu açıdan bakıldığında İsrail toplumundaki dindar – seküler ayrışmayı dört kategoride ele almak daha doğru bir inceleme yapılmasını sağlar. Buna göre dindar – seküler yelpazesinde İsraili Yahudiler dindar olmayan (nonreligious), geleneksel, dindar (Ortodoks) ve ultra-Ortodoks olarak kümelenirler.

Ben-Rafael ve Peres dindar olmayan grupların tamamen seküler olmadığını çünkü çok az sayıda Yahudinin dinin tüm normlarına mukavemet ettiğini öne sürer. Dindar olmayanlar da Yahudi geleneğine uygun olarak bebeklerini sünnet ettirmekte ve Şabbat’ın resmi tatil günü olmasına muhalefet etmemektedir. Bu yüzden Ben-Rafael ve Peres laik ya da seküler terimlerinin yerine dindar olmayan nitelendirmesini tercih etmişlerdir.⁵⁸³ Bu bağlamda dindar olmayanlar herhangi bir dinî geleneği bir ibadet olarak değil, kolektif kimliğin bir parçası şeklinde kültürel bir norm olarak gören kişilerdir.⁵⁸⁴ İsraili Yahudilerin bazıları kendilerini ne seküler ne de dindar olarak görürler, bu kişiler gelenekseller olarak kategorize edilmiştir. Buna göre gelenekseller, Yahudi perhiz kurallarına (*kaşrut*) uymak, Roş Haşana ve Yom Kippur gibi günlerde sinagoga gitmek ve Hanuka’yı kutlamak gibi Yahudiliğin bazı geleneklerine uyan şahıslardır. Geleneksel Yahudiler böylelikle toplumsal kültürel devamlılığa atfettikleri önemi göstermiş olurlar. Dindar (Ortodoks) olarak kategorize edilen Yahudiler ise *Halakhaya* ve Talmudik Yasalara bağlı olan, hayatını buna göre düzenleyen kişilerdir.

⁵⁸³ Bu noktadan sonra kullanılacak olan seküler terimi bu bağlamıyla anlaşılmalıdır.

⁵⁸⁴ Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 64

Dindarlar Yahudiliğe uygun yaşamakla birlikte mesleki hayatta, tüketim biçimlerinde ve eğitim söz konusu olduğunda moderniteyle iç içedirler. Dindar – seküler yelpazenin bir diğer ucunda yer alan ultra-Ortodoks Yahudiler (Haredi, çğ. Haredim) ise kendilerini ve hayatlarını dinî emirlere ve Tevrat, Talmud ve diğer dinî metinleri çalışmaya adanmış kişilerdir.⁵⁸⁵ İsrail’deki Haredi gruplar Aşkenazi ve Mizrahi olarak ayrılmıştır ve her iki grup da siyasi olarak farklı partilerle temsil edilmektedir. Dindar – seküler gruplaşmanın etnik dağılımına bakıldığında seküler grup çoğunlukla Aşkenazi, geleneksel grup Mizrahi olarak şekillenmekte; dindar grup tüm etnik unsuru (Aşkenazim, Mizrahim, Rus Yahudileri ve Beta Israel) kapsarken, Haredim esasen Aşkenazimden meydana gelmektedir.

Dindar – seküler bağlamda en büyük gerginlik yelpazenin iki ucunda bulunan seküler grup ile Haredim arasında vuku bulmaktadır. Haredim Yahudiliğe vurgu yaparken, Aşkenazi elit, modern, Batılı ve seküler İsrail kimliğini ön plana çıkarmaya çalışmaktadır. Her iki grup da yaşam tarzları açısından birbirinden tehdit algılamaktadır. Haredim seküler anlayışın Yahudiliğe zarar verdiğini ve onu yok etme tehlikesi olduğunu öne sürerken; Aşkenaz elit ise Haredimin etkinliğinin ve gücünün her geçen gün artması ile paralel bir şekilde söz sahibi hale gelmesinin seküler yaşam tarzını ve ülkenin kurucu değerlerini tehlikeye attığını iddia etmektedir. Sosyolog Baruch Kimmerling Yahudi kimliği ve İsraili kimliği arasındaki otantiklik mücadelesinin İsrail toplumunda *kulturkampf* oluşumuna yol açtığını dile getirmiştir. Buna göre bir toplumda bulunan iki veya daha fazla kültür grubu, kendi oyun kurallarının ve ideolojilerinin dayatılması vasıtasıyla, devlette siyasi ve kültürel açıdan, baskın olma mücadelesine girdiğinde *kulturkampf* ortaya çıkar. İsrail’de ultra-Ortodoksi bir karşı-kültür olarak Siyonist kimlik inşasının karşısında güçlü bir pozisyon elde ederek *kulturkampf* mücadelesine giren yegâne kültür grubu olmuştur.⁵⁸⁶

⁵⁸⁵ Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 65-66

⁵⁸⁶ Baruch Kimmerling, “Between Hegemony and Dormant *Kulturkampf* in Israel”, Dan Urian, Efraim Karsh (ed.), *In Search of Identity: Jewish Aspects in Israeli Culture*, (London: Frank Cass, 1999) içinde 49-50

Bugün Haredimin İsrail’de edinmiş olduğu gücün temellerini, devlet kurulurken David Ben-Gurion’un Haredi toplulukla 1947 yılında yapmış olduğu anlaşmada aramak gereklidir. *Statüko anlaşması* adını alan bu düzenlemeye göre, İngiliz Manda yönetimi ve Osmanlılar döneminde olduğu gibi, farklı dindar topluluklara kendi yasal sistemleri içerisinde işlemesi özgürlüğü tanınmıştır. Bununla birlikte, bu anlaşma kurulacak olan devlette dinî vurgunun yapılmasını garantilediği gibi dinî mahkemelerin evlenme, boşanma ve miras gibi hususlarda yetkili olmasına olanak sağlamış ve dinî açıdan kutsal kabul edilen Şabbat gününün resmi tatil günü olarak belirlenmesini ve kamu kurumlarında Yahudi diyet kurallarının (*kaşrut*) uygulanmasını sağlamıştır.⁵⁸⁷ Ortodoks ve ultra-Ortodoks dinî eğitim-öğretim sistemlerine otonomi tanıyan bu anlaşma, Tora çalışan Haredi öğrencilerin (yeşiva çalışmaları) askerden muaf tutulmasını ve devletten sosyal yardım alınmasını da düzenlemiştir.⁵⁸⁸ David Ben-Gurion’un böyle bir muafiyet hakkını tanınmasının altında yatan neden soykırım (*Şoa*) sırasında birçok Tevrat âlimi öldüğü için, bu ilmin yeniden diriltilmesini sağlamaktır.⁵⁸⁹ Ne var ki, nüfusu yıllar geçtikçe artan Haredi topluluğunda erkek olanların birçoğunun yeşiva öğrencisi olması devletin sırtında bir yük haline geldiği gibi, Haredimin bu ayrıcalıklı statüsü özellikler seküler kesimde rahatsızlık uyandırmış ve tepkilere neden olmuştur. Öte yandan, hayatı boyunca çalışmaksızın, devletten alınan yardımla geçinen Haredim arasında, kadınların da çalışmasına izin verilmediği için, yoksulluk oranı bir hayli yüksektir.⁵⁹⁰

Haredi kesim, özellikle Mizrahi gruplar, zaman içerisinde siyaseten güçlenmişlerdir. Hükümetleri koalisyonların oluşturduğu İsrail’de ultra-Ortodoks partiler olmaksızın hükümet kurmak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Bunda nüfus yoğunluğu bakımından Aşkenazim ile hemen hemen aynı orana yaklaşmış olan Mizrahi grupların oy potansiyelinin oldukça yüksek olmasının payı vardır. İsrail kurulduğundan

⁵⁸⁷ Sharon Weinblum, “Religion in the Israeli Parliament: A Typology”, *Religion, State & Society*, 42:2-3, (2014): 283

⁵⁸⁸ David Lehmann, “Israel: State Management of Religion or Religious Management of the State?”, *Citizenship Studies* 16:8, (2012): 1030

⁵⁸⁹ Nancy J. Davis, Robert V. Robinson, *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah*, çev. Hasan Şen, Balım Sultan Yetgin, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 136

⁵⁹⁰ Isi Liebler, “Candidly Speaking: Haredim and the State: A Possible Turning Point”, *The Jerusalem Post*, (6 Ocak 2015), www.jpost.com

beri ultra-Ortodoks Aşkenazim Agudat Israel (İsrail Birliği) ve Degel Hatora adlı partilere oy vermiştir. Mizrahimin de bu partileri seçimlerde desteklediği görülmekle birlikte 1983 yılında *Halakhayı* İsrail’de yegâne kanun haline getirmek amacıyla kurulan Şas partisi (Seferad Tevrat Muhafızları) iktidarı belirleyen konumda olan en büyük dinî parti haline gelmiştir.⁵⁹¹ Şas sadece Haredimi değil, İsrail toplumunda sosyo-ekonomik ve siyasi olarak Rus Yahudileri ile Aşkenazim karşısında mahrumiyet ve ikinci sınıf vatandaşlık hissiyatı yaşayan tüm Mizrahimin temsilcisi olmuştur.⁵⁹² Weissbrod, Şas aktivistlerinin yoksul Mizrahi mahallerinde gönüllü çalışarak yetişkinlere dinî eğitim ve çocuklara ücretsiz ya da düşük ücretli dinî eğitim vermelerinin ve ihtiyaç sahipleri için kalacak yerin dışında yiyecek de tedarik etmelerinin Şas’ın güçlenmesinde etkisi olduğunu altını çizer.⁵⁹³

Şas gibi devletin *Halakhaya* göre yönetilmesi gerektiğini savunan etnik – dinî bir partinin gücü toplumun seküler kesimlerinde endişe yaratmıştır. Bu endişe gerek siyaset arenasında gerekse de toplum içerisinde gündelik yaşamda dinî aktörlerin İsrail devletinin liberal, seküler ve demokratik karakterine büyük tehdit olarak sunulmasına yol açmış ve toplumsal ayrışmayı körüklemiştir. İsrail milli kimliğinin seküler, liberal ve demokratik varyantı ile yüksek oranda dinselleşmiş bir forma bürünmüş olan bir kimlik anlayışı arasındaki *kulturkampf* mücadelesi “gasp etme/ele geçirme tezi” etrafında şekillenmiştir.⁵⁹⁴ Özellikle Şas’ın el-Hama’ayan isimli sosyal yardım ve eğitim ağı ile bu ağlar aracılığıyla oluşturmuş olduğu cemaatvâri yapılanma, birçok

⁵⁹¹ Lilly Weissbrod, “Shas: An Ethnic Religious Party”, *Israel Affairs* 9, (2003): 80

⁵⁹² Şas’ın seçmen kitlesinin incelemesi için bkz. Etta Bick, “The Shas Phenomenon and Religious Parties in 1999 Elections”, *Israel Affairs* 7, (2001): 55-100. Şas için ayrıca bkz. David Lehmann, Batia Siebzehner, *Remaking Israeli Judaism: The Challenge of Shas*, (London: Hurst, 2006); David Lehmann, Batia Siebzehner, “Self-Exclusion as A Strategy of Inclusion: The Case of Shas”, *Citizenship Studies* 12:3, (2008): 233-247; Gershon Shafir, Yoav Peled, *Being Israeli: The Dynamics of Multiple Citizenship*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), 213-230

⁵⁹³ Weissbrod, “Shas: An Ethnic Religious Party”, 83

⁵⁹⁴ Claudia Baumgart-Osche, “Opposed or Intertwined? Religious and Secular Conceptions of National Identity in Israel and the Israeli-Palestinian Conflict”, *Politics, Religion & Ideology* 15:3, (2014): 405-409

araştırmacı tarafından İsrail’de ‘vekil devlet’, ‘devlet içinde devlet’ yapılanması şeklinde ifade bulmuştur.⁵⁹⁵

Görüldüğü gibi İsrail’de din hem otorite kaynağı hem de kimliğin bir bileşeni ve bir değerler sisteminin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Statüko anlaşmasının yürürlükte olması ile birlikte ultra-Ortodoks kesimin dinin yorumu ve uygulanması hakkında elde ettiği tekel İsrail devletini Siyonistlerin ummuş olduğu gibi seküler değil, daha çok bir din devleti haline dönüştürmüştür. Şabbat’a uymanın kamusal alanda dayatılarak cumartesi günleri mağazaların kapalı olması, ulaşımın bazı bölgelerde hiç yapılmazken, belirli yerlerde sınırlı hale getirilmesi, *kaşrutun* sıkı bir biçimde uygulanmasının çiftçiler, üreticiler ve ihracatçılar ve hatta reklamcılar üzerinde yarattığı etkiler seküler kesiminden tepki toplayan ve devletin kuşatılmış olduğu hissiyatını uyandıran unsurlardır.⁵⁹⁶

Bu açıdan istemedikleri bir yaşam tarzı içinde hapsedildiğini düşünen seküler kesimlerin dindar kesimle çatışması kaçınılmaz olmuştur. Bugün *kulturkampf* mücadelesinde Haredim önde görünmektedir. “İsraililer kaybetti lâkin Yahudiler kazandı” şeklindeki aforizma seküler Yahudiler arasında sıklıkla dile getirilmekte ve bu kesimin devletin siyasi yapısının ultra-Ortodoksi tarafından manipüle edilmesine duyulan kızgınlığı betimlemektedir.⁵⁹⁷

İsrail’de etnik grup-içi ayrışma hatları hem sosyo-kültürel hem de dindar-seküler bağlamda keskindir ve etkileri ekonomiden siyasete, kültürel mevzulardan eğitime kadar her alanda hissedilmektedir. Bu açıdan yüzyıllar boyunca dünyaya yayılmış olan Yahudilerin biraraya getirilerek bir potada eritilmesi bir ideal olarak kalmıştır. Kurucu Aşkenaz elitin karşısında kültürel açıdan aşağılanan ve toplumun dışına itilerek ekonomik açıdan gelişemeyen Mizrahim ve *Beta Israel* ile ülkeden umduğunu bulamamış olan Rus Yahudileri arasındaki görünmeyen çizgiler, Lehmann ve

⁵⁹⁵ Davis, Robinson, *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah*, 146

⁵⁹⁶ Weinblum, “Religion in the Israeli Parliament: A Typology”, 285-286

⁵⁹⁷ Clive Jones, Emma C. Murphy, *Israel: Challenges to Identity, Democracy and the State*, (London: Routledge, 2002), 39

Siebzehner'in tanımladığı üzere İsrail'in "devletin içinde ama geniş ölçüde merkezi hükümetin kontrolünün dışında derebeyliklerin var olmasına izin veren" bir "yerleşim bölgeleri topluluğu" (society of enclaves) olduğu sonucuna götürmüştür.⁵⁹⁸

3.1.2. Etnik Gruplar-arası (Inter-ethnic) Ayrışma

İsrail toplumunun bir parçası olan ancak Yahudi olmadıkları için toplumun 'ötekileri' olanlar Filistinliler, Dürziler ve Bedevilerdir. Her ne kadar bu üç unsur Arap kimliği altında birleşiyor olsa da devlet politikası gereği ayrı etnik gruplar olarak ele alınmaktadır. Hatta azınlığı dini çizgide de bölmek suretiyle devlet, Arap azınlığı Müslüman, Hıristiyan olarak da ayırtmaktadır. Devlet, kuruluş ilkeleri ile doğrultulu bir şekilde, ancak her zaman Yahudiler kayırlmak kaydıyla, Filistinliler, Dürziler ve Bedevilerin demokratik ve eşit haklarını tanıdığı beyan etmiştir. Lâkin azınlıklar devlet kimliğinin tanımından dışlanmışlardır.⁵⁹⁹ Filistinliler, Dürziler ve Bedeviler bir arada tutulduğunda İsrail'in Yahudi olmayan İsraili vatandaşlarının sayısı 1,730,000'dir, bu toplam nüfusun %20.7'sine tekabül eder.⁶⁰⁰

Bu bölümde İsrail toplumunun etnik gruplar-arası ayrışma hatlarını oluşturan Dürziler ve Bedeviler ele alınacaktır. Filistinliler, çalışmanın konusu ile bağlantısı açısından, ayrı bir başlık altında daha detaylı bir incelemeye tabi tutulacaktır.

3.1.2.1. Dürziler

Dürzilik yaklaşık 1,000,000 mensubu olan dini bir cemaattir.⁶⁰¹ Dürziler üç ülkede toplanmıştır. Suriye, Lübnan ve İsrail. Suriye en yoğun Dürzi nüfusunu barındırmakta (500,000) ve onu Lübnan takip etmektedir (350,000). İsrail'de ise bugün yaklaşık

⁵⁹⁸ Lehmann, Siebzehner, *Remaking Israeli Judaism: The Challenge of Shas*, 4-5

⁵⁹⁹ Ben-Rafael, Peres, *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*, 167

⁶⁰⁰ Israel Central Bureau of Statistics, "67th Independence Day - 8.3 million residents in the State of Israel", (2015), www.cbs.gov.il

⁶⁰¹ Dürzilerin tarihi ile ilgili bilgi için bkz. Laila Parsons, *The Druze between Israel and Palestine 1947-49*, (New York: St. Martin's Press, 2000), 1-16

130,000 Dürzi yaşamakta ve bu, toplam nüfusun yüzde 1.7'sine tekabül etmektedir.⁶⁰² İsrail'de Dürzi nüfusun yoğunlaştığı yerler genelde kırsaldadır ve çoğunluğu kuzeyde (%75 – özellikle Akka/Akko) ve Hayfa'da (%25) meskûndur.⁶⁰³ Dürziler her ne kadar Arapça konuşan bir topluluk olsalar da, bağlı oldukları mezhebin inanç şekli ve ritüelleri⁶⁰⁴ onların diğer Müslüman topluluklardan ayrışmasına neden olmuştur. Bu durum İsrail'in Yahudi olmayan nüfusunun, hepsi Arap kökenli olmasına rağmen, ayrı bir şekilde değerlendirilmesinin yolunu açmış, Filistinlilerle yaşanan demografik üstünlük mücadelesinde İsrail'in elini güçlendiren bir siyasi manivela haline gelmiştir.

Dürzi topluluğunu aşiret (*hamula*) ve din karakterize eder. Bu topluluğun milliyetçilik kavramının tanımı kapsamına girecek bir milli bilinci olduğu söylenemez.⁶⁰⁵ Bu açıdan İsrail'in Yahudi olmayan nüfusu arasında kendi kaderini tayin hakkı hususunda en sorunsuz topluluğu Dürziler oluşturmaktadır. Dürzilerin milliyetçi eğilimleri olmadığı gibi, kendilerine has bir kültürlerinin olduğu da söylenemez zira dil, yemek, gelenek, edebiyat ve giyinme gibi kültür meseleleri içine girebilecek tüm hususlarda Arap toplumundan farkları yoktur. Bununla birlikte Dürzi topluluk da Arap milliyetçiliği kavramı ile kendini bağdaştırmaz.

19. yüzyılın sonunda Araplarla Yahudilerin Filistin'de bir araya gelmeye başlamalarından sonra giderek çatışmalı hale gelen ilişkilerinde Dürziler, Filistinli Araplar ile Siyonistler arasındaki çatışmada bir taraf olmaktan uzak durmuşlardır. Dürzi topluluk bu çatışmayı Sünni Müslümanlar ile Yahudiler arasında süregiden ve kendilerini ilgilendirmeyen bir durum olarak değerlendirmiş ve bu çatışmanın dini bir topluluk olarak kendi statülerine zarar verecek kadar ileri gitmeyeceğini düşünmüştür.⁶⁰⁶ Bu noktada Dürzilerin kendilerini sadece dinsel olarak değil etnik

⁶⁰² Israel Central Bureau of Statistics, “Sources of Population Growth, by District, Population Group and Religion”, *Statistical abstract of Israel*, (2013), www.cbs.gov.il

⁶⁰³ Nissim Dana, *The Druze in the Middle East: Their Faith, Leadership, Identity and Status*, (Brighton: Sussex Academic Press, 2003), 99

⁶⁰⁴ Dürzilerin inançları ve ibadet şekilleri için bkz. Mustafa Öz, “Dürzilik”, *DİA*, X, 39-48; Dana, *The Druze in the Middle East*, 3-39

⁶⁰⁵ Dana, *The Druze in the Middle East*, 106

⁶⁰⁶ Kais M. Firro, *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*, (Leiden: Brill, 1999), 22

olarak da Filistinli Araplardan ayırdığı görülmektedir. Dürzilerin bu duruşu bugün İsrail devletinde olduğu gibi, o zaman da Siyonist liderler tarafından Yahudilerin lehine olacak şekilde kullanılmıştır. Filistin’de Siyonistler ile Araplar arasındaki çatışmada Dürzilerin tarafsız kalması için onları cesaretlendirmişler ve Manda Yönetimi’nin Dürziler lehine kararlar alabilmesi için yönetimi etkileyeceklerini ima etmişlerdir.⁶⁰⁷ 1936 yılındaki Arap isyanına Dürzilerin dâhil olmaması da Yahudiler ve Dürziler arasındaki ilişkiyi güçlendiren bir unsurdur. Bu süreçte kurulan ilişkiler Britanya Filistin’den çekildikten sonra ortaya çıkan savaş halinde kurumsallaşmıştır.

Dürziler bu ‘tarafsız’ tutumunu BM Taksim Planı ile Filistin’in Araplar ve Yahudiler arasında bölüştürülmesinden sonra çıkan savaşta da sürdürmeyi hedeflemiştir. Ne var ki, İsrail devletinin ilan edilmesi ve akabinde başlayan savaşta Arap ordularının⁶⁰⁸ dezavantajlı durumu, Dürzileri, kendi topluluğunu güvence altına almak adına, Siyonistlerden yana bir tutum içerisine girmeye zorlamıştır. Savaş sırasında Siyonistlerin askeri kazanımlar elde ederek ilerlemesi ve Celile’deki Dürzi köyleri ele geçirmesi⁶⁰⁹, Yahudi İstihbarat Ajansının işini kolaylaştırmış ve buradaki aşiret liderleri ile yaptığı görüşmeler neticesinde, İsrail ordusu Dürzilerden kurulu bir “azınlık birimi” meydana getirilmiştir.⁶¹⁰

Savaşı Yahudilerin kazanacağını bariz olduğunu gören liderler bu doğrultuda karar almayı Dürzi topluluk açısından uygun bulmuşlardır. 1949 yılının başlarında İsrail

⁶⁰⁷ Bu dönemde Siyonist ve Dürzi temsilciler arasındaki görüşmelerin ayrıntısı için bkz. Parsons, *The Druze between Israel and Palestine 1947-49*, 17-25; Firro, *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*, 23-32

⁶⁰⁸ 1948 yılındaki savaşta Filistin’e giren Arap Özgürlük Ordusu (ALA) içinde Suriyeli Dürzilerden oluşan bir müfreze olduğunu belirtmek gerekir. Bölgedeki tüm Dürziler İsrail yanında yer almadığı gibi Arap orduları Filistin topraklarındaki Dürzilerin bir kısmı tarafından da desteklenmiştir. Yanuh Muharebesi olarak bilinen ve ALA ile IDF arasında geçen savaşta Yanuh ve Jath adlı köylerdeki Dürzilerin ALA’nın saflarında Yahudilere karşı savaşması, ihanet olarak algılanmıştır. Parsons, *The Druze between Israel and Palestine 1947-49*, 110-121; Firro, *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*, 43- 50

⁶⁰⁹ “Ramat Yohanan” olarak bilinen muharebe için bkz. Parsons, *The Druze between Israel and Palestine 1947-49*, 65-69

⁶¹⁰ Parsons, *The Druze between Israel and Palestine 1947-49*, 101

ordusundaki “azınlık biriminde” 400 Dürzi asker görevlidir.⁶¹¹ Dürzilerin 1948 savaşındaki bu tavrı Arap birliğinin sırtına vurulmuş bir hançer, ihanet olarak algılanmıştır.⁶¹²

İsrail’de Filistinlilerden farklı olarak Dürziler için zorunlu askerlik düzenlemesi vardır. 1957 yılından beri Dürziler İsrail ordusuna alınmaktadır.⁶¹³ Askerlik yapılan süre boyunca Dürzilere yönelik herhangi bir ayrımcılık şikâyeti gelmemesine rağmen, Nissim Dana askerlik tamamlandıktan sonra devletin İsraili Yahudilere tanıdığı imkânlardan Dürzilerin faydalanamadığını dile getirir.⁶¹⁴ Sosyo-ekonomik açıdan Dürzi topluluğun durumunun iyi olduğunu söylemek mümkün değildir. Kalabalık yerleşimlerde ve zor koşullarda yaşamaktadırlar ve iskân için devlete ödedikleri bedel oldukça yüksektir.⁶¹⁵ Eğitim düzeyi düşük olduğundan istihdam hususunda da zorluk yaşayan Dürzi topluluğu, sosyo-ekonomik olarak toplumsal yelpazenin en alt katmanlarında konumlanmaktadır.

İsrail’deki Dürzi topluluk bugün bir kimlik sorunu ile karşı karşıyadır. Kimlikle ilgili tartışmada üç eğilim öne çıkar. Birinci eğilim sol kanattadır ve Suriye ve Lübnan’daki Dürzi entellektüellerin Dürzilerin dil, ırk ve kültür bakımından Arap olduğunu ve Dürziliğin İslamın mezheplerinden biri olduğunu öne süren milliyetçi

⁶¹¹ Firro, *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*, 55-57

⁶¹² Dürzilerin Yahudi yanlısı bir tutum içerisine girmelerinin sebebini Siyonistlerin Araplarla yaşadıkları sorun derinleştikçe, yerli halktan bazı kesimleri yanına çekmek için uyguladığı stratejilerde de aramak gereklidir. Kültürel açıdan değilse de, dini açıdan kendisini ayrı bir cemaat olarak gören Dürziler bu strateji için kullanışlı görülmüştür. Dürzilere sağlanan ekonomik avantajlar ittifaka giden yolu hazırlamıştır. Çatışmalar sırasında Dürzilerin köyelerine erzak getirebilmesi için seyahat izinleri verilmiş, IDF’ye katılan Dürzilerin ailelerine tıbbî bakım sağlanmış; Filistinli Araplara izin verilmezken, Dürzilere mahsüllerini toplama izni verilmiştir. Ayrıca Filistinli Araplara yapıldığı gibi Dürzi topluluk köyelerinden çıkarılmamış ve evleri yıkılmamıştır. Netice olarak Dürziler pragmatik siyasi hesaplar yapmışlardır. Parsons, *The Druze between Israel and Palestine 1947-49*, 142-143

⁶¹³ Konuyla ilgili olarak bkz. Kais M. Firro, “The Conscription of the Druze into the Israeli Army”, Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, (Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011), 59-66

⁶¹⁴ Dana, *The Druze in the Middle East*, 111-112

⁶¹⁵ Dana, *The Druze in the Middle East*, 113

ideolojiyi savunur. İkinci eğilimi Dürziler'in Araplarla ya da Müslümanlarla hiçbir bağlantısı olmadığını düşünen ve İsrail kurulmadan önce de Yahudilerle bağlantısı ve ilişkileri olan ailelerden gelen eğitilmiş gençler şekillendirir. Üçüncü eğilim ise, İsrail'in pek çok etnik unsuru içeren (multi-ethnic) ve çok kültürlü yapısına paralel bir biçimde şekillenir. Aktivistlerden ve üniversite öğrencilerden oluşan bu eğilim, entegrasyon vurgusu yaparak Arap olmak ile İsrail devletine sadık olmak arasında bir ayrıkılığın olmadığını beyan eder.⁶¹⁶

Dürzilerin böyle bir kimlik krizi içinde olmasının altında yatan nedenlerden biri İsrail'in Yahudi olmayan azınlıklara yönelik politikasıdır. Filistinli nüfusun genişleyerek güçlü bir milli grup olmasını önlemek için İsrail 'atanmış azınlıklar' (co-opted minorities) politikasını devreye sokmuştur. Dürzileri Filistinli Araplardan farklı bir etnik grup olarak konumlandırmak için üç boyutlu bir süreç takip etmiştir. İlk olarak Yahudilikle bazı açılardan benzeşen bir Dürzi kimliği icat etmiştir.⁶¹⁷ Daha sonra Dürziler için askerliği zorunlu hale getirmiştir. Son olarak Arap kültüründen farkı olmamasına rağmen Dürzi folklorü ve geleneğini icat ederek bu grubun farklılığını vurgulamak adına sergiler ve organizasyonlar düzenlemiştir.⁶¹⁸

Ilana Kaufman, İsrail'in bu politikasını Dürzi cemaatini topluma entegre etmekten ziyade geleneksel Dürzi liderliği ile işbirliği içerisine girerek "etnik sembollerin siyasi elitler tarafından, bu kimliğe ait olanlardan çok, onu kullananların menfaatine olduğu" bir çeşit 'etnik manipülasyon' olarak tanımlamıştır.⁶¹⁹

Dürzilerin İsrail ile olan bu ilişkisine rağmen, bu topluluk 'İsrail'de Arap olma' damgasından kurtulamamıştır.⁶²⁰ İsrail'deki Filistinlilerin maruz kaldığı adaletsizlikleri

⁶¹⁶ Firro, *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*, 208-209

⁶¹⁷ Laila Parsons, "The Druze and the Birth of Israel", Rogan, Shlaim (ed.), *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948* içinde 70-76

⁶¹⁸ Iman A. Hamdy, "The Druze in Israel: A Less Persecuted Minority?", *Contemporary Arab Affairs* 1:3, (2008): 409-410

⁶¹⁹ Ilana Kaufman, "Ethnic Affirmation or Ethnic Manipulation: The Case of the Druze in Israel", *Nationalism and Ethnic Politics* 9, (2004): 54

⁶²⁰ Hamdy, "The Druze in Israel: A Less Persecuted Minority?", 413

Dürziler de yaşamaktadır. Filistinli Araplardan farklı bir etnik kimliğe sahip oldukları retoriğine rağmen, Filistinli azınlık gibi Dürziler de 1966 yılına kadar askeri yönetim altında yaşamış ve Knesset'te Siyonist partilerin azınlık listeleri aracılığıyla temsil edilmişlerdir.⁶²¹ Öte yandan Dürziler de, 1948 savaşı sırasında köylerinden ve evlerinden çıkarılmamış olmalarına rağmen, İsrail'in toprak istimlak politikalarının kurbanı olmuştur. Devletin ilk on yılında, Celile'nin hem nüfus hem de yerleşim olarak Yahudileştirilmesi politikası bağlamında, Celile'deki Dürzi köyleri % 60'ın üzerinde bir kayıpla topraklarını İsrail devletine vermek zorunda kalmıştır.⁶²² Bu uygulamalar Dürzilere, Yahudi olmadıkça İsrail'de eşit haklara sahip gerçek bir vatandaş olunamayacağı gerçeğini göstermiştir.

3.1.2.2. Bedeviler

İsrail'in güney bölgesi Necef'te (en-Nakib/Negev) yaşayan Bedevilerin 5. Yüzyıldan beri burada yaşadıkları tahmin edilmekle birlikte⁶²³, son iki yüzyıl içerisinde Mısır, Sina ve Arap Yarımadası'ndan göçerek bu topraklara yerleşmişlerdir. Ekonomileri koyun, keçi ve deve otlatmak üzerine kuruludur.⁶²⁴ Bugün 200 bine yaklaşan nüfusları ile Bedeviler, İsrail'in sosyo-ekonomik açıdan en dezavantajlı vatandaşlarıdır.⁶²⁵ Necef'teki Bedeviler üç farklı grubun üyelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Yerli Arap Bedeviler, ekilebilen alanlardan gelen ve sonradan olmuş *fellahin* ve Afrika'dan köle olarak getirilmiş olanlar.⁶²⁶

⁶²¹ Kaufman, "Ethnic Affirmation or Ethnic Manipulation: The Case of the Druze in Israel", 71

⁶²² Oren Yiftachel, Michaly D. Segal, "Jews and Druze in Israel: State Control and Ethnic Resistance", *Ethnic and Racial Studies* 21:3, (1998): 485-486

⁶²³ Yossi Yonah, Ismael Abu-Saad ve Avi Kaplan, "De-Arabization of the Bedouin: A Study of an Inevitable Failure", Adriana Kemp, David Newman, Uri Ram ve Oren Yiftachel (ed.), *Israelis in Conflict: Hegeomonies, Identities, Challenges*, (Brighton: Sussex Academic Press, 2004) içinde 66

⁶²⁴ Havatzelet Yahel, Ruth Kark, "Israel Negev Bedouin during the 1948 War: Departure and Return", *Israel Affairs* 21:1, (2015): 48

⁶²⁵ Alexander Koensler, "Frictions as Opportunity: Mobilizing for Arab- Bedouin Ethnic Rights in Israel", *Ethnic and Racial Studies* 36:11, (2013): 1811

⁶²⁶ Deborah F. Shmueli, Rassem Khamaisi, "Bedouin Communities in the Negev", *Journal of the American Planning Association* 77:2, (2011): 111

İsrail devleti kurulana kadar Bedeviler Necef'te yerleşik tek grup olagelmiştir. 1914 yılında 50,000 olan Bedevi nüfusu, 1922 yılında 71,000 ve İsrail kurulmadan önce yapılan son sayımda ise 94,000 olarak kaydedilmiştir.⁶²⁷ Osmanlı idaresi altındayken Bedevilerin yaşadıkları bu topraklar Osmanlı toprak düzenlemelerine göre mevât, yani ekilip-biçilemeyen arazi statüsünde değerlendirilmiştir. 1858 yılında çıkarılan Arazi Kanunnâmesi gereğince toprakların kayıt altına alınması için yapılması gereken tapu işlemlerini, çalışmanın ikinci bölümünde belirtilmiş olan çeşitli sebeplerden dolayı yaptırmayan Bedeviler, İsrail kurulduktan sonra, toprak politikaları kapsamında istimlak edilen yerler için devletle sorun yaşamıştır.⁶²⁸ Bedevilerin devlet aygıtı ile olan sorunlarının ardında ellerinden alınan topraklarının, 1858 kanununa göre tapu almadıkları için ibraz edecek belgeleri bulunmadığından, kendilerinin olduğunu kanıtlayamamaları hususu vardır. Ne Osmanlılar döneminde ne de Manda Yönetimi süresince uygulanan arazi kanunları gereğince gösterecek belgeleri olmadığı için, Necef'teki aşiretlerin toprak sahipliği İsrail tarafından tanınmamaktadır. Shmueli ve Khamaisi, İsrail hükümetinin Bedevilerin toprak sahipliği hususundaki iddialarını kabul etmemesinin ardında yatan nedenin bu iddiaların kabul edilmesi halinde, Filistinlilere emsal olacağı endişesinin yattığını öne sürer.⁶²⁹

II. Aliya sürecinde 'toprağın fethi' bağlamında, Siyonistler bu bölgede de yerleşme ve toprak satın alma girişiminde bulunmuşlardır. 1936 yılına gelindiğinde YMF güneydeki toprakların 8,000 dönümünü satın alma yoluyla elde etmiştir. YMF bu sistematik satın alımlar ve akabinde kibbutzim kurulması sayesinde, 1947 yılında Negba, Gvar Am, Dorot, Rohama, Gat ve Revivim isimli kibbutzimin yayıldığı 65,000 dönümlük alana sahip olacaktır. İsrail kurulmadan hemen önce YMF tarafından ve bireysel olarak satın alınmış olan toplam arazi 158,000 dönümü bulmuştur.⁶³⁰

⁶²⁷ Muhammad Youssef Suwaed, "Bedouin-Jewish Relations in the Negev 1943–1948", *Middle Eastern Studies* 51:5, (2015): 768

⁶²⁸ Shmueli, Khamaisi, "Bedouin Communities in the Negev", 111

⁶²⁹ Shmueli, Khamaisi, "Bedouin Communities in the Negev", 110

⁶³⁰ Suwaed, "Bedouin-Jewish Relations in the Negev 1943–1948", 774

David Ben-Gurion da Necef'in Yahudi yerleşimciler tarafından kolonize edilmesine büyük önem vermiştir. Bu bölgenin ele geçirilmesinin kurulacak olan devlet için hayati önemi hâiz olduğunu dile getirmiştir. Ben-Gurion buradaki Bedevilere Filistin'deki diğer Arap topluluklardan farklı olarak sempati beslemiştir.⁶³¹ Muhammed Yusuf Suwaed 29 Kasım 1947'deki BM taksim kararına kadar geçen sürede Bedevilerle Yahudiler arasındaki ilişkiyi üç aşamalı olarak belirlemiştir. İlk karşılaşmalar ve birbirine alışma süreci, iyi komşuluk ilişkilerinin geliştiği ikinci aşama ve Araplarla çıkan çatışma ile birlikte ilişkilerin bozulduğu üçüncü aşama.⁶³² 1948 savaşı patlak verdiğinde ise bazı Bedeviler Arap ordularıyla beraber IDF'ye karşı savaşırken, çoğunluğu diğer yerli halk gibi sınırların dışına kaçarak, Mısır ve Ürdün'e sığınmak durumunda kalmışlardır.⁶³³ Savaş bittikten sonra topraklarını terk etmiş olan Bedeviler, İsrail hükümetinden topraklarına geri dönmek için talepte bulunmuş, İsrail hükümeti çeşitli görüşmeler neticesinde Bedevilerin dönüşünü kabul etmiştir.⁶³⁴ Ne var ki, Bedeviler İsrail hükümetinin kararlaştırmış olduğu, Birşebâ vadisinde *syag* (İbranice 'etrafı çevrilmiş alan') olarak adlandırılan askeri bölgeye yerleşmeye zorlanmışlardır. Necef bölgesinin %10'luk bir kısmına tekabül eden bu araziye Bedeviler adeta sıkıştırılmışlardır. İsrail'in bu *bölgesel konsantrasyon politikasının*⁶³⁵ neticesinde demografik denge bozulmuş; aşiretler kendi topraklarında mülteci durumuna düşerek İsrail'e karşı kızgınlık ve nefret duyguları geliştirmeye başlamışlardır.⁶³⁶

1950'lerden itibaren Bedevilere vatandaşlık verilmeye başlanmıştır. Ancak 1966 yılına kadar Filistinli Araplar gibi Bedeviler de askeri yönetim altında yaşamışlardır. 1960'ların ortalarında İsrail hükümeti sosyo-ekonomik dönüşüm teşviki adlı bir programla Bedevilerin yerleşeceği hükümet tarafından tanınmış yerleşim inşası

⁶³¹ Yahel, Kark, "Israel Negev Bedouin during the 1948 War: Departure and Return", 49

⁶³² Suwaed, "Bedouin-Jewish Relations in the Negev 1943-1948", 774-776

⁶³³ Yahel, Kark, "Israel Negev Bedouin during the 1948 War: Departure and Return", 56-61

⁶³⁴ İsrail hükümetinin Bedevilerin geri dönüşü için yapmış olduğu görüşmelerin ve kurulmuş olan komitelerin sonuçlarının incelendiği arşiv çalışması için bkz. Yahel, Kark, "Israel Negev Bedouin during the 1948 War: Departure and Return", 70-78

⁶³⁵ Shmueli, Khamaisi, "Bedouin Communities in the Negev", 113

⁶³⁶ Suwaed, "Bedouin-Jewish Relations in the Negev 1943-1948", 784

başlatmıştır.⁶³⁷ Bu yerleşimler de, İsrail'in ayrımcı (segregationist) politikasına paralel olarak, Mizrahimin ve Etiyopyalı Yahudilerin yaşadığı yerler gibi az gelişmiş sınır bölgelerinde, yani periferide konumlanmıştır. Bedevilere yönelik *şehirleştirme (urbanization) politikası* bağlamında yeni kurulan birimlere (Tel Şeva, Rahat, Segev Şalom, Arara, Kaseifa, Hura ve Lakiya) yerleşen Bedeviler bu hayata uyum sağlamakta zorlanmış, ekonomik dislokasyon onları yoksulluğa süreklemiştir.⁶³⁸ İsrail hükümeti bu defa Bedevilerin sosyo-kültürel özelliklerini ve yaşam tarzını göz önünde bulundurarak, onlar için yeni yerleşimler inşa etmeye çalışsa da (bkz. ek-3), devlet kurulduğundan beri maruz kaldıkları ötelenme, ilgisizlik ve ayrımcılık Bedevilerin hükümetin planlamalarına güvensizlikle yaklaşmasına neden olmaktadır.⁶³⁹ İsrail'in diğer gruplarla birlikte tüm demokratik haklara sahip eşit vatandaşları oldukları inancından uzak olan Bedeviler, Yossi Yonah ve diğerlerinin yapmış olduğu araştırmada gösterdiği üzere, İsraili kimliğinden çok Filistinli kimliğini benimsemekte ve kendilerini dindar olarak nitelendirmektedir.⁶⁴⁰

3.2. İsrail'de Vatandaşlık Anlayışı

Tarihsel süreç incelemesinin göstermiş olduğu üzere İsrail devleti bir Yahudi devleti olarak kurulmuştur. Devletin hegemonik idealinin temel öncülleri şöyle şekillenmiştir:

- Devlet Siyonist idealin vuku bulmuş haliyle bir Yahudi devletidir ancak din olarak Yahudiliğin tanımını yoruma açık bırakılmıştır. Bu açıdan Siyonizm dinî bileşenleri olan seküler bir milliyetçiliktir.

⁶³⁷ Merav Moshe Grodofsky, Gita Soffer, "The Group as a Community Social Change Agent: The Case of the Bedouin", *Social Work with Groups*, 34:2, (2011): 191

⁶³⁸ Grodofsky, Soffer, "The Group as a Community Social Change Agent: The Case of the Bedouin", 192

⁶³⁹ Ismael Abu-Saad, "The Indigenous Palestinian Bedouin of the Naqab: Forced Urbanization and Denied Recognition", Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 121-126

⁶⁴⁰ Yapılan alan çalışmasının ayrıntıları için bkz. Yonah ve diğerleri, "De-Arabization of the Bedouin: A Study of an Inevitable Failure", 72-78

- İsrail devleti sadece vatandaşlarına değil, tüm Yahudi halkına aittir ve dünyadaki tüm Yahudilerin İsrail topraklarına dönüşü anayasal bir hak olarak düzenlenmiştir.
- Arapların, azınlık olarak demokratik bir ülkede sahip olması beklenen bireysel haklara erişimi kısıtlıdır. Toplumsal grup olarak İsrail toplumunun sosyal ve siyasi açıdan sadece bir bölümünde bütünü bir üyesi olarak görülürler ve kültürel olarak toplumdan dışlanmışlardır.
- Devletin yasal sistemi, bireysel hakların *Halakhaya* göre düzenlendiği Ortodoks yasal kodlar ve diğer sivil hakların Batılı anlayışa göre düzenlendiği yasal düzenlemeler olarak ikiye ayrılmıştır.
- Devlet, yasalar, kurumlar ve semboller ‘eklektik bir sivil din’ olarak adlandırılabilir bir inanç sisteminin (*mamlachtiyut*) merkezindedir.⁶⁴¹

İsrail’deki vatandaşlık anlayışını bu arkaplan ışığında değerlendirmek gereklidir. İsrail siyasası birbiriyle çelişen iki buyruğa göre oluşmaktadır. Kolonizasyonun ve ulus-inşasının dayattığı dışlayıcı buyruk (imperative) ve demokratik bir devlet kurma gayesinin dayattığı evrensel buyruk.⁶⁴² İşte, aynı anda hem Yahudi hem de demokratik olmayı öngören bu iki buyruğun paradoksal ilişkisi İsrail vatandaşlığının geliştiği tabandır. Bu yapısal paradoksa ek olarak, İsrail toplumun ayrıştığı çizgilerin bir hayli çeşitli olması, vatandaşlık tanımını güçleştirmektedir.

Vatandaşlık olgusunu anlamak İsrail’in rejim yapısını ve siyasi kültürünü anlamaktan geçer. Öte yandan, bu inceleme İsrail’in Filistinli vatandaşlarının durumunu anlayabilmek açısından da elzemdir. Çalışmanın başında ele aldığımız teorik çerçeveye referansla, bu inceleme karşılıklı kimlik güvensizliğini, dolayısıyla toplumlar arası güvenlik ikilemini meydana çıkaran motiflerin *yapısal* kaynaklı olduğunu da gösterir. Bu bölümde İsrail’in rejim sorunsalı üzerinde durularak kuruluş idealleri çerçevesinde

⁶⁴¹ Kimmerling, “Between Hegemony and Dormant *Kulturkampf* in Israel”, 52

⁶⁴² Yoav Peled, “The Evolution of Israeli Citizenship”, *Israel Affairs* 12:3, (2008): 335

İsrail'in demokratik ya da etnokratik yapılardan hangisi ile daha çok bağdaştığı, siyasi kültürünün nasıl şekillendiği ele alınacaktır.

3.2.1. İsrail: Demokrasi mi Etnokrasi mi?

İsrail siyasi rejiminin hatırı sayılır araştırmacı tarafından demokrasi olduğu tartışılmıştır. Horowitz ve Lissak, koalisyon politikalarında ve özellikle dinî partilerle yapılan özel düzenlemelerde oydaşmacı (koalisyonel) unsurların bulunduğu vurgu yapmıştır.⁶⁴³ Liebman ve Don-Yehiya da aynı şekilde din ve devlet arasında uzlaşma sağlanması için yürütülen 'uyum politikalarını' demokrasinin bir göstergesi olarak görür.⁶⁴⁴ Klein da eritme potası stratejisinin başarısızlığa uğradığını kabul etmekle birlikte, İsrail'in daimi bir demokrasi olduğunu dile getirir.⁶⁴⁵ Genel olarak bakıldığında, bu araştırmacılar İsrail'in bir demokrasi olduğu hususunda hem fikirdir. Ancak, İsrail'in tam anlamıyla demokratik olduğunu iddia etmek, bazı gerçekleri göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Önceki bölümlerde değinildiği üzere İsrail çeşitli ayrışma hatları boyunca bölünmüş bir toplumdur ve devlet, içinde barındırdığı etnik gruplardan sadece bir tanesi tarafından yönetilmekte ve kontrol edilmektedir. Bu yüzden İsrail liberal bir demokrasi olarak sınıflandırılmaz; bu durum ancak, etnik kimlik belirleyici olmaktan çıktığında ve Yahudi devleti İsrail devletine dönüştüğünde mümkün olabilir.⁶⁴⁶

İsraili sosyolog Sammy Smooha İsrail'in siyasi sistemini 'etnik demokrasi' olarak betimleyen bir model geliştirmiştir. Etnik demokrasi sivil ve siyasi hakların bireylere ve bazı kolektif hakların azınlıklara tanındığı, çoğunluğun devletin kontrolünü elinde tutacak şekilde kurumsallaştığı bir sistemdir. Etnik milliyetçilik vurgusunun hâkim olduğu bu sistemde, devlet vatandaşları ile değil, tek bir etnik grupta tanımlanır

⁶⁴³ Dan Horowitz, Moshe Lissak, *Trouble in Utopia: The Overburdened Polity of Israel*, (New York: State University of New York Press, 1989), 250-257

⁶⁴⁴ Charles S. Liebmann, Eliezer Don-Yehiya, *Religion And Politics in Israel*, (Bloomington: Indiana University Press, 1984)

⁶⁴⁵ Claude Klein, *La Democratie d'Israel*, (Paris: Editions du Seuil, 1997), 319-323

⁶⁴⁶ Sammy Smooha, "Ethnic Democracy: Israel as An Archetype", *Israel Studies* 2:2, (1996): 202

ve sadece belirli bir etnik gruba ait olan homojen bir ulus-devlet yaratılmaya çalışılır.⁶⁴⁷ Etnik demokrasi modeli demokrasinin seçmeci bir anlayışla hayata geçirildiği bir devlet yapısını meşrulaştırır.⁶⁴⁸ Smooha'nın modeline göre devlet mekanizması hedeflerin, güvenliğin ve hizmetlerin sağlanmasında etnik ulusun kullanımına sunulmuş bir araçtır. Etnik grup, resmi dil, din, kültür, bayrak, marş, sembol, takvim, yer isimleri, yasalar ve politikalar gibi devlete ait tüm kalıpları şekillendirir.⁶⁴⁹ Azınlıklar, bazı haklara sahip olsalar da, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görürler, tehdit olarak algılanırlar ve bu yüzden iktidar odağından dışlanarak, kontrol altında tutulurlar. Smooha'ya göre bu sistemde çelişen iki prensip bir arada işler. Demokratik prensip tüm vatandaşların eşit hak ve muameleye tabi tutulmalarını öngörürken etnik prensip çoğunluğa ayrıcalık tanıyarak homojen bir yapı oluşturulmasını sağlar.⁶⁵⁰

Bu tanım ışığında vurgulanması gereken ilk nokta İsrail'in gerçek anlamda bir demokrasi olmadığı, dolayısıyla etnik demokrasi tanımının sorunlu olduğudur. İsrail devlet aygıtı Filistinlileri eşitlik, aidiyet ve kimlik gibi toplumsal-insanî ihtiyaçlarından mahrum bırakmak suretiyle, demokrasilerde olması gerekli tüm vatandaşlara eşit muamele düstürünü yerine getirmemektedir.⁶⁵¹ Filistinli azınlık, siyasi haklarının ve davranışlarının sınırlandırıldığı bir kontrol sistemi altında, Yahudilere göre daha aşağı bir durumda yaşamaktadır.⁶⁵² Filistinliler söz konusu olduğu müddetçe İsrail'de demokrasinin işlevsel olduğu söylenemez.

⁶⁴⁷ Smooha, "Ethnic Democracy: Israel as An Archetype", 199

⁶⁴⁸ Amal Jamal, "Beyond Ethnic Democracy: State Structure, Multicultural Conflict and Differentiated Citizenship in Israel", *New Political Science* 24:3, (2002): 412

⁶⁴⁹ Sammy Smooha, "The Regime of the State of Israel: Civil Democracy, Non-Democracy or Ethnic Democracy?", *Israeli Sociology* 2:2, (2000): 582

⁶⁵⁰ Smooha, "Ethnic Democracy: Israel as An Archetype", 200

⁶⁵¹ Nadim Rouhana, As'ad Ghanem, "The Crisis of Minorities in Ethnic States: The Case of Palestinian Citizens of Israel", *International Journal of Middle Eastern Studies*, 30:3, (1998): 321-346

⁶⁵² Baruch Kimmerling, "Boundaries and Frontiers of the Israeli Control System: Analytical Conclusions", Baruch Kimmerling (ed.), *The Israeli State and Society: Boundaries and Frontiers*, (New York: State University of New York Press, 1988) içinde 265-267; Jamal, "Beyond Ethnic Democracy: State Structure, Multicultural Conflict and Differentiated Citizenship in Israel", 415-419

Öte yandan, etnik demokrasi kavramı paradoksaldır ve bu iki kavram oksimoron oluşturmaktadır. Etnik demokrasi tanımı itibariyle demokrasiyi dışlamaktadır, yapısal bir ikilemdir⁶⁵³, dolayısıyla böyle bir sistem demokratik olamaz. Amal Jamal da, Smooha'nın bu modelini İsrail'in durumunu Weberyen ideal-tip kavramının kapsamına sokmak için bir çaba olarak nitelendirmiştir. Jamal'a göre Smooha ideal-tip teorisi bağlamında İsrail gerçekliğini analiz etmek yerine, bu gerçekliği ideal-tipe dönüştürmeye çalışmıştır.⁶⁵⁴ Ayrıca bu model demokrasiyi salt prosedüre indirgemek suretiyle İsrail rejiminin demokratik olduğu algısı yaratmaya çalışmaktadır.⁶⁵⁵ Dolayısıyla İsrail rejimini etnik demokrasi modelinin ötesinde bir kavramsallaştırmaya muhtaçtır.

İsrail bu bağlamda etnik bir devlet olarak tanımlanabilir.⁶⁵⁶ Kendisini Yahudi devleti olarak tanımlaması ve sadece Yahudiler için anavatan olarak görmesi, kurumlarının, resmî tatillerin, sembollerin, milli kahramanların çoğunlukla Yahudiliğe gönderme yapıyor olması bu tanımlamayı doğrular niteliktedir. Ayrıca göçe yönelik düzenlemelerin Yahudilere özgürce ülkeye girme hakkı tanırken, Filistinli Arapları dışlaması; toprak ve yerleşim politikalarının Yahudilerin çıkarına olacak şekilde düzenlenmesi de bu kanıyı güçlendirmektedir.⁶⁵⁷ Bu noktada İsrail'in bir demokrasiden ziyade *etnokrasi* olduğunu söylemek mümkün hale gelmektedir.

İsrail'in etnokratik bir rejimle yönetildiğini öne süren ve bu rejimi tanımlayan İsraili akademisyen Oren Yiftachel'dir. Yiftachel'in tanımlamasına göre etnokratik rejimler ne otoriterdir ne de demokratiktir. Etnokrasiler birçok demokratik vasıflar

⁶⁵³ Erik Cohen, "The Changing Legitimations of the State of Israel" *Studies in Contemporary Jewry* 5, (1989): 149

⁶⁵⁴ Jamal, "Beyond Ethnic Democracy: State Structure, Multicultural Conflict and Differentiated Citizenship in Israel", 412-413

⁶⁵⁵ İsrail rejimini incelemek için demokrasiyi minimalist bir şekilde ele alarak İsrail'i demokrasi olarak tanımlayan bir başka analiz için bkz. Ruth Gavison, "Jewish and Democratic? A Rejoinder to the Ethnic Democracy", *Israel Studies* 4:1, (1999): 44-72

⁶⁵⁶ As'ad Ghanem, "State and Minority in Israel: The Case of the Ethnic State and the Predicament of Its Minority", *Ethnic and Racial Studies* 21, (1998): 428-448

⁶⁵⁷ Smooha, "Ethnic Democracy: Israel as An Archetype", 205-206

taşıyalar da, demokratik bir yapıdan yoksundur. Buna göre aynı toprak üzerinde yaşayan pekçok etnik unsuru barındıran bir toplumsal yapının orantısız bir şekilde sadece bir etnik grup tarafından kontrol edildiği rejimler etnokratik rejimlerdir. Baskın grup devletin doğasını belirlemek ve kontrol etmek için ne kadar güçlüyse, etnokratik bir yapının da gelişmesi o kadar olası olacaktır.⁶⁵⁸ Avantajlı ve dezavantajlı grupların son tahlilde bir çatışma içerisine girmesine ihtimal yaratan bu tarz istikrarsız rejimler için Yiftachel bazı karakteristikler belirlemiştir. Buna göre etnokrasilerde;

- Birtakım demokratik vasıflara rağmen, hakların ve ayrıcalıkların dağıtımını vatandaşlığa göre değil, etnik aidiyete göre yapılı, siyaseti demokrasi ve etnokrasi arasındaki gerginlik belirler.
- Baskın ve lider bir etnik grup devlet aygıtını elinde tutar, kamu politikalarını belirler ve kendisini var olan diğer gruplardan ayırır.
- Siyasi, ekonomik ve mekânsal ayrışmalar gözlenir ve bu iki düzeyde gerçekleşir: etnik-millî aidiyet ve etnik-sınıflar düzeyinde.
- Yapısal etnik gruplar arası ayrışma, grupların etnik-millî aidiyet bilincini arttırır.
- Otoriter rejimlerden farklı olarak azınlık grup üyelerine, kısmî dahi olsa sivil ve siyasi haklar tanınır.⁶⁵⁹

Bu bağlamda İsrail, iki etnik-millî gruptan (Yahudi – Arap) ve birçok etnik sınıftan oluşan bir etnokrasidir. İsrail'in etnokratik rejimi Filistin topraklarının Yahudileştirilmesi, Arap unsurlardan arındırılması politikası yürütmüştür.⁶⁶⁰ Bu arındırma süreci 1948 yılında başlamıştır. Filistin'den sürgün edilen Arapların yerine göçmenlerin ikame edilmeleri, ülkenin Filistinli Arap geçmişini silecek eşzamanlı bir

⁶⁵⁸ Oren Yiftachel, "Ethnocracy: The Politics of Judaizing Israel/Palestine", *Constellations* 6:3, (1999): 367

⁶⁵⁹ Yiftachel, "Ethnocracy: The Politics of Judaizing Israel/Palestine", 368

⁶⁶⁰ Yiftachel, "Ethnocracy: The Politics of Judaizing Israel/Palestine", 369-370

inşâ ve yıkım sürecine girilmesi vasıtasıyla sistematik bir şekilde mekânın baskın etnik grup tarafından ele geçirilmesi ile Yahudileştirme politikası uygulanmıştır.⁶⁶¹

Bir yerleşim toplumu olarak İsrail, etnik milliyetçiliği mobilize ederek ve sosyo-ekonomik inşâyı etnik anlayış üzerinden şekillendirerek etnisiteye dayalı bir yapı oluşturmuştur. İfade özgürlüğü, hükümetin şeffaflığı ve periyodik seçimler gibi demokratik niteliklerin varlığı tespit edilse de, bu bir yanılsamadan ibarettir. Etnokratik rejim kendisini siyasi, kültürel ve coğrafi olarak konumlandırmakta, periferiden gelen seslere kulak tıkayarak, onları kendi açmazlarına tutsak etmektedir.⁶⁶² İsrail'in yapısal olarak etnokratik oluşu devletin tanımında kendini açıkça göstermektedir. İsrail devleti kurulurken Yahudi devleti olarak lanse edilmiştir. Araplar Yahudi olmadıklarına göre, etnik olarak tanımlanmış bir toplumun üyesi de olamazlar, bu yüzden eşit haklara sahip vatandaşlık olgusu henüz ilk aşamada yapısal olarak inkâr edilmiştir.⁶⁶³ İsrail'in vatandaşlık anlayışının şekillendiği siyasi kültürü de bu etnokratik yapı içerisinde geliştirmiştir ve dolayısıyla ideal olmaktan uzaktır.

3.2.2. İsrail'in Siyasi Kültürü

İsrail vatandaşlığı dini ve etnik grup-ıçi ile etnik gruplar-arası mücadelelerin damga vurduğu bir siyasi kültür içerisinde sorunlu bir durumdadır. Bu kimlik mücadelelerinin yanında, İsrail ekonomisinin ve toplumunun hızlı bir şekilde küreselleşiyor olması vatandaşlığı ve onun taşıdığı anlamları dönüştürmeye başlamıştır.⁶⁶⁴ Bugün İsrail'de vatandaşlık, toplumsal gruplar arasında, devletin ve kurumlarının meşruiyeti ile ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olan mücadelelerin sürdürüldüğü bir ihtilaf

⁶⁶¹ Ian Lustick, "Israel as a Non-Arab State: The Political Implications of Mass Immigration of Non-Jews", *Middle East Journal* 53, (1999): 417-433

⁶⁶² Yiftachel, "Ethnocracy and Its Discontents: Minorities, Protests and the Israeli Polity", 728

⁶⁶³ Yiftachel, "Ethnocracy: The Politics of Judaizing Israel/Palestine", 382

⁶⁶⁴ Küreselleşme ile uygulanmaya başlanan neo-liberal politikaların vatandaşlık anlayışı üzerindeki etkileri için bkz. Shafir, Peled, *Being Israeli: The Dynamics of Multiple Citizenship*, 231-259; Uri Ram, *The Globalization of Israel: McWorld in Tel Aviv, Jihad in Jerusalem*, (London: Routledge, 2007)

alanıdır.⁶⁶⁵ Bir yerleşim bölgeleri topluluğu olarak İsrail’de epeydir devam eden eşitsizliklerin, değişen demografik karakteristiklerin ve bunların doğurduğu yeni siyasi beklentilerin⁶⁶⁶ hâkim olduğu siyasi kültür atmosferi tabakalara ayrılmış, zümreli bir vatandaşlık ortaya çıkarmıştır.

Yoav Peled böyle bir vatandaşlığın birbirine bindirilmiş üç katmanlı bir söylemin neticesinde meydana geldiğini belirtir. Dışlayan ve dâhil eden etnik-milliyetçi söylem, topluluk hedeflerini ve sivil erdemi yücelten cumhuriyetçi söylem ve sivil, siyasi ve sosyal hakları öne çıkaran liberal söylem. Bu söylemlerin her biri süreç içerisinde İsrail vatandaşlık anlayışının oluşmasına katkıda bulunmuştur. Liberal söylem İsrail’deki Yahudiler ve Filistinlileri, işgal altındaki topraklardaki vatandaş olmayan Filistinlilerden ayırmıştır; etnik-milliyetçi söylem İsrail vatandaşı Yahudiler ve Filistinliler arasında ayrımcılığı beslemiştir ve cumhuriyetçi söylem ise aşkenazim – mizrahim ve dindar – seküler gruplar arasındaki farklı sınıfsal ve sosyo-kültürel pozisyonları meşrulaştırmak için kullanılmıştır.⁶⁶⁷

Bu açıdan devletin vatandaşlığı altındaki gruplara yönelik, farklı söylemler ürettiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda Araplara yönelik seçici liberal retorik kullanılmıştır. Yahudi topluluğunun çıkarlarını ön plana çıkarmak için etnik-milliyetçi söylem ve tüm Yahudi grupları homojen hale getirmek için cumhuriyetçi söylem adapte edilmiştir.⁶⁶⁸ Bu söylemlerin her biri ‘İsrail Toplumunun Yapısı’ başlıklı bölümde ele alınan ayrışma hatları göz önünde bulundurulduğunda daha anlamlı hale gelmektedir.

Peled, bugün İsrail siyasi kültüründe baskın olan karakteri *etnik cumhuriyetçilik* (ethnorepublicanism) olarak tanımlamaktadır.⁶⁶⁹ Bu bulgu Yiftachel’in İsrail rejimini

⁶⁶⁵ Guy Ben-Porat, Bryan S.Turner, “Contemporary Dilemmas of Israeli Citizenship”, *Israel Affairs* 12:3, (2008): 195

⁶⁶⁶ Ben-Porat, Turner, “Contemporary Dilemmas of Israeli Citizenship”, 197

⁶⁶⁷ Peled, “The Evolution of Israeli Citizenship”, 336

⁶⁶⁸ Jamal, “Beyond Ethnic Democracy: State Structure, Multicultural Conflict and Differentiated Citizenship in Israel”, 420-421

⁶⁶⁹ Yoav Peled, “Ethnic Democracy and the Legal Construction of Citizenship: Arab Citizens of the Jewish State”, *The American Political Science Review* 86:2, (1992): 435

etnokratik olarak nitelendirmesiyle uyuşmaktadır. Nitekim Yiftachel de, ayrımcı etnokratik rejimlerde vatandaşlığın anlamının kalmadığını ve onun siyasi taleplerin mobilize edilebileceği, etnik gruplar arasında dayanışma yaratacak güçlü bir platform olamadığını öne sürer. Etnokratik yapının, örneğin İsrail’de sosyo-ekonomik açıdan marjinalize edilmiş, devlet aygıtı ile benzer sorunlara sahip Mizrahimi ve Arapları bir araya getiremediğini dile getirir.⁶⁷⁰

Son tahlilde, Yahudilerin ortak hegemonik bir kültür etrafında birleştiği Yahudi devleti iki kademeli bir sisteme dönüşmüştür. Bir yanda ‘Yahudi’ alt-kimlikleri birbirleriyle iktidar mücadelesi yürütürken, diğer yanda Yahudi olmayan vatandaşların dışlandığı ve marjinalize edildiği bir yapı İsrail’de hâkim konumdadır.⁶⁷¹ Rejimin karakteri ve toplumsal yapıyla paralel bir biçimde vatandaşlık da zümreli bir durumdadır.

3.3. İsrail’in Filistinli Vatandaşları

Bu bölümde Filistinli kimliğinin hangi olay ve süreçler neticesinde ve etkisinde şekillendiği ele alınacak ve İsrail’in Filistinli vatandaşları 1948 yılında devlet kurulduktan sonra toplumsal, siyasi ve sosyal yönleriyle eleştirel bir bakış açısıyla incelemeye tabi tutulacaktır.

3.3.1. Filistinli Kimliği

Filistin’de yaşayan Araplar arasında ayrı bir kimlik bilinci İngiliz Mandası döneminde belirgin hale gelmiştir.⁶⁷² Araştırmacıların çoğunluğu Manda döneminden önce Filistinli kimliğine dair herhangi bir ize rastlanmadığı hususunda hem fikirdir. Ancak, tarihte biraz daha geriye giderek, Filistinli kimliğinin nüvelerini bulmak mümkündür. Filistin’de nesillerdir yerleşik olan Arapların, üzerinde yaşadıkları coğrafyaya referansla

⁶⁷⁰ Yiftachel, “Ethnocracy and Its Discontents: Minorities, Protests and the Israeli Polity”, 756

⁶⁷¹ Jones, Murphy, *Israel: Challenges to Identity, Democracy and the State*, 129

⁶⁷² Issa al-Shuabi, “The Development of Palestinian Entity-Consciousness”, *Journal of Palestine Studies* 9:1, (1979): 67

- şüphesiz tarihi bir irtibat kurarak- Filistinlilere dönüşme ve bir Filistinli kimliği bilinci oluşturma sürecinin başlangıcı 19. yüzyılın son çeyreğine, yani Yahudilerin Filistin'e kitleler halinde göçe başladığı döneme tekabül eder. Yeshoshua Porath da, Siyonizme bir tepki olarak ortaya çıkan Filistinli kimliğinin oluşum süreçlerini bu dönem olarak belirler.⁶⁷³ Filistinli kimliğini Siyonizm ile herhangi bir bağlantı kurmadan tanımlayan tek araştırmacı ise Raşid Halîdi'dir.⁶⁷⁴ Haim Gerber ise Filistin milli kimliğinin 1920 yılından önce var olmadığına kesin kanaat getirmiş olduğunu belirtmekle birlikte, net olarak tasnif edilmesi mümkün olmayan ancak Filistin milliyetçiliğinin oluşmasında öneme sahip olan, dört başı mamur olmasa da bir topluluğun varlığından bahsedilebileceğini öne sürer.⁶⁷⁵ Zira bir toplumsal kimlik, zorunlu olarak milli bir kimlik değildir; ancak milli kimliğin bir toplumsal kimliğin varlığına muhtaç olduğu yargısı Gerber'in bu hipoteziyle paralellik içerir.

Bu çalışma toplumsal kimlikleri milliyetçilik tartışmalarından bağımsız bir şekilde ele aldığı için bu bölümde Filistinli kimliğinin toplumsal bir kimlik olarak nasıl ortaya çıktığının incelenmesi amaçlanmaktadır. Bununla birlikte, milli kimliğin yaratılmış, Anderson'a atfen 'hayali cemaatler' olduğu bu çalışmanın yazarının düşüncesidir. Bu yüzden Filistin milliyetçiliği de, diğer tüm milliyetçiliklerden ayrı tutulmamaktadır. Filistinlilerin kimlik mücadelesi de, bir milliyetçi mücadeleden çok, tarihi ve kültürü olan bir toplumsal grubun varoluş mücadelesi olarak ele alınmaktadır. Bununla birlikte, zamanın ruhuna uygun olarak Filistinlilerin kendi kimlik bilincine yönelik farkındalığı, Filistin'de bir devlet kurmak için gelen Yahudilerin milliyetçi ideolojisi Siyonizm'e cevap olarak ve ona benzer bir şekilde milliyetçi söylemlerle beslenecektir. Satın almalar vasıtasıyla her geçen gün daha fazla toprağa sahip olan Yahudilere yönelik hasmane duygular, Filistinli aidiyet bilincini şekillendirdiği gibi, bir nevi popüler milliyetçiliği de körüklemiştir.⁶⁷⁶ Yahudilerin birçok alanda kurumsal inşa

⁶⁷³ Porath, *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement*, 63

⁶⁷⁴ Rashid Khalidi, *Palestinian Identity*, (New York: Columbia University Press, 1997), Khalidi, *The Iron Cage*, (Boston: Beacon Press, 2006)

⁶⁷⁵ Haim Gerber, *Remembering and Imagining Palestine: Identity and Nationalism from the Crusades to the Present*, (London: Palgrave MacMillan, 2008), 42

⁶⁷⁶ Kimmerling, "The Formation of Palestinian Collective Identities: The Ottoman and Mandatory Periods", 65

çabaları, Arapları da böyle bir yöne doğru iterek, milli bir ajanda oluşturma süreçlerini başlatmalarında etkili olmuştur.

Filistinli kimliğinin milli boyutundan ziyade, bu kimliği inşa eden unsurlardan biri olarak, Filistin'in *kutsal topraklar (el-Ardü'l Mukkaddese)* olduğu vurgusu yapılıp ve hem İslamiyet hem de Hıristiyanlık açısından kutsallık atfedilen bu toprakların Filistinli kimlik bilincinde kurucu unsur olduğu öne sürülür. Özellikle İsraili tarihçiler Filistinlilerin bu toprakların onlar için kutsal olduğu söylemini, Siyonizme karşı bir propoganda silahı olarak değerlendirmektedir.⁶⁷⁷ Ne var ki, bu çıkarım sorunlu ve taraflıdır. Zira tarih boyunca bu bölge, şüphesiz Kudüs özelinde, İslam ve Hıristiyanlık açısından kutsal kabul edilmiştir. Filistin Hz.İsa'nın doğduğu ve Hıristiyanlığın ortaya çıktığı; Kudus ise Hz.İsa'nın çarmıha gerildiği, aynı zamanda İslam peygamberi Hz.Muhammed'in miraca yükseldiği yerdir.⁶⁷⁸

Modern döneme gelindiğindeyse, 1882 yılından başlayarak Manda döneminin sonunda İsrail'in kurulması ile sonuçlanan süreç sadece Filistinlilerin değil, İsraili Yahudi kimliğinin de konsolide olduğu biçimlendirici bir dönemdir. Bu açıdan çalışmanın ikinci bölümünde incelenen dönem iki grubun karşılaşmasının geçirdiği aşamalar süresince birbirlerini nasıl konumlandıklarını ve aidiyetlerinin tedrici bir şekilde nasıl belirginleştiğini ortaya koymuştur.

Nitekim bir toplumsal kimlik şekillenirken, ötekine ihtiyaç duyar. Toplumsal kimlikler üyelerinin 'biz' ve 'öteki' ayrımını yapmasını sağlayarak, toplumsal sınırların oluşmasına giden yolu hazırlar. Bir kere sınırlar belirlendikten sonra, her birey kendini ait hissettiği bu sınırlar içerisindeki toplumsal gruba referansla kimlik bilincini oluşturur. Çalışmanın birinci bölümünde etraflıca ele alınmış olan kimlik oluşma süreçleri bağlamında, Arap kimliğinden farklı bir kimlik olarak Filistinli kimliğinin oluşumunu anlamak ve tarihi, sosyal, kültürel ve politik bağlamlardan kopmaksızın bu

⁶⁷⁷ Gerber, *Remembering and Imagining Palestine: Identity and Nationalism from the Crusades to the Present*, 43

⁶⁷⁸ Kimmerling, "The Formation of Palestinian Collective Identities: The Ottoman and Mandatory Periods", 52-53

sürecin ‘yabancı’ (burada Yahudiler) kimliklerle rekabeti neticesinde şekillendiğini görmek mümkündür.

Dolayısıyla, milliyetçilik teorilerinin iddia ettiğinin aksine, her ‘milli’ kimlik gibi Filistinli kimliği de kendinden menkûl bir kimlik olmamakla birlikte, otantik ya da tabii de değildir. Baruch Kimmerling’in tabiriyle ‘Filistinizm’ (Palestinism), hem siyasi rakiplerinin öne sürdükleri hem de Arap entelektüellerinin kendilerinin de kabul ettikleri üzere yakın zamanda yaratılmıştır.⁶⁷⁹ Ne var ki, Kimmerling bu yeni oluşumun, ardında sadece İngiliz manda gücünün yattığını öne sürer. Ona göre Filistinli toplumsal kimliğini inşa eden ve şekillendiren en büyük faktör, Siyonist kolonizasyon süreci ya da değişen konjonktür değil, İngiliz Mandasıdır. Bu açıdan Kimmerling Filistinli kimliğini kolonyal sistemin bir yan ürünü olarak değerlendirir. Ülkeye ve buradan hareketle üzerinde yaşayan yerli halka Filistin⁶⁸⁰ ismini veren İngiliz Mandasıdır. İngiliz kolonyal süreci aynı zamanda ülkenin nihai coğrafi, siyasi ve sosyal sınırlarını belirlemiştir.⁶⁸¹

Kimmerling’in Manda döneminin Filistinli kimlik bilincinin şekillenmesindeki önemine yaptığı vurguda haklılık payı olmakla birlikte, Araplar ve Yahudiler arasında hasımlıkla neticelenen sosyal karşılaşma süreçlerinin etkisini göz ardı etmiş olduğu da muhakkaktır. İngilizler Filistinlilere kendilerini özdeşleştirebilecekleri, sınırları belli bir

⁶⁷⁹ Baruch Kimmerling, “The Formation of Palestinian Collective Identities: The Ottoman and Mandatory Periods”, *Middle East Studies* 36:2, (2000): 48

⁶⁸⁰ Filistin ismi Ortaçağ’dan beri kullanılmaktadır, dolayısıyla İngilizlerin bir icadı değildir. Ayrıca bölge Memlük ve Osmanlı kaynaklarında Filistin olarak isimlendirilmektedir. 19. yüzyılda başlayan Avrupa tesiri neticesinde bölge yeniden Filistin şeklinde adlandırılmıştır. Bölge M.Ö. 1190 yılında sahil kseimine yerleşen, muhtemelen Fenikeli olan Filistîler’e atfen Filistin adını almıştır. Filistîler Kral Davud tarafından yenilgiye uğratarak, tarihten silinmiştir. Roma döneminde bölgede yaşayan Yahudilerin yöneticelere isyan etmesi neticesinde Yahudi Tapınağı yıkılarak (M.S. 70), Yahudiler bu coğrafyadan sürgün edilmiştir. Bölge Romalılar tarafından da Filistin olarak adlandırılmıştır. 635 yılında Müslümanlar tarafından Bizans’tan alınan coğrafya Arap kaynaklarında Filistin olarak anılmaya devam etmiştir. Filistin için bkz. M. Lüftullah Karaman, “Filistin”, *DİA*, XIII, 89-91; Abraham J. Brawer, Shimon Gibson, “Palestine”, *EJ*, XVI, 581-582, Gerber, *Remembering and Imagining Palestine: Identity and Nationalism from the Crusades to the Present*, 48-58

⁶⁸¹ Kimmerling, “The Formation of Palestinian Collective Identities: The Ottoman and Mandatory Periods”, 63 -64

coğrafya sağlamış olabilir ancak Siyonist kolonizasyon sürecinin orada yaşayan halkı yerlerinden ve işlerinden etmek suretiyle kader birliği çerçevesinde bir araya gelmelerini sağlayarak, ortak bir bilinç geliştirmeye itmiş olduğu da gözden kaçırılmaması gereken önemli bir faktördür. Britanya'nın Filistinli kimliğinin kristalize olmasındaki en önemli katkılarından bir diğeri ise Manda dönemi boyunca Yahudi yerleşimine çanak tutan, iki topluluğun bir arada yaşamasını imkânsız hale getiren taraflı politikalarıdır. Ancak bu açıdan ele alındığında Kimmerling'in Britanya'nın rolünün ehemmiyeti hakkındaki düşüncesi yerli yerine oturur. Nitekim İngiliz politikaları dolayısıyla tırmanan gerginliğin bir neticesi olarak meydana gelen 1929 olayları ile 1936 yılında başlayarak 3 yıl süren Arap başkaldırısı yükselen farkındalığı gözler önüne serer.⁶⁸²

1947 yılında ülkeyi sarmış olan şiddeti engellemekten aciz kalan İngiliz yönetimi, sorunun çözümünü BM Güvenlik Konseyi'ne bırakarak Filistin'i terkettiğinde, ardında yönetimi devredeceği bir yerleşik otorite ve düzen bırakmamıştır. Öte yandan, Yahudilerin Manda dönemi boyunca kurumsallaşarak kuruluş aşamasında bir devlet (state-in-the-making) haline gelmiş olması, Filistinliler arasındaki kaygıyı körüklemiştir. 1948 yılındaki savaşın sonunda Filistin Mandası üçe bölünmüştür. İsrail, Ürdün'e bağlanmış olan Batı Şeria ve Mısır'ın denetiminde kalan Gazze. 1948 savaşının akabinde Filistin adı, ülkenin dörtte üçünü ele geçiren İsrail ve geri kalanını kendine bağlayan Ürdün sayesinde haritalardan silinmiştir.

Böylesi bir 'Filistinsizleştirme (de-Palestinization)' süreci yaşanırken; Filistinliler kimliklerine değer vermiş, bir topluluk olarak Filistinli bilincini koruyarak, sürgün edildikleri Arap ülkelerinde yerleşmek yerine, oralarda kendilerini geldikleri yerlere göre Yafalılar, Deyr Yasinliler gibi kasaba isimleriyle nitelemişlerdir.⁶⁸³ Varlıklarını canlı tutarak geride bıraktıkları topraklarına dönmek için mücadeleyi tercih

⁶⁸² Gerber, *Remembering and Imagining Palestine: Identity and Nationalism from the Crusades to the Present*, 106-134

⁶⁸³ Kimmerling, "The Formation of Palestinian Collective Identities: The Ottoman and Mandatory Periods", 69

etmişlerdir.⁶⁸⁴ Bu mücadele başlangıçta, al-Shuabi'nin belirttiği gibi, Filistinlilerin evlerine dönmek için yürüttükleri bir mücadeledir ve genel Filistin bilincinde bağımsız egemen bir devlete dönme ideali şeklinde biçimlenmemiştir. Diğer bir deyişle dönüş umudu, içinde yaşayacakları mahiyete herhangi bir siyasal anlam atfetmeksizin, Filistin psişesinde coğrafi olarak Filistin ile bağlantılandırılmıştır. Filistinlilerin düşüncesinde Filistin öncelikle ev, sahil ve dağ demektir; kurumlarıyla birlikte bir devlet çağrışımı yapmaz.⁶⁸⁵ Yinelenecek olursa bu, toplumsal bir aidiyet grubu olarak Filistinlilerin varoluş mücadelesidir.

1948 yılında İsrail sınırları içerisinde kalan Filistinliler de nesillerdir yaşayageldikleri topraklarda kalmış olmalarına rağmen başka türlü bir mücadele içerisine girmiştir. Devletin Filistinli kimlik bilincini hafızalardan silmeyi amaçlayan ayrımcı ve baskıcı pratikleri⁶⁸⁶ zaman içinde bu bilinci yok etmek yerine güçlendirmiş, İsrail'i deyim yerindeyse kendi silahı ile vurarak, kimlik güvensizliği ile karşı karşıya getirmiştir.

3.3.2. “Getto” Vatandaşlık: İsraili Filistinliler

İsrail vatandaşı Filistinliler İsrail devleti tarafından resmi olarak ‘İsraili Araplar’ olarak nitelenirler. Her ne kadar Arap topluluğunun bir üyesi olsalar da, zaman içerisinde kendisini tüm Arap topluluktan ayıran bir Filistinli kimliği meydana geldiği için ‘İsraili Filistinliler’, ‘İsrail vatandaşı Filistinliler’ gibi nitelendirmeler de farklı bir kimliğe yapılan vurguyu ortaya çıkarır. Bununla birlikte İsrail'deki Dürziler ve Bedeviler Arap topluluğunun bir üyesi olmakla beraber, devlet tarafından ayrı etnik gruplar olarak değerlendirildiği için, Filistinlilerden bahsederken bu iki grup farz edilmez. Bugün İsrail'deki tüm Arap nüfusu (Dürziler, Bedeviler, Hristiyan ve Müslümanlar dâhil) tüm nüfusun yaklaşık % 20.7'sine tekabül eden Filistinli nüfusu, 1948 yılındaki sürgün

⁶⁸⁴ al-Shuabi, “The Development of Palestinian Entity-Consciousness”, 68

⁶⁸⁵ al-Shuabi, “The Development of Palestinian Entity-Consciousness”, 79

⁶⁸⁶ Bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

sonrasında İsrail’de 160,000’dir. Bugün iki milyona yaklaşan Filistinli nüfusu göz önünde bulundurulduğunda, nüfus artış oranları dikkate değerdir.⁶⁸⁷

İsrail devleti kurulduktan sonra Filistinliler ‘İsrail’in Arap azınlığı’ haline geldi. Devletin yasal ve resmi jargonunda – sanki Filistinlilerden başka azınlık varmış gibi - ‘azınlıkların üyeleri- *beni miutim*’ şeklinde çoğul ifade kullanılarak nitelendirildiler. Kimlik kartlarında yer alan uyruk kısmında etnik – milli aidiyet değil, dini aidiyet belirtildi.⁶⁸⁸

Filistinliler İsrail sınırları içinde altı coğrafi bölgede yaşamaktadır. Şehir merkezlerinde yaşayan Filistinlilerin oranı çok azdır, çoğunluğu 1948 etnik temizlik sürecinde yaşadıkları yerleri terketmek zorunda bırakılmıştır. Yine de bugün Hayfa, Yafa, Batı Celîle’de Şefâ-Amr ve Nâsıra’da Filistinliler yaşamaktadır. Kırsal kesim yukarı ve aşağı Celîle’de yerleşiktir. Bu bölgedekiler 1948 sürgününü yaşamadığı için diğer coğrafyalardaki Filistinlilere nazaran daha şanslı oldukları söylenebilir. Ayrıca 1970’lerden itibaren başlayan ‘Yahudileştirme’ politikalarına rağmen Celîle bölgesi halen bir Arap coğrafyasıdır ve bölge nüfusunun yaklaşık %60’ını Filistinliler oluşturmaktadır. Sahildeki bir Yahudi kasabası olan el-Hudeyra/Hadera ile Nâsıra’nın güneyi ve Cenin’in batısında kalan Vadi Âre olarak bilinen bölge de Filistinlilerin yoğunlaştıkları yerlerden biridir. Bu bölge Haçlı ordusunun Selahaddin Eyyûbî tarafından Hittîn savaşında (1187) yenilgiye uğratılmadan önce geçmiş oldukları bir bölgedir. Bugün etrafı, Filistinlilerin yaşam alanını genişletmemek adına Yahudi yerleşimleri ile kuşatılmıştır. Filistinlilerin bir diğer yerleşim alanı el-Muselles/ha-Meşulaş (Üçgen) olarak adlandırılan coğrafyadır. Tel Aviv’in kuzeyi kesimi ile 1967 sonrasında Batı Şeria ile sınırı oluşturan bölge bölünmüş Filistin kasabalarından oluşmaktadır. Buradaki Beka kasabası, 1967 sınırları çizilince Batı Bik’a ve Doğu Bik’a olarak ikiye ayrılmak durumunda kalmıştır. Bu bölge de Vadi Âre gibi İsrail’in genişlemesine izin vermemesinden ötürü aşırı kalabalıktır. Bu açıdan sosyo-ekonomik refah bakımından umut vadeden bir durumda değildir. Filistinlilerin yoğunlaştığı bir

⁶⁸⁷ Jones, Murphy, *Israel: Challenges to Identity, Democracy and the State*, 43

⁶⁸⁸ Ilan Pappé, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, (New Haven: Yale University Press, 2011), 24

diğer bölge güneydeki Necef'tir. Daha çok Bedevilerin yaşadığı bölgede, yarı-yerleşik bir yaşam tarzı gözlenir. Bu bölge de İsrail'in 'Yahudileştirme' politikalarından nasibini almıştır. Daha önce bahsedildiği üzere buradaki Bedeviler de, geleneksel yaşam tarzlarının aksine kuşatılmış bir bölgeye sıkıştırılmışlardır. Son olarak Filistinlilerin İsrail'de yaşadığı bölge Doğu Kudüs ve çevresidir.⁶⁸⁹

1948 yılından sonra İsrail'de kalan Filistinlilerin arasında da tıpkı savaş sırasında sürgün edilmiş 770,000 ilâ 780,000 Filistinli gibi⁶⁹⁰ yerlerinden edilmiş, köylerinden kasabalarından çıkarılarak Filistin içinde başka bölgelere gönderilmiş aileler vardır. Bu Filistinliler 'ülkesinde yerinden edilmiş Filistinliler' (internally displaced Palestinians) olarak nitlendirilir. Filistin akademik ve siyasi söylemlerinde bu kesim ayrıca 'anavatanında mülteciler', 'dâhili mülteciler', 'İsrail'deki mülteciler' ve '1948 mültecileri/Arapları' olarak da tanımlanmaktadır.

BM Dâhili Yerdeğişimi Hakkında Prensipler Klavuzuna (1998) göre, bir silahlı çatışmanın etkisinden korunmak için, şiddet eylemleri ya da insan hakları ihlalleri neticesinde evlerini terketmeye zorlanmış ya da zorunda bırakılmış ve bu yer değişimi sırasında uluslararası tanınmış devlet sınırlarını geçmemiş kişi veya gruplara ülkesinde yerinden edilmiş kişiler/gruplar denir. Buna göre İsrail'de yerlerinden edilenler İsrail kurulmadan önce Yahudi askeri kuvvetleri ve kuruluşları hemen sonra devlet otoriteleri tarafından evlerinden çıkarılan ancak İsrail devleti sınırları içerisinde kalan Filistinlileri kapsar.⁶⁹¹ Bedil (Filistinlilerin İkamet ve Mülteci Hakları Kaynak Merkezi) ülkesinde yerinden edilmiş Filistinlileri iki gruba ayırır. 1948'de Arap-İsrail savaşı (Nekbe) sırasında yerlerinden edilenler ve 1948'den sonra yerlerinden edilenler.⁶⁹² İlk grup ülkesinde yerlerinden edilmiş Filistinlilerin çoğunluğunu oluşturur. Adâle'ye

⁶⁸⁹ Pappe, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 25-28

⁶⁹⁰ J. Abu-Lughod, "The Demographic Transformation of Palestine", I. Abu-Lughod (ed.), *The Transformation of Palestine* (Evanston: North Western University Press, 1971), 161

⁶⁹¹ Areej Sabbagh-Khoury, "The Internally Displaced Palestinians in Israel", Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, (Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011), 27

⁶⁹² Badil, "Q and A: What You Need to Know about Palestinian Refugees and Internally Displaced Persons", (Bethlehem: Badil Resource Center for Palestinian Residency and Refugees' Rights, 2015), 8

(İsrail'deki Arap Azınlık Hakları Hukuk Merkezi) göre İsrail'de ikamet eden Filistinlilerin dörtte biri 1948 savaşı sırasında evlerinden ve köylerinden çıkarılarak, dâhili mülteci haline gelmiştir.⁶⁹³ Mecid el-Hac, 1948 savaşı sırasında evlerinden çıkarılarak bir daha dönmelerine izin verilmeyen Filistinli sayısını 200,000 olarak belirlemiştir.⁶⁹⁴

1952 İsrail Uyrak Yasasına göre vatandaşlık verilen bu grup 'mevcut gaip kişiler' (*hanıfkadim hanokhahim-present absentees*) olarak sınıflandırılır. Bu paradoksal tanımlama ile nitelendirilmiş olan Filistinliler savaş sırasında Yahudi askerler tarafından askeri emirler doğrultusunda evlerinden çıkarılırken, İsrail ordusu izin verir vermez evlerine dönmeyi planlamışlar; kapılarını kilitleyerek yanlarına anahtarlarını ve tapu evraklarını almışlardır.⁶⁹⁵ Ne var ki, bu hiçbir zaman mümkün olmamıştır. 1948'den sonra İsrail, Filistinlilerin savaş nedeniyle yerleşmiş olduğu bölgelerde askeri yönetim kararı alarak, onları yıllarca sıkıyönetimle yönetmiş ve buldukları bölgeleri terketmelerini engellemiştir. Bu süreçte de Filistinliler tarafından terkedilen köyleri yok etmiştir. Charles Kamen bir çalışmasında Celile'de ve kuzeyde yok edilen 162 köyden sadece 44 tanesinde yaşayanların ülke içinde kaldığını tespit etmiştir. Diğer bir deyişle yok edilen 118 köyden tek bir kişi bile kalmamıştır. Yok edilen 44 köyden ise sadece 12'sinde (el-Mecdel, el-Leccûn, ed-Damun, el-Birve, Ikrit, Kefre Bir'im, er-Ruveys, Hadase, Ma'lûl, el- Muftehira, el-Mansura ve Kumiyye) yaşayanlar kalabilmiştir.⁶⁹⁶

⁶⁹³ Adalah (the Legal Centre for Arab Minority Rights in Israel), *History of the Arabs in Israel*, <http://www.adalah.org/histlegal.htm> (Erişim 05.04.2016)

⁶⁹⁴ Majid al-Haj, 'The Arab Internal Refugees in Israel: The Emergence of a Minority Within the Minority', *Immigrants and Minorities* 7:2, (1988): 149-165; Majid al-Haj, 'Adjustment Patterns of the Arab Internal Refugees in Israel', *Internal Migration* 24:3, (1986): 651-73

⁶⁹⁵ Nur Masalha, *The Politics of Denial: Israel and the Palestinian Refugee Problem*, (London: Pluto Press, 2003), 143

⁶⁹⁶ Charles Kamen, "After the Catastrophe I: The Arabs in Israel, 1948-1951", *Middle Eastern Studies* 23:1, (1987): 470-471

İsrail otoriteleri yerlerinden edilmiş Filistinlilerin evlerine dönmesini engellediği gibi, ‘Gaip Kişilerin Mülkiyeti Kanunu⁶⁹⁷, (Absentees’ Property Law -1950) ile topraklarını ve mülklerini istimlak etmiştir.⁶⁹⁸ Bu yasa doğrultusunda halen ülkede olmalarına rağmen yerlerinden edilmiş Filistinlilerin sahip olduğu herşey ‘Gaip Kişilerin Mülkleri Kayyımı’ (Custodian of Absentees’ Property) yetkisine bırakılmıştır. Kayyım bu düzenleme bağlamında gaip kişi mülkiyetini korur, idare eder ve isterse üzerinde ikamet edenleri uzaklaştırabilir. Bu açıdan, gaip kişi mevcut olduğunu isptalayamadığı müddetçe (ki bunu ispatlaması İsrail hukukunda imkânsız hale getirilmiştir), kayyım bu mülklerin sahibi haline gelir.⁶⁹⁹ Gaip Kişilerin Mülkiyeti Kanunu 1950 ile 1956 yılları arasında birçok defa yeniden düzenlenmiştir. Bu değişikliklerin birçoğunun amacı kayyımın otoriterisini genişleterek Filistinlilerin mülklerinin ve topraklarının devlete ve İsrail vatandaşı Yahudilere satılmasını kolaylaştırmak olmuştur.⁷⁰⁰ Bugün Filistinlilere ait mülklerin devlet tarafından gasp edilmesine yönelik mücadele kaybedilmiştir. Ancak geride bıraktıkları köylerinin ve kasabalarının hatıralarını paylaşan ve İsraili Filistinliler arasında ayrı bir toplumsal kategori, azınlık içinde azınlık haline gelmiş⁷⁰¹

⁶⁹⁷ Bu kanunun birinci bölümü ‘gaip kişiyi’ şöyle tanımlar: (a) gaip kişi: (1) 16 Kislev, 5708 (29 Kasım 1947) ve Hukuk ve İdare Yönetmeliğinin (5708-1948) 9. Maddesi uyarınca Geçici Devlet Konseyi’nin ilan edildiği 10 İyar, 5708 (19 Mayıs 1948) tarihleri arasında İsrail sınırları içerisinde herhangi bir mülkün yasal sahibi olan ve bahsedilen bu süre içerisinde (i) Lübnan, Mısır, Suudi Arabistan, Ürdün, Irak ya da Yemen uyruklu ya da bu ülkelerin vatandaşı olan, (ii) o tarihlerde bu ülkelerden birinde ya da Filistin’in İsrail sınırları dışında kalan yerlerinde olan, (iii) Filistin vatandaşı olup, (a) 27 Av, 5708 (1 Eylül 1948)’den önce Filistin dışında bir yer için, ya da (b) İsrail’in kurulmasını engellemek için savaşan güçlerin bulunduğu bölgeler için ikamet etmekte olduğu yeri terkeden kişi gaip kişidir. (2) Yukarıda belirtilen tarihlerde (i) İsrail sınırları içerisinde kalan herhangi bir mülkün yasal sahibi olup da, paragrafta açıklanana göre tüm üyeler, ortaklar, paydaşlar, yöneticiler ve müdürler gaip kişidir, (ii) bu gaip kişiler tarafından yönetilen tüm işler ve gaip kişilerin elindeki tüm sermaye devlet tarafından atanmış kayyımaya geçecektir. David Kretzmer, *The Legal Status of the Arabs in Israel* (Boulder: Westview Press, 1990), 56-57

⁶⁹⁸ İsrail tarafından gaip kişilerin mülkiyeti olarak deklare edilen 300,000 dönümlük toprağın ülkesinde yerlerinden edilmiş Filistinlilere ait olduğu tahmin edilmektedir. Filistinlilerin ellerinden alınan gayrimenkullerine ait bir çalışma için bkz. Michael R. Fischbach, *Records of Dispossession: Palestinian Refugee Property and the Arab-Israeli Conflict*, (New York: Columbia University Press, 2003)

⁶⁹⁹ Sabbagh-Khoury, “The Internally Displaced Palestinians in Israel”, 41

⁷⁰⁰ Pappé, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 39

⁷⁰¹ Masalha, *The Politics of Denial: Israel and the Palestinian Refugee Problem*, 144

olan dâhili mültecilerin kurduğu yerel komiteler en azından geçmişi unutmamak için direnç göstermektedir. Bu komitelerin çatı örgütü olan “Yerlerinden Edilmişlerin Haklarının Korunması Topluluğu” - ADRID⁷⁰² (Association for the Defense of the Rights of Internally Displaced in Israel) yokedilen köylerin bulunduğu coğrafyalara *Nekbe*'nin anma etkinlikleri bağlamında yürüyüşler düzenleyerek hafızayı canlı tutmaya çalışmaktadır. İsrail devlet aygıtının buraları Filistin kolektif hafızasından silme çabalarına rağmen, ADRID *Nekbe* ve mülteci meselesi hakkında farkındalık yaratma çalışmalarına devam etmektedir.⁷⁰³

1952 yılında vatandaşlık hakkı tanınmış olan Filistinliler, İsrail vatandaşı statülerine rağmen devletin kurulduğu günden 1966 yılına kadar askeri yönetim (*hamișar ha-zevâi*) altında yaşamıştır. Bu dönemde ifade ve toplanma özgürlüğünden mahrum bırakılıp; seyahat etme, çalışma ve ikamet etme gibi hakları sınırlanan Filistinliler bir nevi toplumsal kriz yaşamıştır.⁷⁰⁴

1948 savaşı halen sürerken, Devlet Geçici Konseyi Celîle, el-Muselles, Necef ile Filistinli nüfusun kaldığı şehirler Remle, Lüdd, Yafa ve Mecdel'de sıkıyönetim ilan etmiştir.⁷⁰⁵ Sıkıyönetim yasal meşruiyetini İngiliz Manda döneminin olağanüstü hal mevzuatından (emergency regulations) almıştır. Bu düzenlemelere göre idare âmiri herhangi bir izin belgesi olmadan insanları tevkif edebilir ve yargılama yapılmaksızın uzun süre tutukluluk halini devam ettirebilirdi. Bu idare altında yaşayanların bir yere girişini engelleyebilir, ev hapsinde tutabilir ve evlerinden çıkarabilirdi. Ayrıca âmir, okulların, gazetelerin, dergilerin kapatılması kararını verebilir, gösterileri

⁷⁰² ADRID'in ortaya çıkma süreci için bkz. Nur Masalha, “*Present Absentees and Indigenous Resistance*”, Nur Masalha (ed.), *Catastrophe Remembered: Palestine, Israel And The Internal Refugees*, (London, Zed Books, 2005), 41-43

⁷⁰³ Sabbagh-Khoury, “The Internally Displaced Palestinians in Israel”, 43-44; Masalha, “*Present Absentees and Indigenous Resistance*”, Masalha (ed.), *Catastrophe Remembered: Palestine, Israel And The Internal Refugees*, 44-48

⁷⁰⁴ al-Shuabi, “The Development of Palestinian Entity-Consciousness”, 77

⁷⁰⁵ Yair Bauml, “The Military Government”, Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 48

engelleyebilirdi.⁷⁰⁶ Filistinlilerin yaşamın tüm alanlarında sistematik bir ayrımcılığa maruz kalmasına neden olan sıkıyönetimin deklare edilen amacı güvenlik endişesidir. Ne var ki, sıkıyönetimin devletin hem açık hem de örtük hedeflerinin gerçekleştirilmesine hizmet etmesi amaçlanmıştır:

- Savaş sırasında ülkeyi terketmek zorunda bırakılmış Filistinlilerin evlerine dönmesini engellemek.
- Terkedilmemiş ya da yarı-terkedilmiş halde olan Arap köy ve kasabalarını boşaltmak ve buralarda yaşayanları ülkenin diğer bölümlerine ‘transfer’ etmek. Bunlardan sınırdaki kasabalar ‘güvenlik kordonu’ olduğu gerekçesiyle, diğerleri ülkeye göçmekte olan Yahudilere yer açmak için boşaltılmıştır.
- Dâhili mültecilerin İsrail’deki nüfusunu azaltmak. Askerî idare, 1948 sonrası süreçte özellikle Celîle ve el-Müselles’teki birçok Filistinliyi taretmiştir. Misal vermek gerekirse, el-Muselles, Mayıs 1949’da Ürdün ile yapılan ateşkes (Rhodes) anlaşmasından sonra İsrail’e bağlanınca buradaki 4,000 dâhili mülteci Ürdün hâkimiyetindeki Batı Şeria’ya sürülmüştür. Yine el-Müselles’teki Bika’ül Garbiyye ile Vadi Âre’deki 13 irili ufaklı köyün meskûnu askeri idare tarafından sınır dışı edilmiştir.
- Filistinli vatandaşları Yahudi vatandaşlardan coğrafi olarak ayırmak ve izole etmek suretiyle, onları kontrol altında tutmak.⁷⁰⁷

Sıkıyönetimin ilgâsı tartışmaları 1950’lerin ortalarından itibaren yapılmaya başlanmıştır. Yair Bauml, bu tartışmanın dört faktörün bir araya gelmesi neticesinde alevlendiğini öne sürer. O dönemde başlayan büyük ekonomik gelişme işgücü ihtiyacını arttırmıştır ve Yahudi sektöründe çalışmak için Filistinlilerin ucuz işgücüne gereksinim

⁷⁰⁶ Olağanüstü hal düzenlemelerinin İsraili Filistinlilerin günlük yaşamlarındaki yıkıcı etkileri, ayrıntısıyla bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Pappe, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 49

⁷⁰⁷ Masalha, *The Politics of Denial: Israel and the Palestinian Refugee Problem*, 146-147

duyulmuştur. Öte yandan, siyasiler artık Filistinlilerin daha fazla ‘transfer’ edilemeyeceği hususunda ikna olmuşlardır ve artık yeni politikalar üretme yoluna girmişlerdir.⁷⁰⁸ Sıkıyönetime muhalefet edenler gerek parlamentoda gerekse de kamusal alanda giderek artmaya başlamıştır ve askeri idarenin İsrail demokrasisinde bir leke olduğu öne sürülmüştür. Filistinli nüfusun kontrolünün İsrail polisi ya da Şin Bet (İsrail Dâhili Güvenlik Teşkilâtı)) aracılığıyla daha ‘sivil’ yöntemlerle devam edebileceği önerileri getirilmiştir. Son olarak askeri idarenin Filistinliler arasında etnik-millî duyguların artmasında katalizör görevi gördüğü bu yüzden de Filistinlileri aşışılmanın, ayrımcılığa uğratmanın ve temel insanî haklardan mahrum bırakmanın İsrail’e iyilikten ziyade kötülüğü dokunacağı ve devlete yönelik nefreti körükleyeceği iddia edilmiştir.⁷⁰⁹

Netice olarak 1966 yılında askerî idare ilgâ edilmiş, 1968 yılında da Filistinlilere dayatılan olağanüstü hal mevzuatı yürürlükten kaldırılmıştır. Bu, Filistinli vatandaşların Yahudi vatandaşları ile eşit haklara sahip olduğu şeklinde anlaşılmamalıdır. Zira Filistinlilere yönelik kontrol ve sınırlama mekanizmaları onları sistemden dışlayan sivil

⁷⁰⁸ Bu sonuca ulaşılmasında en büyük payı olan olay 1956 yılında IDF’nin gerçekleştirdiği Kufr Kâsım katliamı ve doğurduğu sonuçlardır. 29 Ekim 1956 tarihinde, İsrail’in İngiltere ve Fransa ile beraber Mısır’a karşı Süveyş Savaşı’nı başlattığı gün, İsrail ordusu el-Müselles’te bulunan Kefer Kasım ve diğer Arap kasabalarında sokağa çıkma yasağının başladığı saati akşam üzeri beş olarak yeniden düzenler. Bu yeni düzenleme köy idarecilerine ulaştığında saat dört buçuktur ve tarlalarda çalışmakta olan Filistinlileri, yeni düzenleme hususunda uyarmak imkânsızdır. Bu bilinmesine rağmen, İsrail askerleri köyün girişinde konuşlanır ve aldıkları emir doğrultusunda, saat beşten sonra yeni düzenlemeden habersiz bir şekilde evine dönmekte olanlara soğukkanlılıkla ateş açar. Bu operasyonda kadın ve çocukların da olduğu 49 Filistinli katledilir. Bu katliama yönelik tepki sonrasında gerçekleştirilen duruşmada İsrail’in bir savaş söz konusu olduğunda Filistinlilerin kitlesel olarak sürgün edilmesini planladığı Hafarferet (Köstebek) Operasyonu (resmi koduyla Blueprint S-59) deşifre olmuştur. Kefer Kasım katliamının da bu gizli plan doğrultusunda gerçekleştirildiği öne sürülmüştür. İsrail’in gizli planı ve Kefer Kasım katliamı arasındaki ilişkiyi ortaya koyan başarılı inceleme için bkz. Nur Masalha, “Operation Hafarferet and the Massacre of Kafr Qassem, October 1956”, *The Arab Review* (1994):15-21; katliamın arkaplanı ve sonuçları için bkz. Adel Manna, “The Massacre of Kufr Qassem”, Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 75-82

⁷⁰⁹ Bauml, “The Military Government”, Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 52-53

uygulamalar vasıtasıyla devam ettirilmiştir. Filistinliler bundan sonra iktidar matrisinin uygulayacağı havuç-sopa politikası ile karşı karşıya kalmıştır.

Ilan Pappé Filistinlilerin İsrail vatandaşı olarak geçirdikleri ilk yirmi yıllık süreçteki mücadelenin ve aktivizmin Filistinli olma hakkını kapsamadığını; daha çok varoluşsal olduğunu ve Filistinliler için izin verilmiş sınırlı yaşam alanlarının Yahudileştirme politikalarından korunması çerçevesinde şekillendiğini öne sürer. Diğer bir deyişle Filistinlilerin mücadelesi toprak istimlâkı ve Filistinlilere ait topraklarda Yahudi yerleşim inşâsına muhalefet şeklinde gelişir.⁷¹⁰ Bu mücadelenin toprak üzerinden şekillenmesinde İsrail devlet aygıtının payı büyüktür zira İsrail de politikalarını kuruluş ideolojisi bağlamında belirlemiştir. Sürgünlerin bir araya getirilmesi (kibbutz galuyot), Yahudi nüfusunun konsolide edilmesi, Yahudilerin ülke içinde dağılmasının sağlanması ve toprakların Yahudileştirilmesi⁷¹¹ gibi Siyonist stratejiler son tahlilde Filistinlilerin tepkisini şekillendirmiştir.

Bundan sonraki süreçte ise İsrail'in sistematik ve kurumsal ayrımcı-dışlayıcı uygulamaları Filistinli bilincinin kristalleşmesine katkıda buluncak, siyasi örgütlenme ve liderlik arayışları başlayacaktır. Filistinlilerin sesinin duyulması açısından bir dönüm noktası oluşturan olay 30 Mart 1976 tarihinde Filistinlilerin devletin başlattığı yeni dalga toprak istimlâkına yönelik olarak gerçekleştirdikleri 'Toprak Günü' (Yevmü'l-Ard) gösterileridir. Dönemin İçişleri Bakanlığında görevli Israel Koenig'in Celile'ye yönelik stratejileri belirlediği dökümanın 1976 yılında Toplu Konut Bakanlığının resmi politikası haline gelmesi, Toprak Günü gösterilerinin ardındaki nedendir. Celile'nin Yahudileştirilmesi (*Yehud ha-Galil*) programı bağlamında bölgede yeni kibbutzim, yeni kasabalar (bkz. ek-4) ve yeni topluluk merkezleri açılması için hükümet Filistinlilere ait 21,000 dönümlük toprağı kamulaştırma kararı almıştır.⁷¹² (bkz. ek-5) Bunu protesto etmek için toplanan Filistinlileri İsrail polisi ve IDF engellemeye çalışmış, sonuç olarak

⁷¹⁰ Pappé, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 73

⁷¹¹ Masalha, *The Politics of Denial: Israel and the Palestinian Refugee Problem*, 151

⁷¹² Yahudi yerleşimlerinin inşâ edilmesi kararlaştırılan alan 'Alan 9' olarak isimlendirilmiş olan, Celile'de Sahnîn, Arrâbe ve Deyr Hanna kasabalarının tam kalbindeki bir bölgedir.

6 Filistinli ölmüş, birçok Filistinli yaralanmış ve yüzlercesi tutuklanmıştır.⁷¹³ Toprak Günü'nün yirmi beş yıllık baskıcı politikaların ve acımasız toprak istimlâklarına Filistinlilerin verdiği bir cevap olduğunu söylemek mümkündür. Toprak Günü, Filistinli kolektif bilincinde her yıl anılan milli bir gün haline gelmiştir ve İsrail'in etnik temizlik planları, politikaları ve pratikleri karşısında Filistinlilerin mücadelesini ve Siyonist kolonizasyona karşı kararlı tutumlarını sembolize eder.⁷¹⁴

Filistinliler İsrail'i bir *fait accompli* olarak kabul edip⁷¹⁵, alternatif bir çerçeve aramadıkları gibi, BM'den İsrail'den ayrılmak için herhangi bir talepte bulunmamıştır. Filistinlilerin bugün de dâhil olmak üzere mücadelesi diğer vatandaşlarla, Filistinli kimliğini ve aidiyetini kaybetmeksizin eşit haklara sahip olacakları daha demokratik bir yapı lehine devletin rejiminin yapısını değiştirmek etrafında şekillenmiştir.⁷¹⁶

Filistinlilerin siyasi ve ideolojik tutumları da bu çerçeve içerisinde şekillenmiştir. As'ad Ghanem, değerler, pozisyonlar ve organizasyon biçimleri temelinde Filistinlilerin siyasi tutumlarını dört ana akıma ayırmıştır: İsraili Arap, Komünistler, Milliyetçiler ve İslamcılar. İsraili Arap akımı, Arapların azınlık olduğunu kabul eder ve Arapların Filistinli-Arap azınlık olarak tanınması gibi talepte bulunmaz. Yahudi partilerle koalisyona ve entegrasyona gidebilir. Komünist-Marksist ideoloji bağlamında temellenmiş olan diğer akım iki milletli bir sistemi çözüm olarak görür. Devletin Yahudi karakterine vurguyu kabul etmez ve demokratik-seküler bir yapı yaratma stratejisi güder. Filistinli vatandaşların Filistinli kimliğine vurgu yapar. Milliyetçiler ideolojik temellerini Arap milliyetçi hareketinden ve Filistin milli hareketinden devşirir. Statükoyu kabul etmez ve Filistinliler için otonomi talep eder.

⁷¹³ Khalil Nakleh, "Yawm al-Ard (Land Day)", Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 84

⁷¹⁴ Nakleh, "Yawm al-Ard (Land Day)", 88

⁷¹⁵ 2001 yılında yapılan bir ankete göre, İsrail vatandaşı Filistinlilere İsrail'in varlığını kabul edip etmedikleri soruldu. % 50.7'si devleti tanıdıklarını, % 33.7'si devletin varlığını kabul ettiklerini ama çekincelerinin olduğunu ve % 15.6'sı devletin varlığını reddettikleri yönünde cevap verdi. Son tahlilde, Filistinlilerin çoğunluğu İsrail'in varlığını tanımaktadır. As'ad Ghanem, *Ethnic Politics in Israel: The Margins of Ashkenazi Center*, (London: Routledge, 2010), 26-27

⁷¹⁶ Pappe, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 92

Son olarak İslamcı akım İslami değerler sistemi üzerine kuruludur. İslam temelli bir yapılanma talep eder.⁷¹⁷

Filistinliler arasında siyasi örgütlenme ve mobilizasyon ile yerel örgütlenme özellikle sıkıyönetim kalktıktan sonra çeşitlenmiştir.⁷¹⁸ Önceleri Siyonist ve komünist Yahudi partilerde⁷¹⁹ siyasete katılan Filistinliler zaman içerisinde kendi örgütlenmelerini gerçekleştirmişlerdir. İsrail yasaları her ne kadar Filistinli partilerin katılımını zorlaştırsa da, dikkate değer örgütlenmelerden baskın mükündür. Komünist çizgideki Rakah ve Hadash, milliyetçi çizgideki Ülkenin Evlatları (Beled), Demokratik Arap Partisi, Milli Demokratik İttifak ve Değişim için Arap Hareketi ile İslamcı çizgideki İslamî Hareket bunların arasında sayılabilir.⁷²⁰

1970'li yıllardan itibaren özellikle Toprak Günü'nden sonra Filistinliler arasında yerel düzeyde ve mutabakata dayalı çeşitli örgütlenmelerin olduğu gözlenmiştir. Filistin toplumunun yeniden örgütlenme ve inşasında rol üstlenen bu kurumlar sayesinde 1982 yılında İsrail'in Arap Vatandaşları Yüksek İzleme Komitesi vücuda gelmiştir. Bazılarının Arapların Parlamentosu olarak niteledikleri bu Komiteyi İsrail, Filistinlilerin resmi temsilcisi olarak tanımayı reddetse de, Komitenin kararlarını ciddiye almaktadır.⁷²¹

⁷¹⁷ Bu akımların ayrıntılı incelemesi için bkz. As'ad Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948-2000: A Political Study*, (New York: State University of New York Press, 2001), 39-136

⁷¹⁸ Bu çeşitliliğin arkaplanı için bkz. Amal Jamal, *Arab Minority Nationalism in Israel: The Politics of Indigeneity*, (London: Routledge, 2011), 26-52

⁷¹⁹ Filistinliler Manda döneminden itibaren Siyonist İşçi partisi (Mapam, Mapai, Labor) ile solcu Meretz partisinde yer almışlar ve bu listelerden Knesset'e seçilmişlerdir. Ghanem, *Ethnic Politics in Israel: The Margins of Ashkenazi Center*, 42-44

⁷²⁰ İsraili Filistinlilerin kurdukları siyasi partiler için bkz. Jacob M. Landau, *The Arab Minority in Israel, 1967-1991*, (Oxford: Clarendon Press, 1993): 112-124; Ghanem, *Ethnic Politics in Israel: The Margins of Ashkenazi Center*, 32-42

⁷²¹ Muhammad Amara, "The Higher Follow-Up Committee for the Arab Citizens of Israel", Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 91-99

Her ne kadar Filistinli vatandaşlar siyasette temsil ediliyor olsalar da, bu temsil etkisizdir ve etnik çoğulculuğun kısılcıdadır.⁷²² Ayrıca İsrail'in etnokratik yapısının onları güç ve iktidar odaklarından dışladığı aşikârdır. Bu açıdan Oren Yiftachel Filistinlilerin İsrail'deki sivil statüsünü tedrici olarak ırkçı (apartheid) hale gelen tabakalı bir sistem içerisindeki 'gettolaşmış vatandaşlık' (ghettoized citizenship) olarak kavramsallaştırır.⁷²³ Yiftachel'e göre:

“Filistinli Arapların vatandaşlığı getto içerisinde varolan bir vatandaşlıktır. Bu getto siyasi, kültürel, ekonomik, idari ve aynı zamanda mekânsal olarak karmaşıktır. İsrail'deki Filistinli Araplar resmi söylemde topluluğun bir parçasıdır ancak yapısal olarak kuşatılmış bölgelerde (enclaves) izole edilmişler ve bitmek bilmeyen baskı, dışlama ve yetkisizleştirme vasıtasıyla zayıflatılmışlardır.”⁷²⁴

Amal Jamal da Yiftachel'in kavramsallaştırmasının etrafında dolanarak, İsrail'in 'uluslaşan' (nationalizing) bir devlet olduğunu; bu yüzden yapısal, siyasi, ekonomik ve kültürel tüm alanlardaki devlet mekanizmalarının etnik-milli karakteri güçlendirmeyi şiar edindiğini öne sürer. Bu, zaman içerisinde Filistin vatandaşlığının altının oyulmasına neden olmuştur. Jamal'a göre uluslaşan devlet ile azınlıklar arasında dialektik bir ilişki gelişir ve azınlıklar sürekli kültürel, ekonomik ve siyasi haklardan yoksun bırakılmak suretiyle 'içi boş vatandaşlığa' (hollow citizenship) sahip olurlar. Zira azınlıklar sırf *varoluşlarıyla* devletin temel vizyonuna meydan okuyarak bu vizyonu *tehdit ederler*.⁷²⁵

Öte yandan İsrail, Filistinlilere vatandaşlık vermiş olsa da, onları yirmi yıl boyunca sıkıyönetim altında tutarak, resmi söylem ile gündelik tutum arasında boşluk

⁷²² Jamal, *Arab Minority Nationalism in Israel: The Politics of Indigeneity*, 70-74

⁷²³ Oren Yiftachel, “Palestinian Citizenship in Israel”, Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 129

⁷²⁴ Yiftachel, “Palestinian Citizenship in Israel”, 135

⁷²⁵ Jamal, *Arab Minority Nationalism in Israel: The Politics of Indigeneity*, 66-70

meydana getirmiş; kendi vatandaşını düşman bir topluluk olarak addetmiştir.⁷²⁶ Çoğu kolektif kültürel ve siyasi haklarını inkâr ederek ve Filistinlileri kendi arasında bölerek (Dürzileri ve Bedevileri ayrı azınlık grupları olarak değerlendirmek suretiyle) bu topluluğun kimliğini zayıflatmak yönünde stratejiler izlemiştir.⁷²⁷ Bu gerçeklik doğrultusunda, Azmi Bişara ise İsrail’de Araplara verilen vatandaşlığın *rastlantısal vatandaşlık* (incidental citizenship) olduğunu, buna karşılık Yahudilere *aslî vatandaşlık* bahşedildiğini belirtir. Zira İsrail vatandaşlığı Araplar için tasarlanmamıştır, Nekbe’nin ardından şans eseri Filistin’de kalan Araplara hasbelkader vatandaşlık verilmiştir.⁷²⁸

Sonuç olarak gettolaşmış vatandaşlık, içi boş vatandaşlık ve rastlantısal vatandaşlık gibi farklı şekillerde adlandırılmış olan tüm bu formülasyonlar İsrail’deki *de jure* ve *de facto* vatandaşlık statülerinin arasında uzlaşamayan bir kopukluğa işaret etmektedir. İsrail rejiminin ve Filistinlilerin vatandaşlık durumlarının farklı okumalarına rağmen, Shourideh C. Molavi Filistinlilerin ‘*vatandaşlıktan yoksun vatandaşlar*’ (citizens without citizenship) olduğunu ortak kanaat olarak öne sürer. Eşit fırsatların ve hakların resmen tanındığı, ancak realitede öteki karşısında dezavantajlı duruma düşüren vatandaşlık bu tür bir vatandaşlıktır.⁷²⁹

3.4. Yahudi Çoğunluk ve Filistinli Azınlık Arasında Kimlik Güvenliği Mücadelesi

İki topluluğun Filistin’de karşılaşmasından itibaren bugüne kadar Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkilere siyasi mücadeleler, şiddet içeren çatışmalar ve toplumsal ayrımcılık damga vurmuştur. 1882 yılında I. Aliyah ile başlayan etkileşim, giderek gerilimi artan çatışmacı ve tehditkâr bir hal alarak, kimlik güvensizliği ikilemine

⁷²⁶ Peled, “Ethnic Democracy and the Legal Construction of Citizenship: Arab Citizens of the Jewish State”, 436

⁷²⁷ Yiftachel, “Palestinian Citizenship in Israel”, 130

⁷²⁸ Azmi Bishara, “Israel, Palestine, and the Question of Citizenship,” Lecture at St. Anthony’ s College, University of Oxford, Oxford, February 6, 2004) Revised PDF epublication.

<http://www.sant.ox.ac.uk/events/lecturesarchive/Bishara.pdf>, Aktaran Shourideh C. Molavi, *Stateless Citizenship: The Palestinian-Arab Citizens of Israel*, (Leiden: Brill, 2013), 168

⁷²⁹ Molavi, *Stateless Citizenship: The Palestinian-Arab Citizens of Israel*, 176

girmiştir. Bu sürecin aşamaları aynı zamanda Filistinli ve Yahudi kimliklerinin birbirlerine bağlı bir şekilde konsolide olduğu aşamalardır.

1948'den sonraki süreçte de toplumlar arası güvenlik ikilemi mütemadiyen yeniden meydana geldiğinden iki tarafın tehdit algısı azalmamaktadır. Nitekim yılların getirdiği etkileşim kimliklerin şekillendiği sosyal öğrenme süreçlerine yol açmış ve bu biçimlendirme süreci hem İsrail hem de Filistin politikalarını belirleyen çatışan kimlikler üretmiştir. Bu kimlikler aynı toprağa sıkıca bağlıdır ve burada hak iddia etmek her iki kimliğin de başat âmillerinden biridir. Bu yüzden, bir topluluğun kimliği, diğer topluluğun kimliğine varoluşsal tehdit olarak algılanmakta ve kimliğin *kendisi* güvensizliğin kaynağı haline dönüşmektedir.

Bugüne kadar İsrail vatandaşı Filistinlilerin devlet ve Yahudilerle olan problematik ilişkilerini ele alan birçok araştırma yayınlanmıştır. Bunlardan öne çıkan bazılarının üzerinde kısaca durmakta fayda vardır. Filistinlileri ele alan ilk çalışma kendisi de bir İsraili Filistinli akademisyen olan Elia Zureik'ten gelmiştir. Kolonyal bir devlet içinde etnik-milli bir azınlık olan yaşayan Filistinlileri eleştirel sosyoloji çerçevesinde ele alan Zureik, *The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism* adlı eserinde, aynı zamanda İsrail'i de eleştirel bir analize tabi tutmuştur. Zureik İsraili Filistinlilere idarî, yasal, toplumsal sahalarda ve eğitim alanında devlet aygıtının çıkardığı zorlukları ifşa eden ilk araştırmacıdır.⁷³⁰ Zureik İsrail politikalarını anlamaya çalışırken, Ian Lustick ise Filistinli azınlığın gerek bireysel gerekse de kolektif olarak neden siyasi eyleme geçmediğini, neden 'uysal' (docile) olduğunu anlamaya çalışmıştır. *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority* başlıklı çalışmasını teorik olarak kendi safına kazandırma (co-optation) ve kontrol matriksi üzerine oturtan Lustick, devletin, inşâ ettiği çetrefilli kontrol sistemiyle Filistinlileri bir yandan baskı altında tuttuğunu, diğer yandan isyan etmeye gönülsüz hale getirdiğini bulgulamıştır.⁷³¹ 1990'lı yıllarda İsrail devletinin rejimi tartışmaya

⁷³⁰ Elia Zureik, *The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism*, (London: Routledge and Kegan Paul, 1979)

⁷³¹ Ian Lustick, *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority*, (Austin: University of Texas Press, 1980)

açılmış ve ülkenin demokrasi olup olmadığına dair çalışmalar yayınlanmıştır. İsrail'in etnik bir devlet olduğundan hareketle Nadim N. Rouhana böyle bir rejim içerisinde Filistinli toplumsal ve siyasi kimliğinin nasıl inşa edildiğini ve geliştiğini araştırmıştır. *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict* başlıklı araştırmasında Rouhana, anketler, röportajlar, arşiv belgeleri ve raporlar aracılığıyla elde ettiği bilgilerle Filistinli kimliğini yapı söküme tabi tutmuştur. Filistinlilerin pratik ve kavramsal mekanizmalar aracılığıyla devletin kimliğinden nasıl dışlandıklarını göstermiştir.⁷³² Son olarak Esad Ghanem ise Filistinlilerin toplumsal ve siyasi faaliyetlerini eleştirel bir şekilde ele alarak, kendi deyimiyle bu aktivitelerin 'sıkıntılı gelişmesine' (distressed development) odaklanmıştır. *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948–2000: A Political Study* başlıklı siyaset sosyolojisi çalışmasında Filistinlilerin siyasi pozisyonlarını daha önce değinilmiş olan (bkz. s. 221) dört ana akım altında incelemiştir.⁷³³

Bu çalışma ise İsrail vatandaşı Filistinliler ve Yahudi devlet aygıtı arasındaki ilişkinin sorunlu doğasını, ardında iki topluluk arasındaki daimi toplumsal güvenlik ikilemi olduğu postülasıyla ele almaktadır. Bu alt bölümde süreç takibi vasıtasıyla meydana geliş aşamaları ikinci bölümde incelenmiş olan toplumlar arası güvenlik ikileminde *etki-tepki sürecinin* devamına katkı sağlayan örnekler ve vakalar ele alınacaktır. İsraili Filistinlilerin Yahudilerle olan asimetrik güç ilişkisinden dolayı, özellikle devlet aygıtının Filistinlilere karşı hayata geçirdiği şiddet içermeyen ama ironik olarak son tahlilde şiddet doğmasına katkıda bulunan uygulamalar örneklendirilecektir.

Bu inceleme sürecinde, İsrail'in literatüre göre ayrımcı olarak nitelendirilebilecek bu pratiklerinin Filistin kimlik bilinci güçlenip tazelendikçe, Yahudi kimliğinde meydana getirdiği güvensizlik ve tehdit hissiyatının sonucunda gösterilmiş bir reaksiyon olduğu akılda tutulmalıdır.

⁷³² Nadim N. Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, (New Haven, Yale University Press, 1997)

⁷³³ As'ad Ghanem, *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948–2000: A Political Study*, (New York: State University of New York Press, 2000)

3.4.1. Tehdit Algısı ve Güvensizlik: Kimlik Güvensizliğini Besleyen Dinamikler

İsrail’de hem Filistinli hem de Yahudi kimliği hayli hassas ve savunmasızdır. Her iki grubun da imgelemi ‘yıkım’, ‘imha’ ve ‘yok olma’ gibi temalarla doludur.⁷³⁴ Her bir grup diğ erinin nihai amacının kendisini yok etmek olduğ una inanmaktadır. İsrail perspektifinden bakıldığında Filistinlilerin Filistin’i özgürleştirme hareketi, İsrail’in tasfiyesi ile eş anlamlıyken; Filistin perspektifi ise 1948 yılında İsrail’in kurulmasını, Filistin’de Arap varlığını silmeyi hedefleyen Siyonist projenin bir adımı olarak görmektekdir. Niyetlerin muğ laklığı her grupta varoluşa yönelik esaslı endişelerin doğ masına yol açmakta; bu yüzden bir grubun kimliğini güçlendirme eylemi, diğ erinin kimliğini yok etme eylemi ile müsâvi kılınmaktadır.⁷³⁵ Karş ılıklı algulamalar en iyimser şekilde ilgisizlik, görmezden gelme (indifference) ile en kötümser biçimde ise küllî bir yanlış anlama, güvensizlik ve düş manlık ile karakterize olmaktadır. İsrail İç iş leri Bakanlığı eski genel direktörü Dobby Gazit’in Uluslararası Kriz Grubu’na verdiği röportajda bu durumu şöyle dile getirmiştir: “İsrail Yahudi toplumu meş ru olsun ya da olmasın bir takım korkulara sahiptir. Bu korkular gerçektir ve Araplar sıklıkla bu korkuları alevlendiren eylemler içerisine girmektedirler. Arapların da elbette kendi travmaları var. İki taraf çoğ unukla birbirini anlayamıyor.”⁷³⁶

Filistinliler ile Yahudilerin kişiler-arası, toplumlar-arası düzeyde ve devlet düzeyindeki ilişkilerini belirleyen temel dört dinamik vardır: İnkâr, gayri meş rulaştırma, II. Dünya Savaşı esnasında Yahudilerin Naziler tarafından soykırımına (Şoa) bağı lı yok edilme korkusu ve demografik tehdit olgusu.

Karş ılıklı İnkâr. Yahudiler Filistin’e ayak basmaya başladıklarında, bölgede yaşamakta olan Araplar tarafından dostça karşılanmış lar ve bu yerleşimcilerin toprağı

⁷³⁴ Herbert C. Kelman, “The Political Psychology of the Israeli-Palestinian Conflict: How Can We Overcome the Barriers to a Negotiated Solution?”, *Political Psychology* 8:3, (1987): 354

⁷³⁵ Kelman, “The Political Psychology of the Israeli-Palestinian Conflict, 355

⁷³⁶ “Identity Crisis: Israel and Its Arab Citizens”, *ICG Middle East Report* 25, (2004):18

ekip-biçmeyi öğrenme süreçlerinde en büyük yardımcıları Araplar olmuştur. İkili ilişkilerin başlangıcına, niyetlerin muğlak olmasından kaynaklı bir soru işareti taşısa da, genel olarak karşılıklı anlayış hâkimdir. Ne var ki, Yahudilerin hedefinin ne olduğunun anlaşılması, iki topluluğun ilişkilerini giderek germiş ve bu çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde gösterilen aşamalardan geçerek, karşılıklı güvensizliğin ve tehdit algısının mevcut olduğu yeni bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu yeni ilişkide, gruplar kendi kimliğini tanımlarken, ötekini inkâr eden argümanları söylemlerinde kullanmaya başlamışlardır. Birçok Filistinliye göre Yahudilik bir dindir, Yahudi milleti olgusu tartışmalıdır ve bu yüzden de etnik-millî temeli olmayan Yahudilerin kendi devleti olamaz.⁷³⁷ Yahudiler açısından ise, Filistinliler, kendilerini Araplardan farklı kılabacak ayırt edici karakteristiklere sahip değildir, dolayısıyla onlardan ayrı bir etnik-millî kimlik olarak konumlandırılmazlar. Hatta Daniel Pipes, Filistin ulusunun kadim olamayacağını çünkü Filistin'in Britanya İmparatorluğu yetkililerince meydana getirildiğini iddia eder.⁷³⁸ Golda Meir'in "Filistinliler diye bir şey yoktur" ifadesi de, inkârın bir diğer göstergesidir. Golda Meir 1969-1974 döneminde İsrail'de başbakan olarak görev yapmıştır. Meir'in dönemi boyunca, Filistin sorunu güvenlikle ilgili bir husus olarak ele alınmıştır. Filistinli kimliğini, Filistinlilerin Ortadoğu coğrafyasının o bölümünde yaşayan Araplar olduğu gerekçesiyle inkâr etmiş ve Filistinliler olarak tarihte herhangi bir tarihî veya etnik bağlarının olduğuna dair bir bulgu olmadığını iddia etmiştir.⁷³⁹ Birçok Yahudinin gözünde Filistinliler ve Filistin milliyetçiliği yapaydır ve tarihî kökleri bulunmamaktadır.⁷⁴⁰

⁷³⁷ Herbert C. Kelman, "The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities. The Role of Other in Existential Conflicts", *Journal of Social Issues*, 55:3, (1999): 590

⁷³⁸ Daniel Pipes, "The Year the Arabs Discovered Palestine", *Middle East Review*, (1989)

<http://www.danielpipes.org/8025/the-year-the-arabs-discovered-palestine>

⁷³⁹ Golda Meir ve başbakanlık dönemi için bkz. Shlaim, *The Iron Wall: Israel and the Arab World*, 283-325

⁷⁴⁰ Milliyetçilik ve ulus inşâsı bu çalışmanın konusu olmamakla birlikte, bu noktada Benedict Anderson'un *Hayalî Cemaatler* adlı kitabındaki argümanları hatırlatmakta yarar vardır. Anderson, *Hayalî Cemaatler* adlı eserinde milliyetçiliğin 'kültürel bir yapay olgu' (artefact) olduğunu ve bu yapay olgu aracılığıyla da toplulukların hayali cemaatlere dönüştüğünü öne sürer. Buna karşılık, milliyetçiliği eski ilkel toplulukların otantik ve doğal bir dışavurumu olarak gören klasik anlayıştan hareketle Anthony Smith, ulus-devletin ve milliyetçiliğin kadim etnik temellerini göstermeye çalışmıştır. Yahudilerin etnik kökenli bir topluluk olmasından hareketle, onlara milli bir kimlik atfeder. Bu iki görüş hem Yahudi hem

Karşılıklı Gayri meşrulaştırma. Her iki kimlik de, müzâkereler söz konusu olduğunda çatışmalı bir atmosfer yaratılmasına neden olan gayri meşrulaştırmanın tutsağı olmuştur.⁷⁴¹ Marjinalize etme ve gayri-insanileştirme gayri meşrulaştırmanın bileşenleridir. Buna göre bir taraf diğerini tüm insanlık tarafından paylaşılan ahlaki-insanî değerlerin dışına iterek⁷⁴², her türlü eylemi ve düşünceyi kabul edilebilir kılmaktadır. Siyonizm ırkçılıkla eşdeğer olarak addedildiğinde İsrail ve Yahudiler; terörist olarak nitelendirildiğinde ise Filistinliler gayri meşrulaştırılmaktadır. Bu durum şunu göstermektedir; bir tarafın pozitif grup kimliğini destekleyen ideolojilerin ve sembollerin diğer tarafta negatif çağrışımları vardır; kaldı ki bu çağrışımlar birinin kimliğinin diğerini tehdit ettiği⁷⁴³ toplumlar arası güvenlik ikileminin oluşmasına yol açmaktadır. Gayri meşrulaştırma, toplumlararası güvenlik ikileminin meydana geliş sürecinde *cephelışme* aşamasına tekabül eder. Bu aşamada her gruba ait ideolojiler ve semboller kristalize olur ve gruplar kendilerine ait algılarla – ya da yanlış algılarla (misperception), bir tarafa çekilerek kutuplaşırlar.

Holokost: Yok Edilme Korkusu. Tehdit algısı ve güvensizlik hissiyatı söz konusu edildiğinde, Yahudi kolektif hafızasının en öne çıkan belirleyenlerinden biri soykırımdır.⁷⁴⁴ Tarihi boyunca zulme maruz kalmış bir topluluk için, güvenlik sadece

de Filistin milli kimliklerinin farklı argümanlar üzerinden var edilebileceğini göstermektedir. Öte yandan bu çalışmanın teorik çerçevesinde ele alınmış olan kimlik tartışmalarıyla paralel olarak bir kimliğin var oluşunun ötekine bağlı olması ve ötekinin bir şekilde dışlanarak grup kimliğinin pekiştirilmesi olgusu, Filistinli ve Yahudi kimlikleri arasındaki karşılıklı inkâr söyleminin, kimliği var etme sürecinin doğal bir parçası olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla buradaki amaç milliyetçilik kavramı üzerinden bir tartışma yapmak değil, kimlik bilincini anlayarak, karşılıklı güvensizliğin arka planını ortaya çıkarmaktır. Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, (İstanbul: Metis, 2007); Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Oxford: Blackwell, 1986)

⁷⁴¹ Kelman, “The Political Psychology of the Israeli-Palestinian Conflict”, 356

⁷⁴² Kelman, “The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities. The Role of Other in Existential Conflicts”, 590

⁷⁴³ Kelman, “The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities. The Role of Other in Existential Conflicts”, 591-592

⁷⁴⁴ Holokost ve İsrail ulusu arasındaki ilişkinin analizi için bkz. Idith Zertal, *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood*, (New York: Cambridge University Press, 2005), 9-51, 91-127; Orna Kenan,

milli bir hedef değildir, güvenliğin kendisine bir değer atfedilir, diğer bir deyişle Yahudiler açısından güvenlik kutsaldır. İsrail'in güvensizlik algısı siyasetçileri toplumun her alanında güvenliğe odaklanmaya itmiştir. Holokost deneyimi, hayatta kalmanın kendi kendine yeterliğin (self-reliance) sağlanması ile mümkün olabileceği konusunda Yahudileri ikna etmiştir. Bu bağlamda, devletin Yahudi karakterini korumak, Siyonizmin en önemli amaçlarından biri olmuştur. Bu amacın ardındaki fikir Yahudilerin, azınlık olarak kaldıkları müddetçe, diğer unesurla hiç bir zaman eşit tutulmayacakları düşüncesine dayanmaktadır. Bu yüzden, Yahudilerin çoğunlukta olacağı bir devlet kurulmalıdır.

Bu açıdan Araplar ve Yahudiler arasındaki demografik dengeyi korumak bir güvenlik meselesidir, zira azınlık nüfusundaki herhangi bir artış güvensizlik hissiyatını tetikleyecek ve Yahudi kimliğine tehdit oluşturacaktır. Dolayısıyla önemli olan devletin etnik ve dini açıdan bekâsıdır. İsrail devletinin Yahudi karakterini korumak demek Yahudilerin çoğunlukta olması demektir. Bu aynı zamanda, devletin Yahudi olmayan vatandaşlarının İsrail'in hem Yahudi devleti hem de demokratik devlet olarak var olmasına yönelik tehdit olduğu anlamına gelmektedir. Son tahlilde, demografik statükoyu korumak bir milli güvenlik meselesidir.⁷⁴⁵

Sayıların Gücü: Demografik Tehdit Olgusu. Gayri nizami bir tehdit olarak, demografik tehdit İsrail'in Yahudi devleti olarak kalması iddiasını tehlikeye atmaktadır. Demografik meselenin aslında Siyonist ideolojiye içkin olduğunu söylemek gereklidir. Siyonizmin nihaî hedefi her zaman için Yahudilerin çoğunlukta olacağı ve Yahudi olmayanların nüfus açısından Yahudileri geçmeyeceği bir devlet kurmak olmuştur. Bunun için Yahudi liderliği Filistin'in demografik yapısını yeniden düzenlemek amacıyla üç aşamalı bir politika izlemiştir. İlk olarak savaş bahanesiyle Filistinliler kitleler halinde ülkeden sürülmüş; ikinci olarak Filistin'e muazzam oranlarda Yahudi göçü teşvik edilmiş; buna karşılık savaş sürecinde sürgün edilen Filistinlilerin geri

Between Memory And History: The Evolution of Israeli Historiography of The Holocaust, 1945–1967, (New York: Peter Lang Publishing, 2003), 43-62

⁷⁴⁵ Ronnie Olesker, "Israel's Societal Security Dilemma and the Israeli-Palestinian Peace Process", *Nationalism and Ethnic Politics* 17:4, (2011): 385

dönüşü engellenmiş ve son olarak Yahudiler arasında doğum oranlarını artırmak için her türlü finansal ve benzeri destek hükümet tarafından sağlanmıştır.⁷⁴⁶

Yukarıda değinildiği üzere, güvensizlik hissiyatı Yahudi kolektif hafızasının bir bileşenidir ve Yahudi kimliğinde mevcuttur. Bu hissiyat terörizm gibi gerçek tehditlerle de beslenmekle birlikte; İsrail açısından, devletin Yahudi karakterini tehlikeye atarak, güvensizliği had safhaya çıkaracak olan en belirgin tehdit demografik tehdittir. Birçok açıdan demografik tehdit İsrail algısında Hamas'tan gelen askerî tehditten daha gerçek ve varoluşsal bir tehdittir. Zira bu İsrail açısından kazanılması mümkün olmayan bir savaş; İsrail'in Yahudi karakterine ve varlığına bir meydan okumadır.⁷⁴⁷

Bu tehditle başa çıkabilmek için 'tedrici etnik temizlik argümanı' öne sürülmüştür. Buna göre Filistinli nüfus, bir nevi getto anlayışıyla, yaşadığı yerle sınırlandırılarak, giderek yoksullaşması ve umutsuz hale gelmesi sağlanacaktır. Kaynaklardan, topraktan, su, elektrik gibi hizmetlerden, istihdam ve eğitimden mahrum bırakılan Filistinliler, böylelikle komşu ülkelere göç etmeyi düşünmeye başlayacaklar.⁷⁴⁸ Ne var ki, demografik tehditin üstesinden gelmek için yapılan hesaplamalar, İsrail'i demokratik ve etnokratik devlet olma ikilemi ile karşı karşıya bırakmıştır. Eğer İsrail tüm vatandaşlarının eşit olduğu demokratik bir devlet olursa, devletin Yahudi karakteri bulanıklaşacak; öte yandan İsrail Filistinlileri bir getto vatandaşlığına hapsettikçe, demokrasi olmaktan çıkacaktır.

Bugün gelinen noktada, İsrail'in demokratik bir devlet olmak yerine bir etnokrasi olmayı tercih etmiş olduğu aşikârdır. İronik olarak bu yapı güvensizliğin en önemli katalizörlerinden biri olmuştur.

⁷⁴⁶ Jonathan Cook, *Blood and Religion: The Unmasking of the Jewish and Democratic State*, (London: Pluto Press, 2006), 111

⁷⁴⁷ Asaf Siniver, "Israeli Identities and the Politics of Threat: A Constructivist Interpretation", *Ethnopolitics* 1:1, (2012): 29

⁷⁴⁸ Cook, *Blood and Religion: The Unmasking of the Jewish and Democratic State*, 159

Arap nüfusun Yahudi nüfusundan daha hızla büyüyor olduğu gerçeği ve kitleler halinde Yahudi göçünün devam ettiği günlerin geride kalmış olması,⁷⁴⁹ devleti eşit vatandaşlık yerine Yahudilerin üstün tutulduğu bir yapı üzerine inşa etmiş olan İsrail elitini zor durumda bırakmaktadır. İsraili akademisyen Arnon Sofer'in hesaplamalarına göre 2020 yılında, İsrail'de (işgal altındaki topraklar dâhil olmak üzere) 6.3 milyon Yahudi ve 8.7 milyon Filistinli olacaktır.⁷⁵⁰

'Sayıların gücü' vecizesinin Filistinliler tarafından güçsüzün silahı olarak İsrail'e karşı kullanılması,⁷⁵¹ Yahudiler açısından varoluşsal tehdit olarak algılandığı için, toplumlar arası güvenlik ikileminin artmasına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, Filistinli vatandaşların işgal altındaki topraklarda yaşayanlarla evlilik yaparak, çocuk sahibi olmaları 'tedrici (creeping) dönüş' olarak nitelendirilmektedir.⁷⁵² İsrail'in 'tedrici etnik temizlik' politikasına Filistinlilerin şiddet içermeyen 'tedrici dönüş' ile cevap vermesi *etki-tepki sürecinin*, dolayısıyla kimlik güvensizliğinin sürdüğünün bir göstergesidir.

İsrail'in demografik tehdit karşısındaki seçenekleri Filistinlilerin doğrudan ya da dolaylı olarak ülkeden 'transfer' edilmesi⁷⁵³, bir Filistin devletinin kurulması desteklenerek, İsrail vatandaşı Filistinlilerin bu devletin vatandaşı olmalarının sağlanması⁷⁵⁴ ya da ülkenin tüm unsurlarının eşit vatandaş muamelesi gördüğü demokratik bir yapının yeniden inşa edilmesidir. Ülkede yaşayanların bir bölümünün doğrudan 'transfer' edilmesi düşüncesi, hiçbir insanî ve evrensel değerle bağdaşmamaktadır. Ayrıca Filistinliler bütün zorluklara rağmen dolaylı 'transfer' politikası ile başa çıkmaya çalışmaktadır. Bir Filistin devleti kurulması fikri ve çabası,

⁷⁴⁹ Steven R. David, "Existential Threats to Israel" in Robert O. Freedman (ed.), *Contemporary Israel: Domestic Politics, Foreign Policy and Security Challenges*, (Philadelphia: Westview Press, 2009) içinde 305-306

⁷⁵⁰ David, "Existential Threats to Israel", 306

⁷⁵¹ Elia Zureik, "Demography and Transfer: Israel's Road to Nowhere", *Third World Quarterly* 24:4, (2003): 623

⁷⁵² "Identity Crisis: Israel and Its Arab Citizens", *ICG Middle East Report*, 19

⁷⁵³ Zureik, "Demography and Transfer: Israel's Road to Nowhere", 621

⁷⁵⁴ David, "Existential Threats to Israel", 308

müzakereler durduğu için artık gündemde değildir. Kaldı ki, İsrail'in 1967 yılından itibaren Filistin devleti olarak öngörülen coğrafyada yürütmüş olduğu yerleşim faaliyetleri bütünlüklü bir Filistin devletini olanaksız hale getirmiştir. Eldeki son seçenek tüm vatandaşları kapsayan demokratik bir devlet haline gelmektir, şu an için İsrail buna yanaşmamaktadır. Netice olarak, kimliğin korunması ile çok yakından bağlantılı olan bu husus çözümsüzdür; kimliklerin güvencesi için yapılan her türlü eylem de güvensizliği beslemeye devam eden bir ikilemi körüklemektedir.

Yahudi kimliğini korumak için alınan tüm önlemlerin, Filistinlilerin toplumsal güvenlik gereksinimleriyle uyumadığı (incompatible) aşikârdır. Öte yandan, iki grup arasındaki sosyal mobilizasyon ve artan etkileşim etnik sınırları silikleştirmekten ziyade biz ve onlar dikotomisini artıran grup hissiyatına katkıda bulunmaktadır.⁷⁵⁵ Ayrıca Yahudilerin temel korkuları ile Filistinlilerin devlet aygıtına bakışları eğitim ve edebiyat aracılığıyla mütemadiyen canlı tutulmaktadır. Dolayısıyla, kötücül düşman imajı ile erdemli-ahlaklı öz imge sürekli beslenmekte ve empati yoksunluğu ile devletin kendine olan askeri aşırı güveni tehdit algısını artırarak, çatışmayı olanaklı hale getirmektedir.⁷⁵⁶

Bununla birlikte, İsrail devlet aygıtının Filistinlilerin kızgınlığını görmezden gelmesi ve onların somut kimlik çıkarlarına önem vermemesi sonucunda oluşan seçmeci ihmal de kimlik güvensizliğini artırmaktadır.⁷⁵⁷ Ayrıca akıllarında soykırım anısı ile yaşayan Yahudiler, kendilerine düşman olan Arap ülkeleriyle çevrili olduklarından dolayı kendilerini tehdit altında hissetmekte ve bu ülkelerin sofistike silahlarla daha güçlü hale gelerek, İsrail'i yok edebilecekleri korkusuyla yaşamaktadır. Bu korku da İsrail politikalarını şekillendirmektedir.

Netice olarak, iki grubun kimlik güvenliği söz konusu olduğunda *gerçek uyumsuzlukların* olduğu görülmektedir. Kelman'ın ifadesiyle Filistinli ve Yahudi

⁷⁵⁵ Siniver, "Israeli Identities and the Politics of Threat: A Constructivist Interpretation", 31

⁷⁵⁶ Ralph K. White, "Misperception in the Arab-Israeli Conflict", *Journal of Social Issues* 33: 1, (1977): 213

⁷⁵⁷ White, "Misperception in the Arab-Israeli Conflict", 213-217

kimlikleri *negatif karşılıklı bağımlılık* içerisindedir,⁷⁵⁸ yani birinin güvenliği diğerinin güvensizliğine yol açar.

3.4.2. Toplumlar Arası Güvenlik İkilemine Yol Açan Güncel Bileşenler

Gruplararası çatışmalarda güç her ne kadar önemli dinamiklerden biri olarak ele alınsa da, tehdit algısı da bu çatışmaların derinleşmesi hususunda büyük etkiye sahiptir. Güvenlik, toplumsal kimlik grupları için sağlanması gereken temel gereksinimlerden biridir. İsrail’de de her daim şiddet içeren çatışmalar ile neticelenmeyen fakat karşı karşıya kaldıkları uygulamalarda bir kimlik grubu olarak algıladıkları tehditten dolayı, Filistinliler ile Yahudiler arasında ihtilaflı bir ilişki gelişmiştir. Tehdit algısının artması için, bir devlet içerisindeki güç merkezlerinden ve karar mekanizmalarından dışlanmak yeterli olmaktadır. Bu bağlamda, tehdit algısı, “bir tarafın var oluşunun, sosyo-ekonomik refahının ya da kimliğinin ve değer yargılarının tehlikede olduğunu hissettiği anlarda ortaya çıkmaktadır.”⁷⁵⁹

İsrail’de Filistinlilerin ve Yahudilerin ilişkileri hayatın birçok alanında hem çatışma hem de işbirliği barındırmaktadır.⁷⁶⁰ Ne var ki, Filistinliler 1980’li yılların ortalarına kadar toplum içerisinde adeta görünmez olmuşlar; ana akım medyaya ve kamusal söylemlere dâhil edilmemişlerdir. Öte yandan, Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişki asimetriktir ve Yahudiler Filistinlilere oranla daha fazla kurumsal güce sahiptir. Hükümet, iktidar partileri, yargı sistemi, medya, ordu ve ekonomik merkezlere münhasıran Yahudiler hâkimdir. Ayrıca devlet kaynaklarının dağıtımı da Yahudilerin lehine olacak şekilde yapılmaktadır.⁷⁶¹

⁷⁵⁸ Kelman, “The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities. The Role of Other in Existential Conflicts”

⁷⁵⁹ Nadim N. Rouhana and Susan T. Fiske, “Perception of Power, Threat, and Conflict Intensity in Asymmetric Intergroup Conflict: Arab and Jewish Citizens of Israel”, *Journal of Conflict Resolution* 3:1, (1995) :54

⁷⁶⁰ Rouhana and Fiske, “Perception of Power, Threat, and Conflict Intensity in Asymmetric Intergroup Conflict”,56

⁷⁶¹ Rouhana and Fiske, “Perception of Power, Threat, and Conflict Intensity in Asymmetric Intergroup Conflict”,73

Yahudilerin tüm güç odaklarını kontrol etmesini sağlayan böylesi çabaların altında yatan motivasyonun ardında toplumsal güvenlik ikilemi olduğu söylenebilir. Nitekim Filistinlilerin bu merkezlerdeki varlığı, Yahudi kimliğinin idamesinde bir tehlike arz edebilir, dolayısıyla var oluşu tehlikeye düşürebilir. Bu tarz düşüncenin arkaplanında bir önceki bölümde ele alınmış olan Yahudi kimliğine içkin yok edilme korkusunu bulmak mümkündür. Bu yüzden İsrail devlet aygıtı Filistinlileri devletin yapısından uzak tutacak ve Filistinli kimlik bilincinin güçlenmesini engelleyecek bir dizi yasa ve düzenleme çıkarmıştır. Ne var ki, bu yasal düzenlemeler ve uygulamalar Yahudiler arasındaki tehdit algısını düşürmekte etkili olamamıştır. Her ne kadar, kurumsal olarak dışlanıyor olsalar da, Filistinliler demografik dengeyi, dolayısıyla nüfus dağılımını belirlemekte; tüm çabalara rağmen kimlik bilincini korumaya ve yasalar el verdiği müddetçe vatandaşlık haklarının peşinden giderek varlıklarını hissettirmeye devam etmektedir. Filistinlilerin kimliği – varoluşu koruma çabaları, Yahudilerin kendi varlıklarına yönelik tehdit algılamasını artırmaktadır.

Dolayısıyla hem Yahudilerin ve hem Filistinlilerin gündeminde olan meseleler iki taraf açısından farklı bir şekilde algılanmaktadır. Yahudiler nezdinde tehdit uyandıran meseleler, Filistinliler nezdinde güvenlik ile ilgili meseleler olarak algılanmaktadır. Örneğin, Filistin milli bilinci, Filistinlilerin toprakla olan tarihî bağlarına yaptıkları vurgu gibi toplumsal kimliği güçlendiren söylemler Yahudiler arasında toplumsal güvenlik ikilemini tetiklemekte ve bunlar Yahudi kimliğinin, varoluşunun altını oyan etmenler olarak algılanmaktadır. Buna karşılık, Filistinlilerin sınırdışı edilmesi hususunda yapılan tartışmalar, toprakların istimlâk edilmesi, siyasi ve sosyal haklardan mahrum bırakılma gibi Filistinli kimlik bilincinin güçlenmesini engellemeye yönelik çabalar, Arapçanın kullanımının engellenmesi gibi girişimler de Filistin kültürel alyapısını yok etmeye yönelik adımlar olarak algılanmaktadır. Yahudilerin kendi kimliklerini güvence altında tutma hedefi ile gerçekleştirdiği bu girişimler, bu defa Filistinliler nezdinde kimlik güvensizliği ile neticelenmektedir. Bu durumda Yahudi ve Filistinli toplumsal kimlikleri arasındaki *negatif karşılıklı bağımlılığın*, güvenlik ve tehdit kavramları söz konusu olduğunda *tersine bilişsel*

algılama şeklinde neticelendiğini tespit etmek mümkündür. Bir grubu daha güvenli kılan, zorunlu olarak diğer grubun daha fazla tehdit algılamasıyla sonuçlanmaktadır. Son tahlilde, daha güçsüz grup olan Filistinliler marjinalleşmektedir. Filistinlilerin marjinalleşmesine neden olan birçok faktör vardır. Güç paylaşımı, toprak sahipliği ve ekonomik refah gibi konularda devlet aygıtının takındığı ikircikli tavır da bunu tahrik etmektedir. Bu faktörlere ilişkin bazı somut örnekler sunmak Filistinlilerin marjinalleşme sürecinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.⁷⁶²

Güç paylaşımı

- İsrail'in bugüne kadarki hükümetlerinde herhangi bir Arap partisi iktidardaki koalisyona ortak edilmemiştir.
- Yaklaşık 676 bakanlık atamasından, sadece iki Filistinli bakan olarak görev almıştır.
- 1948'den beri devam eden Anayasa Mahkemesine yargıç atama sürecinde, sadece bir Filistinli Anayasa Mahkemesi yargıcısı olabilmıştır.
- Filistinliler bilim ve iş dünyasından da dışlanmışlardır. Üniversitelerdeki istihdamları %1'in altındadır.⁷⁶³

Toprak Sahipliği

- Filistinliler 1948 yılında sahip oldukları toprakların yarısından fazlasını kaybetmişlerdir ve o zamandan beri toprakların sadece %2,5'ini kontrol edebildikleri kuşatılmış bölgelerde yaşamaktadır.

⁷⁶² Yiftachel, "Palestinian Citizenship in Israel", 131

⁷⁶³ Filistinlilerin İsrail akademisindeki temsil tartışması için bkz. Tamar Hagar, Yousef Jabareen, "From Marginalisation to Integration: Arab-Palestinians in Israeli Academia", *International Journal of Inclusive Education* (2015): 1-19

- 1948'den beri devlet aygıtı Filistinlilerin yeni yerleşimler inşa etmesine izin vermemektedir. Devlet kendi eliyle sadece Bedeviler için yerleşim bölgesi oluşturup konut inşa etmektedir ancak bu da atalarının yaşayacağı topraklarda yerleşik kalmak isteyen Bedevilere yapılan bir emrivakidir.

Ekonomik Refah

- Filistinli işçilerin 1990-2005 arasındaki ortalama geliri Yahudilerin gelirinin % 68'ine tekabül etmektedir.
- Filistinliler arasında yüksek eğitim almış olanların oranı Yahudilerin üçte birine eşittir.
- Tutuklanma veya çocuk ölümleri gibi olumsuz sosyal göstergelerin düzeyi Filistinliler arasında genel ortalamanın üzerindedir.

Karşılıklı yabancılaşma ve marjinalleşme İsrail'in etnokratik yapısının bir neticesidir. O zaman yüz yılı aşkın bir çatışmanın içine hapsediği böylesi bir tablo nasıl tasvir edilebilir? İki topluluğun karşılaşma ve etkileşim süreçlerinin sonucunda ortaya çıkan ve halen devam eden *etki-tepki* dinamiği nasıl tanımlanabilir? Şiddet içermeyen hangi düzenleme, uygulama ve eylemler kimlik güvensizliğini körüklemektedir ve İsrail'in Yahudi ve Filistinli vatandaşlarını birbirinden şüphe duyan, karşılıklı güvensizlik besleyen taraflar haline getirmektedir? İki grubu toplumlar arası güvenlik ikilemine hapseden dinamikler üç bileşen altında incelenebilir ⁷⁶⁴:

- (1) Yasal-Resmi Bileşen (*haklara ilişkin*)
- (2) Siyasi Bileşen (*temsile ilişkin*)
- (3) Sosyo-kültürel Bileşen (*kaynaklara ilişkin*)

⁷⁶⁴ Bu sınıflandırma İsrail vatandaşı Filistinli akademisyen Nedim N. Ruhana'dan esinlenerek yapılmıştır. Nadim N. Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, (New Haven, Yale University Press, 1997)

3.4.2.1. Yasal-Resmi Bileşen

İsrail'in Filistinlilerle olan ilişkisi yasal düzenlemeler üzerinden kurulmuştur. İlk bakışta yasal düzenlemeler Filistinlilerin haklarını koruyor gibi görünse de; zaman içerisinde bu düzenlemeler onları 'camdan bir duvar' içerisine hapseden bir iktidar matriksi haline gemiştir.⁷⁶⁵ Filistinliler ilk olarak vatandaşlık sorunsalı bağlamında ele alınmıştır. İsrail vatandaşlığının tanımını yasa vasıtasıyla belirlemeye çalışan devlet, Nedim Rouhana'ya göre başarısız olmuştur, zira İsrail'in sadece Yahudilere gerçek anlamda vatandaşlık verilmesinden hareketle, genel geçer anlamda bir İsrail ulusunun olmadığı, İsrail devletinde yaşayan Araplardan ve Yahudilerden söz edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.⁷⁶⁶

1948'den itibaren İsrail sınırları içerisinde kalan Filistinliler, Arap nüfusu baskı altında tutmaya yönelik devlet politikası bağlamında yasal düzenleme süreçleri ile karşı karşıya bırakılmıştır. Bugüne kadar genel olarak dört yasal düzenleme dalgasından söz edilebilir. İlk dalga Filistinlilerin toprak sahibi olmasını, toprak satın almasının ya da satmasının yasa aracağılığıyla yasaklandığı süreci kapsar. Sıkıyönetimin hâkim olduğu bu dönemde Filistinliler'e henüz vatandaşlık hakkı da tanınmamıştır ve eğitimden ekonomik refaha kadar her alanda ayrımcılığı gözlemlemek mümkündür. İkinci dalga 1967 savaşı ile İsrail işgali altında kalan Batı Şeria ve Gazze'deki Filistinlilere yönelik sıkıyönetim tedbirlerini kapsar. Burada yaşayan yaklaşık 300,000 kişi sürgün edilmiş, kalanlar da temel insani özgürlükler ve sivil haklardan mahrum bırakılmıştır. Üçüncü dalga Kudüs' ün statüsüne yönelik yapılan ulusal ve yerel yasal düzenlemeleri kapsar. Şehir planlama yönetmelikleri aracılığıyla orada yaşayan 200,000 Filistinlinin yerlerinden edilmesi öngörülmektedir. Bu, henüz tamamlanmamış yavaş işleyen bir süreçtir. Son dalga ise 2001 yılında başlamıştır. Knesset bir grup ayrımcı yasalar düzenlenmesi doğrultusunda inisiyatif başlatarak yeşil hattın iki tarafındaki Filistinliler

⁷⁶⁵ Pappe, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 97

⁷⁶⁶ Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, 220

arasında aile birleşimini yasaklamıştır. Buradaki temel amaçlardan biri de Filistinlilerin dönüşünü engellemektir.⁷⁶⁷

Filistinlilere yönelik ayrımcı-dışlayıcı uygulamanın somut yasal temelleri 1948 yılının Ekim ayında Manda dönemindeki olağanüstü hal mevzuatına referansla yürürlüğe sokulan askeri yönetimin yasal araçları ile atılmıştır.

Olağanüstü Hal Mevzuatı. Filistin nüfusunun sürgün yüzünden komşu coğrafyalarda ve Filistin toprakları dâhilinde saçılıp dağılmasına neden olan 1948 savaşının akabinde, yeni kurulmuş olan İsrail devleti, ateşkes sınırları içerisinde kalan Filistinlilere olağanüstü hal mevzuatını empoze etmiştir. Bu düzenleme Celile, Necef Lüdd, Ramle, Yafa, Akka, Askalan ve Müselles bölgesinde yaşayan Filistinliler üzerinde 1966 yılına kadar sürecek olan sıkıyönetim uygulamasına izin vermiştir.⁷⁶⁸ İsrail hükümetinin Britanya'dan kalan bu düzenlemeleri uygulamada tutmasının amacı "Arap nüfusu baskı altına alarak, baskıcı politikalar yürütebilmek"⁷⁶⁹ olduğu gibi güvenlik endişeleri nedeniyle Filistinlilerin 'hasım' olarak görülmesi etkili olmuştur.

Olağanüstü hal mevzuatında öne çıkan düzenlemeler vardır. Askerî valiye idaresi altında bulunan bölgede yaşayanları ihraç etme yetkisi veren 109 numaralı düzenleme; hiçbir gerekçe göstermeksizin herhangi bir vatandaşı gözaltına alma izni veren 110 numaralı düzenleme ve bununla bağlantılı olarak askerî valiye herhangi bir açıklama ve yargı süreci olmaksızın sınırsız sürelerle idarî gözaltında tutma yetkisi veren 111 numaralı düzenleme. Ayrıca İsrail hükümetine istediği her bölgede askerî yönetim ilan etme hakkı veren 125 numaralı düzenlemeyi de eklemek gereklidir, zira bu düzenleme 1949 yılında İsrail yasası haline gelmiştir ve devlet aygıtının Filistinlilerin topraklarını istimlâk etmesinin bir aracı olmuştur.⁷⁷⁰

⁷⁶⁷ Pappe, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 273-274

⁷⁶⁸ Masalha, "Present Absentees and Indigenous Resistance", Masalha (ed.), *Catastrophe Remembered: Palestine, Israel And The Internal Refugees*, 25-26

⁷⁶⁹ Yousef Tayseer Jabareen, "Emergency Regulations", Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 68

⁷⁷⁰ Pappe, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 51; Bauml, "The Military Government", 49

İsrail'in Filistinliler üzerinde sürdürdüğü askerî idare ile hedeflenenler şunlardı:

- Filistinlilere ait toprakların kamulaştırılması (yaklaşık % 60'ı bu süreçte kamulaştırıldı)
- Dâhili mültecilerin köylerine dönmelerinin engellenmesi
- Çiftçilerin ettikleri topraklara erişiminin engellenmesi (ekonomik yoksunluk amaçlanıyor)
- Filistinli nüfusun yoğun olduğu merkezlere Yahudilerin yerleştirilmesi
- Kamusal, sosyal ve kültürel her türlü faaliyetin engellenmesi
- Filistinliler arasında özgür siyasi faaliyetin engellenmesi
- Filistinliler arasındaki bölünmelerin derinleştirilmesi
- İşbirlikçilerin elde edilmesi ve bu yönde ödüller verilmesi
- Histadrut yetkililerinin Filistinli nüfus içerisinde etkin hale gelebilmesi için eğitilmesi
- İktidardaki Mapai partisinin Filistinlilerden oy almasını sağlamak için çalışılması
- Filistinlilerin İsrail'den sürgün edilmesi için politikaların devreye sokulması⁷⁷¹

Sıkıyönetim Filistinliler arasında güvensizlik ve tehdit hislerinin artmasında hızlandırıcı olmuştur. Olağanüstü hal mevzuatı iktidarın güvenlik otoritesine geniş yetkiler tanımış

⁷⁷¹ Masalha, *The Politics of Denial: Israel and the Palestinian Refugee Problem*, 145-147; Bauml, "The Military Government", 50-51

ve Filistinliler üzerinde askerî bir sistem uygulanarak sokağa çıkma yasağı, toplanma yasağı gibi insan haklarına aykırı bir takım yaptırımların hayata geçirilmesine olanak sağlamıştır. Filistinliler sıkıyönetim altında keyfi gözaltına maruz bırakılmış, topraklarına el konulmuş, yaşadıkları bölgelere kuşatma uygulanarak seyahat etmesi engellenmiş ve toplanma hakları ellerinden alınmıştır. Ayrıca süresiz idâri gözetim altına alınarak alıkonulan Filistinliler İsrail yasal sisteminin öngördüğü gibi bağımsız mahkemelere değil, askeri mahkemeler önüne çıkarılmıştır.⁷⁷²

Tawfiq Zayyad, sıkıyönetimin amacının Filistinlilerin her hareketini kontrol altında tutmak, direnme gücünü kırmak, siyasi mobilizasyon ile edebî etkinlikleri önleyerek kimlik bilincini bastırmak ve son tahlilde Filistinlileri kuşatarak kendi topraklarından mahrum bırakmak suretiyle onları umutsuzluğa sürükleyerek baskı altında tutmak olduğunu dile getirmiştir.⁷⁷³

İsrail bu süreçte Filistinlilerin düşman bir topluluk olduğu ve Yahudi devletine varoluşsal bir tehdit oluşturduğu sâikiyle hareket ederek caydırıcı bir unsur olarak ordu eliyle onları sıkıyönetim altında tutmuş ve tüm eylemlerini sınırlamıştır. Ne var ki, sıkıyönetim 1966 yılında ilga edilene kadar Filistinlilerin bir güvenlik tehdidi olduğuna dair herhangi bir kanıt ortaya çıkmamıştır.⁷⁷⁴ Bu politikanın arkaplanında Siyonist ideolojinin olduğu aşikârdır. Bununla birlikte *yanlış anlama* (misperception) kaynaklı bir çıkarım ile hareket edildiği de muhakkaktır. Filistinlilerin tehdit oluşturduğu algısı son tahlilde İsrail'in *en kötüyü varsaymasına* neden olarak, sıkıyönetimin uygulanmasına giden bilişsel yolu hazırlamıştır.

Pappe'ye göre Filistinlilere dayatılan tüm bu düzenlemelerden özellikle üç yasak Filistin kolektif hafızasında hâlâ tazedir. Seyahat, siyasal örgütlenme yasağı ve istihdama yönelik sınırlamalar.⁷⁷⁵ Yakınlarını görmekten mahrum bırakılma, uğradığı haksızlıklar karşısında tepkisini ifade edememe ve istihdam olanaklarından yoksun

⁷⁷² Jabareen, "Emergency Regulations", 70

⁷⁷³ Tawfiq Zayyad, "The Fate of the Arabs in Israel", *Journal of Palestine Studies* 6:1, (1976): 95

⁷⁷⁴ Bauml, "The Military Government", 50

⁷⁷⁵ Pappe, *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*, 53

birakarak sosyo-ekonomik gelişmeyi durdurma faaliyetleri, İsrail'in umduğu gibi Filistinlileri umutsuzluğa sürüklememiştir. Filistinliler gündelik hayatla mücadele eden, 'toplumsal davayı' unutmuş atomize bireyler haline gelmemiştir. Aksine bu politikalar onların kimlik ve aidiyet bilincini güçlendirmeye yaramıştır.

Filistinliler 1966 yılına kadar sıkıyönetim altında yaşadılar. Ancak sıkıyönetim kalktıktan sonra birşeyin farkına vardılar. Ayrımcılığa tâbi tutulmalarının sebebi askerî idare değildi. Ayrımcılık İsrail'in temel yasalarında, yani *kanunlar* aracılığıyla kurumsallaşıyor ve sistematik hale getiriliyordu. Filistinlilerin kimlik güvensizliğini körükleyen bu kanunlardan bazılarını aşağıda değinilmiştir.

Temel Yasa: "İsrail Toprakları". Bu yasa 'İsrail'in toprakların sahibi olduğunu' ve 'bu toprakların satış ve benzeri yollar aracılığıyla devredilemeyeceğini' düzenler.⁷⁷⁶

Temel Yasa: "Knesset". Bu yasanın 7a maddesine göre 'Eğer aday bir parti listesinin amaçları ve eylemleri imâ ya da açıklama yoluyla şunları içeriyorsa, o parti seçimlere katılamaz:

- İsrail'in Yahudi halkının devleti olarak varlığına muhalefet
- Devletin demokratik karakterine muhalefet⁷⁷⁷

Bu ifadeler İsrail devletinin yapı taşlarıdır ve devletin etnik açıdan dışlayıcı olduğunu yasalarla da ifade edilmiş biçimindedir. Bu düzenleme İsrail'in sadece Yahudilerin devleti olduğunu ve Yahudi olmayan İsrail vatandaşları için böyle bir durumun söz konusu olmadığını gözler önüne sermektedir. Bu açıdan Nedim Rouhana İsrail'in *anayasal dışlamanın olduğu etnik bir devlet olduğu* sonucuna varır.⁷⁷⁸

⁷⁷⁶ Israel's Basic Laws: The Land, http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic13_eng.htm

⁷⁷⁷ Israel's Basic Laws: The Knesset, http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic2_eng.htm

⁷⁷⁸ Nadim Rouhana, "Israel and Its Arab citizens: Predicaments in the Relationship between Ethnic States and Ethnonational Minorities", *Third World Quarterly* 19: 2, (1998) : 280

İnsanlık Onuru ve Özgürlük, İstihdam Özgürlüğü Temel Yasaları. Demografik yapısına rağmen, İsrail üstyapısı söz konusu olduğunda etnik bir devlettir.⁷⁷⁹ Devletin Yahudi karakteri temel hak ve özgürlükleri düzenleyen bu iki yasa ile de vurgulanır: ‘Bu haklar İsrail devletinin kuruluş bildirgesinde yer alan prensiplerle uygun bir şekilde hayata geçirilmelidir’.⁷⁸⁰

Filistinlilerin devletin tanımından dışlandığı aşikârdır. Filistinliler sadece gündelik hayatın içinde değil, anayasal olarak ayrımcılığa uğramakta ve deyim yerindeyse yok sayılmaktadır. İsrail vatandaşı Filistinliler sosyal, idari, yasal, hukukî ve kurumsal boyutlarda ayrımcılığa maruz kalmaktadır. Bahsedilen bu boyutların tümü devlet politikalarında ve kararlarda kendini göstermektedir. Devlet aygıtı Filistinlilerin topraklarını istimlak ederek sadece Yahudilerin kullanımına açarken etnik bir tercih yapmaktadır. Ayrıca Filistinlilerin yaşadığı bölgelere Yahudilerin yerleştiği yerlere oranla daha az kaynak ve bütçe ayırırken ayrımcı bir şekilde davranmakta ve mevcut onlarca Filistin kasabasının varlığını inkâr ederek, bu kasabaların genişlemesine engel olmaktadır. Filistinli vatandaşların yüksek mevkilere erişiminin kurumsal olarak engellenmesini sağlamak ve Filistin sektöründe endüstriyel gelişmeyi sürüncemede bırakmaktadır.⁷⁸¹

Vatandaşlık ve İsrail’e Giriş Yasası. Bu yasaya göre, İsrail vatandaşı bir Filistinli ile evlenmiş olsa dahi işgal altındaki Batı Şeria’dan bir Filistinliye oturma izni ve vatandaşlık hakkı verilmesi yasaklanmıştır. Ailenin birleşmesi yasalarla engellenmiştir.⁷⁸²

Geri Dönüş Yasası. Bu yasa bir önceki düzenleme ile beraber okunduğunda dışlayıcı bir yapının oluşturulduğu ortaya çıkar. Geri dönüş yasası, İsrail’in Yahudi

⁷⁷⁹ As'ad Ghanem & Nadim N. Rouhana , “Citizenship and the Parliamentary Politics of Minorities in Ethnic States: The Palestinian Citizens of Israel”, *Nationalism and Ethnic Politics* 7: 4, (2001) : 68

⁷⁸⁰ Israel’s Basic Laws: Human Dignity and Freedom,

http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/basic4_eng.htm

⁷⁸¹ Rouhana, “Israel and its Arab Citizens”, 281-282

⁷⁸² The Citizenship and Entry into Israel Law,

http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/citizenship_law.htm

vatandaşlarının eşlerine, o kişi Yahudi olmasa da, vatandaşlık izni verir.⁷⁸³ Bu düzenlemedeki amaç, Filistin kimliği karşısında Yahudi-İsrail kimliğine sahip nüfus sayısını artırmak ve Filistin kimliğini yok etmeye çalışmaktır. İsrail böylelikle Filistinlilerin teşkil ettiği demografik tehditi bertaraf etmeye çalışmaktadır. Geri dönüş yasası eşitlik prensibiyle bağdaşmayan sayısız eşitsizlik durumu meydana getirmektedir. Yasaya göre “Yahudi anneden doğmuş olan ya da başka bir dinin mensubu olmayıp Yahudiliğe geçmiş olan” kişiler Yahudi kabul edilir ve “her Yahudinin *oleh* (göçmen) olarak İsrail’e gelme hakkı vardır.”⁷⁸⁴ Ülkeye ayak bastığı andan itibaren bir Yahudi tüm vatandaşlık haklarına sahip olurken, Filistinlilerin evlerini bıraktıkları topraklara dönülmesine izin verilmemekte, kalanlar ise tam vatandaşlık haklarından mahrum bırakılmaktadır.

Vatandaşlık Yasası Değişiklik Teklifi – Yurttaşlık Beyannamesi Yasası.

Devletin Yahudi karakterini garanti altına almak için, Knesset bu düzenlemeyi meclisten geçirmiştir. Daha önce sadece devlete sadakat yemini olarak düzenlenmiş olan bu yasada 2009 tarihli değişikliğe göre vatandaş olmak için başvuran her aday, devletin *Yahudi*, *Siyonist* ve *demokratik* karakteri ile sembol ve değerlerine bağlılığını deklare etmelidir.⁷⁸⁵ Anlaşılabilceği üzere, bu düzenleme Yahudi olmayan her toplumsal kimliği inkâr etmekte ve tedrici bir şekilde farklı toplumsal kimlikleri dışlayarak, görünmez hale getirmektedir. Filistinli eski milletvekili Tefvik Tubi bu düzenlemeye olan muhalefetinin gerekçesini şöyle dile getirmiştir:

“Bugün İsrail devletinin Yahudilerin devleti olduğunu kabul etmek demek, İsrail vatandaşlarının %16’sının devletsiz olduklarını kabul etmek demektir. Bu durumda İsrail devleti sadece Yahudi vatandaşlarına ait olurken, Filistinli vatandaşlar sadece bu devlette ikamet eden, Yahudi vatandaşlarla eşit haklara sahip olmayan ve buna katlanmak zorunda kalan bireyler haline gelmektedir.”⁷⁸⁶

⁷⁸³ The Law of Return, <http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/return.htm>

⁷⁸⁴ The Law of Return, <http://www.knesset.gov.il/laws/special/eng/return.htm>

⁷⁸⁵ “New Discriminatory Laws and Bills in Israel”, *Adalah Report* (2011): 10

⁷⁸⁶ Molavi, *Stateless Citizenship: The Palestinian-Arab Citizens of Israel*, 73

İsrail, aynı bakış açısıyla Filistinli mültecilerin geri dönüş hakkına muhalafet eder. Barış için böyle bir geri dönüşü kabul ettiği takdirde demografik denge bozulacağı için devletin Yahudi karakteri postülası artık anlamsız kalacaktır. Oren Yiftachel, Filistinlilerin karşı karşıya kaldığı bu anayasal ayrımcılığı, son tahlilde, düşmanca, sınırlayıcı, kolonyal ve pederşahî bir tutum olarak tanımlamaktadır.⁷⁸⁷

İsrail kurulduğu günden itibaren Filistinli vatandaşlarını devlet yapısından dışlayarak ve onların siyasi ve sosyal haklarını inkâr ederek Filistinlilerin yabancılaşmasına neden olmuştur. İsrail-Yahudi perspektifinden bakıldığında devletin esasen Yahudi karakterli olması gerektiği için, başka bir etnik grupla iktidarın ve gücün paylaşılması söz konusu değildir. Yahudiler ancak böyle bir devlette güvende olabileceklerine, varlıklarını sürdürebileceklerine ve yok edilme korkusunu bertaraf edebileceklerine inanmaktadır. Dolayısıyla, devlet yapısından dışlanmak, etnik-milli aidiyeti inkâr edilen Filistinliler için kimliğe yönelik bir tehdit algısı oluştururken, Filistinlileri bu yapıya dâhil etmek Yahudi kimliği açısından varoluşsal bir tehdit olarak görülmektedir.

Siyasetin Yahudileştirilmesi süreci Filistinlilerin siyasi sistem içerisinde mobilize olmalarını engellemiş, onların kilit pozisyonlara erişimini sınırlamıştır. Hayfa merkezli Filistinli akademisyenler tarafından kurulmuş olan Mada al-Carmel adlı STK'nın gerçekleştirmiş olduğu *İsrail'deki Filistinlilerin Temel Siyasi ve Sosyal Meselelere Yönelik Tutumları* başlıklı bir anketin sonuçları Filistinlilerin dezavantajlı konumunu gözler önüne sermektedir. Rapora göre devlette alınacak önemli kararlarda Filistinlilerin etkisi ancak % 7, yüksek mevkilerde temsil % 9 ve kamuda istihdam oranı % 10 olarak belirlenmiştir.⁷⁸⁸

3.4.2.2. Siyasi Bileşen

⁷⁸⁷ Oren Yiftachel, "Geopolitical aspects of stability in a bi-ethnic democracy: The Case of Israel's Policy towards its Arab Minority", *Australian Journal of Political Science* 23: 2, (1988): 51

⁷⁸⁸ Mada al-Carmel Survey Research Unit Report, *Attitudes of Palestinians in Israel on Key Political and Social Issues, Survey Research Results*, (Haifa: Mada al-Carmel, October 2007), 2-10

Uzun süreli etnik çatışmalarda, çatışma ile kimlik bağımlı ve birbirine dolanmış hale gelir. Her grubun farklı yönlerine ve kendine özgü karakteristiklerine vurgu yapılır. Bu süreçler grup kimliklerinin birbirinden giderek uzaklaşarak farklılaşmasını sağlarken, aynı zamanda çatışmayı da derinleştirmiş olur. Zira grup kimlikleri konsolide olurken tehdit algısı yükselmeye başlar. Her bir grubun inancı, tavrı, tutumu ve çatışmayı analiz etme biçimi toplumsal kimliklerin siyasi pozisyonlarının püf noktasını oluşturur.⁷⁸⁹

Eşitlik, tanınma ve güvenlik her kişi ve grup tarafından talep edilen temel insanî ihtiyaçlardır. Bu unsurların yokluk derecesi ayrımcılığın da seviyesini gösterir ve sonuç olarak gerginlik hâsıl olur. Bir grubun çatışma ve gerginlikler karşısındaki tutum ve tavırları ile bilişsel analizleri toplumsal kimliğin inşasında katalizör olduğu gibi, toplumlar arası güvenlik ikileminin meydana gelmesinde önemli faktörlerden biridir.

Filistinliler, demokratik bir sistem penceresinden bakıldığında meşru olan, oy kullanma veya gösteri düzenleme gibi demokratik haklar aracılığıyla çıkarlarını korumaya çalışsalar da⁷⁹⁰; bu genel tablonun ardında *tam* eşitlik ve *tam* demokrasinin *anayasal olarak* imkânsız hale getirilmiş olduğu görülecektir.⁷⁹¹

Yasal-resmi bileşen bahsinde belirtildiği üzere, İsrail etnik aidiyetlere göre tanımlanmış bir devlettir, yani İsrail Yahudilerin devletidir. Bu anlayış Yahudi olmayan tüm grupları kendilerini devletin eşit vatandaşı olarak hissetmelerinden alıkoyar. Dolayısıyla kaynakların kullanımı ve dağıtımını ile haklar ve ödevler hususunda dezavantajlı konumda olan Filistinliler açısından İsrail’de fırsat eşitliğinden bahsedilmesi mümkün değildir. Adalet ve tarafsızlık perspektifinden bakıldığında, her

⁷⁸⁹ Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, 151

⁷⁹⁰ İsrail’de eşitliği sağlamak adına başvurulacak araçların tesiri konusunda Filistinliler şu yöntemleri illegal protestolardan ve gösterilerden daha etkili bulmuştur: % 50 Anayasa Mahkemesi başta olmak üzere, mahkemelere başvuru, %46 yasal kolektif protestolar, %35 Knesset’te Arap milletvekillerinin aktif siyaseti. Ayrıntılar için bkz. Mada al-Carmel Survey Research Unit Report, *Attitudes of Palestinians in Israel on Key Political and Social Issues, Survey Research Results*. Filistinlilerin –tehdit altında hissettikleri - varoluşlarını güvence altına almak adına başvurdukları bu araçlar toplumlararası güvenlik ikileminin şiddet içermeyen pratikler vasıtasıyla da meydana gelebileceğini göstermektedir.

⁷⁹¹ Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, 45

birey ten rengi, cinsiyeti, dini, ırkı ne olursa olsun eşit haklara sahip olmalıdır. Adaletin ve fırsat eşitliğinin hâkim olduğu bir devlette meritokrasi işler. Ne var ki, İsrail’de devlet, yasalar aracılığıyla uygulamaya soktuğu pratiklerde Yahudi kimliğine aidiyeti liyakat kriteri olarak belirlemiştir.⁷⁹²

Oy verme ve Siyasi Katılım. İsrail hükümetleri Filistinlileri siyaseten bastırmak için çeşitli yasal araçlara başvurmuştur. Bunlardan biri Knesset yasasına 2002 yılında eklenen düzenlemedir. Buna göre İsrail’de siyasi katılım ancak ve ancak bir parti temel yasanın 7a bölümünün 1. maddesi ile çelişmediği sürece mümkündür. Bu uyuşmazlık tespit edildiğinde parti İsrail devletinin tanımını değiştirmeyi amaçladığı gerekçesiyle diskalifiye edilir. Bu açıdan, bir yandan bu düzenleme ideolojik sebeplerle bir partinin seçime girmesini engellerken, diğer yandan da oy kullanmak isteyen vatandaşı devletin Yahudilere ait olduğu postülasını kabul etmeye zorlayarak, onu ülkeye ve sisteme yabancılaştırmaktadır.⁷⁹³

Filistinliler vatandaş olarak kabul edildiklerinden beri seçimlerde oy kullanmaktadır. Ne var ki son yıllarda seçimlere katılımında genel bir gerileme olduğu gözlenmiştir. 1970’lerden itibaren başlayan bu gerilemenin ardında Filistinlilerin İsrail siyasi sisteminde marjinal bir faktör olduğunu ve sistemin hiçbir zaman tam olarak içinde olamayacakları hususunda giderek büyüyen farkındalık yatmaktadır.⁷⁹⁴ Nitekim Filistinlilerin karar verme süreçlerinden de dışlanmış olması, her alanda maruz kaldıkları ayrımcılık ve eşitsizliğin giderilmesi hususunda ellerini bağlamaktadır. Sonuç olarak siyasi süreçlere de yabancılaşan Filistinlilerin sesleri İsrail siyasetinde gayri meşru hale getirilmektedir. İsrail rejimi Filistinli vatandaşları yasal, siyasi ve kavramsal olarak bir çember içine almıştır. Bu daire de devletin Yahudi karakterine meydan okumayı imkânsız kılmaktadır. Zira bir Filistinli vatandaşın İsrail siyasi çevresine girmek için öncelikle yukarıda bahsedilen düzenlemelerle herhangi bir sorunu

⁷⁹² Etnik kimliğe ayrımcılık tanıyarak fırsat eşitliğini ihlal eden üç yasal düzenleme vardır: (1) Knesset yasasının 7a maddesi, (2) Uyrak Yasası ve Geri Dönüş Yasası, (3) Yahudi Milli Kurumlarının Statüsü hakkındaki yasal düzenleme

⁷⁹³ Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, 47

⁷⁹⁴ Ghanem, *Ethnic Politics in Israel: The Margins of Ashkenazi Center*, 47

olmadığını kanıtlaması yani İsrail devletinin yapısını değiştirmeyeceğini ve İsrail'in bir Yahudi devleti olduğunu önceden kabul etmesi gereklidir. Dolayısıyla, böyle bir kuşatılmışlık içerisinde meydana okumanın kendisi otomatik olarak en baştan boşa çıkmaktadır.⁷⁹⁵

Knesset'e girmiş olan partiler bugüne kadar herhangi bir koalisyonda yer almamıştır. Bu yüzden Filistinliler parlamentoya girseler de, artık 'kalıcı muhalafeti' oluşturduklarını anlamışlardır. Bu statünün kalıcı hale gelmesinin ardında yatan nedenler ise Filistinlilerin Yahudiler nezdinde güvenilmez ve hatta düşman azınlık olmaları ve Siyonist olmamaları ya da Siyonizm karşıtı olmaları yatmaktadır; kısacası Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkinin çatışmalı doğası ve devlet aygıtı ile Filistinliler arasındaki ilişki bu durumu belirlemektedir.⁷⁹⁶ Dolayısıyla gerek siyasi katılım gerekse de parlamento aktiviteleri Yahudi vatandaşlar için olduğu kadar etnik kimliklerinden ötürü Filistinli vatandaşlar için efektif değildir.

İsrail devleti kurulduğundan beri Anayasa Mahkemesinde sadece iki Filistinli yargıç (Abdürrahman Zu'bi ve Selim Cubran) görev almıştır. Arap partileri ve Filistinli vatandaşları yürütme aygıtına tam katılımdan mahrum bırakarak, İsrail devlet aygıtı onların önemli kararlarda Yahudi vatandaşlarla beraber eşit derecede etkili olma imkânlarını elinden almıştır.⁷⁹⁷ Tüm bunlar Filistinli kimliğini, her alanda inkâr ederek, tedrici bir şekilde yok etmeyi amaçlayan eylem ve pratikler olarak algılanmaktadır. Ne var ki, teorinin de öngördüğü üzere, bu eylemler kimlik bilincini korumaya dirençli bir anlayışın meydana gelmesine neden olmakta, iki grubu da toplumsal güvenlik ikilemi sarmalına sokmaktadır.

3.4.2.3. Sosyo-Kültürel Bileşen

⁷⁹⁵ Molavi, *Stateless Citizenship: The Palestinian-Arab Citizens of Israel*, 74-75

⁷⁹⁶ Ghanem, *Ethnic Politics in Israel: The Margins of Ashkenazi Center*, 54

⁷⁹⁷ Ghanem, *Ethnic Politics in Israel: The Margins of Ashkenazi Center*, 54

Toplumlararası güvenlik ikileminin derinleşmesine katkıda bulunan sosyo-kültürel bileşenden eğitim, Arap dilinin kullanımı ve İbranileştirme - Yahudileştirme stratejileri ön plana çıkar.

Eğitim. İsrail’de Arap eğitim sistemi devlet eğitim sisteminin içerisinde marjinalize edilmiş ayrı bir birim olarak işler. Arap eğitim sistemi devletin sistemi içerisinde eriiştir ve Filistinlilerin müfredat ve kaynak aktarımı hususlarındaki etkileri zayıflatılmıştır.⁷⁹⁸ Devlet Eğitim Yasası (1953) seküler ve (Yahudi) dini okullar için ayrı eğitim sistemlerinin uygulanmasına izin vermektedir. Ancak aynı yasa, Arap eğitim sisteminin varlığını tanımamaktadır. Öte yandan, devlet eğitim sistemi Filistinlilerin kültürel, dini ve sosyal gereksinimlerini gerek yasal gerekse de idarî açıdan görmezden gelerek, Arap eğitim sistemini resmen tanınmaktan ve yasal zeminde – dinî okullarda olduğu gibi – ayrı muameleye tabi tutulmaktan mahrum bırakmaktadır.⁷⁹⁹ 2000 yılında eğitim yasasında değişiklik yapılmıştır. Yasanın 2. maddesine eğitim amaçlarının ‘Arapların ve İsrail’deki diğer grupların dilini, kültürünü, tarihini, mirasını ve geleneğini öğrenmek ve İsrail’i tüm vatandaşlarının eşit haklarını tanımak’ olduğu şeklinde bir ifade eklenmiştir.⁸⁰⁰

İsrail’de okul çağındaki çocukların % 25’lik oranını 480,000 Filistinli oluşturur. Filistin toplumunun eğitim altyapısı, müfredat ve imkânları devlet tarafından şekillendirilmektedir. Yahudi ve Filistin sistemleri karşılaştırıldığında, öğretmen-öğrenci oranı, bütçeler ve sunulan programlar açısından aralarında büyük bir uçurum olduğu görülmektedir. İsrail Filistinlilerin eğitimini bir güvenlik meselesi olarak görmekte ve bu yüzden de müfredatı sıkı bir şekilde kontrol ederek öğretmenlerin toplantılarına müdahale etmektedir. Eğitim alanında da sistematik ve kurumsal ayrımcılık vardır ve bu, Filistinli öğrencilerin birey ve topluluk olarak melekeler

⁷⁹⁸ Ayman K. Agbaria, “Arab Civil Society and Education in Israel: The Arab Pedagogical Council as A Contentious Performance to Achieve National Recognition”, *Race, Ethnicity and Education*, (2013): 8

⁷⁹⁹Yousef Tayseer Jabareen, “Law and Education: Critical Perspectives on Arab Education in Israel”, *American Behavioral Scientist* 49:8, (2006): 1052–1074.

⁸⁰⁰ Agbaria, “Arab Civil Society and Education in Israel: The Arab Pedagogical Council as A Contentious Performance to Achieve National Recognition”, 9

geliştirip farkındalık yaratıp, eşit temelli katılım kabiliyeti meydana çıkarabilmeyi törpülemektedir.⁸⁰¹

Arapların devam ettiği devlet okullarının müfredatı, devlet tarafından belirlenmektedir. Filistinli öğrenciler Filistin ya da Arap tarihi, coğrafyası, edebiyatı ve kültürü hususlarında yok denecek kadar az bilgi almaktadır. Müfredat Filistinli ve Yahudi kimliklerine asimetrik bir şekilde değindiği gibi iki topluluk ilişkileri ve Filistin-İsrail çatışmasıyla ilgili de objektiflikten uzak bilgiler empoze etmektedir. Devlet tarafından hazırlanan Arap müfredatı Filistin kimliğinin tarihi, edebiyatı ve sosyal çalışmalarına yönelik referanstan da kaçınmaktadır.⁸⁰² Hatta ‘İsrail Hükümeti Eğitime İnanıyor’ başlıklı bir raporda, Eğitim Bakanlığı *Nekbe* kelimesinin yeni basılacak Arapça ders kitaplarından çıkarılacağını duyurmuştur.⁸⁰³

Eğitim iki grup arasındaki sosyal ve kültürel mücadelenin bir parçası haline geldiğinden kimlik güvensizliğinin ayyuka çıkarıldığı alanlardan birisidir. Eğitim-öğretim aracılığıyla aktarılanlar kimlik bilincini güçlendirdiği gibi, ötekini de ‘hasım’ olarak addetmek suretiyle *cephelenmeyi* billurlaştırmakta ve toplumsal güvenlik ikilemini derinleştirmektedir. Bu yüzden iki tarafta da basmakalıp fikirler ve önyargılar aracılığıyla “öteki” imajının oluşması kaçınılmaz olmaktadır.

⁸⁰¹ Katie Hesketh, *The Inequality Report: The Palestinian Arab Minority in Israel*, (Haifa: Adalah Publications, 2011), 39

⁸⁰² Ancak Filistin Yönetiminin hazırlamakta olduğu ders kitapları İsrail’in bu politikasına bir karşılık olduğu gibi, onu meşrulaştırmaktadır. Zira aynı asimetrik anlatım Filistinli öğrencilerin ders kitaplarında da mevcuttur. Filistin Yönetiminin ders kitaplarını İsrail’inkilerle karşılaştıran ve bunları İsrail bakış açısıyla elen alan analizler için bkz. Itamar Marcus and Barbara Crook, *From nationalist battle to religious conflict: New 12th Grade Palestinian schoolbooks present a world without Israel* (Jerusalem: Palestinian Media Watch, 2007), 9-23; Fouad Moughrabi, “The Politics of Palestinian Textbooks”, *Journal of Palestine Studies* 31:1, (2001): 5–19; Arnon Grois, “De-legitimization of Israel in Palestinian Authority Schoolbooks”, *Israel Affairs* 18:3, (2012):455-484. İsrail karşıtı idealleri azaltmayı hedefleyen Filistin ders kitaplarının bir incelemesi için ayrıca bkz. Goetz Nordbruch, *Narrating Palestinian Nationalism: A Study of the New Palestinian Textbook: Contested Past, Disputed Present Curricula and Teaching in Israeli and Palestinian Schools*, (Hannover: Verlag Hahnsche Buchhandlung, 2002)

⁸⁰³ Hesketh, *The Inequality Report*,40

İsrail eğitim sistemi hem yasal hem de pratik olarak Filistinli kimliğine meşruiyet tanımamaktadır. Riad M. Nasser incelediği M. Gara'in'e ait 'Ülkeyi Keşfetmek' (*Galeh at Ha-Eretz*) başlıklı, 1963 tarihli kitapta Filistinlilerin adeta görünmez hale getirildiklerini belirtmektedir. Kitapta Manda dönemindeki Arap şehirlerinden ve kasabalarından bahsedilmemekte, Arapların Filistin coğrafyası ile olan tarihsel bağlarına değinilmemektedir. Riad'a göre Gara'in bugün Filistin'de yaşayan Yahudilerle onların ataları arasında bir bağ kurmak adına, Filistin'in hem Arap hem de Arap olmayan diğer tarihini silmektedir. Böylelikle Yahudi geçmişi ile bugün arasında kurulan bağ sürekli ve kesintisiz hale gelmekte ve Filistin'in diğer sakinlerinin tarihi tarafından rahatsız edilmemiş olmaktadır. Son tahlilde, böylesi bir dışlama Filistin'deki Yahudi tarihini görünür, fark edilir ve araştırılır tek tarih olarak sunmaktadır.⁸⁰⁴

İsrail'in tarih müfredatının (1961) deklare edilmiş amaçları da Filistinlileri görünmez kılan, etnik merkezli bir anlayışın varlığını kanıtlar. Müfredatın %70'i Yahudi tarihini, ancak %30'u genel tarihi kapsamaktadır. Bu müfredatın amaçlarının ideolojik ve siyasi olduğu aşikârdır; tarih çalışmalarının milli-kültürel çıkarlar doğrultusunda şekillenmesi hedeflenmiştir. Diğer grupların tarihleri de ancak Yahudi halkının tarihiyle bir bağı varsa çalışılacaktır.⁸⁰⁵ 1990'lı yıllardan sonra post-Siyonizmin akademik çalışmalarda, özellikle tarih çalışmalarında alternatif bir söylem⁸⁰⁶ haline gelmesi ile müfredatlardaki etnik merkezli vurgu azalmıştır ve Arap-Yahudi anlaşmazlığı daha dengeli ve tarafsız bir şekilde sunulmaya başlanmıştır. Ne var ki,

⁸⁰⁴ Riad M. Nasser, *Palestinian Identity in Jordan and Israel: The Necessary 'Other' in The Making of A Nation*, (London: Routledge, 2005), 125-126

⁸⁰⁵ Amos Hofman, "The politics of national education: values and aims of Israeli history curricula, 1956–1995", *Journal of Curriculum Studies* 39:4, (2007): 448-449

⁸⁰⁶ Post-Siyonizm Siyonist anlatıya karşı eleştirel bir söylem geliştirmekle birlikte, tarih yazım terminolojisinde de değişiklikler getirmiştir. Örneğin Siyonist tarih yazımında 'sürgünlerin bir araya getirilmesi', 'toprağın kurtarılması (redemption)', 'ecdâdın topraklarına yeniden iskân', 'öncüler (haluzim)', 'bağımsızlık savaşı', 'Silahlı Arap gruplar', 'İsrail toprakları', 'İsrail'in Devleti (the State of Israel)', 'Yahudi halkı' ve 'Yahudi devleti' gibi kalıplaşmış tabirler yerine post-Siyonist yazın sırasıyla şunları kullanmaya başlamıştır: 'seçici olmayan (non-selective) göç', 'toprak satın alımı', 'kolonizasyon', 'pragmatik ütopyacılar', '1948 savaşı', 'Arap paramiliter örgütler', 'Filistin', 'İsrail Devleti (the Israeli State)', 'İsrail vatandaşları' ve 'sivil devlet (a state of all citizens)'. Hofman, "The politics of national education: values and aims of Israeli history curricula, 1956–1995", 460

okul kitapları halen çatışmanın sürmesine bilişsel katkı sağlayan etnik merkezli ve basmakalıp fikirlerle oluşturulmuş olumsuz Filistinli imajı ile doludur.⁸⁰⁷

İsrail Eğitim Bakanlığı tarafından Filistinli öğrenciler için hazırlanan ders kitaplarında şüphesiz Araplara yönelik önyargılı ve hasmane ifadeler bulunmamakla birlikte, seçmeci bir tarih anlatısı bu kitaplara hâkimdir. Devletin ilanından sonra Manda sürecinde kullanılan kitaplar bir süre boyunca -sansürlenerek- kullanılmıştır. 1960’lardan itibaren Bakanlık, Yahudi öğrencilerin kullandığı kitapları -özellikle tarih kitapları - Arapçaya çevirerek Filistinlilerin okullarında da kullanılmasını öngörmüştür. Bununla birlikte diğer alanlardaki kitapların Arap dilinde yazılması için bir komisyon kurarak, okul kitaplarının denetimli üretimini sağlamıştır.⁸⁰⁸ Bu denetim ve kontrol mekanizmasının, Yahudilerin Filistin üzerindeki tarihî iddialarının altını oyabileceği endişesiyle, Filistinlilerin en ufak bir Filistinli kimlik bilincine vakıf olmasını engellemeyi amaçladığı aşikârdır.

Filistinli öğrencilere okullarda okutulan tarih kitaplarında tarih eski çağ, orta çağ ve modern çağ şeklinde üçe bölünerek anlatılmaktadır. Eski çağ Kutsal Kitap’a dayandırılırken, orta çağda hem Yahudiliğe hem de İslam medeniyetine değinilmektedir, modern çağ ise Siyonizmi ve Filistin’de Siyonist kolonizasyonu ve faydalarını içermektedir.⁸⁰⁹ Daha önce de belirtildiği gibi, Filistin’in tarihine neredeyse hiç değinilmemektedir. Filistinlilerin modern dönemdeki sosyal, ekonomik ve siyasi gelişmesi göz ardı edilmekte, yalnızca Yahudi azınlığın gelişme süreçlerine odaklanılmaktadır.

Devlet kontrolü altındaki Filistin okullarındaki temel amaç İsrail Yahudi toplumuyla Filistinli toplumu arasındaki kültürel yetkinliği dengelemek adına eğitim

⁸⁰⁷ Esther Yogevev, “A crossroads: History Textbooks and Curricula in Israel”, *Journal of Peace Education* 7:1, (2010): 9-10; bir örnek için bkz. Fauzi el-Asmar, “The Portrayal of Arabs in Hebrew Children’s Literature”, *Journal of Palestine Studies* 16:1, (1986): 81-94

⁸⁰⁸ Riad Nasser, Irene Nasser, “Textbooks as a Vehicle for Segregation and Domination: State Efforts to Shape Palestinian Israelis’ Identities as Citizens”, *Journal of Curriculum Studies* 40:5, (2008): 632

⁸⁰⁹ Ayrıntılar için bkz. Nasser, Nasser, “Textbooks as a Vehicle for Segregation and Domination: State Efforts to Shape Palestinian Israelis’ Identities as Citizens”, 635-642

öğretim faaliyeti yütürmek değil, Filistinlilerin Siyonist amaçları anlamasını ve yakınlık duymasını sağlayarak, kendi kimliklerini bastırmaktır.⁸¹⁰ Bununla paralel bir şekilde, Manda dönemi Siyonist ‘mücadele’ Osmanlı, Arap ve İngiliz baskıcı yönetimlerinden özgürleşme hareketi olarak betimlenirken, Filistinlilerin Siyonist kolonizasyona yönelik direnişi gayri meşru terör eylemleri olarak resmedilmektedir.⁸¹¹ Son tahlilde dikte edilen bu tarih anlayışından dolayı Filistinli öğrenciler kendi köklerine yabancılaşmakta; yaratılan fırsat eşitsizliğinden dolayı da yaşıtları olan Yahudiler karşısında marjinalleşmektedir. Bunun neticesinde üniversiteye kaydolma umudunu kaybeden Filistinli öğrencilerin yaklaşık %31’i liseden mezun olmadan önce okuldan kaydını sildirmektedir. Bu oran Yahudi öğrencilerde %16’dır.⁸¹²

Arap Dili. Arapça ve İbranice İsrail’in resmi dilleridir. Bu statü İngiliz Mandası döneminde Filistin için oluşturulan yönetmeliğin 82. maddesi ile düzenlenmiştir ve İsrail kurulduktan sonra o haliyle kabul edilmiştir; düzenleme bugün de geçerlidir. Her iki dil de Knesset’te, mahkemelerde ve hükümet bürolarında; kimlik kartlarında, paralarda, işaretlerde; radyo ve televizyonda kullanılmaktadır.⁸¹³ Arapça’nın İsrail’deki durumu benzersizdir. İsrail kurulana kadar bölgede konuşulan baskın dil olan Arapça, değişen şartlar sonrasında ikinci dil haline gelmiştir. Her ne kadar İsrail’in İbranice ile birlikte resmi dili olsa da, Arapça İbranice ile eşit seviyede olmaktan uzaktır.⁸¹⁴ Bernard Spolsky ve Elana Shohamy’e göre, art arda gelen İsrail hükümetleri İbranicenin baskın tek resmi dil olmasını sağlayacak bir kontrol politikası izlemiş ve böylelikle Arapçayı dışlayarak, marjinalize etmiştir.⁸¹⁵

⁸¹⁰ Ismael Abu-Saad, “State-Controlled Education and Identity Formation Among the Palestinian Arab Minority in Israel”, *American Behavioral Scientist* 49, (2006): 1091

⁸¹¹ Nasser, Nasser, “Textbooks as a Vehicle for Segregation and Domination: State Efforts to Shape Palestinian Israelis’ Identities as Citizens”, 643

⁸¹² Abu-Saad, “State-Controlled Education and Identity Formation among the Palestinian Arab Minority in Israel”, 1094

⁸¹³ Landau, *The Arab Minority in Israel, 1967-1991*, 85

⁸¹⁴ Muhammad Amara, “The Vitality of the Arabic Language in Israel from a Sociolinguistic Perspective”, *Adalah’s Newsletter* 29, (2006): 1

⁸¹⁵ Bernard Spolsky, Elana Shohamy, *The Languages of Israel: Policy, Ideology, Practice*, (Clevedon: Multilingual Matter Ltd, 1999): 20-22

Resmi statüsüne rağmen kamu kurumlarında Arapça görünür değildir. Arapça devlet kurumları tarafından o kadar görmezden gelinmektedir ki, Anayasa Mahkemesi kararları, çoğunlukla Filistinli vatandaşları ilgilendiriyor olmasına rağmen, İbraniceden Arapçaya değil İngilizceye çevrilmektedir. Knesset'te de Filistinli milletvekillerinin konuşma yaparken Arapça kullanma hakları olmakla birlikte, birçok Yahudi milletvekili Arapça bilmediği için ve parlamento -kasten- çeviri hizmeti sunmadığı için Filistinli milletvekilleri kendilerini ifade edebilmek adına İbranice hitap etmektedir.

Eğitim alanında da Arapça ile İbranice arasındaki asimetri görünür durumdadır. Filistinli öğrenciler yoğun bir şekilde ve zorunlu İbranice eğitimi alırken, Arapça Yahudiler için seçmeli bir derstir ve Yahudi öğrencilere yoğun bir müfredat dayatılmamaktadır.⁸¹⁶ Filistinliler ve Yahudiler ayrı liselere devam etmesine rağmen tüm liseliler İsrail'deki tüm üniversitelere başvurabilir. Burada ilk bakışta farkedilmeyen husus üniversitelerde eğitim dilinin İbranice olması ve öğrencilerin çalışmalarına devam edebilmek için İbranice öğrenmek zorunda kalmalarıdır. Bundan daha da şaşırtıcı olan üniversitede Arap Dili ve Edebiyatı çalışan Filistinlilerin, bu eğitimi İbranice alıyor olmalarıdır. Eğitim dili vasıtasıyla kültürel ve entelektüel Yahudileştirme politikası Filistin gençliğini kimlik bilincinden mahrum bırakarak, Filistinli kimliğini aşındırmayı amaçlamaktadır.⁸¹⁷

Arapçanın hâlihazırdaki statüsüne rağmen, Filistinliler Arap dilini toplumsal kimliklerinin en öne çıkan göstergesi olarak kabul etmektedir.⁸¹⁸ Bu açıdan Arapçanın kimliğin korunması hususunda sembolik bir önemi vardır. İsraili Filistinliler için dil sadece bir iletişim aracı değil, aynı zamanda etnik ve kültürel kimliklerinin bir sembolüdür. İsrail vatandaşı Filistinli yazar Hanna Ebu Hanna da toprak ile birlikte dili de 'varlığımızın dayandığı iki aslî temel' olarak betimlemiştir.⁸¹⁹ Filistinlilerin azınlık

⁸¹⁶ Jacob M. Landau, "Hebrew and Arabic in the State of Israel: Political Aspects of the Language Issue", *International Journal of Sociology of Language* 67, (1987): 117-133

⁸¹⁷ Zayyad, "The Fate of the Arabs in Israel", 99

⁸¹⁸ Amara, "The Vitality of the Arabic Language in Israel from a Sociolinguistic Perspective", 4-5

⁸¹⁹ Hanna Ebu Hanna, 'el-ard ve'l lugat', *el-Sinara*, (1990), aktaran Landau, *The Arab Minority in Israel, 1967-1991*, 85

statüsünden ötürü, ana dilleri olan Arapça da İbranicenin toplumsal hegemonyasına herhangi bir tehdit olmamasına rağmen⁸²⁰, devlet politikaları Arapçayı bir güvenlik tehdidi olarak görmektedir. Kimliği var eden bir faktör olarak dil, Filistin kimlik bilincinin güçlenmesine hizmet edeceğinden, İsrail nezdinde güvenlik endişesini artırmakta ve devlet aygıtını dilin kullanımını sınırlayarak zamanla silikleşmesini sağlayacak stratejiler üretmeye itmektedir.

İbranicelleştirme ve Yahudileştirme. Filistin'in kültürel, sosyal ve sembolik çehresinin silinmesi süreci 1948 yılındaki sürgünle, köy ve kasabaların yok edilmesiyle başlamıştır. Bu bağlamda İbranicelleştirme ve Yahudileştirme operasyonlarının da Nekbe sürecinde başladığını söylemek yanlış olmaz. Zira 19 Mart 1969 yılında Technion'da yapmış olduğu bir konuşmada Moşe Dayan Yahudileştirme ve Filistin'in İsrail'e dönüştürülmesi sürecini açıkça tasvir etmiştir:

“Arap köylerinin yerine Yahudi köyleri inşâ edildi. Sizin bu Arap köylerinin isimlerini bilmeniz mümkün değil, bunun için sizleri suçlayamam çünkü o döneme ait coğrafya kitapları artık dolaşımda değil; sadece kitaplar değil, Arap köyleri de artık yerlerinde değil. Nahlal Malûl'un yerine, Kibbutz Gevat Cibiya'nın yerine, Sarif Huneyfs'in yerine ve Kefar Yehuşua Tel el-Şummam yerine inşa edildi. *Bu ülkede daha önce Arap nüfusuna sahip olup da yerine Yahudi yerleşimi kurulmamış hiçbir bölge yoktur.*”⁸²¹

1948 yılında Arap yerleşimleri yok edilerek yerlerine kurulan köy ve kasabaların isimleri Dayan'ın da ifade etmiş olduğu üzere değiştirilerek, Eski Ahid'ten İbranicel isimler koyulması suretiyle İbranicelleştirme ve Yahudileştirme süreçleri başlatılmıştır.⁸²²

⁸²⁰ Spolsky, Shohamy, *The Languages of Israel: Policy, Ideology*, 11

⁸²¹ Dayan'ın konuşması 4 Nisan 1969 yılında Haaretz gazetesinde yayınlanmıştır. Aktaran Honaida Ghanim, “The Nakba”, Rouhana, Sabbagh-Khoury (ed.), *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*, 18

⁸²² Salman H. Abu-Sitta, *The Palestine Nakba, 1948: The Register of Depopulated Localities in Palestine*, (London: Palestine Return Centre, 2000); Lila Abu-Lughod, Ahmad H. Sa'di, *Nakba: Palestine, 1948 and the Claims of Memory*, (New York: Columbia University Press, 2007), 27-104; Nur Masalha, *The*

1948 yılında kurulan bir komiteye binlerce Arapça yer isminin (tepeler, vadiler, nehirler dâhil) silinerek yerlerine İbranice isimler oluşturulması görevi verilmiştir. İsrail'in ilk başbakanı David Ben-Gurion 'devletin varlığı için bu isimleri kaldırmak zorunda' olduklarını beyan etmiştir.⁸²³

Filistin varlığını topraklardan silme - İbraniceleştirme süreci halen devam etmektedir. 2009 yılında Ulaştırma Bakanı Israel Katz, İsrail'deki yol işaretlerinin standart hale getirilerek İngilizceye çevrileceğini ve bu bağlamda Arapça yer isimlerinin İbranice isimlerinin translitere edilmiş halleriyle yol işaretlerinde yer alacağını duyurmuştur. (bkz. ek-5) Yani, yeni uygulamaya göre, örneğin Kudüs'ün Arapça olan adı el-Kuds yerine İbranice olan Yerusshalayim'in Arap harfleri ile yazımı esas olacaktır. el-Nasıra İbranice olan Natzrat olarak Arap harfleriyle yazılacaktır. Dönemin Filistinli milletvekili Ahmet Tîbî, bu konuyla ilgili olarak, 'Eğer Bakan Katz birkaç kelimeyi değiştirerek Filistin halkının varlığını ve onun Filistin topraklarıyla bağını silebileceğini düşünüyorsa yanılıyor' ifadelerini kullanmıştır.⁸²⁴

Köy ve kasabaların isimleri Filistinli Arap kültürünün bir parçası olmakla birlikte, her adlandırma bir tarihi referans taşımaktadır. Bu isimleri yok etmek Filistindeki Arap varlığını, dolayısıyla Filistinli kimliğini yok etmek olarak algılanmaktadır. İsrail'in Filistinli vatandaşlarına yönelik bu pratiği de Filistinliler arasında varoluşsal bir tehdit algılamasını ateşlendirmekte ve *-tepki* olarak- onları kimliklerini daha da güçlendirmek için eyleme geçirmektedir. Bu da son tahlilde, yine iki topluluğun arasında hâsıl olan güvenlik ikilemini körüklemektedir.

Öte yandan devlet de İbraniceleştirme ve Yahudileştirme sürecinden geçmiştir. Resmi devlet tatilleri, bayrak, milli marş gibi görünür sembollerin hepsi Yahudilerin sosyal ve siyasi hegemonyasını sağlamlaştırmak adına Yahudileştirilmiş, Filistinlilerin

Palestine Nakba: Decolonising History, Narrating the Subaltern, Reclaiming Memory, (London: Zed Books, 2012)

⁸²³ Benvenisti, *Sacred Landscape: Buried History of the Holy Land since 1948*

⁸²⁴ Jonathan Cook, "Israel's Plan to Wipe Arabic Names Off the Map", *The Electronic Intifada*, 17 Temmuz 2009, www.electronicintifada.net

varlığını semboller aracılığıyla da dışlamıştır.⁸²⁵ Yahudi dinî sembolizm devletin ambleminde de kendini gösterir. Yahudiliğin bir sembolü olan yedi yıldızlı *menorah*, devletin de sembolüdür. İsrail’de hiçbir müze, milli bayram ya da milli sembol Filistinlilerin ve Yahudilerin ortak paylaştığı bir husus değildir. Hatta İsrail milli başarısı olarak görülen politikalar da Filistinlileri dışladığı gibi, ‘iş yerinin Yahudileştirilmesi’, ‘Celile’nin Yahudileştirilmesi’ gibi stratejiler söz konusu olduğunda Filistinlilerin aleyhine olan politikalarlardır.⁸²⁶

Tüm vatandaşları kapsayan anlamlı bir İsrail kimliği inşa edilmediği müddetçe, İsraili Filistinlilerin kimliklerinin Filistin boyutuna yaptıkları vurgu devam edecek ve Filistinli kimliği güçlendikçe Yahudi kimliğinin tehdit algılaması artmaya devam edecektir. Bununla birlikte, Yahudi kimliğini güvence altına almak adına İsrail, Filistinli kimliğini bastırmak ve varlığını ortadan kaldırmak için bahsedilen politikalara devam ettiği sürece, Filistinliler bu eylemlere tepki vereceğinden, Yahudi kimliğinin güvensizliği artmaya devam edecektir. İsrail’in Yahudi olmayan vatandaşlarına yönelik siyaset oluştururken izlediği üç ana ilke vardır:

- İsrail Yahudi halkının devletidir.
- İsrail demokratik bir devlettir.
- İsrail derin güvenlik endişeleri olan bir devlettir.⁸²⁷

Bu üç ilke, bu bölümde bahsedilmiş olan bileşenler arasında sırasıyla Yahudilik, demokrasi ve güvenlik bağlamında gerginlik ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İsrail devleti ve Yahudi vatandaşların güvenlik endişelerinin üç meşru dayanağı vardır. Kurulduğundan beri altı savaş görmüş bir ülkede, kamusal söylemin savaşımlara, milli güvenliğe önem atfeden mitler, normlar, değerler ve imajlarla dolu olması

⁸²⁵ Molavi, *Stateless Citizenship: The Palestinian-Arab Citizens of Israel*, 58

⁸²⁶ Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, 148

⁸²⁷ Rouhana and Fiske, “Perception of Power, Threat, and Conflict Intensity in Asymmetric Intergroup Conflict”, 56

kaçınılmazdır. Diğer yandan Avrupa’da yaşanmış olan soykırım tecrübesi, İsrail idrâki üzerinde güvenliği sağlama açısından silinmez izler bırakmıştır. Son olarak, liderlerinin de kabul ettiği üzere Yahudiler başka bir topluluğun yaşadığı topraklar üzerinde, onları sürmek suretiyle bir devlet kurmuştur. Filistinlilerin geri dönme talepleri Yahudiler açısından derinlere yerleşmiş sürekli bir tehdit haline gelmiştir.⁸²⁸ Buna karşılık Filistinliler için İsrail, onlara silah zoruyla dayatılmış bir oluşumdur, yabancı bir kültürdür, işgalcidir; Filistinli varlığını Yahudi gerçeğiyle değiştiren bir devlettir.⁸²⁹

Tüm bu bilişsel arkaplan ışığında İsrail’de Filistinli olmak İsrail vatandaşlığını yasal-resmi bakımından gündelik hayatı idame ettirebilmek adına kabullenmek ancak bir kimlik olarak İsrailiği içselleştirmemek demektir. İsraili Filistinli olmak aidiyeti, sadakati, güvenliği ve aynı zamanda tehdit algılamasını içinde barındırmaktadır.

Bu ilkeler aynı zamanda Filistinli azınlığa yönelik oluşturulan politikaların ideolojik bağlamını betimlemektedir. Don Robinowitz İsraili Filistinlileri makalesinde ‘hapsedilmiş azınlık’ olarak nitelendirmiştir. Buna göre haspedilmiş azınlık kendi milli kimliği ve vatandaşı olduğu devlet arasında kapana kısılmış bir azınlıktır. Bu azınlık, çoğunluğa asimile olmaya gönüllü olmayan ve devletle ilişkisi gerginlik ve düşmanlıklarla belirlenen bir özelliğe sahiptir.⁸³⁰

Bu bölüm, Arapların ve Yahudilerin Filistin coğrafyasındaki karşılaşmalarından sonra devam eden etkileşim sürecinde meydana gelen toplumlar arası güvenlik ikileminin, günümüze gelindiğinde de halen ve her alanda yeniden üretilmekte olduğunu göstermiştir. İsrail’in kendi varoluşunu ve kimliğini güvence altına almak adına sürdürdüğü Yahudileştirme politikalarının Filistinlilerin toplumsal güvenlik gereksinimleriyle uyuşmadığını ortaya koymuştur. Görünen o ki, İsraili Filistinliler ve İsraili Yahudiler arasındaki ilişki sıfır toplamı hale gelmiştir.

⁸²⁸ Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, 40-41

⁸²⁹ Rouhana, *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*, 56

⁸³⁰ Dan Rabinowitz, “The Palestinian Citizens of Israel, the Concept of Trapped Minority and the Discourse of Transnationalism in Anthropology”, *Ethnic and Racial Studies* 24:1, (2001): 74-76

SONUÇ

Filistin’de toplumlararası güvenlik ikileminin meydana çıkışını hazırlayan olay 19. yy sonunda başlayan Yahudi göçleridir. Her ne kadar başlangıçta Araplar ve Yahudiler arasındaki anlaşmazlıklar toprak yüzünden çıkmışsa da, bugün iki topluluk arasındaki çatışma çok boyutlu bir rekabete dönüşmüştür. Bu anlaşmazlık aynı zamanda anlam üretimini ve kimlik oluşum süreçlerini de şekillendirmektedir.

Bu çalışma Araplar ve Yahudiler arasında var olduğunu öne sürdüğü toplumlararası güvenlik ikilemini süreç takibi vasıtasıyla; teorinin Paul Roe tarafından formüle edilmiş aşamalarına, ‘cephelenme’ aşamasını da eklemek suretiyle tarihsel olarak analize tabi tutmuştur. Son tahlilde, iki grubun 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren karşılaşmasıyla başlayan sürecin, toplumlararası güvenlik ikileminin ortaya çıkmasına giden yolda katedilen teorik aşamalarla örtüştüğünü ortaya koymuştur. Tarihi Filistin’de toplumsal güvenlik ikilemi ile neticelenen sürecin beş analitik boyutundan *muğlaklık* 1882 yılındaki I. Aliya ile başlamıştır. Yerli olan Arapların, Filistin’e gelen Yahudileri tanıdığı bu aşamayı, iki topluluk kimliklerinin karşılıklı şekillendiği ve Arapların Yahudilerin niyetlerini sorgulamaya başladığı *belirsizlik* aşaması takip etmiştir. Siyonist hedeflere ulaşmak için kendilerini yerli gruplardan ayırarak, gelecekte kurulacak olan bir devletin altyapısını hazırlamakta olan Yahudilerle alakalı Arapların ve Araplarla ilgili Yahudilerin belli basmakalıp fikirler ve yargılar geliştirerek, toplumsal grup saflarının iyice belirginleştiği; ötekinin olumsuzlanarak kimlik bilincinin pekiştiği ve son tahlilde kutuplaşmanın artarak, bir zamanlar komşu olan iki grubun hasma dönüştüğü süreç *cephelenme* aşaması olmuştur.

Bu çalışmanın teoriye yaptığı orijinal katkı olan *cephelenme* aşamasında; kimlik güvensizliğinin ve akabinde meydana gelen toplumsal güvenlik ikileminin bilişsel arkaplanı ortaya konulmuştur. Bu aşama, toplumsal çatışmaların anlaşılmasında büyük öneme sahip zihinsel süreçlerin açığa kavuşturulmasına katkıda bulunmuştur. Yahudilerin Filistin’de bir vatan kurması fikrini destekleyen İngiliz Manda idaresi döneminde şiddetlenen *en kötüyü varsayma* aşamasında Arapların Yahudilerin niyetlerine ve planlarına yönelik senaryolarının dönemin kamuoyunda nasıl şekillendiği,

hasmane duyguların söyleme nasıl sirayet ettiği ve Arapların Yahudi faaliyetlerinden duydukları endişenin boyutlarının nerelere vardığı dönemin gazetelerine yansıyan makaleler ve belgeler aracılığıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Son olarak, İsrail devleti ilan edilmeden ve devletin ilanını takip eden ilk yıllardan itibaren devam eden *etki-tepki* sürecinde, birbirine düşman haline gelen kimlik gruplarının çatışmalarını ele almıştır. Araplar ve Yahudiler arasındaki ilk çatışmalar; Yahudi yer altı örgütlerinin İngilizlere yönelik terör eylemleri ve son tahlilde Araplar ve Yahudiler arasında çıkan ve Arapların pek çok zaiyat vermesine neden olan sivil savaş etki-tepki sürecinin şiddet içeren olayları olarak incelenmiştir. Toplumlar arası güvenlik ikileminin beş analitik boyut neticesinde ortaya çıktığı sonucuna varılmıştır.

Ayrıca bu çalışma, İsrail devleti kurulduktan sonra, ülke sınırları içerisinde kalan Filistinli Araplar ile Yahudiler arasında kimlik güvensizliğinden kaynaklı bir toplumsal güvenlik ikileminin halen mevcut olduğu sonucuna da varmıştır. 1948'den sonra azınlık-çoğunluk asimetrisi bağlamında devam eden ilişkilerde, çoğunluk olan Yahudilerin, devlet yapısındaki avantajlı konumları ve iktidar gücü sayesinde Filistinli vatandaşlara yönelik ayrımcı pratiklerin kimlik güvensizliğini artırdığı görülmüştür. Bu bağlamda *etki-tepki sürecinin* yasal-resmi, siyasi ve sosyo-kültürel alanlarda devam etmekte olduğu gözlenmiştir. İsrail'in Filistinli vatandaşlarının maruz bırakıldığı ayrımcılık neticesinde kimlik güvensizliğinin körüklendiği üç önemli faktör vardır. Filistinliler, (1) kanunlar ve yasal düzenlemeler aracılığıyla dışlanarak; (2) siyaseten boyun eğdirilerek ve siyasi parti kurmaları pratikte zorlaştırılarak ve (3) eğitim ve kültürel üretime yönelik kontrol politikaları aracılığıyla görünmez hale getirilerek toplumsal kimliğinin var oluşuna yönelik tehdit algılar hale getirilmiştir. İsrail'in Yahudi kimliğini güvence altına almak adına Filistinlilere yönelik aldığı bu tedbirler; Filistinli toplumsal kimliğinin güçlenmesine neden olarak, toplumlararası güvenlik ikilemini kalıcı hale getirmiştir.

İsrailli Filistinliler İsrail'in etnokratik rejimi ile hegemonik Yahudileştirme politikaları tarafından kuşatılmıştır. İsrail devlet aygıtı Yahudilerin güvensiz hissetmesine ve tehdit algılamasına neden olan bu grup karşısında kendi varoluşunu güvence altına alabilmek için Filistinli topluluğu kendi arasında bölme siyaseti, siyasi,

kültürel ve yasal hakların inkârı ve sürekli maddi yoksunluk (toprak sahibi olmayı, istihdamı ve ekonomik refahı engelleme) aracılığıyla Filistinli azınlığı zayıflatmaya çalışmıştır (*etki*). Buna Filistinliler tarafından verilen *tepki* ise Filistin kimlik bilincini artırmak ve kararlılıkla hareket etmek olmuştur. Azınlık statüsünü temel alan kolektif bir siyasi ajanda geliştirilerek, Filistinlilere ait menkuller ve miras korumaya çalışılmıştır. Ayrıca diasporadaki Filistinli mülteciler ile dâhili mültecilerin evlerine dönmesi için çalışmaların yapılması ve İsrail vatandaşı Filistinlilerin yasal haklarının korunması için STK'lar kurarak görünmez kılınmaya çalışılan varlıklarını görünür hale getirmişlerdir. Aktivistler kolektif hafızanın korunması ve inşa edilmesi için çabalamışlar, topluluk bilinci aşlamışlardır.

Bu çalışma tehdit algısının en baştan itibaren *karşılıklı* olduğunu göstermiştir. İsrail'in Filistinli azınlığa yönelik ayrımcı politikaları Filistinlilerin tehdit algısını daha da artırmıştır. Öte yandan, İsrail'in Filistinlileri Yahudi kimliğine ve devletin Yahudi karakterine bir tehdit olarak görmesi de kimlik güvensizliğinin karşılıklı olduğunun göstergesidir. Bununla birlikte, Yahudi ortak inancı, tarihi ve kültürel dinamikleri ile kolektif hafızasının Yahudiler nezdinde hâsıl olan güvensizlik duygusuna katalizör olduğu hatırlanmalıdır. Bu içkin hissiyatı bertaraf etmek için alınan önlemler Filistinliler tarafından kendi kimliklerine tehdit olarak algılanmıştır. İki grubun da kendi kimliğini korumak/güçlendirmek adına gösterdikleri çabanın birbiriyle *uyuşmadığı*, dolayısıyla *mecburi güvensizlik* durumunun olduğu sonucuna varılmıştır. Son tahlilde, Filistinliler ve Yahudiler arasındaki güvenlik ikileminin *düzenli güvenik ikilemi* olduğu bulgulanmıştır.

Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ikilem, her iki topluluğun birbirlerinden *gerçek* tehditler algıladığı *uyuşmazlıklar* (incompatibilities) üzerinde temellenmiştir. İki topluluk ilişkileri karşılıklı düşmanlık, güvensizlik gibi olumsuzluklar taşıyan bir yönde gelişmiştir ve güvensizlik ve hasımlık bugün de bakidir. Korku, öfke ve şüphe gibi psikolojik faktörler ile kısmen veya tamamen yanlış olan algılamalar da Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkiyi şekillendirmiştir. Öte yandan, Yahudilerin Şoa (soykırım) psikolojisi ile Filistinlilerin ihlal edilmiş toprak bütünlüğü ve örselenmiş gururu karşılıklı olumsuz duyguları körüklemektedir. Yahudi kolektif hafızasındaki soykırım

kaynaklı korkuyu ve Filistin hafızasındaki aşığılanmış olma hissiyatını aynı anda ortadan kaldıracak ortak bir çözüm olmadığı için, iki topluluğun halen toplumsal güvenlik ikilemine sıkışıp kaldığını söylemek mümkündür.

Bu çalışma, İsrail yayılma politikası izlediği ve güç maksimizasyonu peşinden koştığı için düzenli güvenlik ikilemine değil, gevşek güvenlik ikilemi olduğu sonucuna varması gerektiği şeklinde bir eleştiriye tabi tutulabilir. Ancak hatırlanacak olursa, güvenlik peşinde koşan aktörler de, yayılmacı olabilir. Buradaki amaç güç maksimizasyonundan ziyade, güvenliği elde etmektir. Dolayısıyla, bu çalışmadaki aktörlerden İsrail nezdinde, yayılmacılık (burada Yahudileştirme) güvenlik (burada kimlik güvenliği) için başvuru olan bir araçtır.⁸³¹

Çalışmanın yazarı, mecburi güvensizlik ve uyuşmazlık durumlarına rağmen, Filistinliler ve Yahudiler arasında, zor da olsa, bir anlaşmaya varılabileceğini düşünmektedir. Bunun için, Filistinliler ve Yahudiler arasındaki ilişkiye yönelik gerçek bir değişim zorunludur, aynı çaba Filistinli vatandaşların İsrail devleti ile olan ilişkileri için de gösterilmelidir. Bireysel düzeyde Ashmore ve Pettigrew'in önerdiği *gruplar- arası dostluk* (cross-group friendship) ilişkilerinin geliştirilmesinin, gruplararası güvensizliği azaltacağı öngörülebilir. Filistinli kendisini Yahudinin arkadaşı olarak ve Yahudi kendisini Filistinlinin arkadaşı olarak gördüğünde ve böylelikle öteki ile birinci elden/aracısız bir tecrübe yaşandığında, her ikisi için de 'biz onlara karşı' çatışmasının mobilize olması güç olacaktır. Grup düzeyinde ise Sherif'in tanımladığı gibi iki grubun da *yüksek hedefler* (superordinate goals) etrafında birleşebildiği takdirde çatışmanın azalması olasıdır.

⁸³¹ Hatırlanacak olursa, devletlerin iyi/kötü niyetleri arasında ayırım yapan ve yayılmacılığı kötü niyet arasında sayarak, bir güvenlik eylemi olarak adanmeyen geleneksel güvenlik ikilemi yaklaşımının aksine; Roe devletlerin güvenlik gerekçesiyle işgalci ya da yayılmacı olabileceği hususunda ısrarcıdır ve durumu 'mecburi güvensizlik' olarak tanımlar.

Bununla birlikte, İsrail'in de yapısal olarak bir dönüşümden geçmesi gerekecektir. İsrail *tüm vatandaşlarının devleti* haline geldiğinde ve *tüm vatandaşları için eşitlik* sağlayacağını garantilediğinde, Filistinli vatandaşları ile kurmuş olduğu çatışmalı ilişkisi, dolayısıyla da kalıcı hale gelen güvensizlik hissiyatı sona erebilecektir. Nitekim Filistinliler kimliklerine yönelik var oluşsal bir tehdit algılamayacakları için, Yahudi kimliğinin de varoluşundan endişe duymasına sebebiyet verecek eylemler içersine girmeyeceklerdir. Ne var ki, bu tedrici bir süreçtir ve yalnızca zaman içerisinde bu sonuca varılabilir. Yaşam standardının iyileştirilmesi, fırsat eşitliğinin yaratılması, Yahudileştirme politikalarının durdurulması, eşit vatandaşlığa yapılacak vurgu ve Filistinlilere yönelik söylemin değiştirilmesi hususlarında atılacak adımlar ve dışlayıcı değil, kapsayıcı bir söylemin kullanılması yeni bir toplumsal yapının oluşmasında elzemdir.

İsrail etnokratik bir rejim olmaktan çıkıp, *demokratik* bir devlet olduğunda ve toplumun bir kesimine ayrıcalık tanımayı bıraktığında, hem Yahudileri hem de Filistinlileri güvensizlik hissiyatından kurtarmış olacaktır. Tüm yasalar ayrımcılık olmaksızın yeniden düzenlendiğinde, Filistinlilere hâkim olan güvensizlik duygusu zaman içerisinde azalabilir. Devletin Yahudi karakterine vurgu her ne kadar İsrail için bir *raison d'être* olsa da ve İsraili Yahudiler arasında taraftarı olmasa da, bu düsturun en azından şimdilik, sorgulanabilir olduğu kabul edilmelidir. Bu olgu tartışılabilir olduğunda, değişim için de bir şans var demektir. Böylelikle, vatandaşlık bağlamında ortak kimlik yaratılması mümkün hale gelecek, Filistinli ve Yahudi kimlikleri siyasi bağlamından çıkarak, sosyo-kültürel bağlama oturtulabilecektir. Böyle bir adım, toplumsal güvenlik ikilemini ortadan kalkmasını sağlayacaktır.

Ne var ki, her iki grubun da şiddet dolu bir tarihin yükünü sırtında taşıdığı bir gerçektir. Bu yüzden de, 'eski düşman' ile bir üst kimlik altında birleşmek için hazır olduğunu iddia etmek gerçeklikle bağdaşmaz. Yine de, iki topluluğu kapsayan bir vatandaşlık altında, hem Filistinlilerin hem de Yahudilerin bir arada ve eşit şartlar altında yaşayabileceği demokratik bir devlet yapısını tartışmaya açmak, yeni başlangıçlar yapabilmek adına gereklidir. Zira bu tartışmaların, zihinsel bariyerlerin aşılmasında etkili olması mümkündür. Psikolojik eşik aşıldığında, mecburi güvensizlik durumunun

ortadan kaybolması ve toplumlar arası güvenlik ikileminin yerini toplumlar arası barışın alması, bu çalışmanın yazarının temennisidir.

EKLER

Ek - 1: Emek Yizra'el/ Mercü bin Amir (02.09.2015)

Ek - 2: Kibbutz Deganya (07.09.201)

**Ek – 3: İsrail Hükümetinin Bedeviler için inşa etmekte olduğu konutlar, Arab el-Naim, Celile/İsrail
(20.09.2015)**

Ek-4: Celile'deki yeni kibbutzim, Eshar'dan bir görüntü (üsste) ve diğer tepelerdeki Yahudi yerleşimleri, Celile/İsrail (20.09.2015)

Ek – 5: Yahudi yerleşimi Karmiel (önde) ve Arap yerleşimi Sahnin (arkada), Misgav Bölgesi, Celile/İsrail (20.09.2015)

Ek – 6: İsrail’de yol işaretleri (20.09.2015)

KAYNAKÇA

Abu-Saad, Ismael. "State-Controlled Education and Identity Formation Among the Palestinian Arab Minority in Israel". *American Behavioral Scientist* 49 (2006)

Abu-Saad, Ismael. "The Indigenous Palestinian Bedouin of the Naqab: Forced Urbanization and Denied Recognition". *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Abu-Sitta, Salman H. *The Palestine Nakba, 1948: The Register of Depopulated Localities in Palestine*. London: Palestine Return Centre, 2000

Abu-Lughod, Lila ve Sa'di, Ahmad H. *Nakba: Palestine, 1948 and the Claims of Memory*. New York: Columbia University Press, 2007.

Abu-Lughod, J. "The Demographic Transformation of Palestine". *The Transformation of Palestine* içinde, editör I. Abu-Lughod. Evanston: North Western University Press, 1971.

Abu-Lughod, I. *The Transformation of Palestine*. Evanston: North Western University Press, 1971.

Adalah. *History of the Arabs in Israel*. www.adalah.org

al-Haj, Majid. "The Arab Internal Refugees in Israel: The Emergence of a Minority Within the Minority". *Immigrants and Minorities* 7:2 (1988)

al-Haj, Majid. "Adjustment Patterns of the Arab Internal Refugees in Israel". *Internal Migration* 24:3 (1986)

Agbaria, Ayman K. "Arab Civil Society and Education in Israel: The Arab Pedagogical Council as A Contentious Performance to Achieve National Recognition". *Race, Ethnicity and Education* (2013)

Allport, Gordon W. *The Nature of Prejudice*. Reading MA: Addison-Wesley Publishing, 1954.

Alroey, Gur. *An Unpromising Land: Jewish Migration to Palestine in the Early Twentieth Century*. California: Stanford University Press, 2014.

Amara, Muhammad. "The Vitality of the Arabic Language in Israel from a Sociolinguistic Perspective". *Adalah's Newsletter* 29 (2006)

Amara, Muhammad. "The Higher Follow-Up Committee for the Arab Citizens of Israel". *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Amit, Karin. "Social Integration and Identity of Immigrants from Western Countries, the FSU and Ethiopia in Israel". *Ethnic and Racial Studies* 35:7 (2012)

Anderson, Benedict. *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. Çeviren İskender Savaşır. İstanbul: Metis, 2007.

al-Shuabi, Issa. "The Development of Palestinian Entity-Consciousness". *Journal of Palestine Studies* 9:1 (1979)

Arslantaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler*. İstanbul: İz Yayınları, 2008.

Arslantaş, Nuh. "İslami Dönemde (638-1099) Filistin'e Yahudi Göçü, Aliya: עלייה". *Bellekten* LXXV

Arfi, Badredine. "Ethnic Fear: The Social Construction of Insecurity". *Security Studies* 8:1 (1998)

Anderson, Matthew Smith. *Doğu Sorunu 1774-1923: Uluslararası İlişkiler Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001.

Ataöv, Türkkaya. "One Arab-Jewish State: The Ottoman Experience and After". *The Turkish Yearbook XXXV* (2004)

Attali, Jacques. *Yahudiler, Dünya ve Para: Yahudi Halkının Ekonomik Tarihi*. Çeviren Berna Günen. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2009.

Avcı, Yasemin. *Değişim Sürecinde Bir Osmanlı Kenti: Kudüs*. Ankara: Phoenix Yayınları, 2006.

Avitsur, Shmuel. "The Influence of Western Technology on the Economy of Palestine during the Nineteenth Century". *Studies on Palestine during the Ottoman Period* içinde, editör Moshe Maoz. Jerusalem: The Magnes Hebrew University Press, 1975.

Avineri, Sholomo. *Herzl: Theodor Herzl and the Foundation of the Jewish State*. London: Phoenix, 2014.

Avineri, Shlomo. *The Making of Modern Zionism: The Intellectual Origins of the Jewish State*. New York: Basic Books, 1981.

Aydın, Mehmet Akif. "Arazi Kanunnâmesi". *DİA* III.

Azar, Edward E. *The Management of Protracted Social Conflict: Theory and Cases*, Aldershot: Dartmouth, 1990.

Azoury, Negip. *Le Reveil de la Nation Arabe dans l'Asie Turque*. Paris: Plon-Nourrit, 1905.

Badil. “Q and A: What You Need to Know about Palestinian Refugees and Internally Displaced Persons”. Betlehem: Badil Resource Center for Palestinian Residency and Refugees’ Rights, 2015

Balzaq, Thierry. “The Three Faces of Securitization: Political Agency, Audience and Context”. *European Journal of International Relations* 11:2 (2005)

Baumgart-Osche, Claudia. “Opposed or Intertwined? Religious and Secular Conceptions of National Identity in Israel and the Israeli-Palestinian Conflict”. *Politics, Religion & Ideology* 15:3 (2014)

Bauml, Yair, “The Military Government”. *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Barth, Fredrik. *Ethnic Groups and Boundaries: The Social Organization of Culture Difference*. Boston: Little, Brown, 1969.

Beller, Steven. *Herzl*. New York: Grove Weidenfeld, 1991.

Ben-Porat, Guy ve Turner, Bryan S. “Contemporary Dilemmas of Israeli Citizenship”. *Israel Affairs* 12:3 (2008)

Ben-Rafael, Eliezer ve Peres, Yochanan. *Is Israel One? Religion, Nationalism and Multiculturalism Confounded*. Leiden: Brill, 2005

Ben-Gruion, David. “On the Partition of Palestine (1937)”. *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde, editörler Eran Kaplan ve Derek J. Penslar. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011.

Benvenisti, Meron. *Sacred Landscape: The Buried History of the Holy Land since 1948*. Berkeley: University of California Press, 2000.

Ben-Arieh Yehoshua, “The Population of Large Towns in Palestine during the First Eighty Years of the Nineteenth Century, According to Western Sources”. *Studies on Palestine during the Ottoman Period* içinde, editör Moshe Maoz. Jerusalem: The Magnes Hebrew University Press, 1975.

Ben-Arieh, Yehoshua. “Size and Composition of the Population of Eretz Israel-Palestine in 1870s”. Paper Presented at Colloquium on Palestine 1840-1948, Israel: Haifa University, June 9-11, 1986.

Ben-Bassat Yuval. *Petitioning the Sultan: Protests and Justice in Late Ottoman Palestine*. London: I. B. Tauris, 2013.

Ben-Bassat, Yuval. *Local Feuds or Premonitions of a Bi-National Conflict? A Re-examination of the Early Jewish-Arab Encounter in Palestine at the End of the 19th Century*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Chicago, 2007.

Bergheim, Samuel. “Land Tenure in Palestine”. *Palestine Exploration Fund Quarterly* 26:3 (1894)

Beska, Emanuel. “Responses of Prominent Arabs Towards Zionist Aspirations and Colonization prior to 1908”. *Asian and African Studies* 16:1 (2007)

Beska, Emanuel. “Anti-Zionist Journalistic Works of Najib Al-Khuri Nassar in the Newspaper *Al-Karmal* in 1914”. *Asian and African Studies* 20:2 (2011)

Beska, Emanuel. “Political Opposition to Zionism in Palestine and Greater Syria: 1910–1911 as a Turning Point”. *Jerusalem Quarterly* 59 (2014)

Beska, Emanuel. "Shukru al-Asali, An Extraordinary Anti-Zionist Activist". *Asian and African Studies* 19:2 (2010)

Bick, Etta. "The Shas Phenomenon and Religious Parties in 1999 Elections". *Israel Affairs* 7 (2001)

Bigo, Didier. "Security and Immigration: Towards a Critique of the Governmentality of Unease". *Alternatives* 27 (2002).

BILU Manifesto, Texts Concerning Zionism, www.jewishvirtuallibrary.org

Booth, Ken. "Security and Emancipation". *Review of International Studies* 17 (1991)

Booth, Ken ve Wheeler, Nicholas. *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Bostancı, Işıl Işık. *XIX. Yüzyılda Filistin (İdari ve Sosyo-Ekonomik Vaziyet. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2006.*

Boulding, Kenneth. "National Images and International Systems". *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research Theory* içinde, editör N. Rosenau. New York: Free Press, 1969.

Brewer, Marilyn B. "The Social Self: On Being the Same and Different at the Same Time". *Personality and Social Psychology Bulletin* 17:5 (1991)

Brewer, Marilyn B. "The Psychology of Prejudice: Ingroup Love or Outgroup Hate?", *Journal of Social Issues* 55:3 (1999)

Brewer, Marilyn B. "In-group bias in the minimal intergroup situation: A Cognitive-motivational Analysis". *Psychological Bulletin* 86 (1979).

Brown, L. Carl. *International Politics and the Middle East: Old Rules, Dangerous Game*. Princeton: Princeton University Press, 1984.

Butterfield, Herbert. *History and Human Relations*. London: Collins, 1951.

Buzan, Barry ve Hansen, Lene. *The Evolution of International Security Studies*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Buzan, Barry. *People, States and Fear: An Agenda for International Studies in the Post-Cold War Era*. Boulder: Lynne Rienner, 1991.

Buzan, Barry. "Societal Security, State Security and Internationalization", *Identity, Migration and the New Security Agendas in Europe* içinde, editörler Ole Waever, Barry Buzan ve Molten Kelstrup. London: Pinter, 1993.

Buzan, Barry, Waever, Ole ve de Wilde, Jaap. *Security: A New Framework for Analysis*. London: Lynne Rienner, 1998.

Campbell, Donald. "Ethnocentric and Other Altruistic Motives", *Nebraska Symposium on Motivation* içinde, editör D. Levine. Lincoln, NE: University of Nebraska Press, 1965.

Chetrit, Sami Shalom. "Mizrahi Politics in Israel: Between Integration and Alternative". *Journal of Palestine Studies* (2000)

Citua, Felix. "Security and the Problem of Context: A Hermeneutical Critique of Securitization Theory". *Review of International Studies* 35:2 (2009)

Cleveland, William. *A History of the Modern Middle East*. Colorado: Westview Press, 2000.

Cohen, Raymond. "Threat Perception in International Crisis". *Political Science Quarterly* 93:1 (1978)

Cohen, Uri ve Leon, Nissim. "The New Mizrahi Middle Class: Ethnic Mobility and Class Integration in Israel". *Journal of Israeli History* 27:1 (2008)

Cohen, Erik. "The Changing Legitimations of the State of Israel". *Studies in Contemporary Jewry* 5 (1989)

Cook, Jonathan. "Israel's Plan to Wipe Arabic Names Off the Map". *The Electronic Intifada*, 2009. www.electronicintifada.net

Cook, Jonathan. *Blood and Religion: The Unmasking of the Jewish and Democratic State*. London: Pluto Press, 2006.

Dana, Nissim. *The Druze in the Middle East: Their Faith, Leadership, Identity and Status*. Brighton: Sussex Academic Press, 2003.

David, Steven R. "Existential Threats to Israel" *Contemporary Israel: Domestic Politics, Foreign Policy and Security Challenges* içinde, editör Robert O. Freedman. Philadelphia: Westview Press, 2009.

Davis, Nancy J. ve Robinson, Robert V. *Dinsel Hareketler ve Sosyal Refah*. Çeviren Hasan Şen, Balım Sultan Yetgin. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

Davis, Rochelle A. *Palestinian Village Histories: Geographies of the Displaced*. Stanford: Stanford University Press, 2010.

Deutsch, Morton. *The Resolution of Conflict: Constructive and Destructive Processes*. London: Yale University Press, 1973.

Deutsch, Morton. "The Prevention of World War III: A Psychological Perspective". *Political Psychology* 4:1 (1983)

Dieckhoff, Alain. *L'Invention d'Une Nation: Israel et la Modernité Politique*. Paris: Gallimard, 1993.

Elbedour, Salman. "Identity Formation in the Shadow of Conflict: Projective Drawings by Palestinian and Israeli Arab Children from the West Bank and Gaza". *Journal of Peace Research* 34:2 (1997)

Elpeleg, Zvi. *Filistin Ulusal Hareketinin Kurucusu Hacı Emin El-Hüseyni*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1999.

el-Asmar, Fauzi. "The Portrayal of Arabs in Hebrew Children's Literature". *Journal of Palestine Studies* 16:1 (1986)

Emecen, Feridun. "Cezzar Ahmed Paşa". *DİA* VII

Erlich, Avi. *Ancient Zionism: The Biblical Origins of A National Idea*. New York: Free Press, 1995.

Falah, Ghazi. "The 1948 Israeli-Palestinian War and Its Aftermath: The Transformation and De-Signification of Palestine's Cultural Landscape". *Annals of the Association of American Geographers* 86, (1996)

Findley, Carter V. "The Evolution of the System of Provincial Administration as Viewed from the Center". *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation* içinde, editör David Kushner. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Press, 1986.

Fisher, Ronald J. *The Social Psychology of Intergroup and International Conflict Resolution*. New York: Springer-Verlag, 1990.

Finkelstein, Norman H. *Theodor Herzl*. New York: Franklin Watts, 1987.

Finkelstein, Norman. *Image and Reality of the Palestinian-Israeli Conflict*. London: Verso, 2002.

Firestone, Ya'akov. "The Land-equalizing Musha Village: A Reassessment". *Ottoman Palestine, 1800-1914* içinde, editör Gad D. Gilbar. Leiden: E.J. Brill, 1990.

Firro, Kais M. *The Druzes in the Jewish State: A Brief History*. Leiden: Brill, 1999,

Firro, Kais M. "The Conscription of the Druze into the Israeli Army". *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Fischbach, Michael R. *Records of Dispossession: Palestinian Refugee Property and the Arab-Israeli Conflict*. New York: Columbia University Press, 2003

Fitzgerald, E. Peter. "France's Middle Eastern Ambitions, the Sykes-Picot Negotiations and the Oil Fields of Mosul, 1915-1918". *The Journal of Modern History* 66:4 (1994)

Flapan, Simha. "The Palestinian Exodus of 1948". *Journal of Palestine Studies* 16:4 (1987)

Frakes, Jerold C. "Kibbutz Movement". *EJ*, XII

Fraser, T.G. *Chaim Weizmann: The Zionist Dream*. London: Haus Publishing, 2009.

Freedman, Robert O. *Contemporary Israel: Domestic Politics, Foreign Policy and Security Challenges*. Philadelphia: Westview Press, 2009.

Friesel, Evyatar. "Zionism and Jewish Nationalism: An Inquiry into Ideological Relationship". *Journal of Israeli History* 25:2 (2006)

Fromkin, David. *Barişa Son Veren Bariş: Modern Ortadoğu Nasıl Yaratıldı, 1914-1922*. İstanbul: Sabah Yayınları, 1993.

Gavison, Ruth. “Jewish and Democratic? A Rejoinder to the Ethnic Democracy”. *Israel Studies* 4:1 (1999)

Gendzier, Irene L. “Palestine and Israel: The Bi-national Idea”. *Journal of Palestine Studies* 4:2 (1975)

Gerber, Haim. *Remembering and Imagining Palestine: Identity and Nationalism from the Crusades to the Present*. London: Palgrave MacMillan, 2008.

Gershenson, Olga. “Is Israel part of Russia?’ Immigrants on Russian and Israeli screens”, *Israel Affairs* 17:1 (2011)

Ghanem, As’ad. *Ethnic Politics in Israel: The Margins of Ashkenazi Center*. London: Routledge, 2010.

Ghanem, As’ad. *The Palestinian-Arab Minority in Israel, 1948–2000: A Political Study*. New York: State University of New York Press, 2001.

Ghanem, As’ad. “State and Minority in Israel: The Case of the Ethnic State and the Predicament of Its Minority”. *Ethnic and Racial Studies* 21 (1998)

Ghanem, As’ad ve Rouhana Nadim N. “Citizenship and the Parliamentary Politics of Minorities in Ethnic States: The Palestinian Citizens of Israel”. *Nationalism and Ethnic Politics* 7: 4 (2001)

Ghanim, Honaida. “The Nakba”, *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Palo Alto, CA: Stanford University Press, 1991.

Gilbar, Gad G. "The Growing Economic Involvement of Palestine with the West, 1865-1914". *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation* içinde, editör David Kushner. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Press, 1986.

Gilbar, Gad. *Ottoman Palestine, 1800-1914*. Leiden: E.J. Brill, 1990.

Glaser, Charles L. "The Security Dilemma Revisited". *World Politics* 50:1 (1997)

Glass, Joseph B. ve Kark, Ruth. *Sephardi Entrepreneurs in Eretz Israel: The Amzalak Family*. Jerusalem: The Magnes, Hebrew University Press, 1991.

Gleason, Philip. "Identifying Identity: A Semantic History". *The Journal of American History* 69:4 (1983)

Goldstein, Phyllis. *A Convenient Hatred: The History of Antisemitism*. Brookline: Facing History and Ourselves, 2012.

Goitein, S.D. *Yahudiler ve Araplar: Çağlar Boyu İlişkileri*. Çeviren Nuh Arslantaş. İstanbul: İz Yayınları, 2004.

Goldschmidt Jr., Arthur ve Davidson, L. *A Concise History of the Middle East*. Colorado: Westview Pres, 2006.

Goodman, Robert E. ve Fisher, Walter R. *Rethinking Knowledge: Reflections across the Disciplines*. Albany: State University of New York Press, 1995.

Gorny, Yosef. *Zionism and the Arabs, 1882-1948: A Study of Ideology*. Oxford: Clarendon Press, 1987.

Grodofsky, Merav Moshe ve Soffer, Gita. "The Group as a Community Social Change Agent: The Case of the Bedouin". *Social Work with Groups* 34:2 (2011)

Grois, Arnon G. "De-legitimization of Israel in Palestinian Authority Schoolbooks". *Israel Affairs* 18:3 (2012)

Grossman, David. *Rural Arab Demography and Early Jewish Settlement in Palestine*. London: Transaction Publishers, 1994.

Gross Stein, Janice "Threat Perception in International Relations". *The Oxford Handbook of Political Psychology* içinde, editörler Leonie Huddy, David O. Sears ve Jack S. Levy. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Gül, Abdülkadir ve Gökçen, Salim. *Son Dönem Osmanlı Nüfusu ve Ecnebiler Meselesi*. Ankara: Cedit Neşriyat, 2010.

Ha'am, Ahad. "Emet me-Eretz Yisrael - Truth from Eretz Yisrael (1891)". *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde, editörler Eran Kaplan ve Derek J. Penslar. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011.

Hadari, Ze'ev Venia. *Second Exodus: The Full Story of Jewish Illegal Immigration to Palestine, 1945-1948*. London: Vallentine Mitchel, 1991.

Hagar, Tamar ve Jabareen, Yousef. "From Marginalisation to Integration: Arab-Palestinians in Israeli Academia". *International Journal of Inclusive Education* (2015)

Hall, Stuart. "Kimliğe İhtiyaç Duyan Kim?". *Kimlik Politikaları: Özdeşlik, Tanınma ve Farklılık* içinde, editör Fırat Mollaer. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2014.

Halpern, Ben ve Reinhartz, Jehuda. *Zionism and the Creation of A New Society*. London: University Press of New England, 1998.

Hamdy, Iman A. "The Druze in Israel: A Less Persecuted Minority?". *Contemporary Arab Affairs* 1:3 (2008)

Hansen, Lene. "Theorizing the Image for Security Studies: Visual Securitization and the Muhammad Cartoon Crisis". *European Journal of International Relations* 17:1 (2011)

Hansen, Lene. "Little Mermaid's Silent Security Dilemma and the Absence of Gender in the Copenhagen School". *Millenium* 29:2 (2000)

Herz, John. *Political Realism and Political Idealism: A Study in Theories and Realities*. Chicago: University of Chicago Press, 1951.

Herz, John. "Idealist Internationalism and the Security Dilemma". *World Politics* 2:2 (1950)

Herz, John. "The Security Dilemma in International Relations: Background and Present Problems". *International Relations* 17:4 (2003)

Herzl, Theodor. *The Jewish State*. New York: Dover Publications, 1988.

Hesketh, Katie. *The Inequality Report: The Palestinian Arab Minority in Israel*. Haifa: Adalah Publications, 2011.

Hofman, Amos. "The politics of national education: values and aims of Israeli history curricula, 1956–1995". *Journal of Cirriculum Studies* 39:4 (2007)

Hogg, Michael. "Uncertainty-Identity Theory: Extreme Groups, Radical Behavior and Authoritarian Leadership". *Journal of Social Issues* 69:3 (2013)

Hope Simpson, Sir John. *Palestine Report on Immigration, Land Settlement and Development*. Presented by the Secretary of State for Colonies to the Parliament by Command of His Majesty, October 1930.

Horowitz, Dan ve Lissak, Moshe. *Trouble in Utopia: The Overburdened Polity of Israel*. New York: State University of New York Press, 1989.

Huddy, Sears, Leonie David O. ve Levy, Jack S. *The Oxford Handbook of Political Psychology*. Oxford: Oxford University Press, 2013.

Huysmans, Jef. "The European Union and the Securitization of Migration". *Journal of Common Market Studies* 38:5 (2000)

Huysmans, Jef. "The Question of Limit: Desecuritization and the Aesthetics of Horror in Political Realism". *Millenium: Journal of International Studies* 27:3 (1998)

ICG Middle East Report, "Identity Crisis: Israel and Its Arab Citizens", 25 (2004)

Ilgit, Aslı ve Klotz, Audie. "How far Does Societal Security Travel? Securitization in South African Immigration Policies". *Security Dialogue* 45:2 (2014)

Israel Central Bureau of Statistics. "Statistical Abstract of Israel, Table 2.24 – Jews by Country of Origin and Age". (2009). www.cbc.gov.il

Jabareen, Yousef Tayseer. "Law and Education: Critical Perspectives on Arab Education in Israel". *American Behavioral Scientist* 49:8 (2006)

Jabareen, Yousef Tayseer. "Emergency Regulations". *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Jabotinsky, Vladimir. "On the Iron Wall", *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde, editörler Eran Kaplan ve Derek J. Penslar. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011.

Jamal, Amal. *Arab Minority Nationalism in Israel: The Politics of Indigeneity*. London: Routledge, 2011.

Jamal, Amal. "Beyond Ethnic Democracy: State Structure, Multicultural Conflict and Differentiated Citizenship in Israel". *New Political Science* 24:3 (2002)

Jervis, Robert. *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press, 1976.

Jervis, Robert. "Cooperation under the Security Dilemma", *World Politics* 30:2 (1978)

Jewish Encyclopedia, (London: 1907)

Johnson, Paul. *A History of the Jews*. New York: Harper&Perennial, 1988.

Jones, Clive. "Ideo-theology: Dissonance and Discourse in the State of Israel". *Israel Affairs* 2:3-4 (1997)

Jones, Clive ve Murphy, Emma C. *Israel: Challenges to Identity, Democracy and the State*. London: Routledge, 2002.

Kallek, Cengiz. "Feddan". *DİA* XII.

Kamel, Lorenzo. "Whose Land? Land Tenure in Late Nineteenth and Early Twentieth Century Palestine". *British Journal of Middle Eastern Studies* 41:2 (2014)

Kamen, Charles. "After the Catastrophe I: The Arabs in Israel, 1948-1951". *Middle Eastern Studies* 23:1 (1987)

Kaplan, Eran ve Penslar, Derek J. *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History*. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011.

Kaplan, Steven. "Black and White, Blue and White and Beyond the Pale: Ethiopian Jews and the Discourse of Colour in Israel". *Jewish Culture and History* 5:1 (2002)

Karaköse, Hasan "Yahudilerin Filistin'e Yerleşme Girişimleri ve Süleyman Fethi Bey'in Layihası". *G.Ü. Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi* 5:1 (2004)

Karaman, M. Lütfullah. "Filistin". *DİA* XIII.

Karpat, Kemal. *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kuramsal Değişim ve Nüfus*. İstanbul: İmge Yayınları, 2002.

Karpat, Kemal. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

Kaufman, Ilana. "Ethnic Affirmation or Ethnic Manipulation: The Case of the Druze in Israel". *Nationalism and Ethnic Politics* 9 (2004)

Kaufman, Stuart J. "The Irresistible Force and the Imperceptible Object: The Yugoslavia Breakup and Western Policy". *Security Studies* 4 (1995)

Kaufman, Stuart. "An International Theory of Inter-Ethnic War". *Review of International Studies* 22 (1996)

Kaufman, Stuart. "Spiraling to Ethnic War". *International Security* 21 (1996)

Katz, Daniel "Nationalism and Strategies of International Conflict Resolution". *International Behavior: A Social Psychological Analysis* içinde, editör Herbert C. Kelman. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1965.

Kaufman, Stuart. *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. London: Cornell University Press, 2001.

Kayalı, Hasan. *Jön Türkler ve Araplar: Osmanlılık, Erken Arap Milliyetçiliği ve İslamcılık 1908-1918*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003

Kelman, Herbert C. *International Behavior: A Social Psychological Analysis*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 1965.

Kelman, Herbert C. "The Interdependence of Israeli and Palestinian National Identities. The Role of Other in Existential Conflicts". *Journal of Social Issues*, 55:3 (1999)

Kelman, Herbert C. "The Political Psychology of the Israeli-Palestinian Conflict: How Can We Overcome the Barriers to a Negotiated Solution?". *Political Psychology* 8:3 (1987)

Kemp, Adriana; Newman, David; Ram, Uri ve Yiftachel, Oren. *Israelis in Conflict: Hegeomonies, Identities, Challenges*. Brighton: Sussex Academic Press, 2004.

Kenan, Orna. *Between Memory and History: The Evolution Of Israeli Historiography of The Holocaust, 1945–1967*. New York: Peter Lang Publishing, 2003.

Khalidi, Walid. "The Jewish-Ottoman Land Company: Herzl's Blueprint for the Colonization of Palestine". *Journal of Palestine Studies* 22:1 (1983)

Khalidi, Walid. "Plan Dalet: Master Plan for the Conquest of Palestine". *Journal of Palestine Studies* 18:1 (1988)

Khalidi, Walid. *The Iron Cage*. Boston: Beacon Press, 2006.

Khalidi, Walid. *From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948*. Washington: Institute of Palestine Studies, 1971.

Khalidi, Walid. *All That Remains: The Palestinian Villages Occupied and Depopulated by Israel in 1948*. Washington: Institute of Palestine Studies, 1992.

Khalaf, Noha Tadros. “*Falastin* versus the British Mandate and Zionism (1921-1931): Between a Rock and a Hard Place”. *Jerusalem Quarterly* 45 (2011)

Khanin, Vladimir Ze’ev. “The Israel Beiteinu (Israel Our Home) Party between the Mainstream and ‘Russian’ Community Politics”. *Israel Affairs* 16:1 (2010)

Khanin, Vladimir Ze’ev. “Russian-Jewish Political experience in Israel: Patterns, Elites and Movements”. *Israel Affairs* 17:1 (2011)

Kimmerling, Baruch. “The Formation of Palestinian Collective Identities: The Ottoman and Mandatory Periods”. *Middle East Studies* 36:2 (2000)

Kimmerling, Baruch. “Boundaries and Frontiers of the Israeli Control System: Analytical Conclusions”. *The Israeli State and Society: Boundaries and Frontiers* içinde, editör Baruch Kimmerling. New York: State University of New York Press, 1988.

Kimmerling, Baruch. *The Israeli State and Society: Boundaries and Frontiers*. New York: State University of New York Press, 1988.

Kimmerling, Baruch. “Between Hegemony and Dormant *Kulturkampf* in Israel”. *In Search of Identity: Jewish Aspects in Israeli Culture* içinde, editörler Dan Urian, Efraim Karsh. London: Frank Cass, 1999.

Kissenger, Henry. *Diplomasi*. Çeviren İbrahim H. Kurt. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2007.

Klein, Claude. *La Democratie d’Israel*. Paris: Editions du Seuil, 1997.

Koensler, Alexander. “Frictions as Opportunity: Mobilizing for Arab- Bedouin Ethnic Rights in Israel”. *Ethnic and Racial Studies* 36:11 (2013)

Koloğlu, Orhan. *Abdülhamit Gerçeği*. İstanbul: Eylül Yayınları, 2002.

Korostelina, Karina V. *Social Identity and Conflict: Structures, Dynamics and Implications*. New York: Palgrave MacMillan, 2007.

Kramer, Gudrun. *A History of Palestine: From the Ottoman Conquest to the Founding of the State of Israel*. Princeton: Princeton University Press, 2008.

Kretzmer, David. *The Legal Status of the Arabs in Israel*. Boulder: Westview Press, 1990.

Kushner, David. *Palestine in the Late Ottoman Period: Political, Social and Economic Transformation*. Jerusalem: Yad Izhak Ben-Zvi Press, 1986.

Kutluoğlu, Muhammed H. *The Egyptian Question, 1831-1841: The Expansionist Policy of Mehmed Ali Paşa in Syria and Asia Minor and the Reaction of the Sublime Porte*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.

Küçük, Mustafa. "Uluslararası İlişkiler Kuramında Konstrüktivist Dönüşü Anlamak". *Ege Akademik Bakış* 9:2 (2009)

Landau, Jacob M. "Hebrew and Arabic in the State of Israel: Political Aspects of the Language Issue". *International Journal of Sociology of Language* 67 (1987)

Landau, Jacob M. *The Arab Minority in Israel, 1967-1991*. Oxford: Clarendon Press, 1993.

Landen, Robert. *The Emergence of the Modern Middle East*. New York: Litton Educational Publishing, 1970.

Lapid, Yosef. "Culture's Ship: Return and Departures in International Relations Theory." *The Return of Culture and Identity in IR Theory* içinde, editörler Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil. London: Lynne Rienner Publishers, 1996.

Lapid, Yosef ve Kratochwil, Friedrich. *The Return of Culture and Identity in IR Theory*. London: Lynne Rienner Publishers, 1996.

Laqueur, Walter. *A History of Zionism: From French Revolution to the Establishment of the State of Israel*. New York: Holt Reinhart and Winston, 1972.

Laurens, Henry. *Paix et Guerre au Moyen-Orient: L'Orient Arabe et le Monde de 1945 à Nos Jours*. Paris: Armand Colin, 1999.

Lazare, Bernard. *L'antisémitisme, Son Histoire et Ses Causes*. Paris: E.D.I., 1981.

Lazin, Fred A. "The Housing Policies for Ethiopian Immigrants in Israel: Spatial Segregation, Economic Feasibility and Political Acceptability". *Nationalism and Ethnic Politics* 3:4 (1997)

Lerner, Julia. "Russians in Israel as a Post-Soviet Subject: Implementing the Civilizational Repertoire". *Israel Affairs* 17:1 (2011)

Lehmann, David. "Israel: State Management of Religion or Religious Management of the State?". *Citizenship Studies* 16:8 (2012)

Lehmann, David ve Siebzehner, Batia. *Remaking Israeli Judaism: The Challenge of Shas*. London: Hurst, 2006.

Lehmann, David ve Siebzehner, Batia. "Self-Exclusion as A Strategy of Inclusion: The Case of Shas". *Citizenship Studies* 12:3 (2008)

Leonardelli, Geoffrey J. "Optimal Distinctiveness Theory: A Framework for Social Identity and Intergroup Relations". *Advances in Experimental Social Psychology* 43 (2010)

Leonhard, L.M.C. Van Der Hoeven. "Shlomo and David in Palestine, 1907". *From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948* içinde, editör Walid Khalidi. Washington: Institute of Palestine Studies, 1971.

Levy, Richard S. "Political Antisemitism in Germany and Austria, 1848-1914". *Antisemitism: A History* içinde, editörler Albert S. Lindemann ve Richard S. Levy. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Liebmann, Charles S. ve Don-Yehiya, Eliezer. *Religion And Politics in Israel*. Bloomington: Indiana University Press, 1984.

Lindemann, Albert S. ve Levy, Richard S. *Antisemitism: A History*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

Lockman, Zachary. "Exclusion and Solidarity: Labor Zionism and Arab Workers in Palestine, 1897-1929". *After Colonialism: Imperial Histories and Post-Colonial Displacements* içinde, editör Gyan Prakash. Princeton: Princeton University Press, 1995.

Lorch, Lt.-Colonel Netanel. "Plan Dalet", *From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948* içinde, editör Walid Khalidi. Washington: Institute of Palestine Studies, 1971.

Lowenthal, Marvin. *The Diaries of Theodor Herzl*. New York: Universal Library, 1962.

Lustick, Ian. "Israel as a Non-Arab State: The Political Implications of Mass Immigration of Non-Jews". *Middle East Journal* 53 (1999)

Lustick, Ian. *Arabs in the Jewish State: Israel's Control of a National Minority*. Austin: University of Texas Press, 1980.

Mada al-Carmel Survey Research Unit Report. *Attitudes of Palestinians in Israel on Key Political and Social Issues, Survey Research Results*. Haifa: Mada al-Carmel, 2007.

Manna, Adel. "The Massacre of Kufr Qassem". *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Maoz, Moshe. *Studies on Palestine during the Ottoman Period*. Jerusalem: The Magnes Hebrew University Press, 1975.

Marcus Itamar ve Crook, Barbara. *From Nationalist Battle to Religious Conflict: New 12th Grade Palestinian Schoolbooks Present a World without Israel*. Jerusalem: Palestinian Media Watch, 2007.

Margoliouth, David Samuel. *The Relations Arabs and Israelites prior to the Rise of Islam* Oxford: Oxford University Press, 1924.

Margalit-Kalvarisky, Chaim. "Platform for Judeo-Arab Accord (1930)". *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde, editörler Eran Kaplan ve Derek J. Penslar. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011.

Masalha, Nur. *The Palestine Nakba: Decolonising History, Narrating the Subaltern, Reclaiming Memory*. London: Zed Books, 2012.

Masalha, Nur. *The Politics of Denial: Israel and the Palestinian Refugee Problem*. London: Pluto Press, 2003.

Masalha, Nur. *The Bible and Zionism: Invented Traditions, Archeology and Post-colonialism*. New York: Zed Books, 2007.

Masalha, Nur. “*Present Absentees and Indigenous Resistance*”. *Catastrophe Remembered: Palestine, Israel And The Internal Refugees* içinde, editör Nur Masalha. London: Zed Books, 2005.

Masalha, Nur. “Operation Hafarferet and the Massacre of Kafr Qassem, October 1956”. *The Arab Review* (1994)

Masalha, Nur. *Expulsion of the Palestinians: The Concept of “Transfer” in Zionist Political Thought, 1882-1948*. Washington: Institute for Palestine Studies, 1992.

Masterman, E.W.G. “The Jews in Modern Palestine”. *The Biblical World* 21 (1903)

McDonald, Matt. “Securitization and the Construction of Security”. *European Journal of International Relations* 14:4 (2008)

McSweeney, Bill. *Security, Identity, Interests: A Sociology of International Relations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Mersheimer, John. *Tragedy of Great Power Politics*. New York: Norton, 2001.

“Memorandum on the August Disturbances”. Submitted to the British Labor Party and the Socialist International, Submitted by Executive Committee of the General Federation of Labor in Palestine. *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde, editörler Eran Kaplan ve Derek J. Penslar. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011.

Metzer, Jacob. *Technology, Labor, Growth in a Dual Economy's Traditional Sector, Mandatory Palestine, 1921-1936*. Jerusalem: Maurice Folk Institute for Economic Research, 1982.

Mitzen, Jennifer. "Ontological Security in World Politics: State Identity and the Security Dilemma". *European Journal of International Relations* 12: 3 (2006)

Mizrachi, Nissim ve Herzog, Hanna. "Participatory Destigmatization Strategies among Palestinian Citizens, Ethiopian Jews and Mizrahi Jews in Israel". *Ethnic and Racial Studies* 35:3 (2012)

Molavi, Shourideh C. *Stateless Citizenship: The Palestinian-Arab Citizens of Israel*. Leiden: Brill, 2013.

Mollaer, Fırat. *Kimlik Politikaları: Özdeşlik, Tanınma ve Farklılık*. İstanbul: Doğu-Batı Yayınları, 2014.

Morris, Benny. *Righteous Victims: A History of Zionist-Arab Conflict, 1881-2001*. New York: Vintage Books, 2001.

Morris, Benny. *One State Two States: Resolving the Israel/Palestine Conflict*. New Heaven: Yale University Press, 2009.

Morris, Benny. *The Birth of the Palestinian Refugee Problem Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.

Morris, Benny. "Revisiting the Palestinian Exodus of 1948". *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948* içinde, editörler Eugene L. Rogan, Avi Shlaim. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Mosek, M. *Palestine Immigration Policy under Sir Herbert Samuel: British, Zionist and Arab Attitudes*. London: Frank Cass, 1978

Moughrabi, Fouad. "The Politics of Palestinian Textbooks". *Journal of Palestine Studies* 31:1(2001)

Mundy, Martha. "La Propriété dite musha'a en Syrie: À Propos des Travaux de Ya'akov Firestone". *Revue du Monde Musulman et de la Méditerranée* 79 (1996)

Nadan, Amos. "Colonial Misunderstanding of an Efficient Peasant Institution: Land Settlement and Musha Tenure in Mandate Palestine, 1921-1947". *Journal of Economic and Social History of the Orient* 46:3 (2003)

Nadan, Amos. *The Palestinian Peasant Economy under the Mandate: A Story of Colonial Bungling*. Cambridge: Harvard University Press, 2006.

Nakleh, Khalil. "Yawm al-Ard (Land Day)". *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Nasr, Kameel B. *Arab and Israeli Terrorism: The Causes and Effects of Political Violence 1936-1993*. North Carolina: McFarland & Company Inc Publishers, 1997.

Nasser, Riad ve Nasser, Irene. "Textbooks as a Vehicle for Segregation and Domination: State Efforts to Shape Palestinian Israelis' Identities as Citizens". *Journal of Curriculum Studies* 40:5 (2008)

Nasser, Riad M. *Palestinian Identity in Jordan and Israel: The Necessary 'Other' in The Making of A Nation*. London: Routledge, 2005.

Near, Henry. "Paths to Utopia: The Kibbutz as a Movement for Social Change". *Jewish Social Studies* 48:3 (1986)

Nelson, Todd D. *Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination*. New York: Taylor & Francis Group, 2009.

Nordbruch, Goetz. *Narrating Palestinian Nationalism: A Study of the New Palestinian Textbook: Contested Past, Disputed Present Curricula and Teaching in Israeli and Palestinian Schools*. Hannover: Verlag Hahnsche Buchhandlung, 2002.

Offer, Shira. "The Ethiopian Community in Israel: Segregation and the Creation of a Racial Cleavage". *Ethnic and Racial Studies* 30:3 (2007)

Olesker, Ronnie. "Israel's Societal Security Dilemma and the Israeli-Palestinian Peace Process". *Nationalism and Ethnic Politics* 17:4 (2011)

Ortaylı, İlber. *Türkiye İdare Tarihi*. Ankara:Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1979.

Ortaylı, İlber. *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*. İstanbul: Hil Yayınları, 1985.

Oskamp, Stuart. *Reducing Prejudice and Discrimination*. New York: Lawrence Erlbaum Associates, 2000.

Osmanlı Belgelerinde Filistin. T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. İstanbul, 2009.

Owen, Roger ve Pamuk, Şevket. *20.Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi*. İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2002.

Ovendale, Ritchie. *The Origins of Arab-Israeli Wars*. London: Pearson, 2004.

Öke, Mim Kemal. *Siyonizm'den Uygarlıklar Çatışmasına Filistin Sorunu*. İstanbul: Ufuk Kitapları, 2002.

Öz, Mustafa. "Dürzilik", *DİA*, X.

Pappe, Ilan. *Modern Filistin Tarihi: Tek Ülke İki Halk*. İstanbul: Phoenix Yayınevi, 2007.

Pappe, Ilan. *The Forgotten Palestinians: A History of Palestinians in Israel*. New Haven: Yale University Press, 2011.

Pappe, Ilan. *The Ethnic Cleansing of Palestine*. Oxford: One World Publications, 2006.

Pappe, Ilan. "The Tantura Case in Israel: The Katz Research and Trial". *Journal of Palestine Studies* 30:3 (2001)

Pappe, Ilan. "Shtetl Colonialism: First and Last Impressions of Indigeneity by Colonised Colonisers". *Settler Colonial Studies*, 2:1 (2012)

Parekh, Bhikhu. "Logic of Identity". *Politics, Philosophy, Economics*. (2009)

Parsons, Laila. "The Druze and the Birth of Israel". *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948* içinde, editörler Eugene L. Rogan, Avi Shlaim. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Parsons, Laila. *The Druze between Israel and Palestine 1947-49*. New York: St. Martin's Press, 2000.

Patai, Raphael. "Musha'a Tenure and Cooperation in Palestine". *American Anthropologist* 52:3 (1949)

Peled, Yoav. "Ethnic Democracy and the Legal Construction of Citizenship: Arab Citizens of the Jewish State". *The American Political Science Review* 86:2 (1992)

Peled, Yoav. "The Evolution of Israeli Citizenship". *Israel Affairs* 12:3 (2008)

Peoples, Columba ve Vaughan-Williams, Nick. *Critical Security Studies: An Introduction*. London: Routledge, 2010.

Pettigrew, Thomas F. "Intergroup Contact Theory". *Annual Review of Psychology* 49 (1998)

Pipes, Daniel. "The Year the Arabs Discovered Palestine", *Middle East Review* (1989)

Piterberg, Gabriel. *Siyonizmin Dönüşleri: Mitler, Siyaset ve İsrail'de Araştırmacılık*. Çeviren Aysun Babacan. İstanbul: İthaki Yayınları, 2015.

Po'alei Tsion Declaration, "Platform (1906) and Proposal for a Program (1907)". *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde, editörler Eran Kaplan ve Derek J. Penslar. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011.

Poirier, Veronique. *Askénazes et Séfarades: Une Etude Comparée de Leurs Relations en France et en Israel, 1950-1990*. Paris: Les Editions du CERF, 1998.

Porath, Yehoshua. *The Emergence of The Palestinian-Arab National Movement, 1918-1929*. London: Frank Cass, 1974.

Posen, Barry R. "The Security Dilemma and Ethnic Conflict". *Survival* 35:1 (1993)

Prakash, Gyan. *After Colonialism: Imperial Histories and Post-Colonial Displacements*. Princeton: Princeton University Press, 1995.

Rabinowitz, Dan. "The Palestinian Citizens of Israel, the Concept of Trapped Minority and the Discourse of Transnationalism in Anthropology". *Ethnic and Racial Studies* 24:1 (2001)

Rabkin, Yakov M. *Yahudilerin Siyonizm Karşıtlığı*. Çeviren Şahika Tokel. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Raichel, Nirit. "The Design of the 'New Hebrew' Between Image and Reality: A Portrait of the Student in Eretz Yisrael at the Beginning of 'Hebrew Education' (1882–1948)". *Israel Affairs* 21:4 (2015)

Ram, Uri. *The Globalization of Israel: McWorld in Tel Aviv, Jihad in Jerusalem*. London: Routledge, 2007.

Reisel, Daniel. "The History of the Original Brit Shalom". www.britshalom.org

Remennick, Larissa. "Transnational Community in the Making: Russian Jewish Immigrants of the 1990s in Israel". *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28:3 (2002)

Roe, Paul. "Which Security Dilemma? Mitigating Ethnic Conflict: The Case of Croatia". *Security Studies* 13:4 (2004)

Roe, Paul. *Ethnic Violence and Societal Security Dilemma*. London: Routledge, 2005.

Roe, Paul. "The Intrastate Security Dilemma: Ethnic Conflict as A Tragedy?". *Journal of Peace Research* 36:2 (1999)

Roe, Paul. "Misperception and Ethnic Conflict: Transylvania's Societal Security Dilemma". *Review of International Studies* 28, (2002)

Rogan, Eugene L. ve Shlaim, Avi. *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Ron, Amos ve Keinan, Ofra. "Anniversary Celebrations at Kibbutz Degania Aleph as a Symbol of the Changing Status and Roles of the Kibbutz Movement". *Horizons in Geography / אופקים בגאוגרפיה* 60/61 (2004)

Rood, Judith Mendelsohn. *Sacred Law in the Holy City: The Khedival Challenge to the Ottomans as seen from Jerusalem, 1829-1941*. Leiden: Brill, 2004.

Rosenau, N. *International Politics and Foreign Policy: A Reader in Research Theory*. New York: Free Press, 1969.

Rose, William. "The Security Dilemma and Ethnic Conflict: Some New Hypothesis". *Security Studies* 9:4 (2000)

Rouhana, Nadim N. *Palestinian Citizens in an Ethnic Jewish State: Identities in Conflict*. New Haven, Yale University Press, 1997.

Rouhana, Nadim N. "Israel and its Arab citizens: Predicaments in the relationship between ethnic states and ethnonational minorities". *Third World Quarterly* 19: 2 (1998)

Rouhana, Nadim ve Sabbagh-Khoury, Areej. *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society*. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Rouhana Nadim N. ve Fiske, Susan T. "Perception of Power, Threat, and Conflict Intensity in Asymmetric Intergroup Conflict: Arab and Jewish Citizens of Israel". *Journal of Conflict Resolution* 3:1 (1995)

Rouhana, Nadim ve Ghanem, As'ad. "The Crisis of Minorities in Ethnic States: The Case of Palestinian Citizens of Israel". *International Journal of Middle Eastern Studies* 30:3 (1998)

Sabbagh-Khoury, Areej. "The Internally Displaced Palestinians in Israel". *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Schneer, Jonathan, *Balfour Deklarasyonu: Arap-İsrail Çatışmasının Kökenleri*. Çeviren Ali Cevat Akkayınlu. İstanbul: Kırmızı Kedi, 2011.

Schweller, Randall L. "Neorealism's Status Quo Bias: What Security Dilemma?", *Security Studies* 5:3, (1996)

Seeman, Don. *One People, One Blood: Ethiopian-Israelis and the Return to Judaism*. New Jersey: Rutgers University Press, 2009.

Shabtay, Malka. "RaGap: Music and Identity among Young Ethiopians in Israel". *Critical Arts* 17:1-2 (2003)

Shapira, Anita. *Land and Power: The Zionist Resort to Force, 1881-1848*. Oxford: Oxford University Press, 1992.

Shafir, Gershon. *Land, Labor and the Origins of Israeli-Palestinian Conflict, 1882-1914*. California: University of California Press, 1996.

Shafir, Gershon ve Peled, Yoav. *Being Israeli: The Dynamics of Multiple Citizenship*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

Sherif, Muzafer. "Superordinate Goals in the Reduction of Intergroup Conflict". *The American Journal of Sociology* 63:4 (1958)

Shilony, Zvi. *Ideology and Settlement: The Jewish National Fund, 1897-1914*. Jerusalem: The Magnes Press, 1998.

Shimoni, Gideon. *The Zionist Ideology*. London: Brandeis University Press, 1995.

Shlaim, Avi. *Iron Wall: Israel and the Arab World*. London: Penguin Books, 2000.

Shlaim, Avi. "Israel and the Arab Coalition in 1948". *The War for Palestine: Rewriting the History of 1948* içinde, editörler Eugene L. Rogan, Avi Shlaim. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

Shmueli, Deborah F. ve Khamaisi, Rassem. "Bedouin Communities in the Negev". *Journal of the American Planning Association* 77:2 (2011)

Shohat, Ella. "Sephardim in Israel: Zionism from the Standpoint of its Jewish Victims". *Social Text* 19/20 (1988)

Sinanoğlu, Penny. "British Plans for the Partition of Palestine, 1929-1938". *The Historical Journal* 52:1 (2009)

Siniver, Asaf. "Israeli Identities and the Politics of Threat: A Constructivist Interpretation". *Ethnopolitics* 1:1 (2012)

Smith, Anthony. *Nationalism and Modernism: A Critical Survey of Recent Theories of Nation and Nationalism*. London: Routledge, 1998.

Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Blackwell, 1986.

Smooha, Sammy. "The regime of the State of Israel: Civil Democracy, Non-Democracy or Ethnic Democracy?". *Israeli Sociology* 2:2 (2000)

Smooha, Sammy. "Ethnic Democracy: Israel as An Archetype". *Israel Studies* 2:2 (1996)

Sofer, Arnon. "A Note on the Demography of Arab Settlements on the Coastal Plain of Palestine". Paper Presented at Colloquium on Palestine 1840-1948. Israel: Haifa University, June 9-11, 1986.

Saposnik, Bruce. *From Babel and Uganda to the Promised Land: The Creation of a National Hebrew Culture in the Jewish Yishuv in Palestine, 1903-1914*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, New York University, 2002.

Spears, Russell. "Group Identities: The Social Identity Perspective". *Handbook of Identity Theory and Research* içinde, editör S. J. Schwartz. London: Springer, 2011.

Spolsky, Bernard ve Shohamy, Elana. *The Languages of Israel: Policy, Ideology, Practice*, Clevedon: Multilingual Matter Ltd, 1999.

Steele, Brent J. *Ontological Security in International Relations: Self-Identity and the IR State*. London: Routledge, 2008.

"Statistical Tables on the Distribution, Migration and Natural Increase of the Jews in the World, with Special Reference to Jewish Activities in Palestine", submitted on behalf of *Jewish Agency for Palestine* to the International Governmental Conference for Refugees, Evian Les Bains, July 1938.

Stein, Kenneth W. *The Land Question in Palestine, 1917-1939*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press, 1984.

Stephan, Walter G.; Ybarra, Oscar ve Rios Marrison, Kimberly". "Intergroup Threat Theory". *Handbook of Prejudice, Stereotyping and Discrimination* içinde, editör Todd D. Nelson. New York: Taylor & Francis Group, 2009.

Stephan, Walter S. ve White Stephan, Cookie. "An Integrated Threat Theory of Prejudice". *Reducing Prejudice and Discrimination* içinde, editör Stuart Oskamp. New York: Lawrence Erlbaum Associates, 2000.

Suwaed, Muhammad Youssef. "Bedouin-Jewish Relations in the Negev 1943–1948". *Middle Eastern Studies* 51:5 (2015)

Tajfel, Henri ve Turner, John C. "An Integrative Theory of Intergroup Conflict". *The Social Psychology of Intergroup Relations* içinde, editörler W. G. Austin ve S. Worchel. Belmont: Brooks, 1979.

Tajfel, Henri ve Turner, John C. "The Social Identity Theory of Intergroup Behavior". *The Social Psychology of Intergroup Relations* içinde, editörler W. G. Austin ve S. Worchel. Belmont: Brooks, 1979.

Tal, David. "The Historiography of the 1948 War in Palestine: The Missing Dimension". *Journal of Israeli History* 24:2 (2005)

Tang, Shiping. "Fear in International Politics: Two Positions". *International Studies Review* 10 (2008)

Tang, Shiping "The Security Dilemma: A Conceptual Analysis". *Security Studies* 18:3 (2009)

Tang, Shiping. "The Security Dilemma and Ethnic Conflict: Toward a Dynamic and Integrative Theory of Ethnic Conflict". *Review of International Studies* 37:2 (2011)

Taylor, Charles "The Dialogical Self". *Rethinking Knowledge: Reflections across the Disciplines* içinde, editörler Robert E. Goodman ve Walter R. Fisher. Albany: State University of New York Press, 1995.

Tessler, Mark. *A History of the Israeli-Palestinian Conflict*. Bloomington: Indiana University Press, 1994.

Theiler, Tobias. "Societal Security and Social Psychology". *Review of International Studies* 29:2 (2003)

Turner, John C. *Rediscovering the Social Group: A Self Categorization Theory*. Oxford: Blackwell, 1987.

Ulrichsen, Kristian Coates. *The First World War in the Middle East*. London: Hurst Publishers, 2014.

Urian, Dan ve Karsh, Efraim. *In Search of Identity: Jewish Aspects in Israeli Culture*. London: Frank Cass, 1999.

Ussishkin, Menachem. "Ha-Derech le-Hashlatat ha-Safa - How to Spread the Use of Hebrew (1927)". *The Origins of Israel, 1882-1948: A Documentary History* içinde, editörler Eran Kaplan ve Derek J. Penslar. Wisconsin: The University of Wisconsin Press, 2011.

Uygur, Ziya. *Osmanlı Arşiv Belgelerinde Filistin Sorunu ve Siyonizm*. İstanbul: Bayrak Matbaası, 1998.

Waeber, Ole. "Aberystwyth, Paris, Copenhagen: New "Schools" in Security Theory and their Origins between Core and Pheriphery". *ISA Yıllık Toplantısında sunulmuş olan tebliğ*. Le Centre Sheraton Hotel, Quebec/Canada, (17 Mart 2004)

Waeber, Ole. "Securitization and Desecuritization". *On Security* içinde, editör Ronnie Lipshutz. New York: Columbia University Press, 1995.

Waeber, Ole "European Security Identities". *Journal of Common Market Studies* 34:1 (1996)

Waeber, Ole; Buzan, Barry; Kelstrup, Morten. *Identity, Migration and the New Security Agendas in Europe*. London: Pinter, 1993.

Waeber, Ole. "Societal Security: The Concept". *Identity, Migration and the New Security Agendas in Europe* içinde, editörler Ole Waeber, Barry Buzan ve Molten Kelstrup. London: Pinter, 1993.

Wendt, Alexander. "Anarchy Is What the States Make of it: The Social Construction of International Politics". *International Organization* 46:2 (1992)

Wendt, Alexander. "Constructing International Relations". *International Security* 20:1 (1995)

Wendt, Alexander. "Identity and Structural Change in International Politics". *The Return of Culture and Identity in IR Theory* içinde, editörler Yosef Lapid ve Friedrich Kratochwil. London: Lynne Rienner Publishers, 1996.

Weinblum, Sharon. "Religion in the Israeli Parliament: A Typology". *Religion, State & Society* 42:2-3 (2014)

Weir, Allison. "Who Are We? Modern Identities between Taylor and Foucault". *Philosophy and Social Criticism* 35:5 (2009)

Weissbrod, Lilly. "Israeli Identity in Transition". *Israel Affairs* 3:34 (1997)

White, Ralph K. "Misperception in the Arab-Israeli Conflict". *Journal of Social Issues* 33: 1 (1977)

Wilkinson, Claire. "The Copenhagen School on tour in Kyrgyzstan: Is Securitization Theory Usable Outside Europe?". *Security Dialogue* 38:1 (2007)

Williams, Michael. "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics". *International Studies Quarterly* 47 (2003)

Williams, Michael C. "Modernity, Identity and Security: A Comment on the Copenhagen Controversy". *Review of International Studies* 24 (1998)

W. G. Austin ve S. Worchel. *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Belmont: Brooks, 1979.

Yahel, Havatzelet ve Kark, Ruth. "Israel Negev Bedouin during the 1948 War: Departure and Return". *Israel Affairs* 21:1 (2015)

Yapp, Malcolm E. *The Making of the Modern Near East 1792-192*. London: Routledge, 2013.

Yiftachel, Oren. "Geopolitical Aspects of Stability in a Bi-ethnic Democracy: The Case of Israel's Policy towards its Arab Minority". *Australian Journal of Political Science* 23: 2 (1988)

Yiftachel, Oren. "Ethnocracy: The Politics of Judaizing Israel/Palestine". *Constellations* 6:3 (1999)

Yiftachel, Oren. "Nation-building and the Division of Space: Ashkenazi Domination in the Israeli 'Ethnocracy'". *Nationalism and Ethnic Politics* 4:3 (1998)

Yiftachel, Oren. "Ethnocracy and Its Discontents: Minorities, Protests and the Israeli Polity". *Critical Inquiry* 26:4 (2000)

Yiftachel, Oren. "Palestinian Citizenship in Israel". *The Palestinians in Israel: Readings in History, Politics and Society* içinde, editörler Nadim N. Rouhana, Areej Sabbagh-Khoury. Haifa: Mada al-Carmel Publication, 2011.

Yiftachel, Oren ve Segal, Michaly D. "Jews and Druze in Israel: State Control and Ethnic Resistance". *Ethnic and Racial Studies* 21:3 (1998)

Yogev, Esther. "A crossroads: History Textbooks and Curricula in Israel". *Journal of Peace Education* 7:1 (2010)

Yonah, Yossi; Abu-Saad Ismael ve Kaplan, Avi. "De-Arabization of the Bedouin: A Study of an Inevitable Failure". *Israelis in Conflict: Hegeomonies, Identities,*

Challenges içinde, editörler Adriana Kemp, David Newman, Uri Ram ve Oren Yiftachel. Brighton: Sussex Academic Press, 2004.

Zayyad, Tawfiq. "The Fate of the Arabs in Israel". *Journal of Palestine Studies* 6:1 (1976)

Zegeye, Abebe. "The Construction of the Beta Israel Identity". *Social Identities* 10:5 (2004)

Zertal, Idith. *Israel's Holocaust and the Politics of Nationhood*. New York: Cambridge University Press, 2005.

Zimbardo, Philip. *The Lucifer Effect: Understanding How Good People Turn Evil*. New York: Random House Publishing, 2007.

Zureik, Elia. "Demography and Transfer: Israel's Road to Nowhere". *Third World Quarterly* 24:4 (2003)

Zureik, Elia. *The Palestinians in Israel: A Study in Internal Colonialism*. London: Routledge and Kegan Paul, 1979.